T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'AN MERKEZLİ DİN SÖYLEMİ

(TÜRKİYE'DE 2000'Lİ YILLARDA KUR'AN MÜSLÜMANLIĞI)

Doktora Tezi

Aysel İÇ

Çorum - 2024

KUR'AN MERKEZLİ DİN SÖYLEMİ

(TÜRKİYE'DE 2000'Lİ YILLARDA KUR'AN MÜSLÜMANLIĞI)

Aysel İÇ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Süleyman GEZER

Çorum 2024

Aysel İÇ tarafından hazırlanan "Kur'an Merkezli Din Söylemi (Türkiye'de 2000'li Yıllarda Kur'an Müslümanlığı) adlı tez çalışması 05/12/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mesut Okumuş ……

Başkan

Prof. Dr. Süleyman Gezer ……

Danışman

Prof. Dr. İsmail Çalışkan ……

Üye

Prof. Dr. Hikmet Akdemir ……

Üye

Prof. Dr. Yakup Çoştu ……

Üye

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun …/…/…… tarih ve …….. sayılı kararı ile ……'ın …… Ana Bilim Dalında Doktora derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Osman ÇUBUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Aysel İÇ

KUR'AN MERKEZLİ DİN SÖYLEMİ

(TÜRKİYE'DE 2000'Lİ YILLARDA KUR'AN MÜSLÜMANLIĞI)

Aysel İÇ

ORCID: 0009-0003-3105-5469

Doktora Tezi

Aralık 2024

ÖZET

Müslümanların dine ve hayata dair tüm soru(n)larının çözümünün Kur'an'da olduğuna ilişkin bir inanca sahip olan Kur'an merkezli din söylemi, içeriği itibariyle gelenekten ayrılan pek çok başlıkla farklılık arz etmekte, son yıllarda kendisine yönelik ilginin artması ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Halk nezdinde giderek artan bir kabule mazhar oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmanın amacı; homojenlik arz etmeyen bir yapıya sahip olan ancak ortak vurgusu Kur'an olan bu söylemi ve müntesiplerini ötekileştirme yoluna gitmeden olabildiğince objektif tanımaya, tanıtmaya çalışmaktır. Günümüzün bir realitesi olan bu söylemi Türkiye'deki karşılığı ile anlamaya çalışmaktır. Selefleri klasik modernistler ile ne oranda benzeşme ve farklılık gösterdiklerini tespit etmektir. Kapsam itibariyle bu söylemin A'dan Z'ye tüm bu söyleme nispet edilen fertlerinin fikriyatını ele almak oldukça güç olacağından 2000 yılı ve sonrasında ön plana çıkmış isimler üzerinden gidilerek bu fikriyatın Türkiye'deki karşılığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yöntem açısından; 'ne' denildiğini değil, 'ne denilmek istendiği'ni anlama yöntemi olan nitel araştırma metodu türü 'söylem/içerik analizi' tercih edilmiştir.

Kur'an, hadis-sünnet ve geleneğe bugüne değin süregelmiş bakış açısından farklılık arz eden bir bakış açısına sahip bu söylemin göze çarpan ortak vurgusu; eksiksiz, apaçık, detaylı bir kitabın yani Kur'an'ın tek başına yeterli olduğu, buna binaen tek kaynak olduğu; sadece dinin vâzıı, kurucusu Allah'ın Kur'an'ı açıklayabileceği, böylece başka kaynaklara ihtiyaç duyulmayacağı hatta onun dışında başkasının böyle bir yetkisinin olmadığıdır. Kur'an'a, hadise ve sünnete yönelik farklı bir algı ve bakışa sahip olmaları yorum farkı olarak değerlendirilmeyip hadis inkarı ve geleneği yok sayma olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Kur'ancılık, İslamcılık, Kur'an İslamı, Sünnet.

Bilim Kodu: 60408

QURAN-CENTERED RELIGIOUS DISCOURSE

(QURANIC ISLAM IN TURKEY IN THE 2000s)

Aysel IC

ORCID: 0009-0003-3105-5469

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Doctor of Philosophy Thesis

December 2024

ABSTRACT

The Quran-centered religious discourse, which holds the belief that all the solutions to the questions related to religion and life can be found in the Quran, differs significantly in content from traditional views, featuring several themes that set it apart. In recent years, it has attracted increasing attention and has become more widely accepted among the public. The purpose of this study is to objectively understand and introduce this discourse, which, despite not being homogeneous, emphasizes the Quran as a common element, without marginalizing its adherents. The aim is to examine this discourse within the context of contemporary realities in Turkey, and to identify the similarities and differences between its followers and classical modernists. Given the complexity of covering the full spectrum of ideas attributed to this discourse, the study focuses on prominent figures from 2000 onwards to explore how these ideas manifest in Turkey. The methodology employed is qualitative research, using the discourse/content analysis method, which seeks to understand not what is said, but what is intended to be conveyed.

A distinctive feature of this discourse, which differs from traditional views on the Quran, hadith-sunnah, and religious heritage, is the emphasis on the Quran as an exhaustive, clear, and detailed book that is sufficient by itself. According to this view, the Quran is the sole source of Islamic teachings, and only Allah, as the founder and giver of the religion, can interpret the Quran. Therefore, there is no need for other sources, nor does anyone else possess the authority to interpret it. Their perception of the Quran, hadith, and sunnah is not seen as a difference in interpretation, but rather as a rejection of hadith and a disregard for tradition.

Key Terms: Quranism, Islamism, Quranic Islam, Sunnah.

Science Code: 60408

TEŞEKKÜR

Zorlu tez döneminde konu seçiminden başlayıp devam eden süreçte çizdiği yol haritası ile rehberlik eden tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Gezer'e, katkılarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Hikmet Akdemir ve Prof. Dr. Yakup Çoştu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda akademik kariyer konusunda teşvik ve desteğinden dolayı eşim Süleyman İç'e de teşekkürlerimi sunmak isterim.

Aysel İç

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET **IV**

ABSTRACT **V**

TEŞEKKÜR **VI**

İÇİNDEKİLER **VII**

KISALTMALAR **X**

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN: KUR'ANCILIK DÜŞÜNCESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEMEL GÖRÜŞLERİ

1.1. Kur'ancılık Düşüncesinin Tarihi Kökleri 7

1.2. Kur'ancılık Düşüncesinin Ortaya Çıkmasına Zemin Oluşturan Unsurlar 9

1.2.1. Müslüman bünyedeki iç dinamiklerle meydana gelen dönüşümler 9

1.2.2. Harici etkiler 12

1.3. Tepkiler ve Çözüm Arayışları 17

1.3.1. Kurtuluşun çaresi olarak Kur'an'a dönüş 17

1.3.2. İslam düşüncesinin demitolojizasyonu 20

1.4. Kur'ancılık Düşüncesinin Ortaya Çıktığı Sosyo-Kültürel Ortam 23

1.5. Kur'ancılık Düşüncesinin Temel Görüşleri 26

1.5.1. Kur'an merkezli yaklaşımlar 26

1.5.2. Kur'an metnine yaklaşımlar 29

1.5.3. Sünnetin kaynaklık değeri 34

1.5.4. Geleneksel birikime karşı tutum ve eleştiriler 38

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KUR'ANCILIK (KÖKENLERİ ve FİKRİYATI)

2. 1. Teorik Çerçeve 41

2. 1. 1. Kur'an ve sünnet merkezli yeni bir arayış: İslamcılık 41

2. 1. 2. Kur'ancılığın Türkiye'deki ilk örneği: Mealcilik 47

2. 1. 3. 'Kur'an İslamı' söylemi 55

2. 2. Kur'an İslamı Söyleminin Kur'an Tasavvuru 59

2. 2. 1. Neden sadece Kur'an? 60

2. 2. 2. Kur'an'ı anlama yolunda benimsenen muhtelif görüşler 69

2. 3. Bağlamsız, Parçacı-Literal Yorum Yönteminin Zayıf Yönleri 80

2. 4. Kur'an İslamı Söyleminin Hadis ve Sünnet Tasavvuru 83

2. 4. 1. Hadisler dinin kaynağı olamaz 83

2. 4. 2. Hadisler Kur'an'a uygun olmalıdır 89

2. 4. 3. Ayetlerin ilahi, evrensel; hadislerin beşeri ve yerel olduğu düşüncesi 90

2. 4. 4. Gelenekten farklılaşan sünnet anlayışı 91

2. 4. 5. Hadisi anlamada sorunları 95

2. 5. Kur'an İslamı Söyleminin Peygamber Tasavvuru 99

2. 5. 1. Peygamber algısı 99

2. 5. 2. Hz. Peygamber'in her söylediği vahiy değildir 100

2. 5. 3. Peygamber ihtiyacı 100

2. 5. 4. Peygamber'in görev tanımlaması 101

2. 5. 5. Peygamber'e itaate farklı bir bakış 107

2. 6. Kur'an İslamı Söyleminin Gelenek Tasavvuru 110

2. 6. 1. Gelenek kültürdür, din değildir 112

2. 6. 2. Gelenek Kur'an'a engel olmamalıdır 113

2. 6. 3. Mezhebe bakışın temellendirilmesi 114

2. 7. Söylemin Bazı Konulara Yaklaşımı 117

2. 7. 1. Bilimsel yorum ve Kur'an 117

2. 7. 2. Nesh 119

2. 7. 3. Kadının miras hakkı 121

2. 7. 4. Kadının şahitliği 122

2. 7. 5. Zina ve recm cezası 124

2. 7. 6. Hırsızlık ve el kesme cezası 126

SONUÇ **128**

KAYNAKLAR **136**

KISALTMALAR

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Yay.: Yayınları

İFAV: İlahiyat Fakültesi Vakfı

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

yy.: Yüzyıl

çev.: Çeviren

ed.: Editör

Hz.: Hazreti

vs.: Ve saire

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve diğerleri

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

İst.: İstanbul

nşr.: Neşreden

t.y.: Tarih yok

y.y.: Yayın yeri yok

thk.: Tahkik eden

bkz.: Bakınız

sy.: Sayı

der.: Derleyen

sad.: Sadeleştiren

GİRİŞ

Bu çalışma 19. yüzyılda Hint ve Mısır coğrafyasında ortaya çıkmış ve sonrasında Osmanlı topraklarına kadar intişar etmiş Kur'ancılık söyleminin bugünün Türkiyesi'ndeki yansımalarını ele almaktadır. Kur'an merkezli din yorumunun ana kaynağında (Hint-Mısır) nasıl temellendirildiği ve bu düşüncenin Türkiye'de (2000 yılı ve sonrasında) nasıl makes bulduğu sorularına cevap aranmaya çalışılacaktır. Hintli ve Mısırlı selefleri ile aynı tonda ve ağırlıkta olmasa da Türkiye'deki Kur'an merkezli din söylemi müntesipleri de İslam aleminde yaşanan inhitatın acısını yüreğinde hissetmiş, saf İslam'a dönmekle bu acının dineceğini düşünmüş, bu manzaranın sorumlusu olarak geleneksel İslam'ı görmüştür.

Bu düşüncenin kökeninde Kur'an'ın ilahi ve evrensel, dolayısıyla kusursuz olduğu; hadisin ise beşeri, tarihsel ve güvenilirliğinin kuşkulu olduğu yatmaktadır. Hadis ve gelenek 'Gerçek Din'in anlaşılması önünde perde olarak görülmüştür. Geleneksel din anlayışının içinde bulundurduğu hurafelerle insanları Kur'an'dan uzaklaştırdığı düşünülmüştür. Sonuç İslam aleminin düşüşe geçmesidir. Yeniden yüksek derecelere çıkmak içinse uzaklaşılan Kur'an'a dönmek elzemdir.

Kur'an merkezli din söylemini benimseyenlerde geçmişte Müslümanların yalnızca vahye tabi oldukları, bu sebeple de yüceldikleri, yükseldikleri, aynı yoldan yüründüğü, yani Kur'an'a dönüldüğü vakit Müslümanların içinde bulundukları bunalımdan çıkabileceği inancı hakimdir. Bunu sağlamanın yolu meşkûk hadislere güvenmek yerine Peygamber'in de tabi olduğu Kur'an'a dönmektir. İnsanların çeşitli nedenlerle manipüle ettiği ya da uydurduğu hadislere güvenilemeyeceğinden hadis dinde kaynak olamaz. Gelenek de içine karışmış onca bid'atle, batıl inanç ve hurafe ile kaynak olmayı hak etmemektedir. Bu ve benzeri daha pek çok içerikle günümüzde varlığını sürdüren söylemi tanıtmaya, anlatmaya çalışarak bir nebzecik de olsa bilim alemine bir katkıda bulunmayı istemekteyiz.

Araştırmanın amacı, Kur'an merkezli din söyleminin Türkiye'de yaptığı akisleri tespit etmektir. Hindistan-Mısır ayağında literatürde 'klasik modernist' şeklinde tesmiye edilen ve epeyce tepki çekmiş bu söylemin Türkiye'deki izini sürmektir.

1800'lü yıllarda bu söylemin ilk zuhur ettiği Hint altkıtası coğrafyası İngiliz sömürgecilerce fiilen istila edilmiştir. Bununla yetinilmemiş, fiiliyat misyonerler ve oryantalistlerce dini-kültürel sömürü şeklinde desteklenmiştir. Müslümanların dinlerinin onları geri bıraktığı; İslam'ın akla ve bilime, serbest düşünceye kapalı bir din olduğu, özellikle hadis malzemesine güven olamayacağı, Peygamber döneminden yüzlerce yıl sonra yazılmış, birçoğu uydurma hadisin kaynak olarak görülemeyeceği ve benzeri pek çok tezvirat ile Müslümanların kafasında şüpheler uyandırılmıştır. Tüm bu sorulara cevap verme, İslam'ın izzetini koruma, bunalımlı zaman dilimini aşma amacıyla bir kurtuluş reçetesi olarak Kur'ancılık söylemi benimsenmiştir. Bugün ortaya çıkış saikleri ve tezahürleri itibarıyla kısmen farklılaşmış olmakla birlikte hayatiyetini devam ettirmektedir.

Bu tezle hedeflenen şey; bu söylemin selefi ile halefi arasında mukayese yaparak bu düşünceyi anlamaya ve tahlil etmeye çalışmaktır. Şüphesiz isim ve konu olarak bir benzerlik bulunsa da ortaya çıkış nedenleri ve muhteviyatı farklı olabilecektir. Zira aradan geçen 200 yıllık bir zamanla, farklılaşan zeminle -başlık aynı olsa da- birebir örtüşmenin olmayacağı açıktır. Pozitivizm, natüralizm, rasyonalizm gibi düşünce akımlarının zihinleri kuşattığı, işgal ve sömürü düzeninde misyoner ve oryantalistlerle iç içe olunan bir ortamla bu etkilerin daha az ve daha farklı hissedildiği bir ortam aynı olmaz.

Bu söylemin Türkiye'deki yansımalarını ele alacağımız çalışmamızı, kapsam itibariyle 2000 yılı ve sonrası dönemi esas alarak öne çıkan isimler üzerinden resmetmeyi düşünmekteyiz. Bu isimler bizzat sahip oldukları fikirleri ele aldıkları yazılı (kitap, makale) ve görsel (video) materyal ile tezin ana metnini oluşturmada oldukça katkı sunmuşlardır. Bu materyal aracılığıyla tezin problemi olan şu sorulara cevap aranacaktır: Türkiye'de bu söyleme nispet edilen kişiler Hint-Mısır versiyonu ile benzerlik ya da farklılık göstermekte midir? Varsa bu benzerlik ve farklılıklar hangi boyutta ve konulardadır? Bu konular bu kişileri bu düşünceye nispet etmek için yeterli midir? Bu fikrin temsilcileri denildiği gibi hadis inkarcısı mıdırlar? Peygamberi devreden çıkarıyorlar mı? Hadis-sünnet konusundaki net fikir ve tutumları nedir? Hadislerin rivayet sıhhatine ilişkin bir takım kaygılarla onları metin tenkidine tabi tutma pozisyonunda mıdırlar yoksa dinde kaynak görmeme tarafında mıdırlar?

Bu söylemin kavramsal çerçevesini ifade eden temel iddiası; din adına 'Din Kur'an'dır', 'Kur'an'daki din',[1] 'Sadece ve yalnızca Kur'an'[2] vb. ile ifadelendirilmiştir. Görüldüğü gibi söylemde öne çıkan temel fikir Kur'an'ın tek din kaynağı olduğudur. Dinde tek kanun koyucu dinin sahibi olan Allah'tır. Peygamber dahi olsa dinde hiçbir kimsenin teşri yetkisi yoktur. Kur'an'ın yanında, ardında, karşısında, her nerede olursa olsun Kur'an'dan başka hüküm kaynağı kabul etmezler. Bunun sonucu olarak da Kur'an'ın söylediğine teslimiyet -herhangi bir beşeri yorum yapmaksızın- gerekmektedir. Kur'an'ın hüküm verdiği bir konuda kimsenin söz söyleme hakkı yoktur. Teoride böyle söylenmekle birlikte pratikte 'Kur'an konuşmaz, konuşturulur'[3] fehvasınca söylemediği şeylerin kendisine söylettirilmesi şeklinde bir çıktı ortaya konduğunu söylemeliyiz. Zira bu kişiler gerek lafzi, literal okumalar gerekse gai-maslahat eksenli okumalar[4] yapmak suretiyle ayetlere farklı anlam yüklemeleri yapabilmişlerdir.

---

[1] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din* (İstanbul: İstanbul Yayınları, 2010), 12.

[2] Edip Yüksel, *Türkçe Kur'an Çevirilerindeki Hatalar* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2016), 12.

[3] İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Mağribî, *Kitâbu'l- 'İber* (Beyrut: Beytü'l-Efkâr, 1992), 2/602.

[4] Hüseyin Atay vd., *İslam Gerçeği* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995), 88.

Bu söylemde Kur'an dini anlamada kamil manada yeterli, anlaşılır olup yoruma ihtiyaç duymaz. Dine dair açıklamayı sadece Allah yapar.[5] Bunu da Kur'an'ı ile yapar. Kur'an'da mücmel ve müphem bulunmaz. Bir ayeti diğer bir ayet açıklığa kavuşturur.[6] Yalnız şimdilik şunu belirtmek gerekir ki, Kur'an, hangi ayetin hangisiyle ilintili olduğunu söylemediğine göre burada tayin edici rol, insandadır. Dolayısıyla bu yorum doğru da yanlış da olabilecektir.

Hadis-sünnet teşri kaynağı olarak kabul görmemiştir. Allah'ın Resulü de -Nebisi değil- Allah'tan aldığını insanlara tebliğ etmekle yükümlüdür. Ona kendisinden bir şey kat(a)maz. Resul, Allah'ın Kur'an'da öğrettiği 'hikmet' metodu ile Kur'an'dan 'hikmet'ler (doğru çözümler) üretir ve onunla insanlar arasında hükmeder. Bunu Resul sıfatıyla yapar, Nebi olarak değil. Nebi, Hz. Muhammed'in insani yönüdür. Resul ise elçilik vazifesini ifade eder. Kendisine itaat istenen Nebi değil, Resuldür. Kendisine isyan edilmez. O örnek alınır. Resul'ün hadisleri, ahsenü'l-hadis olan Kur'an'ın sözleridir. Hadis ilminin konusu olan hadisler Nebi'nin hadisleridir. Bunların çoğu âhaddır, bir kısmı uydurmadır. Bu sebeple Resul'ün hadisleri itirazsız kabul görür. Nebi'ye ise itiraz edilebilir. Resul'e itaat Kur'an'a itaat demektir. Resul, Kur'an'dan başka vahye muhatap olmamıştır. Bir müminin sorumlu olduğu tek kaynak da Resul'ün getirdiği tek vahiy Kur'an'dır. Resul'e ait müstakil teşri yetkisi de söz konusu değildir. O ancak Allah'ın istediği şekilde onun kitabıyla hüküm vermek durumundadır.[7]

Bu söylemde hadislere ilişkin iki türlü yaklaşım söz konusudur. İlk yaklaşım, Peygamber'in Kur'an'a yorum getirme işlevini kabullenen ancak onun sözlerini Kur'an süzgecinden geçirerek almayı tercih eder. Diğer yaklaşım ise Kur'an dışında açıklama yapma hakkını kimselere vermez, bir şey Kur'an'da varsa dinden yoksa din dışıdır der.

Söylem klasik sünnet tanımı yerine 'Resulullah'ın sünneti Kur'an'dır'[8] şeklinde bir tanım yapmaktadır. Resul Kur'an'da emredilenleri yapmıştır. Kur'an'a açıklama ve ilave yapmamıştır. Dolayısıyla Kur'an'da emir ve tavsiye edilmeyen amellere sünnet denmez. Nebi'nin çeşitli saik ve sebeplerle yapıp ettikleri sünnet değildir. Zira dinde örnek olan ve itaat istenen Resul'dür. Sünnet, Kur'an'dan ayrı bir kaynak değildir. Kur'an'daki sünnete gelince, o sünnetullah'tır. Allah'ın kuralları[9] anlamına gelen sünnet, Allah'ın tüm nebilerine farz kıldığı şeydir. Allah'ın insanların gitmesini istediği ana yol anlamına da gelmektedir.

Kuramsal çerçevenin içerisinde bu söylemin geleneğe bakışı da yer almakta ve en az diğer fikirler kadar önem arz etmektedir. Geleneğin bariz temsilcisi mezhepler yoluyla dine çeşitli şekillerde müdahale edilmiş, bu halleriyle mezhepler Kur'an'ın önüne geçmiş, onda olmayan helaller-haramlar koyabilmiş, çeşitli adlar altında fırkalaşmış, böylece dinin 'bölünmeyin'

---

[5] Emre Dorman, *Allah'a Öğretilen Din* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016), 55.

[6] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 57.

[7] Zeki Bayraktar, *Kur'an ve Sünnet Ama Hangi Sünnet?* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016), 29-169.

[8] Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 347.

[9] Bayraktar, *Hangi Sünnet?*, 349.

emrinin de tersi bir durum ortaya konmuştur.[10] Halbuki hiç kimse -buna mezhep imamları da dahildir- dinde evrensel hüküm koyma yetkisine sahip değildir. Bu hükümler Allah'ın hükmü değildir, böyle görülemez. Yapılması gereken; taklitçiliği bırakıp aklı kullanmaktır. Dini anlamak herkesin görevi ve hakkıdır. Sadece ulema, fukaha, mezhep imamının anlayabileceği, diğerlerinin de bunların anlattıklarıyla yetinmesi gerektiği bilgisi doğru değildir. Mezhepler ve imamları sorgulanabilir. Mezhep, kıyas, içtihat, fetva, gelenek derken ortaya 'Tevhid' dininden uzak bir 'şirket' dini çıkmıştır.[11] Oysa din sadece Kur'an'a dayandırılmalı, onda olanla yetinmeli, olmayanın da din dışı kültürel bir bilgi olduğu bilinmelidir. Tarikat, cemaat, efendi, şeyh ve benzeri aracılarla Allah'a yakınlık kesbedilebileceği tarzı Tevhid inancına aykırı eylem ve söylemler bu söylem tarafından şiddetle tepki duyulan konulardır. Gelenekten ve geleneksel din anlayışından yanlış inançların, hurafelerin temizlenmesi, bu birikimin sorgulanması ve ıslahının gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü, söylemi incelemeye hicri ilk asırdaki nüveleri ile başlamış olup 1800'lerden sonra ortaya çıkan Hint altkıtası ve Mısır Kur'âniyyûnuna ayrılmıştır. Mısır Kur'ancılarına dair kaynak problemi yaşanmazken Hint altkıtası Kur'ancılarına ilişkin kaynaklara erişim ve kaynakların dili (Urduca) problemi sebebiyle bu coğrafyalara dair yazılmış eserlerden istifade edilmeye çalışılmıştır. İlk sırada Hadim Hüseyin İlahibahş'ın[12] bu söyleme ilişkin kaleme aldığı *el-Kur'âniyyûn* adlı eseri ile Abdulhamit Birışık'ın[13] çalışmalarından istifade edilmiştir. Bu söylemin bu topraklarda ortaya çıkışına zemin hazırlayan unsurlar ve söylemin temel argümanlarını anlayabilmek için bu sahada yazılmış pek çok eser, makale, ansiklopedi maddesi ve teze müracaat edilmiştir. Yine bu düşünce söz konusu olduğunda Suat Mertoğlu[14] ve Mustafa Öztürk[15] akla ilk gelen isimlerdir. Enbiya

[10] el-En'âm 6/159.

[11] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 162.

[12] Hadim Hüseyin İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn* (Taif: Mektebetü's-Sıddîk, 1989).

[13] Abdulhamit Birışık, *Hint Alt kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001).

[14] Suat Mertoğlu, "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı": Kur'ân'a Dönüş'ten Kur'an İslam'ına", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (2010), 69-113.

[15] Mustafa Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru - Kur'ancılık ve Kur'an İslam'ı Söyleminin Tahlil ve Tenkidi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 3 (2010), 9-44; Mustafa Öztürk, "İslami Kökenciliğin Bir Tezahürü: Mealcilik", *İslamiyat* 10/1 (2007), 117-138.

Yıldırım,[16] Mustafa Ertürk,[17] Şahin Güven[18] ve Muhittin Düzenli'nin[19] bu söylem çerçevesinde yapmış oldukları çalışmalara da müracaat edilmiştir.

İkinci bölümde bu söylemin Türkiye'deki yansımalarından söz edilmiştir. Bu yansımalar İslamcılık, Mealcilik ve Kur'an İslamı isimleri ile belirmiştir. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi* kitabıyla İsmail Kara ile *TDV İslam Ansiklopedisi* İslamcılık maddeleri, M. Öztürk'ün *Çağdaş İslam Düşüncesinin Serencamı*, Akif'in *Safahat*'ı vb. İslamcılık akımını tanıma açısından; kendisi de bir Mealci olan Yaşar Soyalan'ın Mealcilik aleyhine yazılan iddialara cevap veren makalesi, Hikmet Zeyveli'ye ait *Kur'an ve Sünnet Üzerine* adlı eser de Mealcilik hakkında fikir vermeleri, aydınlatmaları açısından önemlidir.

Tezimizin asıl incelemeye aldığı isimlere ait eser, makale ve pek çok video, söylemin Türkiye'nin son 20-25 yılında öne çıkan popüler tezahürlerini anlamada epeyce yardımcı olmuştur. 2000 yılı ve sonrasında Türkiye gündeminde isimleri öne çıkmış kişiler ağırlıklı olmakla birlikte Hüseyin Atay[20] ile diğer bir önemli isim Yaşar Nuri Öztürk'ün[21] de çalışmalarına atıfta bulunulmuş, onlardan da bahsedilmiştir. Bu söyleme ait öne çıkan eserler *Allah'a Öğretilen Din*,[22] *Uydurulan Din ve Kuran'daki Din*[23] vb. eserler olmakla birlikte bu kişilerin yazmaktan ziyade konuşmayı tercih ettikleri görülmüştür. Gerek TV programlarında gerek kendilerine ait vakıf çatısı altında icra ettikleri faaliyetleri erişebildiğimiz pek çok video üzerinden takip ederek söylemi çözümlemeye çalıştığımızı belirtmeliyiz.

Furkan Çakır, Ayşe Dönmez, Ahmet Doyduk, Abdülkerim Yiğit bu söylemin hadise bakış açısını inceledikleri çalışmalar yapmışlardır. Şerif İbrahimi bu söylemin tefsire yaklaşımı çerçevesinde tezini hazırlamıştır. Hasan Sevim söylemi paradigmatik açıdan değerlendirmiştir. Filiz Orhan ise bu söyleme temel teşkil eden sosyolojik motivasyonları tespit etmeye gayret ettiği bir tez hazırlamıştır. Halihazırda konuya ilişkin devam etmekte olan tezler bulunmaktadır. Bizim bunlardan farklı olarak yapmak istediğimiz ise söylemin Hint-Mısır versiyonu ile Türkiye'deki kesimin mukayese edilmesi, varsa benzerlik ve farklılığın oranının tespit edilmesidir. Biz kolaylık olması açısından bu söylemi isimlendirmede literatürde geçen kullanımlardan istifadeyi tercih ettik. Bu sebeple yer yer Kur'ancı, ehl-i Kur'an, Kur'ancılık

---

[16] Enbiya Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020); Enbiya Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020).

[17] Mustafa Ertürk, "Nebevî Sünnetin Tarihi Gerçeklikteki Konumu Açısından Kur'an İslamı Söyleminin İlmi Değeri", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003), 7-28.

[18] Şahin Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü-Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2001), 385-408.

[19] Muhittin Düzenli, "Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur'ân Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (2012), 101-138.

[20] Hüseyin Atay, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar* (Ankara: Atay Yayınevi, 1997).

[21] Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'daki İslam* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1997).

[22] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din.*

[23] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din.*

gibi tabirleri kullanmış olduk. Ancak bu kullanımlar kolaylık açısından tercih edilmiş olup itham etme ve etiketlemek maksatlı değildir. Tezin sonuç kısmında konuyla ilgili bulgularımızı sıralayacağız.

Bu araştırma, yorumlayıcı (interpretivist) paradigma çerçevesinde tasarlanmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, belirli bir söylemin mensuplarının anlam dünyalarını, niteliksel verilere dayalı olarak ortaya koymaktır.[24] Bu yaklaşım, sosyal olguların bireylerin öznel anlamlandırmaları doğrultusunda incelenmesini önermektedir.[25] Araştırma Tasarımı: Araştırma, kesitsel tasarım ve durum çalışması yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. İncelenen söylem, özellikle 2000 yılı ve sonrasına odaklanmakla birlikte, tarihsel olarak 1800'lü yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bu bağlamda, söylemin geçmişi ve evrimi arasındaki ilişkiler incelenmiş, halef ve selef söylemleri arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.[26] Söylemin içsel ve tarihsel dinamikleri üzerinde derinlemesine bir analiz yapılmıştır. Araştırma Deseni: Araştırmanın deseni, nitel araştırma deseni olarak belirlenmiştir. Nitel araştırmalar, katılımcıların ve sosyal olguların anlamlandırılması üzerine odaklanırken, verilerin detaylı bir şekilde incelenmesine olanak sağlar.[27] Veri toplama süreci, metin ve işitsel materyaller aracılığıyla gerçekleştirilmiş, bu materyallerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Veri Toplama Araçları: Veri toplama sürecinde, dokümanlar ve işitsel araçlar kullanılmıştır. Bu araçlar, söylemin söylediklerinin ötesinde, ne demek istediklerini tespit etmek amacıyla seçilmiştir.[28] Araştırma, söylemin daha derin anlamlarına ulaşmayı hedeflemiş, bu doğrultuda çeşitli materyallerin analizini içermektedir. Veri Analizi: Araştırmada veri analizi, içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. İçerik analizi, metinlerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve belirli temaların, kavramların veya motiflerin ortaya konması için yaygın olarak kullanılan bir tekniktir.[29] Bu yöntem, verilerin anlamlı kategorilere ayrılmasını ve ortaya çıkan temaların derinlemesine yorumlanmasını sağlar.

[24] Thomas A. Schwandt, *The SAGE Dictionary of Qualitative Inquiry* (Sage Publications, 2007),100.

[25] John W. Creswell.. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (Sage Publications, 2014), 112.

[26] Robert Yin, *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (Sage Publications, 6th ed., 2018), 120.

[27] Norman Kent Denzin, & Lincoln, Y. S., *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (Sage Publications, 2011), 45.

[28] Philipp Mayring, *Qualitative Content Analysis,* Forum: Qualitative Social Research, 1(2), Art. 20, 150.

[29] Klaus Krippendorff,, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (Sage Publications, 2018), 59.

1. BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN: KUR'ANCILIK DÜŞÜNCESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEMEL GÖRÜŞLERİ

1.1. Kur'ancılık Düşüncesinin Tarihi Kökleri

Sahabe döneminde yer yer Kur'ancılık düşüncesini andırır tarzda ifadelere rastlanmıştır. Bununla birlikte bunların böylesi bir bilinçle söylendiği ve sistematik oldukları söylenemez. Hz. Aişe ve Ömer'e atfedilen sözlere binaen bu söylemin kökenini onlara ve sahabeye dayandırmak doğru değildir. O sözler genel geçer nitelikte olmayıp bir bağlam içinde farklı bir anlam içermektedir. Örneğin Hz. Aişe'nin ölüye ağlayanlar sebebiyle ölünün azap gördüğü ile ilgili hadisin doğru manasını ortaya koymak için -kafirlerle ilgili olduğunu- ayet[30] serdetmesi böyledir. O, yerine göre Resulullah'ın söz ve davranışlarına atıfta bulunmuş, tarihe, dile uygunluğa da dikkat etmiştir. Hatta kimi zaman kanaatine göre hüküm vermiştir.[31] Yine Ömer'in hadis rivayetiyle değil, Kur'an ile iştigali salık veren sözleri[32] din öğretimi için Irak'a gönderilen sahabeye özel söylenmiş olup Kur'an merkezli ve onunla sınırlı bir din anlayışına teşvik mahiyetli değildir. Zira onun sünnet konusundaki hassasiyetini ortaya koyan nice haberler vardır.[33] Kadı Şurayh'a mektuplarındaki sünnet vurgusu bilinmektedir.[34] Dolayısıyla bu haberleri 'yalnızca Kur'an' anlayışı için referans gibi görmek rivayet istismarcılığıdır.[35]

Sahabe döneminde birkaç mevzîî örneğe daha rastlanmaktadır. İbn-i Mes'ûd'a gelerek dövme yapana ve yaptırana lanet edilmesini Kur'an'da bulamadığını söyleyen kadına Abdullah, Haşr Suresinin 7. ayeti ile mukabelede bulunmuştur.[36] Bundan başka yine İmrân b. Husayn'ın (ö.52/672) Kur'an'dan başka bir şeyden bahsetmemesini isteyen bir kişiye namazdan,

---

[30] Fâtır 35/18.

[31] Bedruddîn ez-Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev: Bünyamin Erul (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 181.

[32] Ebû Bekr Hatîb el Bağdâdî, *Şerefü Ashâbi'l-Hadis,* çev: M. Said Hatipoğlu (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 88; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Kahire: 1994), 8/103; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *es-Sünen* (Beyrut: t.y.), "Mukaddime", 28.

[33] Ramazan el-Bûtî, *Dâvâbitu'l-Maslaha f'i Şerîati'l-İslâmiyye* (Dımaşk: 1966), 140 vd.

[34] Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: 1986), 4/206-207; Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Kitabü's-Süneni'l-Kebîr* (Beyrut: t.y.), 10/150.

[35] Mehmet Görmez, "Kur'an İslâmı ve Kitâbu's-Sünne" (Takdim), *Kitabu's-Sünne* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 1998), IV.

[36] Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (Beyrut: Daru İhyâit-türasi'l-Arabiyye, t.y.), "Libas", 120; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde (Halep: Mektebetü'l-İslami, 1986), "Zinet", 72; Ebû Dâvûd, *Sünen,* "Kitabü's-Sünne" (İst.: y.y., 1992), "Teraccül", 5; İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (Kahire: Daru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, t.y.), "Nikâh", 52.

zekattan örnekler vererek bunların detaylarının Kur'an'da açıklanmayıp sünnete bırakılmış olduğunu belirtmesi de yine böyledir.[37]

Sadece Kur'an'ı referans alma ilk olarak Haricilerce dillendirilmiştir. Sıffin Savaşı esnasında cereyan eden "Hakem olayı" neticesinde "Hüküm ancak Allah'ındır."[38] ayetine sımsıkı tutunup İslam toplumundan ayrılmaları bunun ilk tezahürüdür.[39] Öte yandan tarihte Ezarika adlı Haricî fırka sünnetin dinde delil oluşunu reddeden gruptur.[40] Bu fırka Kur'an'da 'recm' cezası bulunmaması sebebiyle bu cezalandırma şeklini reddetmiş,[41] hırsıza verilen el kesme cezasının tatbikinin de Maide 38. ayete dayanarak omuzdan itibaren olacağını öne sürmüştür.[42] Ezarika'ya göre bu uygulamalarda sünnete itibar olunamaz.[43] Çünkü Hz. Peygamber yaşarken hadis yazımı ile meşgul olanları bu meşgalelerinden men etmiş, onun sağlığında hemen imla edilmeyen hadisleri vefatından çok uzun zaman sonra yazıya geçirilmiştir ki bu da onların mevsukiyetine gölge düşürmektedir.[44]

Haricilerin Sıffin Harbi ve Cemel vak'ası münasebetiyle bir kısım sahabeyi tekfir etmesi, aynı şekilde Şia'nın siyasi saiklerle kimi sahabeyi cerh etmesi sünnetin alanının daraltılması sonucunu vermiştir. Şimşek'in iddiasına göre; "Mutezile'nin Yunan felsefesinin etkisinde kalarak rasyonalist bir tavır sergilemesi ve itikadi konularda âhad haberleri reddetmesi de belli ölçülerde sünnetin dışlanması sonucunu doğurmuştur."[45] Ancak onların bu yaklaşımlarının çağdaş Kur'âniyyûn akımının söylemleri ve yaklaşımları ile hiçbir irtibatı yoktur. Şafiî'nin Kitabu'l-Ümm'ünde[46] bu akımın ilk nüveleri denebilecek sünnetin dışlanışını çağrıştıran ifadelere Basra Mutezilesi,[47] Hariciler ve Şia'dan birtakım gruplarda rastlandığından bahsedilmişir.[48]

---

[37] Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillah b. Muhammed İbn Abdilberr, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve Fazlihî* (Medine: Daru İbn Cevzî, 1994), 2/234.

[38] Yûsuf 12/40.

[39] M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet : Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018), 117.

[40] Mustafa Sıbâî, *es-Sünne ve Mekânetühâ fi't-teşrî'* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 2000), 120; Kamil Çakın, *Hadis İnkarcıları* (Ankara: Seba Yayınları, 1998), 95.

[41] Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru", 17.

[42] Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/137; Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdadî, *el-Fark beyne'l-firak* (Mektebetü İbn Sina, t.y.), 84.

[43] Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 151.

[44] Muhsin Demirci, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul, İFAV, 2017), 156-157.

[45] Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 332.

[46] Muhammed b. İdris Şâfiî, *Kitâbü'l-Ümm* (Beyrut: Daru'l-Vefa, 2001), 279.

[47] Muhammed el-Hudârî, *İslam Hukuku Tarihi,* çev: Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1974), 198.

[48] Muhammed Ali Mehdevîrâd, "Kur'âniyyûn'un Kur'ân'ı Anlamadaki Temellerinin ve Metotlarının İncelemesi", *Misbah İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi* 16 (2020), 79-94.

İslam tarihindeki ilk yüzyıllara uzanan tarihi kökeni[49] itibariyle bu eğilim daha ziyade hadislere soğuk bakma, hadis diye nakledilen kimi rivayetlerin reddedilmesi, farklı metodolojik yaklaşımlar sergilenerek bazı rivayetlerin tenkide tabi tutulması şeklinde tezahür etmiştir,[50] ancak hemen hiçbir mezhebin sünneti kaynak olmaktan çıkardığı görülmemiştir.[51]

Birışık'a göre; sünneti toptan red ile sadece Kur'ân'ı benimseme zihniyeti ilk defa 8. yy'da varlık göstermekle birlikte uzunca bir aranın ardından Hindistan'da Seyyid Ahmed Han'ın (ö. 1898) fikrî manada hayat vermesiyle 19. yy'ın ikinci yarısında yine gündeme gelmiş, Abdullah Çekrâlevî (ö. 1914) tarafından Ehl-i Kur'an, Ehl-i Zikr ve'l-Kur'an adı altında cemaat kimliğiyle 1902'de ortaya konmuştur. 1850'lerden itibaren yeniden doğuşu ve geliştirilmesinde etkin olan isimler: Ahmedüddin Amritsârî (ö. 1936), Muhammed Eslem Cerâcpûrî (ö. 1955), Gulam Ahmed Perviz'dir (ö. 1985). Aynı yıllarda Mısır'da Muhammed Abduh (ö. 1905) ve Reşit Rıza (ö. 1935) benzer temayül ile ortaya çıkmıştır.[52] Osmanlı'da ve Kuzey Afrika'da da bu anlayış görülmüşse de buralarda çok sistematik gitmemiştir.

1. 2. Kur'ancılık Düşüncesinin Ortaya Çıkmasına Zemin Oluşturan Unsurlar

1.2.1. Müslüman bünyedeki iç dinamiklerle meydana gelen dönüşümler

1.2.1.1. Müslümanların İlim-Fikir Değişimleri

Müslümanların tarihlerinde uzun sayılabilecek bir zaman dilimi boyunca irtifa kaydettikleri muhakkaktır. Ancak belli bir dönemden sonra irtifa kaybettikleri de malumdur. Biz bu başlık altında Müslümanların yitirdiği dinamizm ve sonuçta girdiği duraklama ve gerileme döneminin müsebbibi ilmi ve fikri faktörlerin neler olabileceğini tartışacağız. İçtihat kapısının kapandığı düşüncesi[53] ile taklitçi bir döneme girilmesi, bu bağlamda medreselerde yaşanan bozulma ve bunun arkasında yatan dini anlayış probleminin irdelenmesi bu irtifa yitiminin anlaşılması için elzemdir.

Müslümanlar ilk dönemlerde fıkhî sorunlarının çözümü için ilmine güvendikleri bir alime başvuruyorlar ve onun gösterdiği çözüm ile iktifa ediyorlardı. Bu alimler Kur'an ve sünnetin içermediği yeni problemlere özgür bir yaklaşımla akli çözüm yolları öneriyorlardı.

---

[49] Ebû İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa* (Beyrut: 1997), 4/408.

[50] Moniruzzaman, "The Status of the *Sunnah* according to the Qur'an and the Arguments Against it Amongst the Qur'an-Absolutists" *al-Burhān Journal of Qur'ān and Sunnah Studies* 6/1 (2022), 30-41.

[51] Ertürk, "Nebevi Sünnet'in Tarihi Gerçeklikteki Konumu Açısından 'Kur'an İslam'ı' Söyleminin İlmi Değeri", 7-29.

[52] Bu kanaat A. Birışık'a aittir. "Muhammed Abduh ve M. Reşit Rıza'nın Kur'an'a vurgu yaparak hadise eleştirel açıdan yaklaşımları çağdaşlarını etkilemiştir." demektedir. Abdulhamit Birışık, "Kur'âniyyûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/428-429.

[53] Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İçtihat* (Ankara: DİB, 1975), 180 vd.

Müçtehitlerin bu tarzı hem toplumsal kalkınmayı desteklemiş hem de insanların perspektiflerinin genişlemesine katkıda bulunmuştur.

Ne var ki bu dönemden sonra mezhepler oluşmuş, zamanla oluşturdukları usul ve yöntemler tedvin edilip toplumda iyice yer edinmiş, bu durum sonraki dönemlerde ortaya çıkacak tüm problemlerin çözümünün bulunduğu, belirlendiği gibi bir kanaatin oluşmasına yol açmıştır. Bir problemin çözümünde önceki imamların çözümünün esas alınması gerektiği gibi bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu durum 'içtihat kapısının kapandığı ve bundan böyle halkın taklitten başka yapacağı bir şeyin olmadığı' şeklinde yorumlanmıştır.[54] Her konuya dair tüm cevaplar verilmiş olup halkın yapacağı şey sadece tüm bu kural ve hükümlere harfiyen uymaktır.[55] Zamanın akışı içerisinde yeni şeyler söylemenin lüzumuna inanan ulema olmuş ise de birçoğu mevcudu korumaya önem ve özen göstermeyi yeğlemiştir. Böylelikle bir taklit dönemine girilmiştir. Taklit döneminde, yaygın hale gelmiş bir mezhep taassubu[56] söz konusu olmuştur. Tarihi süreçte bir mezhebe bağlanmanın ihtiyaç haline geldiği ve bunun bireysel ve toplumsal faydaları olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak bu dönemde kimi mezhep mensupları işi taassuba vardırarak kendi mezhebini tek hakikatmiş gibi kabul edebilmiştir. Diğer mezhepleri de kötüleme cihetine gitmiştir. Hakkın ortaya çıkması için değil de haklı olmak için yapılan tartışmalar Müslümanların çözülmesine ve güçten düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde siyasi iktidarlar belli bir mezhebi desteklemişlerdir. Devlet, belli bir mezhebin görüşleri doğrultusunda yol almıştır. Kaza ve ifta makamlarında, bulunulan makama yakışmayan çıkar ilişkileri görülebilmiştir. Elbetteki tüm sistem bütünüyle yozlaşmış değildir ancak bu görüntü ilerleyen zamanla birlikte varlığını artan bir şekilde sürdürmüştür.

Tüm bu olumsuzlukların arka planında yatan neden, dini anlayışın problemli oluşudur. Ahirete kıyasla dünyanın geçici olduğunu vurgulayan ayetler kimileri tarafından dünyanın önemsiz olduğu şeklinde algılanarak dünyaya gerekli ilgi ve önem gösterilmemiştir. Dünyevi alana ilgisizlik dinin bir gereği zannedilmiştir. Dinin ve dünyanın pek çok temel değerine bu çerçeveden yaklaşılmıştır.[57] Bu manada tevekkül ve kader konuları en çok yanlış anlaşılan, problemli başlıklardır. İsteğine kavuşmak için gereken tüm her şeyi yaptıktan sonra sonucun Allah'tan beklenmesi şeklinde anlaşılması gereken tevekkül anlayışı, bunun tam aksine ona tevekkül etmekle kendisi yerine Allah'ı çalıştıran bir anlayışa evrilmiştir.[58] Kader anlayışı da

---

[54] Hüseyin Kahraman, "Fıkhî Düşünce ve Mezhepleşme Sürecinin Hadis Metinlerine Etkisi", *İslâmî Araştırmalar* 19/4 (2006), 585.

[55] Timur Kuran, *İslam'ın Ekonomik Yüzleri,* çev. Yasemin Tezgiden (İst.: İletişim Yay., 2002), 238.

[56] Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Tekin Kitabevi, 1994), 1999.

[57] Recep Kılıç, "Çalışma Hayatımızın Problemleri Üzerine", *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu* (İzmir: İzmir İlahiyat Fak Vak. Yay., 2008), 363.

[58] Kılıç, "Çalışma Hayatımızın Problemleri", 363.

benzer şekilde kaderciliğe dönüştürülüp[59] asli anlamından saptırılarak algılanmıştır. Tüm bu ve benzer algılar ve yaşantılar Müslümanların geri kalışlarında etkin rol oynamışlardır.

1.2.1.2. Müslüman Dünyadaki Sosyal Değişimler

16. yüzyılın sonlarına doğru Batı teknolojik ve bilimsel alanda pek çok yenilik ortaya koymuş, feodaliteyi dönüştürmüş, burjuvazi denilen sermaye sınıfını oluşturmuş, böylece bu haliyle ibreyi kendi lehine çevirmiştir. Batı dışında kalan dünya henüz tarıma dayalı bir ekonomik düzen içerisinde iken Batı tarım devrimini yapmış ve hatta ötesine geçip burjuva sınıfını oluşturmakla kendi dışında kalan tüm dünyayı geride bırakmıştır. İzlediği ekonomi politikalarının sonucunda üretim, istihdam, yatırım, kalkınma ve refah beraberinde gelmiştir.

Osmanlı Devleti'ne gelince ise toprak bakımından genişleme ile birlikte tarım toplumu olmanın ötesine geçememiştir.[60] Ekonomideki gerileme vergi kaçakçılığı ve yolsuzluklara sebep olmuştur. Rekabet gücü olmadığı için Avrupa'nın ticaret bakımından da gerisinde kalmıştır. Avrupalı tüccarlara tanınan 'kapitülasyon'[61] denilen ayrıcalıklar onlara Osmanlı topraklarında rahatça ticaret yapabilme imkanı sağlamıştır. Bunun egemenliğe etkisi olmakla birlikte 17. yüzyılı da çökmeden geçiren Osmanlı 18. yüzyıla geldiğinde kapitülasyonların sınırını genişletmiş, bu da Osmanlı egemenliğinin aleyhine olmuştur. Kendi burjuvazisini yaratamayan, Batı'nın burjuvazisine geniş imkanlar tanıyan Osmanlı'da sermaye sorunu ortaya çıkmıştır. Sermayenin, yatırımın, üretimin olmadığı bir yerde sosyo-ekonomik refahtan da söz etmek mümkün değildir. Bir toplumu oluşturan burjuva sınıfı o toplumun en önemli dinamiklerinden biridir. Bu sınıf toplumun orta tabakasını ve daha üstünü oluşturan sınıftır. Burjuvazinin oluşmadığı, gelişmediği toplumlar kaçınılmaz olarak istikrarsız bir yapıda olurlar. Çünkü burjuvazi sermaye oluşumunda çok önemli temel bir unsurdur.

Osmanlı Devleti 1500'lü yılların başları itibariyle istihdam konusunda problemler yaşamaya başlamıştır. Bunun nedeni "güçlü bir burjuvazi desteğinde sermaye artışını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirememesidir."[62] Halihazırdaki bu durum Osmanlı'nın yaptığı savaşlara da etki etmiştir. Osmanlı'nın Batı karşısındaki ilk yenilgisi olan İnebahtı Deniz savaşı bu manada bir dönüm noktasıdır. 1571'de aldığı bu ilk yenilgi 18. yüzyıla geldiğinde süreklilik arz etmeye başlamıştır. Malum olduğu üzere hiçbir sosyal olay tek bir sebebe bağlı olarak ortaya çıkmaz. Bu nedenle Osmanlı'nın savaşlardaki yenilgisi de böyledir. Yapısal faktörlerle de ilintilidir, bunların bir sonucudur.

---

[59] Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji, İnsanın Yeryüzü Serüveni* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 90-92.

[60] Karen Armstrong, *İslam*, çev. Selim Yeniçeri (İstanbul, Koridor Yay., 2008), 154, 156.

[61] Halil İnalcık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Makaleler I* (Ankara: Doğu Batı, 2005), 242- 249.

[62] Abdurrahman Kurt, "İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 66.

1500'lü yıllarla birlikte toplumda görülen nüfus artışı ciddi ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Enflasyon nedeniyle fiyatlar yükselirken asker ve memur maaşları sabit kalmıştır. Hazinenin verdiği açık büyümüş, bu nedenle vergiler çeşitlendirilip artırılmıştır. Taşra yönetiminin adaletsizlikleri ve halka baskıları da sosyal çalkantılar, isyan, başkaldırı ve eşkıyalık gibi istenmeyen durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Devam eden yüzyıllar iç karmaşanın artarak devam ettiği dönemlerdir. Meşhur "Celâli İsyanları" 1500'lü yılların sonları ve 1600'lü yılların başlarında ortaya çıkmış isyanlardır. Başıbozuk, işsiz güçsüz asker, medrese talebesi vb. pek çok insanı içinde barındıran bu kalabalık toplumda kargaşanın aktörleri olmuştur. Bu kalabalıklar şehir olsun köy olsun pek çok yere uzanarak toplumda huzursuzluk çıkarmış ve insanların bulundukları yerleri terk edip gitmelerine dahi sebep olabilmişlerdir.[63]

Yeniçeri ordusunda askeri disiplin ziyadesiyle zayıflamıştır ve artık sultanlar mutlak otoriteyi ellerinde tutamaz hale gelmişlerdir. İtaat ve disiplin yoksunu askerler içeride yaşanan siyasal kavgalara dahil olmuşlardır.[64] Sınır bölgelerinde gerileme gözle görülür hale gelmiş, periferide kalan eyaletler ve yöneticileri İstanbul tarafından etkin şekilde denetlenemez hale gelmiştir.[65] Bu kontrolsüzlük kontrolden çıkışı doğurmuştur. Tüm bu olan biten olumsuzluklar ve olumsuz şartlar, bir çıkış yolu ve çözüm aramayı icbar etmiştir.

1. 2. 2. Harici etkiler

Yukarıda bu düşüncenin sistematik hali ile 1800'lü yıllarda ortaya çıkmaya başladığını söylemiştik. Şimdi bu düşünceyi ortaya çıkaran iç dinamiklerden sonra Batılı etkileri ele alacağız.

Kaba bir tarihlendirme ile Müslümanların 10. ile 15. asırlar içerisindeki zaman diliminde Batı'dan daha önde olduğunu söyleyebiliriz.[66] 17. yy'dan önce Batı'nın teknik ve ekonomik üstünlüğü elde edemediği görülmektedir.[67] Bu zamana kadar bilim ve üretkenliğin zirve yaptığı İslam dünyası –özelde de Osmanlı- zamanla durağanlaşmaya başlamış ve bir müddet sonra da gerileme dönemine girmiştir. Batı bilim-teknikte ilerler, Rönesans-Reform ile meşgul olup son kertede Sanayi Devrimi ile gücüne güç katarken Müslümanlar fikrî dinamizmini yitirmiş bir haldedir.[68] Batı'nın coğrafi keşifler ile farklı ticaret yolları bulup endüstri toplumu olma

---

[63] Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, sad. Zuhuri Danışman (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 35 vd.

[64] Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi,* 30.

[65] Armstrong, *İslam*, 136.

[66] Armstrong, *İslam*, 161.

[67] Kurt, *İslam ve Geri Kalmışlık,* 37.

[68] Mustafa İslamoğlu, *İslami Hareket Anadolu* (İstanbul: Denge Yay., 1991), 1/145.

yolunda ilerlerken Müslümanların kendi dışındaki dünyada olan biteni takip etmemesi ya da edememesi onu geride bırakan nedenlerden biri olmuştur.

15. yy. ortalarında Portekizlilerin açılışı yapmasıyla Avrupalıların bir takım liman şehirlerinde egemenlik tesisi, alem-i İslam'da sömürgecilik sürecini başlatmıştır. İlerleyen süreçte 18. yüzyıla gelindiğinde sömürü düzenini İngilizler devralmış, bu da Müslümanların ticari varlığını olumsuz etkilemiş, üstelik sadece bununla da kalmamış, yönetimden de uzaklaşmaları sonucunu doğurmuştur. İngilizler ticari sömürgeleştirme eyleminin zamanla siyasi güce evrilmesi ile özellikle Hindistan bölgesinin hakim gücü haline gelmişlerdir.[69] Zayıf düşen İslam alemi ister istemez Batı'nın emperyal emellerine maruz kalmıştır.

15. yüzyıl sonlarında artan coğrafi keşifler, farklı ticaret yolları keşfedilmesi vb. sonucunda başlatılan sömürgecilik faaliyetlerinin 18. yüzyılda ulaşmış olduğu seviyeyi devam ettirebilmesi için hammadde bulması, yeni pazar olanakları yaratması ve iş gücü ihtiyacını karşılaması gerekmiştir.[70] Bunun sonucu olarak İslam memleketlerinin yeraltı ve yerüstü zenginliklerine göz dikilmiş, buralar talan edilmiş, insanlar yerlerinden- yurtlarından edilmiş, köleleştirilmişlerdir.[71]

Bu minvalde 19. yüzyıla gelindiğinde artık iyice palazlanmış, emperyal bir açlık içinde bir Batı dünyası ile karşılaşılmaktadır. Ancak sömürge düzeninin kurulması bir anda oluvermiş değildir. Gerisinde buna sebebiyet veren güçlü bir duygusal-düşünsel birikim mevcuttur. Avrupa'nın 'hasta adam' olarak gördüğü Osmanlı güç kaybederken Ortaçağın karanlıklarından çıkıp aydınlanmayı başaran Batı yoğun bir güç tutkusu ve kâr ihtirası içerisinde olmuştur. Siyasi kuvvet ve saygınlık arzularını tatmin etmek, ekonomik anlamda kârına kâr katmak ihtirası ile emperyalizme, kendi dışındaki dünyayı sömürmeye yönelmiştir. Ezcümle; Avrupa'daki değişim ve dönüşüm kendisi dışındaki tüm dünyayı da etkileyen bir değişim-dönüşüm olmuştur. Öne çıkan özelliği; şiddet ve yayılmacılık ile tahakküm kurarak[72] büyük güçlerin zayıfların elindekileri alması, onların topraklarını aralarında pay etmeleridir.[73] Bu durum İslam dünyası ve Osmanlı'nın aleyhine olmuş, yeni hammadde ve pazar arayışı ihtiyacı içerisinde olan Batı dünyası Kuzey Afrika (Mısır) ve Hind Alt Kıtası başta olmak üzere dünyanın pek çok köşesinde emperyal emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmiştir.[74] Osmanlı art arda kaybettiği savaşlarla Avrupa'nın sömürü iştahını kabartmış, sömürüye açık hale gelmiştir. Batı bilim-teknik-sömürü düzleminde hızla yol alırken üç kıtada hakimiyet

---

[69] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Ankara: 1993), 322.

[70] Eric Hobsbawm, *Sermaye Çağı,* çev. Bahadır Sina Şener (Ankara: Dost Yay.,1995), 330.

[71] Harry Magdoff, "Emperyalizm: Tarihî bir Bakış", *Azgelişmişlik ve Emperyalizm,* der. ve çev. Atilla Aksoy (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975), 71.

[72] Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm: Kapsamlı Bir Düşünce Ve Siyasal Sorgulama Çalışması* (İstanbul: Hil Yay., 1998), 209-210.

[73] Lütfi Sunar, "19. Yüzyıl Avrupa'sında Emperyalizm Algısı", *Sosyoloji Dergisi 3/*14 (2007), 57-80.

[74] Baymirza Hayıt, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 41-122.

kuran Osmanlı imparatorluğu gittikçe zayıflamış ve çağın getirdiği yeniliklere öncü olamadığı gibi ayak uydurmakta da gecikince sonuç hüsran olmuştur. Özellikle askeri alanda alınan yenilgiler ve başarısızlıklarla geriye düşme realitesi iliklere kadar hissedilmeye başlayınca işin ciddiyeti, konunun ehemmiyeti ancak anlaşılabilmiştir.[75] "Batı'nın bilim, teknik ve diğer alanlarda ilerlemesi 19. yüzyıl başlarında Batı'nın Müslümanlar üzerinde hakimiyeti ile sonuçlanmış, bu sonuç tüm Müslüman dünyada belirgin olarak hissedilmiştir."[76]

Osmanlının hakimiyeti döneminde Osmanlı gücü nispetinde Müslüman ülkelere yardımcı olmuş, destek kuvvetler göndermeye çalışarak istilaya ve sömürüye engel olmaya gayret göstermiş, çok fazla zarar görmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak Avrupalı büyük güçler tarafından 19 ile 20. yy.'larda yeryüzünde çok az bir bölüm hariç sömürgeleştirilmeyen yer kalmamıştır. İran ve Anadolu hariç 19. yüzyılda İslam dünyasının yüzde sekseninin sömürge olduğu ifade edilmiştir. Zamanla sömürge yönetimi fiilen sona erse bile sömürgeci güçler şu ya da bu şekilde egemenliklerini bu coğrafyalarda devam ettirmişlerdir.[77]

Batıdaki bilim-teknik alanındaki gelişmeler bir yönüyle yalnızca Batıya değil, aynı zamanda tüm insanlığa da fayda sağlamıştır. Ancak insanlığın gelişmesine katkı sağlamış olmakla birlikte Batının Doğunun sahip olduğu imkanları sömürmesine de yol açmış ve böylece Doğu dünyasının geride kalmasına sebep olmuştur.[78]

Hemen her toplum tarım toplumu iken Batıda ticaret ile uğraşmaya başlayan müteşebbis bir sınıfın (burjuvazi)[79] oluşmuş olması da İslam ile Batı dünyası arasındaki dengelerde sarsıcı bir etki yaratmıştır.[80] İslam alemi bu hususta da geride kalmıştır. Batı maddi-dünyevi denebilecek hemen her alanda egemenliğini tahkim edip İslam dünyasını –özelde daha çok Hint, Mısır topraklarını- sömürgeleştirmiş, sömürgeleştirirken buralara kültürünü de taşımıştır.[81] Askeri istilalarla başlayan bu faaliyet okullar açmak suretiyle eğitim alanı ile de pekiştirilmiştir. Hem ekonomik hem kültürel sömürülme durumu bu durumdan çıkış için çareler araştırma yolunu zorunlu hale getirmiştir.

Bu kötü şartların neticesinde merkezi idarenin uzağında olan topraklar birer birer elden çıkmış, işgal ve sömürüye maruz kalmıştır. Hind Alt Kıtası ile Mısır toprakları böyledir. Bu topraklar İngiliz işgaline maruz kalarak Müslüman toprağı olmaktan çıkmıştır.

---

[75] Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri* (İstanbul: İz Yayınları,1998), 148.

[76] Talha Erdem, "Klasik İslam Modernizminin Karakter Yapısı", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2018), 233-251.

[77] Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev: Muna Cedden (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), 49.

[78] Yaşar Nuri Öztürk, *Akıl ve Kur'an Nasıl Dışlandı* (İstanbul: Yeni Boyut, 2016), 22.

[79] Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları: Emperyalizm*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yay., 1998), 10.

[80] Kurt, "Geri Kalmışlık Sorunu", 39.

[81] Mustafa Sönmez, "İslam Modernizminin Doğuşu ve İki Önemli Temsilcisi (Afgânî ve Abduh'un Modernist Yönlerine Kısa Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2002), 147-173.

Sömürgeleştirilmenin verdiği acı ile bir sorgulama başlatılmıştır.[82] Hind Alt Kıtasında Seyyid Ahmed Han'ın, Mısır'da Muhammed Abduh'un bu durumdan kurtuluş için çözüm üreten isimler olarak öne çıktıklarını görmekteyiz. Neticede yenilmişlik, ezilmişlik psikolojisi yeni arayışları ve çıkış yolları düşünmeyi gerektirmiştir. Buna da toplumun muteber kanaat önderi şahsiyetleri öncülük etmişlerdir.

Modernizmin Müslüman toplumlara etkisini de unutmamak gerekir. Osmanlı ve İslam dünyası 19. yy.'da içinde bulunduğu durum itibariyle, adına modernleşme denilen, Batılıların yaşamın hemen her alanında sahip olduğu sistemlere sahip olmak maksadıyla yapılması gerekli tüm düzenlemelere ister istemez yönelmek durumunda kalmıştır. İçte ve dışta yaşanan sorunlar ve gelen baskılar hızlı bir değişimi zorunlu kılmıştır. Fikri alanla başlayıp hayatın diğer alanlarına da yansıyan durağanlığın kaçınılmaz sonucu bu olmuştur. Modernizm aklı, bilimi ön plana çıkarıp gelenekten sapma ve inançların zayıflamasına yol açmıştır. Ortada meşruiyet kaynağı ilahi olan İslam toplumuna mukabil adapte olunmak istenen, Tanrı merkezli epistemolojinin insan merkezliye döndüğü bir Batı toplumu vardır. Tarıma dayalı bir ekonominin karşısında sanayileşme yolunda ciddi mesafeler almış bir toplum vardır. Pek çok noktada doku uyuşmazlığının yaşandığı bir vasatta Batının bu süratli değişimini yakalayabilme ve özümseyebilme de çok mümkün olamamıştır. Ancak yine de toplumda uzunca bir süreden beri var olan huzursuzluk, somut olarak Lale devrinden başlayan yeni düzenlemelerle devamında da Tanzimat Dönemi yenilikleriyle aşılmaya çalışılmıştır. III. Selim, II. Mahmut ve II. Abdülhamit'in iktidarları döneminde de bu düzlemde çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.[83]

Modern dönemin başlangıcını Rönesans ve Reform hareketlerine kadar götürebilmek mümkündür. 14 ve 15. yy.'larda bu hareketlerin etkisiyle çağ atlayan Batı'yı o günkü sahip olduğu güç ve kudretin etkisiyle kaale almayan, fark etmeyen Osmanlı, 19. yy'a gelindiğinde ilgi ile takip etmek zorunda kalmıştır. Bu dönem kendi içinde pek çok sıkıntı ile boğuşmakta olan İslam dünyası için bir kırılma dönemidir. Askeri alanda alınan yenilgiler, maliyenin ve vergi sisteminin bozulmasıyla[84] ekonominin allak bullak olması, tarım ekonomisinin sanayileşme ile rekabet edememesi bir yenilenmenin şart olduğunun göstermiştir. Bunların yanı sıra belki de en temel ve önemli değişim olarak dinin ve Tanrının yerini akıl ve insan unsuruna terk eden mentalitenin hakimiyeti, siyasal alanda monarşik, oligarşik yapıların yerini demokrasinin alması gibi daha nice göstergeler yeni bir dünya düzeninin gelmekte olduğunu işaret etmiştir. Müslümanların durağanlığına mukabil değişen, dönüşen yapısı ile Batı'nın Müslümanlara tesirleri olmuştur. Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle başlayan Batı ile yakın temas sonucu Batı düşüncesi Osmanlıya giriş yapmış, devamında yurt dışına gönderilen sefirler, öğrenciler, azınlık okulları vesilesiyle toplum bu düşünce ve kültürle haşır neşir olmuştur. İster istemez

[82] Ayşegül Eskikurt, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınla İlgili Ayetlerin Yorumlarına Yansıması* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 8.

[83] Mehmet Beşirli, "Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908", *Dini Araştırmalar 2*5 (1999), 131-157.

[84] Arif Aytekin, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (2013), 313-329.

yaşanan bu değişimler Tanzimat ve Islahat fermanları ile devam ettirilip pekiştirilmiştir. İlk olarak askeri yenilgiler sonucu bu alanda Batıdaki yenilik ve gelişmelerden istifade edilmeye çalışılmışsa da sadece bununla kalın(a)mamıştır. Fen, teknik, ekonomi hatta düşünce, kültür, inanç alanlarında dahi Batı modernizminin, kültürünün etkisi olmuştur. Sanayi devrimi, Fransız ihtilali çok geniş çapta yankılar uyandıran özelliktedirler. Özgürlük, eşitlik temalarının yoğunluklu işlenişi,[85] bunların özellikle geleneksel yaşam ve inanç tarzını etkilemeleri Müslümanların çözüm arayışında etkin rol oynamıştır. Zira bu dünyanın getirdiği esintiler ortaya dünyevileşmenin ağır bastığı, maneviyatın önemsenmediği, dinin etkisinin zayıfladığı bir vasat çıkarmıştır.

Modernizmin somut etkisini görmek için Kur'ancılık düşüncesinin kurucusu Ahmed Han'ın fikriyatından bir kesit sunmak isteriz. Ahmed Han'ın içinde bulunduğu atmosfer sebebiyle –bir yandan oryantal fikirlerin bir yandan zamane düşünce akımlarının etkisi- klasik Sünnî düşünceye aykırı düşecek görüşleri olmuştur. Bunlardan başta geleni Kur'ân'ın mükemmel bir içeriğe sahip olduğunu söylemekle birlikte bu içeriğin tamamının dini olmadığı tezidir.[86] Meseleleri dini ve dünyevi olarak ikiye ayırmıştır.[87] Dini meseleler ve hükümler; iman, ibadet, ahlak konuları ile sınırlı iken dünyevi olanlar yeme-içme, giyim-kuşam, insanlarla muaşeret gibi alanları içerir. Sosyal adetleri dini hükümlerin içine dahil etmez, siyaset dahi böyledir. Bunlar dine dayanılarak yapılmaz. Dini meseleler sabit iken dünyevi olanlar zaman ve zeminin değişimine paralel olarak değişim geçirirler. Dünyevi meselelerin dini emirler gibi değişmez-sabit gösterilmesinde ulemayı suçlu bulur.[88] Kur'an'da zikredilen her şeyin din olmadığı, ulemanın ahkâm ayetleri ve diğer ayetler diyerek ayrıma gitmesinin de bunun delili olduğunu söylemesi, onun farklı ve dikkat çekici bir söylemidir.[89] Bir başka dikkat çekici görüşü, "Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve dinin her işe karışmaması gerektiğini savunmuş"[90] olmasıdır. İslam'ın temel kaynak ve ilkelerine laik bir bakış açısı ile yaklaşımı onu diğerlerinden ayrıştırmaktadır.[91]

> İslam Modernizmi'nin dikkat çeken ve tartışılan bir yönü Seküler anlayışı destekler bir görünüm arz etmesidir. Bu anlayışın yaygınlaşmasında ilk Müslüman modernistlerden sayılan Ahmed Han'ın önemli bir etkisi vardır. Daha sonra Abduh tarafından da gündeme getirilecek olan 'Siz dünya

[85] Hasan Gümüşoğlu, "Modernleşmenin Osmanlı Toplumunun İnanç Yapısı Üzerine Yaptığı Bazı Etkileri", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2010), 55-90.

[86] Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru", 19.

[87] Mazharuddin Sıddıkî, *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, çev. Murat Fırat-Göksel Korkmaz (İstanbul: 1990), 127.

[88] Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/73-75.

[89] Öz, "Ahmed Han, Seyyid", 2/74.

[90] Şimşek, *Tefsir Problemleri*, 185.

[91] M. Sharif İbrahimi, *Kur'âniyyûn Ekolünün Tefsir Anlayışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 82.

> işlerinizi daha iyi bilirsiniz.' Hadisini ve Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'nde karargah merkezi seçimi sırasında Müslümanların fikrine uymasını büyük bir zevkle anlatan Ahmed Han, benzeri tasarrufların idrak ve tecrübeye dayandığını dolayısıyla peygamberlik ile bir ilgisinin olmadığını ileri sürmüştür. Bundan da öte peygamberin görevleri içerisinde olmadığı halde içinde yaşadığı toplumun şartları gereği Hz. Peygamber'in İslam devleti'nin başına geçmeye zorlandığını, daha sonraki insanların da onun dünya işlerinde ashabına danıştığını ve 'Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz.' dediğini unutarak, Yahudilerin Hz. Musa'nın uygulamalarını dinin bir parçası olarak saydığı gibi, Müslümanların da onun tasarruflarını politik lider olarak mükemmel uygulamalar şeklinde telakki ettiğini iddia etmiştir. Ona göre dünyevi işlerle ilgili olarak Kur'an'da 500'e yakın ayet vardır. Fakat bunların Kur'an'da olması İslam'ın dünyevi bir din olmasını gerektirmez.[92]

Görüldüğü üzere Ahmed Han'ın düşüncesinde geleneksel düşünüşün aksine din ve dünya işleri şeklinde bir ayrım söz konusudur.[93] Peygamberin sorumluluk alanı din ile sınırlıdır. Gidişata bağlı olarak o, dünyevi işleri de uhdesine almak durumunda kalmıştır. Müslümanların da bu duruma uyum sağlamasıyla birlikte bu durum normal hale gelmiştir. Onun düşüncesine göre bir şeyin Kur'an'da yer alıyor oluşu onun ille de dini olduğu anlamına gelmez. Bu bakış açısı modernizmin etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

1.3. Tepkiler ve Çözüm Arayışları

1.3.1. Kurtuluşun çaresi olarak Kur'an'a dönüş

Yukarıda izah edildiği üzere Müslümanların geri kalmalarına sebep olan pek çok iç ve dış etmen bulunmaktadır. Bu yenilgi ve geri kalmışlık en ağır haliyle 1800'lü yıllarda kendini belli etmiş olsa da bunun önceki yıllara, yüzyıllara dayanan uzun bir geçmişi vardır. Tüm bu uzun yıllar boyunca özellikle bilim-teknik alanında[94] geriye düşüldüğü anlaşılınca bu alanda harekete geçmek gerektiği anlaşılmıştır.[95] Batılıların Müslümanların geri kalmışlığının gerekçesi olarak İslam ve onun bilim yanlısı olmadığı, bilime imkan tanımadığı vb. şeklindeki eleştirileri Müslümanları dinlerine ilişkin bir muhasebe yapmaya yöneltmiştir.[96] Muhasebe neticesinde korunma taahhüdü Allah tarafından verilmiş olup önceki Müslümanları yücelttiği gibi o günün Müslümanını da yücelteceği düşünülen biricik kusursuz kaynak olarak Kur'an'a dönüş fikri teklif edilmiştir. Bu, çözüm konusunda tek teklif olmamakla birlikte biz konumuz itibariyle burada sadece bu teklife ilişkin söz söyleyeceğiz. Bu teklifte bulunanlarca Kur'an, bilgi-bilimin teşvik edicisiydi. Tefekküre, çalışmaya, akletmeye yönelten bir kitap idi. Müslümanların

---

[92] İbrahim Hatipoğlu, *İslam Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni* (İstanbul: Hadisevi, 2004), 22.

[93] Öz, "Ahmed Han, Seyyid", 2/73.

[94] Muhammed Tahir Hekim, *Sünnetin Etrafındaki Şüpheler*, çev: Hüseyin Aslan (İst.: Pınar Yayınları, 1985), 86.

[95] İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn*, 23; Seyyid Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Sünnetin Yasal Konumu*, çev: Durmuş Bulgur (İst.: Cantaş Yayınları, 2007), 16-17.

[96] Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme 1839-1939* (Ankara: Lotus Yayınları, 2008), 340.

yapması gereken; tembelliği, cehaleti, yanlış kader ve tevekkül anlayışlarını bırakıp Kur'anla yakın-sıcak bir ilişki kurmaktı. Bu yaşananlar, Müslümanlar Kur'an'dan uzak düştükleri için yaşanmaktaydı. Hadislerin tefrika ve ihtilaf ürettiği, işgal karşısında Müslümanların en çok ihtiyaç duydukları birliği yok ettiği gerekçesiyle[97] hadise karşı tavır alınmıştır. İki kapak arasına alınmış korunma garantili Kur'an'ın toparlayıcı olacağı ve ihtiyaç duyulan birliği sağlayabileceği düşünülmüştür. Halkın uydurma hadisler, menkıbeler, hurafe, batıl inançlar, bidatlarla örülü bir dünyası vardı. Aklı kullanmaktan uzak, ilimle-bilimle ilişkisi olmayan tasavvufun mistik, dünyadan yüz çevirmeyi salık veren telkinleriyle uyuşmuş beyinlerin Kur'an nuruyla aydınlanmaya ihtiyacı vardı. Halk geleneksel İslam'ın ritüelleri ile meşgul iken kendisini ilerilere taşıyacak Kur'an'ın öğretilerinden bîhaber yaşıyordu. Kur'an gibi evrensel, ilahi bir kaynağa sahip olan milletin geri kalmış olması mümkün olamazdı. Bu olsa olsa ancak kaynaktan uzaklaşmakla olurdu. Bu sebeple yapılması gereken şey; geleneksel İslam formunun terk edilerek İslam'ın saf haline, duru-berrak kaynak olan, kendisinden uzak kalınmış Kur'an'a yeniden dönmekti.

Ortada çok bariz hissedilir ve gözle görülür bir gerçeklik vardı ki o da, İslam coğrafyasının neredeyse tamamına yakınının sömürge konumunda olduğu idi. Bu, kabul edilebilir bir şey değildi. Allah'a inanıp güvenen Müslümanlar geri kalırken nasıl oluyordu da Kur'an'dan bîhaber Batılılar ilerleyebiliyor, İslam dünyasına egemen hale gelebiliyorlardı? Bu durumdan çıkış ya geleneksel değerlere tutunarak mümkün olacaktı ya da hakim Batı düşüncesinin modern mentalitesi, metodolojisi esas alınarak olacaktı. Bir kısım Müslüman, dünyanın gidişatının zorunlu olarak ortaya çıkardığı yeni duruma uyum sağlamak gerektiği yönünde kanaat geliştirdi. Zira görünen odur ki; Müslümanların elinin güçlü olduğu Ortaçağ boyunca her şey yolunda giderken dengenin Batı lehine bozulması ile artık egemen gücün kültürünün, değerlerinin vb. değdiği, dokunduğu her yeri kendi boyası ile boyaması dönemine geçilmiştir. Vuku bulan şey; İslam dünyasının dominant olduğu dönemlerde adeta hemen her şeyin, herkesin Müslüman olduğu bir dünyadan ibrenin tersine dönmesidir. 19. yy. itibariyle aydınlanma yaşamış Batının Aydınlanmacı modern döneminin değerlerinin hakimiyeti zamanı baş göstermiştir. Dolayısıyla bu temayülün kökeninde böyle bir itici güç vardır.

Uzun asırlar boyunca İslam ve Batı dünyası, içinde bulundukları hali muhafaza etmeleri nedeniyle stabil bir vaziyette yol almışlardır. Ancak zamanla Batı yeni keşifler, Rönesans, reform, aydınlanma, sanayi devrimi gibi devasa dönüşümlerle kendini yenilemiş ve etkin bir güç haline gelmiştir. Batının gerisine düştüğünü aldığı ağır yenilgilerle İslam dünyası çok sonraları ancak anlayabilmiştir. Dolayısıyla İslam dünyası zamanın getirisi ve dayatması neticesinde muhakkak değişmesi gerektiğini idrak etmiştir. Hâlâ en üstün gücün kendileri olmadığını ve şimdiye kadarki metotlar, mentaliteler ile gidemeyeceklerini görmüşlerdir. Müslümanın hayatının tanzim edicisi Kur'an olması hasebiyle ve ayrıca 'Dinin terakkiye mani

[97] Muhammed Tevfik Sıdkî, "el-İslamu hüve'l-Kur'ânu vahdeh", *Mecelletü'l-Menâr* 10/2 (1907), 515-516; İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn,* 209-257; Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi,* 157.

olduğu' yönündeki oryantalist eleştirilerin[98] de tazyiki ile Kuran'a dönüşle bu badirenin atlatılabileceği düşünülmüştür. Yeter ki uzaklaşılan Kur'an'a yeniden dönülebilsin. Böylece eski ihtişama kavuşulabilir diye düşünülmüştür. Yapılması gereken; Kur'an'a dönmek ve zaten Batının ilerlemesinin lokomotifi olan akıl, bilim düşüncesinin ana kaynağı ve teşvik edicisi olan Kur'an'a dört elle sarılmak, onu doğru anlamaktır. Zamanın icaplarına uygun hale dönüştürüp onun rehberliğinde ilerlemektir. Kusur dinde değil, onu yanlış anlayan ve uygulayan Müslümanlardadır.[99] Kur'an'a dönülürse Kur'an'da ilmin üstünlüğünü, faziletini anlatan pek çok ayetin varlığı görülecektir. "Rabbim! İlmimi arttır de."[100], "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[101], "Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin."[102], "Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar."[103] gibi daha nice ilimle ilgili ayetler vardır. Dolayısıyla Kur'an'da bilim yer bulmuştur ve Kur'an'ın bilime engel olma durumu asla söz konusu değildir. Kur'an'ın bilime engel olduğunu iddia edenlere bunun öyle olmadığı gösterilmek, ispat edilmek istenmiştir. Böylece Kur'an'a dönüş, Kur'an İslam'ı anlayışı muasır medeniyetler seviyesine çıkmak, uydurmalar ve hurafelerle bezenmiş geleneği kısmen ya da tamamen aradan çıkararak yeni dönemin dayattığı çağdaş bir yaşam ve İslam zihniyeti ortaya koyma gayretinin adı olmuştur. Bu anlayışın bariz özelliği, sünnetin de dahil olduğu geleneğin tasfiye edilmek suretiyle[104] Kur'an'ın çağdaş dünya ile bağdaşır bir kitap olduğu ve yine onunla -eskiden olduğu gibi- üstün olabileceğimizin gösterilmesi ülküsüne sahip olmasıdır.

1800-1900'lü yıllarla birlikte Batının başlattığı modern dönemin Müslümanların zihin dünyalarında deprem etkisi yapan sarsmaları ile Kur'an'a dönüş kararı alınmış ve bunun neticesinde zihinlerde İslam hangi kaynaklardan, nasıl anlaşılacak, geçmiş yüzyılların birikimine karşı ne tür bir yaklaşım sergilenecek gibi sorular oluşmuştur. Kur'an'ın evrenselliğine duyulan inançla yaşanılan tüm sıkıntıların çözüm yollarının Kur'an'dan istinbat edilmesi ve Kur'an'ın tasdikinden geçirilmesi hedefi, onları Kur'an'a dönüşe yöneltmiştir. Bunun tatbiki sadedinde somut olarak günün problemleri ile ayetler arasında paralellik kurulmaya çalışılmış ve çıkan sonuçlar pratik hayata tatbik olunmuştur. Bugünkü ifade ile

---

[98] Renan Sorbonne'da verdiği konferansta İslam'a yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Ernest Renan, *"İslamlık ve Bilim" (Nutuklar ve Konferanslar içinde)*, çev. Ziya Ishan (Ankara: Sakarya Basımevi), 184-188; Ali Ertuğrul, "Tez ve Antitezler Bağlamında Ernest Renan'a Karşı Yazılan Reddiyeler", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/3 (2019), 57; Dücane Cündioğlu, "XIX. Yüzyılın Sonlarından İtibaren "İslam Mâni'-i Terakkidir" Tartışmaları: Bir Kaynakça Denemesi", *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi* 19, 52- 58.

[99] M. Suat Mertoğlu, "Kaynaklara Dönüş Hareketi: Selefî Bir Talep mi, Modern Bir Yöneliş mi?", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Seminerleri,* ed. İsmail Kara, Asım Öz (İst.: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 146.

[100] Tâhâ 20/114.

[101] ez-Zümer 39/9.

[102] el-Mücâdele 58/11.

[103] Fâtır 35/28.

[104] Mertoğlu, "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı", 69-113.

'güncelleme' ameliyesi gerçekleştirilmeye gayret gösterilmiştir. Böylece Kur'an'ın önderliğinde sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. Ancak saf İslam'a dönüş söyleminin, sâdır olduğu ortamın ve zamanın atmosferinden etkilendiği ve izler taşıdığı kesinlikle inkar edilemez. 1800'lü yıllar itibariyle dünyanın Batı kesiminin dominant hale gelmesi ile kendi dışında kalan dünyayı ardından sürüklemesi kaçınılmazdır. İçinde bulunulan zamanın etkilemesi, dayatması neticesinde geçmiş birikim paranteze alınıp modern bir anlayış oluşturma yoluna gidilmiştir. Sünnet-hadis ve gelenek kimilerince tamamen bir kenara konmuş, kimilerince de kendisine mesafeli yaklaşılmıştır. İçine düşülen sıkıntılı duruma çözüm olarak Kur'an'ın nasıl bir yol önerdiğini tesbit etmeye koyulmuşlardır. İslam'ın terakkiye mani olmak şöyle dursun bilime, düşünceye, çalışmaya teşvik ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İslam'ın akla, bilime, hürriyet-demokrasi, insan-kadın hakları ve özgürlüğü vb. konulara verdiği önem gösterilmeye çalışılmıştır. Müslümanların geri kalmasına sebep gördükleri yanlış kader, tevekkül anlayışlarının Kur'ânî olmadığı geleneksel İslam'ın eseri olduğu vurgusuyla bundan arınma salık verilmiştir. Aktüel sorunların çözümü için Kur'an'dan duruma uygun ayetler bulunmaya çalışılmıştır.[105]

1.3.2. İslam düşüncesinin demitolojizasyonu

'Mit' sözcüğü anlam alanında doğaüstülüğü barındırır bir sözcüktür. Arapçada batıl, hurafe karşılığı olarak 'üstûre' kelimesi mitin yerine kullanılır.[106] Demistifikasyon; bir mitten, mitolojik unsurlardan arındırma işlemidir. Bununla yapılmaya çalışılan şey; o şeyin üzerindeki gizemi, sırrı kaldırmak ve onu akla yaklaştırabilmek, aklın alabileceği, kabullenebileceği makul bir kıvama getirmektir. Gerçeğin arkaik zamanlardaki ifade şekli olan mitolojik anlatımın ayıklanması, arındırılması işlemi esasında bu dille verilmek istenen mesajın anlaşılmasına engel olan perdeyi üzerinden kaldırma ameliyesidir.[107] Yani arkaik ifade olunmuş gerçeğin modern insanın anlayacağı şekilde onun dünyasına getirilmesi durumudur.[108] Demistifike etmenin mitin gerçekliği olan ya da olmayan birtakım dini, metafizik bilgi ve mesajlarının karmaşık ve zor anlaşılır yanlarını basitleştirerek anlatıma katkı sağladığı, böyle bir işlevinin olduğunu söyleyebiliriz.

Her dönem -insanlığın gelişimine göre- kendi metafiziğini üretir. Evren, alem, Tanrı, fizik ötesi varlıklara ilişkin tasavvurlar gelişir, değişir. İçinde bulunulan zamanın hakim karakterine göre insanlar yol almaktadırlar. Arkaik dönem dünya görüşünün hakim unsuru mitoloji iken modern döneme gelindiğinde bu, bilim ve teknik olmuştur.

---

[105] Mertoğlu, "Kur'an'a Dönüş", 73.

[106] Hatice Arpaguş, "Mitoloji, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/25 (2003), 5-24.

[107] Mustafa Öztürk, "Demitolojizasyon ve Kur'an", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2004), 13.

[108] Turan Koç, *Din Dili* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 125.

Dini metinlerin hakkıyla anlaşılması için o metinlerin kendisine gönderildiği toplumun inançlarının çok iyi bilinmesi gerekir. Bu sayede o toplumun ne ile mücadele ettiği açığa çıkar. Mitolojik bilgi Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sunmuştur. Buna Bakara suresindeki Yahudilere emredilen sığır kesme işinin[109] ardındaki Mısır'ın Apis boğası inancını misal verebiliriz. Firavunlar'ın hakim olduğu eski Mısır inancında Mısırlıların Apis öküzüne taptıkları görülmektedir. Bu toplumla yıllarca iç içe yaşamış olan Yahudilerin de bu inançtan oldukça etkilendikleri anlaşılmaktadır. Hz. Musa'nın Tur'a gitmesinin akabinde Samiri'nin bir buzağı heykeli yapması, kendilerine kesmeleri emredilen buzağıyı kesme hususunda bin dereden su getirmeleri; buzağı sevgisinin, ona tapınma arzusunun iliklerine kadar işlemiş olduğunun göstergesidir.[110]

Kur'an'da tarifi yapılan Allah tasavvurunun da Arabın zihninde hakim güçlü, kuvvetli, kudretli oluşun karşılığı olan Melik/Kral Tanrı imgesi üzerinden resmediliş gerekçesi böyledir. Vahiy, olgu üzerinden muhataplarına inmiş ve seslenmiştir. Soyut algılama yeteneği olmayan Araba o günün mutlak otoritesinin karşılığı olan Kral/Melik Tanrı imgesi üzerinden Allah'ın tanıtılması gerekmiştir. Ancak bugün anlayış, algı değişmiş ve bizler bugünün modern Müslümanları olarak mesela "Allah göktedir." dense "Hayır o her yerdedir." diyerek itiraz etmekteyiz. Bugünün asrının idraki meselelerin ma'kul hale getirilmesini gerektirmiştir ki bunun adına mitolojiden arındırma diyoruz.

Bir dönem antropomorfik bir tanrı tasavvuru, mitolojik bir evren tasavvuru vb. kabul görüp sorun teşkil etmezken daha sonra gelen ulema değişen algı ve atmosfere bağlı olarak bu tasavvurları tevil etmek suretiyle anlamlandırmayı, kabullenmeyi tercih etmiştir. Cin, şeytan, melek tasavvurları da hakeza böyledir. Cahiliye Arap toplumunun dünyasında başat rol oynayan dominant varlıklar cin, şeytan, melek 19. yüzyılın pozitivist dünyasında mecazi, sembolik varlıklar olarak kendisine yer bulmuştur. Bilimin, bilimsel icatların lokomotiflik etmesi ile Ortaçağın mitolojik içerikli tasavvurları yerini Yeniçağın bilimci, bilimsel anlayışlarına bırakmıştır. Yeni Çağın yeni paradigması pozitivizm, rasyonalizm, naturalizme uygun tarzda yaklaşımlar sergilenmiştir. Modern dönemde modern bilimlerle birlikte mitolojiden arındırma ameliyesi gündeme gelmiştir. Bugün mesajın modern dönem insanının hafsalasına hitap etmesi için bu mitolojik unsurlardan arındırılması ve makul izahlara kavuşturulması gerekmektedir.[111] Üstelik demistifize, İslam ilahiyatında ilk ve yeni de değildir. Örneğin; Selef ulemasının hiç de yadırgamadığı eli, yüzü, kızması, gülmesi olan Kral Tanrı imajı Halef ulemaca demistifize olunarak onun gücü, kuvveti, kudreti şeklinde tevil olunmuştur. 19.

---

[109] el-Bakara 2/67-74.

[110] Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *Tefsîru'l-Keşşâf* (Beyrut: Darülmaarife, 1430/2009), 1/86; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 1/315; Dursun Ali Tökel, "Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Rolü", *Milel ve Nihal Dergisi* 6/1 (2009), 165-193; İlave bilgi için bkz. Yasin Meral, *Sâmirî'nin Buzağısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018).

[111] Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kerim Meali* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 54.

yüzyılda da yapılan budur diye düşünmekteyiz. Yani yeni kozmolojik bilimsel bulgu ve bilgiler ışığında tasavvurların güncellenmesi durumu söz konusudur. Nedenselliğe karşı olan kelam atomculuğunun yerini nedenselliğe dayalı bilimsel düşünceye terk etmesi de bunun bir başka örneğidir.

Kutsal kitabın mitolojiden arındırılması çabası modern insanın anlayabileceği, kabullenebileceği makuliyette bir çağdaş Kur'an anlayışı ortaya koyma çabası olunca bunun doğal sonucu da kutsal kitabın mucizevi, uhrevi, mitolojik ifadelerinin sembolik anlatım kapsamına indirgenmesi, gerçek varlıklarının olmadığıdır. Zira bu mistik unsurların gerçek hayatta reel bir karşılığı bulunmamaktadır. Böylece demistifikasyonla yapılmaya çalışılan şey, gerçek anlamın ortaya konmaya çalışılmasıdır.[112] Batıdaki Kitab-ı Mukaddes'in mitolojiden arındırılma çabası İslam dünyasında da yansıma bulmuştur. Ahmed Han'ın Bakara 260'ta anlatılan İbrahim kıssasında İbrahim'in parçalanmış kuşları kendisine çağırması, onların da dirilip ona gelmesi hakikatte gerçekleşmiş bir olay değildir. Ona göre bu bir rüyadır.[113] Yunus peygamberi balığın yutması hadisesini rasyonalize etmesi durumu da böyledir. Ayette kullanılan fiilden hareketle hadiseyi makul şekilde izah etmiştir.[114] Yine Hz. Musa'nın İsrailoğulları'nı Kızıldeniz'den asasını vurarak geçirmesi olayını gel-git olarak açıklamıştır.[115] Adem'in yaratılışı olayını açıklayışı, melek ve şeytan gibi varlıkları birer kuvve olarak açıklaması, cennet-cehennemi mecaz, teşbih ve temsile hamletmesi gibi tercihleri de birer demistifize örneğidir.[116] Hz. İbrahim'in ateşe atılışı, Hz. İsa'nın babasız doğuşu[117] gibi hadiseleri olağanüstü görmeyişi de bir başka örnektir. Ona göre Kehf kıssasındaki geleneğin mucizevi bulduğu yön de tamamen doğal, tabii bir şeydir. Geleneğin Allah tarafından mucizevi bir şekilde uzun yıllar boyunca uyutuldukları şeklindeki yaklaşımına, 'Havasız bir ortamda mumyalanmış bir vaziyette bozulmadan kalabilmişlerdir.' şeklinde bilimsel bir izah getirmiştir. Abduh'un Fil suresinde ebabilin attığı taşları virüs ya da mikrop olarak açıklaması da başka bir örnek olarak verilebilir.[118]

Mit, üstûre kelimelerini kullanmasalar da Ahmed Han ve Abduh Kur'an'ın mitolojik ögeler içerdiğini ifade etmişlerdir. Onların vurgulamak istedikleri husus; Kur'an'ın gerek anlattığı kıssalarla gerek mitolojik anlatımlarıyla hedefinin tarihi gerçeklik kaygısı gütmeden bu

---

[112] Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), 62.

[113] Birışık, *Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 383-384.

[114] Ahmed Han, "Kur'ân-ı Mecid ki Tefsir key Usul", *Makâlât* (Lahor: Tolo-i İslam, 1892), 2/252. (Sharif İbrahimi'den naklen, s. 39.)

[115] Birışık, *Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 378-379.

[116] Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 102-103; Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar* (İstanbul: Klasik Yay., 2006), 32.

[117] Ahmed Han, *Kur'ân-ı Mecid ki Tefsir key Usul,* 227-253. (Sharif İbrahimi'den naklen, s. 39.)

[118] Muhammed Abduh, *Tefsîru Cüz'i 'Amme* (Kahire: 1994), 155-156.

vesileleri kullanarak vermeyi istediği bir hidayet mesajının olduğudur.[119] Zira Kur'an bir tarih kitabı değildir, tarihi gerçekleri anlatıp geçmişe dair kulları bilgilendirme gibi bir hedefi yoktur. Ya da Arapların 7. yüzyıldaki mitolojik dünyalarını resmetmekle ilgilenmez. O, vermek istediği mesaj için bunları sadece vasıta kılar.

1.4. Kur'ancılık Düşüncesinin Ortaya Çıktığı Sosyo-Kültürel Ortam

İnsanlarda olduğu gibi toplumlar da belli bir dönem yükselişten sonra düşüşe geçerler. Zira sünnetullah böyledir. 19. yüzyıl, İslam dünyası ve özelde de Hind Alt Kıtası için yükselişin inişe döndüğü bir asırdır. Bu çöküşe seyirci kalmayıp "dur" demek isteyenler olmuştur ki bunların başında Seyyid Ahmed Han gelmektedir. Kur'an'ın aydınlık iklimi ve yol göstericiliğinden uzaklaşılıp birtakım hurafelerle bezeli geleneksel İslam'ın ardı sıra gidildiği için bu durumlara düşüldüğüne inanan Ahmed Han, Kur'an'ın merkeze alındığı bir din algısı ile ıslah faaliyetlerine girişmeyi önermiştir. Çalışmanın bu kısmında Kur'ancılık akımının ilk zuhur ettiği bölgeye dair (Hind Alt Kıtası) tarihî arka plan dolayımında bu bölgenin sosyo-kültürel ortamı ortaya konmuştur. Böylelikle bu akımın hangi vasatta ne saikle zemin bulabildiği rahatlıkla anlaşılabilecektir, diye düşünmekteyiz.

Bugün dahi yoğun nüfus yapısı ve çeşitli diller ve dinleriyle çok renkli bir dünya olan Hind Alt Kıtası, tarih boyunca pek çok milletin ilgisini çekmiş, bu sebeple de çeşitli milletlerce egemenlik altına alınmaya çalışılmıştır.

İslam ile tanışıklığı Sahabe dönemine kadar uzanan bu bölgeye İslam, Emeviler döneminde gelmiş, Gazneliler[120] ve Hint-Türk devletlerinin hakim olduğu zamanlarda ise yayılma imkanı bulmuştur.[121] Askeri alanda yapılan fetihler, ticari alanda Müslüman tüccarların seyahatleri, bölgeye gelen tebliğci ve sufiler vasıtasıyla İslam'la tanışan Hindistan toprakları her dönemde çok dinli, çok etnisiteli toplumsal yapısı ile tarihinin çok küçük bir zaman diliminde siyasi bir birlik ve bütünlük içerisinde olabilmiştir. Bölgede Fars, Arap, Türk, Afgan unsurların nüfuzu ve Hintli yerli halkla kaynaşma ve etkileşimle burada pek çok tarihi-siyasi oluşumların meydana geldiği görülmektedir.[122] Gazneli Mahmud'un çok sayıda düzenlediği seferlerin ardından bu bölge iki dönem halinde (Delhi Sultanlıkları-Babür İmparatorluğu) istikrarlı-kalıcı bir Müslüman yönetimi altında varlığını sürdürmüştür.

---

[119] Demir, *Mitoloji*, 8.

[120] Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1.

[121] Nur Pakdemirli, A.Hamit Birışık, "Hint AltKıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2013), 87-115.

[122] Ferro, *Sömürgecilik Tarihi,* 345.

Emeviler'in ve Gazneliler'in akabinde Gurlular[123] ve Delhi Sultanlığı'nın hükmettiği kıta, parlak günlerini Babürlü Devleti hakimiyetinde iken yaşamıştır. Kurucu Babür Şah güçlü bir şahsiyet olup bölgeye sağlam bir düzen getirmeye gayret etmiş ise de bölgenin özel yapısı sebebi ile bu çok güç olmuştur. Bölge ancak Ekber Şah zamanında tamamen Türk hakimiyetine girebilmiştir.[124] Bölgede pek çok sahada güzel işlere imza atan Ekber Şah, bölgeyi hem Müslümanlar hem de diğer unsurlar için yaşanılabilir bir merkez haline getirmiştir.[125] Müslümanlar Ekber Şah döneminde güçlenip yönetimi ele geçirmişlerdir ancak Ekber Şah'ın Dîn-i ilahî denilen eklektik bir din oluşturma faaliyeti bölgede sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Torunu Evrengzib ile Müslümanların bölge hakimiyetleri devam etmekle beraber onun vefatı ile Müslümanların gücü zayıflamıştır. Ekonomik ve sosyal çözülmeler birbirini takip ederken Doğu Hindistan şirketi[126] aracılığı ile İngilizler Hindistan'a giriş yapmışlardır. Mali açıdan misyonerlik faaliyetlerine[127] destek veren bu şirket, İngiliz emperyalizmine destek, halkın soyulmasına da yardımcı olmuştur. Bölgenin pek çok yerinde pek çok alanda İngiliz etkisi hissedilmiştir.[128]

Belirttiğimiz gibi güzel gelişmeler olmakla birlikte Hindistan ciddi manada ilk dini-İslami krizi de Ekber Şah zamanında yaşamıştır. Onun birtakım siyasi sebepler ve kendi tecrübesine binaen oluşturduğu eklektik Dîn-i İlahî kısa bir sürede yok olmuş, revaç bulmamıştır. Sünnî İslam'ın temsilcileri, bu gibi tehdit durumlarının Sünnî İslam'a zarar vermesinin önüne geçme adına bir ıslah hareketine girişmişlerdir ki bu hareketin en etkin şahsiyeti, Şeyh Ahmed Sirhindî olmuştur. İbn Arabî felsefesine tenkit getirip ona alternatif olarak 'Vahdet-i Şuhûd'u öneren Sirhindî, sufiliğe yeni bir bakış açısı getirmiş, sufi değerlerle güçlendirdiği şeriate büyük önem vermiştir. Sirhindî sonrası dönemde Ekber Şah'ın iki torunu arasında geçen mücadeleden Sünniliği savunan Evrengzib'in galip gelmesiyle bir müddet daha parlak günler devam etmiş ise de bu çok uzun sürmemiş, Hintli Müslüman gücü yine dağılmaya yüz tutmuştur.[129]

Babürlü yönetiminin gerilemesi ile birlikte Müslümanlar hayatın pek çok alanında büyük zararlar görmeye ve dolayısıyla gerilemeye başlamıştır. Bu zorluklar 1830-1857 yılları arasındaki genel ekonomik krizle beraber daha ileri boyutlara erişmiştir. Ekber Şah zamanında

---

123 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İst.: 1981), 44.

124 Salim Cöhce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", *Türkler,* nşr. H. C. Güzel vd. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 8/689-730.

125 Abdülhamit Birışık, "Hind Alt Kıtasının İslami Tarihi", *Sabah Ülkesi* 39 (2014).

126 Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam,* çev. Ahmet Küskün (İst.: 1990), 23.

127 Mim Kemal Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 4.

128 İsmail Albayrak, "Hind Alt Kıtası Tefsir Çalışmaları: Sir Seyyid Ahmed Han (1817-1898) ve Hamiduddin Ferahi (1863-1930) ile Emin Ahsen Islahi (1904-1997) Örneği", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2*, ed. Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 241-242.

129 Fazlurrahman, *İslam,* çev. Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın (Ankara: Selçuk Yayınları, 1993), 281.

ülkeye girişlerine imkan tanınan İngilizler'in egemenliği gün geçtikçe artıyorken Müslümanların kayıpları da maddi-manevi hayatın her alanında kendini ağır bir şekilde hissettirmiştir. Zamanla İngiliz hâkimiyetinin pekişmesi Müslüman kesimin durumunu zora sokmuştur. Dini konularda engelleme ve sınırlamalar getirilmiş, İngilizce resmi dil yapılmıştır.[130] Tüm bu gelişmelerin aleyhte gelişmeler olduğunu Müslümanlar da zamanın geçmesiyle görmeye başlamışlardır. Tüm bunların neticesinde bu sorunların üstesinden gelmek için üç grubun üç cevabı vardı: Barelvi ve Ferah Mahal uleması gibi yönetimden hoşnut, ona teslim olmuş, değişim gereği hissetmeyen gruplar vardı. Bunlar şeriate, türbeye hürmet gösteren, geleneksel dini yaşatmanın peşinde olan kimselerdi. Şah Veliyyullah ekolü ise bunun tam tersine idi. İngiliz muhalifi ve türbe ihtiramına karşı, İslam'ı yaşamaya çalışan bir gruptu. Üçüncü grup ise modern İslam kimliğini yaratma amacına dönük, Batı bilimini benimseyip savunan Aligarh ve Muslim League tarafından temsil edilen tepki hareketi idi.[131] O dönemde panorama böyleydi. İngiliz hâkimiyetinin ülkeye iyice yerleşiyor olması 1857 ayaklanması ile neticelendi. Ayaklanma İngiliz yönetiminin oluşturduğu aşağılanma hissine karşı onlara duyulan nefretin dışa vurumu idi. Ancak bu ayaklanmanın faturası Müslüman ve Hindu tabaka için ağır oldu. İngilizler Hindistan prensliklerini kendilerine kattılar. Ağır vergilendirmeler ve gayr-i menkul istimlaki vuku buldu. İngiliz ve Batı eğitimi sisteme dahil edildi. Hindu ve Müslüman teamül ve hukukunun işleyişine müdahale edildi. Kısacası İngiliz hegemonyası Hint halkının hayatının hemen her alanını tehdit etmeye başladı. Bu ayaklanma İngilizler'in baştan aşağı tüm alanlarda sistemlerini ikameleri sonucunu doğurdu. Hindistan hükümeti iptal edilerek yerine Kraliyet hükümeti kuruldu. Yeni hukuki düzenlemeler yapıldı. Hakeza adli-mali sistemler hep yenilendi. Orduda İngilizler'in oranı Hintli askerlere göre oldukça yükseldi.[132] 1857'de Hindistan halkı ilk defa bağımsızlık uğruna bir mücadele başlatmıştı ve bunda da başarılı olamadı. Kıta tamamen İngiliz idaresinin altına girmiş oldu. Bunun ardından İngilizler tüm mahkemeleri kontrol altına alıp şeriatı kaldırmaya teşebbüs ettiler. Böylece hukuku İngilizleştirmek amacını güdüyorlardı. İslam ceza hukuku "yetersiz Arap uygulamaları" şeklinde gösterilerek itibarsızlaştırılıp, yerine modernist düşünceler ikame edilmeye çalışılmış, böylece bura halkının diğer Müslümanlardan farklı düşünmeleri sağlanarak ayrılık tohumları ekilmiştir. İngiliz nüfuzunun her geçen gün yayılması ile modernist temayüller de gelişmeye başlamış ve bu durum bu coğrafya Müslümanlarının diğer bölge haklarından farklı düşüncelere sahip olmalarına sebep olmuştur.[133] Bölgede İngiliz baskısının artması, nüfuzunun yayılması nedeniyle Müslümanlar da karşı tavır alış ve tepkilerini tahkim etmişlerdir. Abdülaziz ed-Dihlevî'nin[134] fetva vermesi ile Hindu yönetimindeki Hind Alt Kıtası

---

[130] Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm*, 28 vd.

[131] M. Ira Lapidus, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası,* çev. Safa Üstün (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 196-197.

[132] Lapidus, *Modernizme Geçiş,* 200-201.

[133] Hatipoğlu, *Çağdaşlaşma Serüveni*, 87.

[134]Halid Zaferullah Daudî, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyyullah ed-Dehlevi'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, nşr. İ. Örgen (İst.: 1995), 149.

Darül-İslam, İngiliz yönetimindeki bölgeler ise Darül-harp sayılmıştır. Ayrıca Abdülaziz İngiliz İdaresi ile Anglo-Muhammedan aleyhine talimatname yayımlamıştır. Talebesi Leknevî ise Kalküta'yı düşman bölge ilan etmekle İngilizlere daha sert bir tepki göstermiştir. İşgalcilere karşı çıkan Mücahidûn, Vehhabiler, Feraizîler, Ehl-i Hadis gibi pek çok gruplar vardır. Bunlar modernist eğilimlere ve İngiliz nüfuzuna, özellikle Ehl-i Hadis, Aligarh hareketinin akılcı ve gelenek karşıtı yenilikçi duruşuna karşı tavır almış, tepki göstermişlerdir.

1.5. Kur'ancılık Düşüncesinin Temel Görüşleri

1.5.1. Kur'an merkezli yaklaşımlar

Kur'ancılık akımının temel tezlerine geçmeden önce şunu mutlaka söylememiz gerekmektedir: Bu söylem taraftarları özü itibariyle hemfikir olmakla birlikte muhtevası bakımından homojen bir yapı arz etmemektedirler.[135] Ehl-i Kur'an diye tesmiye olunan bu hareketin içerisindeki her bir şahsın fikriyatının birbiriyle örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. Biz bu çalışmamızda sahip olunan genel düşünceyi verecek olup yeri geldiğinde farklı olana da değineceğiz.

Bu söylemin temel tezi, Kur'an merkezli oluştur. Merkeze Kur'ân'ı koymuşlar ve onun dışında Hz. Peygamber ve onun sünneti/hadisi de dahil başka hiçbir şeye yer vermemişlerdir.[136] Bu ekol Peygamber ve onun hadisine, sünnetine yaklaşımı ile geleneğe bakışı yönüyle diğer ekollerden ayrışmakta, farklılaşmaktadır.

1.5.1.1. Kur'ân'ın Tek Başına Kaynak Oluşu

Bu ekolün öne çıkan temel vasfı, Hz. Peygamber ve hadisini, sünnetini parantezep Kur'ân'ı merkeze oturtmalarıdır.[137] Hiç şüphe yoktur ki Kur'an 'korunmuşluğu' ve dolayısıyla sağlamlığı cihetinden tüm Müslümanların her açıdan en güvenilir bulduğu kaynaktır. Ekol mensuplarının da bu saikle ona yönelip onu merkeze aldıklarını söyleyebiliriz. Bu görüşü temellendirmek için esas alınan önermeleri mevcuttur. Buna göre;

Kur'an kâfi ve şâfî olup dinin tek kaynağıdır. İçerisinde her şeyi ihtiva etmektedir.[138] Bazı Kur'ancılara göre bunun anlamı Kur'ân'ın dini olan her şeyi içerdiği yönünde iken[139] bazılarınca hayata dair tüm bilgiyi içerdiği yönündedir.[140] Dini alanda ise bir kısım Kur'ancılara göre Kur'an her tür detayı içeriyorken diğer bir kısmına göre ise sadece bir takım temel ilkeleri

---

135 Demirci, *Tefsir Problemleri,* 155.

136 Abdulhamit Birışık, "Gulâm Ahmed Pervîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/247-249.

137 Öz, "Ahmed Han, Seyyid", 2/73-75.

138 Süleyman Pak, "Sünnetin Kur'ân'ı Beyan Yönleri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 353-381.

139 Seyed Ali Hosseini Dolatabad vd. "Pillars, proofs and requirements of the Quran-Sufficiency Theory, along with its criticism" *Internatıonal Journal Of Humanıtıes And Cultural Studıes* (April 2016), *2314.*

140 Mehdevîrâd, "Kur'âniyyûn'un Kur'ân'ı Anlamadaki Temelleri", 90.

içermektedir. Kur'ân'ın 'her şeyi açıkladığı' yönündeki ayetlerinin[141] 'sünnetin açıklamalarını dahi gereksiz kıldığı'[142] şeklinde anlaşılması ile "Allah'ın kitabı bize yeter."[143] demişlerdir. Kur'an'ın hem her şeyi içermesi hem de her şeyi açıklaması yönünden kâfi oluşu, 'Bize Kur'an yeter!' şeklinde ifadelendirilmiştir. Kur'ân'ın Kâfî- Şâfî olup başka bir kaynağa ihtiyaç hissettirmediği söylemi[144] Hz. Peygamber'i 'mübelliğ' oluşu dışında hiç hesaba katmamayı intaç etmiştir.[145] Hatta Nahl 44'teki 'tebyin'i 'tebliğ' olarak anlamış ve sadece bununla sınırlandırmışlardır.[146]

Bu düşünceye göre; Kur'an tek kaynak olup yeterlidir.[147] Onu anlamak için ikincil, üçüncül kaynaklara ihtiyaç yoktur. Bu; hadis, ictihad, mezhep vs. her ne olursa olsun böyledir.[148] Bunlar kolay olan dini zorlaştırıp az olan mükellefiyeti çoğaltırlar. Kur'an 'mübîn' yani apaçık olup onu anlamak için uzman olmaya gerek yoktur. Kur'an'ın muhatabı tüm Müslümanlardır. Her Müslüman da kendi bulunduğu düzeye göre Kur'an'ın anlamına nüfuz etmeye çalışmalıdır.[149] Araya hiçbir vasıta sokmaksızın onunla muhatap olunmalıdır. Tek sağlam ve güvenilir kaynak Kur'an, kendisinin anlaşılması için muhatabından açık bir zihin, Arapça bilgisi ve tefekkür beklemektedir.

Aklın ışığında ayetler anlaşılmaya çalışılmalıdır. Ancak aklın merkeze alınması neticesinde Kur'an metnini anlamada aklın acziyete düştüğü ayetlerde açmazı aşabilme adına Ahmed Han'ın sisteminde üçlü bir yol izleme çıkış yolu olarak bulunmuştur. Bu da ayetlerdeki sözcüklerin lügat manalarına eğilme, bir kısım ayetleri 'psikolojik' şeklinde yorumlama ve bir kısmını da tabiata indirgeme yoluyla açıklama şeklinde olmuştur. İlkine örnek olarak, Yunus peygamberin kıssasındaki 'yutmak' anlamına gelen 'ibtelea' değil de 'ağza almak' anlamına gelen 'iltekame'nin kullanılmış olması verilebilir. Buradaki bu kelimeden mütevellit geleneğin 'mucize' olarak değerlendirdiği durumu o, olağan karşılamıştır. Hz. Musa'nın asası ve parlayan eli mucize değil, psikolojik bir izah ile açıklanarak onun üstün bir insan oluşunun mecazi ifadesi olduğu söylenmiştir. Tabiata indirme dediğimiz durum da demitolojize etme halidir, cennet-cehennem anlayışının metaforik görülmesi böyledir.[150]

---

[141] el-En'âm 6/38, en-Nahl 16/89.

[142] Dolatabad, "Quran-Sufficiency Theory", 2303.

[143] Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 390.

[144] İlâhîbahş, *el-Kurâniyyûn,* 265-270.

[145] Mertoğlu, "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı", 89.

[146] Mehdevîrâd, "Kur'âniyyûn'un Kur'ân'ı Anlamadaki Temelleri", 90.

[147] Dolatabad, "Quran-Sufficiency Theory", 2316.

[148] Abdurrahman Muhammed Yusuf, *El-Kur'âniyyûn Fî Mısr ve Mevgıfu'l-İslam Minhüm* (Kahire: Câmiatü'l-Ezher, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 28.

[149] İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 101.

[150] Şaban Ali Düzgün, "Rasyonalist Düşüncenin Son Dönem Kur'an Yorumuna Etkileri", *II. Kur'an Sempozyumu* (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996), 199.

Kur'ân'ın anlaşılması 'ulema' sınıfına da mahsus değildir. Yine anlaşılmak için tefsir vb. kitaplara da muhtaç değildir.[151] Kur'an kendisini 'mufassal'[152] ve 'mübîn'[153] olarak tavsif ediyorken bir müminin Kur'an'dan başka bir kaynak araması düşünülemez. Sünnet de buna dahildir. Sünnete de ihtiyaç yoktur.[154] Zira Kur'ân'ın müfessiri yine kendisidir. Metot olarak Kur'ân'ın Kur'an'la tefsirini benimsemişlerdir. "Hüküm ancak Allah'a aittir."[155] ayeti uyarınca Peygamber dahi olsa kimse hüküm koyamaz. Peygamber tatbikatı dinde kaynak olamaz. Dini peygamber değil, Allah koyar. Dinde teşri' yetkisini peygamber dahi olsa Allah'tan başkasına vermek, şirk koşmak anlamına gelir.[156] Kur'an mütevatir intikal etmiştir, hadislerde ise sübut problemi vardır. Hadisler Kur'an'a uygunsa şayet kabul görür, değilse reddolunur.[157]

Geleneğe göre, Kur'an mücmel olup tafsilatını hadiste ve sünnette bulurken bu söylem sahipleri Kur'an mufassaldır, detaylıdır demektedirler. Temel ilke koyucu Kur'an olup ayrıntı ve teferruatın sünnetçe ortaya konduğu tezine karşıdırlar. Zira Allah'ın kitabı eksik değildir, yeterlidir. Başka bir kaynağın ayrıntı vermesine ihtiyaç hissetmez.[158]

1. 5. 1. 2. Kur'an Dışında Allah'ın Sözünün Olmadığı

Bu söylemin Kur'an'la ilgili temel görüşlerinden biri de sadece Kur'an'ın Allah kelamı olduğu görüşüdür. "O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[159] ayeti ile bu görüş temellendirilir. Buna göre Kur'an haricinde Hz. Peygamber'e hiçbir bilgi verilmemiştir. Seyyid Ahmet Han bu görüştedir.[160] O, sünneti vahiy ürünü olarak kabul etmemektedir. Bu anlayışa göre, vahiy Kur'an'la sınırlıdır ve hadis-sünnet başta olmak üzere Kur'an harici hiçbir bilgi dinde kaynaklık edemez. Bağlayıcılık özelliği yoktur. Zira kendisine uyulmakla emrolunan tek kaynak Kur'an'dır. "Ben sadece bana vahyedilene uyarım."[161] ayeti ile Resulullah'ın sadece Kur'an'a uymakla yükümlü olduğu ve onun dışında da uyması gerekli bir kaynak olmadığı düşünülmüştür. Hatta bu, tüm Müslümanlara da teşmil edilmiştir. Onlar da sadece Kur'an'la yetinmelidirler.

---

151 Hûd 11/1, Fussilet 41/3.

152 Aisha Stacey, "The Quranists (Quranism)", (Erişim 25 Mart 2022).

153 el-Hicr 15/1, Yâsîn 36/69.

154 İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn,* 210.

155 Yûsuf 12/40.

156 Moniruzzaman, "The Status of the Sunnah"*, 30.*

157 Daudi, *Hindistan'da Hadis,* 277-278; Albayrak, *Klasik Modernizm*, 21.

158 Tevfik Sıdkî, "el-İslâm huve'l-Kur'an vahdeh raddun liraddin", *Hıvâr havle el-İslâmi huve'l-Kur'ân vahdeh*, thk. Hişâm Abdülaziz (Beyrut: Cedâvil, 2011), s. 136-137.

159 en-Necm 53/3- 4.

160 Albayrak, *Klasik Modernizm*, 66.

161 el-Ahkâf 46/9.

Sünnetin vahiy ürünü olup olmadığı hususu öteden beri tartışılagelmiştir. Tamamının vahiy ürünü olduğu, bir bölümünün vahiy ürünü diğer bölümünün ise Hz. Peygamber'in içtihadi görüşleri ve insani davranışları olduğu, sünnetin hiçbir şekilde vahiy ürünü olmadığı şeklinde üç ayrı görüş vardır.[162] Hz. Peygamber'in Allah'ın iradesine uygun olmayan konularda uyarıldığı düşünüldüğünde onun Allah'ın kontrolünde bir yaşam sürdüğü söylenmelidir. Son tahlilde sünnetin bir miktarının vahiy ürünü olduğu fikri makul görünmektedir. "Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayet de; işaret, delalet ya da iktiza ile bunu anlatır." Hz. Peygamber'in kullandığı "Bana vahyolundu ki, Bana birisi geldi ve haber verdi ki, Cebrail bana haber verdi ki, Cebrail kalbime üfledi ki, Rabbim dedi ki, Rabbim emrediyor ki…" türü ifadeler vahy-i gayr-i metlüvü işaret ediyor olmalıdır. Ancak sünnetin tamamıyla vahiy olduğunu söylemek Hz. Peygamber'i insan olmaktan uzaklaştıracağı için makbul bir görüş olarak kabul edilemez. Dolayısıyla onun davranışlarının kısmen vahiy eseri kısmen de böyle olmayan davranışlar olması daha mantıklıdır. Hz. Peygamber'in bazen kendi iradesiyle bir tercih ortaya koyup bu tercihin vahyin müdahalesi ile değiştirildiği de malumdur. Sonuç olarak sünnet ne baştan aşağı vahiy ürünüdür ne de mutlak manada tamamen vahyin dışında tutulabilir.[163]

1.5.2. Kur'an metnine yaklaşımlar

1.5.2.1. Kur'an Metninde Bütünlük Arayışları ve Münasebet

Geçmişte de günümüzde de Kur'an'ın doğru anlaşılması meselesi Müslümanlar için önem arz eden bir mesele olmuştur. Bunu sağlamak adına da bugüne değin pek çok yöntem geliştirilmiştir. Bunlardan -kimilerine göre- en iyi yöntem olarak görülen Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri geliştirilen bu yöntemlerden biridir.

"Münasebet" lügatte benzerlik ve yakınlık manasını ifade etmektedir.[164] Terim manasıyla art arda gelen sözcük ve cümlelerin ya da anlatılan olayların arasındaki ilişki ve bağlantıdır. Kur'an metninde bütünlük ve münasebet ile anlaşılan şey, Kur'an'ın bünyesinde barındırdığı insicam ve bunun sonucu olarak da Kur'an'ın kendini yine kendinin -Kur'an'ın Kur'an'la- tefsir etmesidir. "Bir ayet ya da surenin kendisinden önceki veya sonraki ayet ve sure ile olan ilişkisi" münasebeti ifade eder.[165]

Rivayet tefsiri olarak değerlendirilebilen bu yöntem[166] aslen -Kur'an'ın hangi ayetin hangisini tefsir ettiğine yönelik bir beyanı bulunmadığından- bir dirayet işlemidir. Zira insanın akıl, algı,

---

[162] Ali Bakkal, "Sünnet'in Kaynak Değeri", *HRÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2003), 1-27.

[163] Faruk Beşer, "Vahiy: Keyfiyeti, Alanı Ve Devamlılığı Konusunda Bir Anlama Denemesi", Dergipark (Erişim 21 Mart 2024).

[164] Ebû Abdillah Bedruddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Mısır: 1972), 1/35.

[165] Albayrak, "Hint Altkıtası", 230.

[166] Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: 1988), 2/3.

anlayış ve kavrayışının devreye girmesi ile bir ayetin diğer ayetle ilintili, bağlantılı olduğunun ortaya konulması işlemi dirayeti gerektirir ve yapılan da dirayetin ortaya konmasıdır.[167] Yani devreye giren yorumcunun şahsi içtihadıdır. Her yorumcu bu şahsi içtihadın ayetin tefsiri olduğunu düşünür. Dolayısıyla farklı yorumlar ortaya çıkabilir.[168]

Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri metodunu hadis, rivayet türü şeylere mesafeli durdukları bilinen Kur'ancılar Kur'an'ı anlamada bir yöntem olarak kullanmışlardır. Hadis ve sünnet reddedilip Kur'an da her bakımdan kâfi-şâfi görülünce doğal olarak onu anlamada harici bir kaynağa ihtiyaç hissedilmemiştir. Zira o kendi kendini tefsir etmektedir. Kur'ân'a bütüncül yaklaşımı esas almışlar ve tenâsübü'l-Kur'ân'a büyük önem vermişlerdir. Kur'an bütünlüğüne özen ve dikkat gösterme özellikle Amritsârî'de öne çıkmaktadır. Onun Kitâbı anlama metodunun önemli bir parçasıdır.[169] İnâyetullah Han el-Meşrikî ve Perviz de Kur'an'ı Kur'an'la anlamaya çalışmış diğer isimlerdir. Kur'an bir kitap olarak iç bütünlük ve uyuma sahiptir. Ayetleri birbirini açıklar ve tamamlar niteliktedir. Yine o, tutarsızlık ve çelişkiden uzak, ayetleri anlaşılır, mübîn bir kitaptır. Böyle bir kitap tasavvuru bu kişileri Kur'an'da bütünlük aramaya, Kur'an'ı yine Kur'an'la açıklamaya yöneltmiştir.

Bu ekol mensupları Kur'an'dan hareket ettiklerini söyleyerek pek çok şeyi gelenekten farklı tarzda anlamış ve ortaya koymuşlardır. Fâtır 1'den[170] mülhem olarak meleklerin kanat sayıları namazların rekat sayıları olarak belirlenebilmiştir.[171] Namazların vakitleri farklılık gösterebilmiştir; kimi 2 vakit, kimi 3, kimi 5 vakit diyebilmiştir. En'âm 46'dan yola çıkarak[172] iftitah tekbirinde ellerin kulak hizasına kaldırılması gerektiği sonucuna varılabilmiştir.[173]

Geleneğin kabulüne göre; Kur'an mücmeldir, hadisler ise mufassaldır. Ancak Çekrâlevî Nahl 89'u delil getirerek Kur'an'ın her şeyi açıkladığı gerekçesiyle geleneksel görüşü reddeder.[174] Bu inanç doğrultusunda da ayetlerden yukarıdaki tarzda ilginç sonuçlar çıkarabilmiş, bağlantılar kurabilmiştir. Kur'an'ı en iyi anlayan Elçi'nin belirleyici sünneti göz ardı edilince sonuç böyle

---

[167] Ahmet Abay - Yahya Yaşar, "Kur'an'ın Kur'an ile Tefsirinde Yeni Yaklaşımlar: Mehmet Okuyan Örneği", *Turkish Studies* 11/7 (2016), 1-16.

[168] Muhammed Aydın, "'Rivayet Tefsiri' Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/20 (2009), 1-32.

[169] Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 395.

[170] "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur"

[171] İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn,* 367; Sevim Gelgeç, *Bir Yöntem Olarak Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi -Muhammed Emin Şenkîtî Örneği-* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 129.

[172] "De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah'tan başka Onu size (geri) getirecek ilah kimmiş?"

[173] Daniel W. Brown, *Rethinking Traditionin Modern Islamic Thought* (New York: 1996), 46.

[174] İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn*, 265-270.

olmuştur.[175] Abduh ve Reşit Rıza da bu yöntemi -sünnete önem vermekle birlikte- Kur'an tefsirinde en güzel yöntem olarak görmüşlerdir.[176]

1.5.2.2. Neshin Minimize Düzeyde Kabulü Ya Da Tamamen Reddi

Nesh, ilk dönemlerden bugüne kadar tartışılagelen bir meseledir. Kur'an'da var olup olmadığı konusu ulema arasında ihtilaflıdır. Biz burada neshe dair kaynaklarda zikredilen tüm bilgileri tekrar etmeyeceğiz. Sadece şu kadarını söylemekle iktifa edeceğiz:

Bu konuda gördüğümüz kadarıyla iki görüş mevcuttur: İlk görüş taraftarları neshi, İslam ahkâmının gelişerek kemal noktasına erişip tamamlanacağı âna kadar hayatın doğal akışına bağlı olarak tedricen yerleştirilmesi durumu olarak görmüşler ve tabiî bir şey olarak karşılamışlardır. Zira hayatta değişmeyen tek şey değişimdir. Hayat sürekli değişir. Dolayısı ile zamanın içinde var olan değişme ve gelişme realitesi nassın da donmuş olamayacağının göstergesidir. Nass da hayatın gelişen ve değişen akışına ayak uydurur ve değişir, gelişir. Diğer görüş sahipleri de neshi yani değişimi mümkün görmüşlerdir ancak şeriatlar arası olduğunu ileri sürmüşlerdir.[177] Ebu Müslim el-İsfehani'nin neshin alanını daraltarak onun yerine tahsisi ikame etmesi de kayda değer bir değerlendirmedir.[178] Kitap içi neshin vukuunu kabullenmeyenlerin bir ara yol formülü mesabesindeki görüşleri olarak değerlendirilebilir diye düşünmekteyiz.

Anlamca aralarında çelişki varmış gibi görünen ayetlerin telifi noktasında neshe bir çıkış yolu olarak başvurulmuştur. Buna göre nesh, bir kısım ulemaca Kur'an'ın anlaşılması yolunda karşılaşılan müşkülleri çözme sadedinde bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Bunun aksine her ayetin işlerlik kazanabileceği bir zamanın, zeminin, durumun vaki olabileceğini, böylelikle hiçbir ayetin tamamen hükmünün kaldırılması anlamında mensuh hale gelmeyeceğini dolayısıyla nesh denen bir olgudan söz edilemeyeceğini ileri sürenler de olmuştur. Son tahlilde neshin varlığını kabul eden de etmeyen de olmuştur ancak kabul edenler çoğunluktadır.[179]

Kur'ancıların neshe bakışına gelecek olursak; ılımlı diyebileceğimiz Mısır Kur'ancısı Abduh'un neshi inkar etmemekle beraber çok fazla da işletilmesinden yana olduğunu söyleyemeyiz.[180] O, neshi kabul etmekle birlikte çok az sayıda ayetin mensuh olduğunu söylemiştir.[181] Zira Allah'ın

---

[175] Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008): 1-20.

[176] Muhammed Abduh-Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm eş-Şehîr bi Tefsîri'l-Menâr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 1/20.

[177] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 142-148.

[178] Davut İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 160.

[179] Demirci, *Tefsir Usulü,* 231.

[180] Abduh-R. Rıza, *Menâr,* 1/416-418.

[181] Abduh-Rıza, *Menâr,* 1/417.

kitabında emrettiği bir şeyi hiç bir mazeret ve gerekçe olmaksızın terk etmek, geçersiz kılmak doğru değildir. Nesh olarak değil, azimet-ruhsat olarak görmek daha doğrudur. Bir diğer Mısır Kur'ancısı M. Tevfik Sıdkî ise neshin varlığını kabul etmemektedir. Ehl-i Kur'an denince ilk önce akla gelen isim Seyyid Ahmed Han'a gelince, onun nesh konusunda daha rijit olduğunu görmekteyiz. Neshi kabullenmek şöyle dursun kabullenenleri eleştirmektedir. Vahyin tedricen indirilmiş olmasını makul bulmakla beraber[182] neshin kabulü ile beraber Kur'an'ın adeta bir şairin not defterine dönüştürüleceğini söylemiştir.[183] Amritsârî de benzer bir görüşe sahiptir.[184] Ahmed Han, Kur'an'ın evrensel olduğuna inanmaktadır. Evrensellik düşüncesine binaen nesh teorisini reddeder. Ona göre nesh teorisi ile evrensel olan Kur'an'ın bir kısım ayetleri işlevsiz hale gelmiş olur ki bu da mümkün değildir. Allah'ın tüm insanlığa hitabı olan son mesajı için fonksiyonelliğini yitirme durumu imkansızdır. Ulema ayetlerin arasını telif etmede bir yöntem olarak neshi uygulamıştır. Aslen bunun anlamı "Allah'ın Kitâb'ına beşeri bir müdahale ve ayetlerini geçersiz kılma teşebbüsü"dür.[185] Bu sebeple kesinlikle kabul edilemezdir. Aynı şekilde ayetin ayeti neshi mümkün olmadığı gibi hadisin ayeti neshi de kesinlikle mümkün değildir.[186] Ona göre nesh, ayetler arasında değil dinler arasında vuku bulmuştur.[187] Perviz'in görüşleri de aynı minvaldedir.[188] Tamamen mülğa olma anlamında bir nesh söz konusu olamaz. Şartlara göre her hükmün kullanılabileceği bir yer vardır. Ezcümle; Birışık'ın tespiti ile Kur'aniyyûn hareketi mümessillerinin tamamı -Kimi görüşlerde farklılık arz etse de- Kur'an'da nesih olmadığı konusunda hemfikirdirler.[189]

1.5.2.3. Kur'an Kıssalarının Yorumlanış Şekli

Kur'an insanlığa dünya ve ahiret mutluluğunun yolunu göstermek için gönderilmiş bir din kitabıdır. Bu amacın gerçekleşmesi için de pek çok örnekler verir, açıklamalar yapar, ikna edici üsluplar kullanır. Maksat; insanların anlatılan hakikatleri daha iyi anlaması, kavraması ve uygulamasıdır. Kur'an bir hidayet kitabı olması hasebi ile çok farklı üslupları kullanarak doğru yola davette bulunmuştur. Kıssalar bunun bir yoludur. Kur'an'ın genel hedefi de kıssaların özel

---

182 Aziz Ahmed, *Hindistan'da Modernizm*, 54.

183 Ahmed Han, "Kur'ân-ı Mecid ki Tefsir key Usul", *Makâlât II*, 243. (S. İbrahimi'den naklen, Kur'âniyyûn Ekolü, 96); J.M.S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Fecr Yayınevi, 1994), 68-69; Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 211.

184 Birışık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri,* 371, 403.

185 Türcan, *Neshin Problematik Tarihi,* 211.

186 Ahmed Han, *Ahiri Medamin* (Lahor: Rifah-i-âm pris, 1898), 24-26. (Sharif İbrahimi'den naklen, Kur'âniyyûn Ekolü, 98).

187 Ahmed Han, *Tefsiru'l-Kur'ân* (Lahor: Tolo-i İslam, 1892), 1/243. (Sharif İbrahimi'den naklen, Kur'âniyyûn Ekolü, 98).

188 Gulam Ahmed Perviz, *Lugatü'l-Kur'ân* (Lahor: Tolo-i İslam, 1998), 2/1608-1609. (S. İbrahimi'den naklen, Kur'âniyyûn Ekolü, 98).

189 Birışık, "Kur'aniyyûn", 26/429.

hedefi de budur.[190] Özel hedef olarak ayrıca geçmişte yaşanmış Hz. Peygamber'in yaşadığı olaylara benzer olayların anlatımı ile onun maneviyatını takviye etmeyi, ona teselli vermeyi de söylemeliyiz.[191] Kur'an bu maksatlarını gerçekleştirmede kıssalara bünyesinde büyük oranda yer ayırır.[192] Kur'an'ın yarısının ya da dörtte üçünün kıssalardan müteşekkil olduğu bilinmektedir. Böylece Tevhid inancı ve onun gerekleri kıssalar yoluyla etkili bir şekilde muhataplara iletilmiş olur.

Kıssaların tarihi gerçekliğiyle ilgili olarak Halefullah tarihi kıssaların hedefini gerçekleştirmek için gerçek olayları konu edindiğini kabul eder. Gördüğümüz kadarıyla Kur'an'daki tüm kıssaların gerçek dışı, vaki olmamış oldukları gibi bir iddiası yoktur. Temsili kıssalar için vuku bulmuşluğun söz konusu olmadığını söylemektedir. Klasik müfessirlerden de temsili kıssanın Kur'an'da varlığını kabul edenlerin olduğunu ifade etmektedir. Herhangi bir müfessir açıkça Kur'an'da mitolojik kıssanın var olduğunu dillendirmemişse de kıssalarda şeklin değil, mesajın önemli olduğu yönündeki söylemle buna bir açık kapı bırakmışlardır. Kıssaların hedefi ibret vermek iken Müşrikler de bunu anlamamış, kıssaların hikmetli, ibretli yönlerine eğilmek yerine öteden beri anlatılagelmesine, yapısına, şekline odaklanmışlardır. Dolayısıyla işin özünü ıskalamışlardır.[193]

Kur'an'da bahsi geçen tüm tarihi olayların ve haberlerin birebir tarihte yaşanmış birer gerçeklik olduğu iddiasında bulunanlar da vardır. Bunun aksini iddia edenlerin münkir, Kur'an ve İslam düşmanı olduklarını iddia etmişlerdir. İddiaya göre; Kur'an'da bahsi geçen kıssaların tarihte gerçekten olmuş, yaşanmış olmadığını, bunların mitik, sembolik, edebi anlatımlar olduğunu söylemek inkardan ve düşmanlıktan kaynaklanmaktadır. Örnekleme sadedinde de çalışmamıza konu olmuş Ehl-i Kur'an ekolü ve bu minvalde düşünenler örnek olarak gösterilmiştir. Bu iddiaların Batı kaynaklı olup müsteşriklerden etkilenme ile ortaya çıktığı iddia edilmiştir.[194]

Kıssaların bu söylem özelinde neye tekabül ettiğine yakından bakacak olursak; bu söylemin Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyeti; sübutu zanni rivayetlerden uzak durmak, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmek ve bu yolda aklı işlevsel olarak kullanmak şeklinde olduğu gibi kıssalara yaklaşımı da aynı şekilde olmuştur. Örneğin; Abduh'u her ne kadar bu söylem içerisinde görmesek de onun çoğu kimse tarafından bilinen, bu konulara ilişkin birkaç örneğinden bahsetmek isteriz. Ona ait Fil Suresi yorumu meşhurdur. O bu sureyi gelenekten farklı şekilde

---

[190] İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", *Diyanet İlmi Dergi* 32/4 (1996), 63-91.

[191] Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat* (İstanbul: Beyan Yay., 1992).

[192] Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *4. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu* (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 19-40.

[193] Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 206.

[194] Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", 76.

yorumlamış ve yorumuna akıl-mantık sokarak bu farklılığı ortaya koymuştur.[195] Hz. Musa'nın Firavun'dan kaçarken denizin yarılması vakası ona göre bir med-cezir olayıdır. Benzer şekilde meşhur Hz. İbrahim ve dört kuş hikayesi de, Adem kıssası da rasyonel bir bakış açısı ile izah edilmiştir.[196] Ona göre; Adem kıssasıyla temelde anlatılmak istenen 'insan' denen varlığın yaradılışıdır.[197]

Düşüncesine göre; Allah'ın tarihsel kronolojiye sadık kalarak tarihi bir bilgi vermek gibi bir hedefi yoktur ve bu sebeple de zaten Kur'an herhangi bir zaman-mekan kaydı düşmeksizin, sırf ders vermek maksatlı olarak kıssaları serd eder. Kıssaların tarihi gerçekliği hususunda da Abduh ve diğer görüş yanlıları geleneksel görüşten ayrılırlar. Örneğin Abduh, Adem kıssasının verilmek istenen mesajı etkili bir şekilde vermek için hikaye üslubu kullanılarak temsîlî olarak anlatıldığını söyler.[198] Yine bu kıssada Adem ile kastolunan, insan türü olmalıdır. 'Ağaç' metaforu ile emre karşı gelme ve itaatsizlik kastolunmuştur. 'Cennetten çıkarılma' fıtrattan uzaklaşma, 'tövbe etme' selim fıtrata dönüşü temsil eder.[199] Abduh kıssa örüntüsünde yer alan daha nice ögeyi bu şekilde metaforik, temsili okumaya tabi tutar. Seyyid Ahmed Han da benzer yaklaşımı benimsemiştir.[200] Hz. Musa'nın kavmini denizden karşıya geçirmesi olayını med-cezir olarak açıklaması, [201] Hz. Yunus'u balığın yutması durumu gibi açıklamalarda fıtrat kanununa ters, mucizevi bir şey olmadığı, olamayacağı yönündeki açıklamaları,[202] temsili, hayali, edebi anlatım çerçevesi içerisinde düşünülmelidir. Diğer müntesipler de böyle düşünmektedir.

1.5.3. Sünnetin kaynaklık değeri

1.5.3.1. Hadisi ve Sünneti Beşerî ve Tarihsel Bulan Yaklaşım

Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını ifade eden hadis ve sünnet konusunda bu ekol mensupları arasında iki farklı yaklaşım söz konusudur: Bunlardan ilkine göre; sünnet, Allah tarafından gönderilmiş bir vahiy değildir.[203] Allah'ın vahyi sadece Kur'an'dır,[204] ilahîdir. Onun dışında yer alan her tür bilgi beşerî bilgidir. Hz. Peygamber'in sözleri de buna dahildir.[205]

---

[195] Abduh, *Tefsîru Cüz-i Amme*, 156-158.

[196] Abduh-Rıza, *Tefsiru'l- Menâr*, 1/325-326.

[197] Muhammad Abduh, *Risaletu't-Tevhid* (Mısır: Mektebetu'l-Kahire, 1960), 88 vd.

[198] Abduh-Rıza, *Tefsiru'l- Menâr*, 1/232; Hanefi Şola, "Muhammed Abduh'un Adem Kıssasına Yaklaşımı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2015), 205-228.

[199] Abduh-Rıza, *Tefsiru'l- Menâr*, 1/234.

[200] Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 392.

[201] Birışık, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri,* 337.

[202] Birışık, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri,* 337.

[203] İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn,* 213.

[204] İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn,* 27.

[205] Mehmet Bulut (ed.) *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı 1* (İstanbul, DİB Yay., 2002), 106.

Risalet asrında sünnet şâri' değildir. Resulullah'ın sözleri, o dönemin şartlarına uygun olarak ve ashabının ihtiyaçlarını gidermek için söylenmiştir.[206] Dolayısıyla yaşadığı dönemle sınırlıdır,[207] günümüzün şartları ise tamamen farklıdır.[208] Örneğin zekat nisabı konusunda Hz. Peygamber tarafından o günün sosyolojisi-ekonomisi gözetilerek bir ölçü getirilmiş olup bunu bugün bizim de kendi zamanımızın ölçütlerine göre yeniden düzenlememiz gerekir.[209] Bu düşünce Mısır'da Muhammed Tevfik Sıdkî'de açıkça görülmektedir. O, sünnetin sadece Hz. Peygamber dönemine özel bir uygulama olup sonraki nesilleri bağlamadığını iddia etmiştir.[210] Sıdkî ve onun gibilerin hadisin, sünnetin bağlayıcılığı noktasındaki düşünceleri, 'Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde onun uygulamalarının önemsenip tatbik olunacağı, ona itaat olunacağı, onun vefatından sonra ise bunun sona ereceği' şeklindedir. Yani sünnet yerel, tarihsel bir niteliği haizdir.[211] 'Resul'e itaat' ile ilgili ayetleri onun sağlığı ile sınırlandırırlar. Bu ayetler, 'vefatından sonra onun sünnetini yaşamak' gibi bir içeriğe sahip değildir. Bu ayetler artık, 'O hayatta değilken onun akabinde devam edegelen idarecilere, yönetime itaat ediniz.' anlamını içerir, derler.[212] Anladığımız kadarıyla, bu kısım Kur'ancılara göre; Kur'an evrenseldir asla tarihsel olamazken sünnet de evrensel olamaz o da tarihseldir.

Sünnetin yerelliğini ve tarihselliğini kabul eden bu Kur'ancılar,[213] bir hadisin Hz. Peygamber'e aidiyeti kesin dahi olsa kendilerinin sadece vahye tabi olmakla mükellef olduklarını -vahyi gayri metlüvü kabul etmezler- dolayısıyla hadise uyma ile yükümlü olmadıklarını ifade ederler. Ayrıca hadis ve İslam kültüründeki bazı olumsuzluklara şahit olmaları da Kur'ân'ı temel kaynak görüp sünnetin değersizliğine karar vermelerine bir sebeptir.[214]

Perviz'in değerlendirmesine göre şayet hadis ve sünnete de Kur'an gibi bir kaynakmış statüsü tanınırsa o zaman her ikisi de aynı seviyede ve eşit görülmüş olur. Bu da 'hüküm koyma' hususunda ikilik ortaya çıkarıp 'Tevhîd'e halel getirir. Böyle olmaması adına sünnetin delilliğini ya tamamen ya kısmen reddetmektedirler.[215] Peygamber şari' değildir, zira bu, hüküm koymada Allah'a ortak olma anlamına gelir. Bu da Yûsuf suresi 40. ayetin 'Hüküm ancak Allah'a aittir.' beyanına terstir. Sonuç olarak, "sünnet doğrultusunda hüküm vermek hükümde

---

206 Tevfik Sıdkî, *Dînullâh fî kütüb-i enbiyaihî* (Mısır: Matba'atü mektebeti'l-Menâr, 1912), 192.

207 Abdurrahman Muhammed Yusuf, *El-Kur'âniyyûn Fî Mısr,* 76.

208 Birışık, "Kur'âniyyûn", 26/429.

209 M. Tevfik Sıdkî, "el-İslâm huve'l-Kur'ânu Vahdehû", *Mecelletü'l-Menâr* 9/12 (1907), 914 vd. Sıdkî bu makalede ilk defa "Biz Kur'ancılar" ifadesini kullanan kişi olmuştur.

210 Sıdkî, "el-İslâm huve'l-Kur'ânu Vahdehû", 11/910.

211 Düzenli, "Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar", 132.

212 Mustafa Azami, "Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmali Meselesi", çev. Abdullah Aydınlı, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1988), 281-302.

213 Recep Çetintaş, "Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 81.

214 Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 400.

215 Pak, "Kur'ân'ı Beyan", 59.

şirk koşmaya götürür."[216] Hadise ve sünnete ilaveten aynı zamanda içtihatla ameli de şirk saymışlardır. Yine aynı ayete ('Hüküm ancak Allah'ındır'a) dayanarak bunu yapmışlardır.[217] Ancak homojen olmayan bu yapı içerisinde içtihadı önemseyen ve teşvik eden de vardır. Örneğin Abduh bunlardandır.

Ayrıca "Perviz, kendisi dışındaki alimlerin büyük bir bölümünü Kur'ân'ı ve dini anlamamakla suçlamış ve onları ilk sıraya hadisleri alıp Kur'ân'a ikincil değer veriyormuş gibi göstermiştir."[218] Dolayısıyla 'hadislerin Kur'ân'ın önüne geçiriliyor oluşu' şeklindeki algı da hadise tavır alınmasında bir etmendir. Özetle, bu grupta yer alan Kur'ancılara göre insanlar, sünnete ve hadise hem beşeri bilgi olmak hem varid olduğu zamanla sınırlı olmak yönleri ile uymak mecburiyetinde değillerdir. Hadis Kur'ân'ın önüne geçirilemez. Bu yaklaşım aslında Kur'an-sünnet ilişkisinde Kur'an'ı sünnetle ve hadisle eşdeğer gören ve hatta eşitlemeyi de geçip Kitaba takdim eden yaklaşıma gösterilen bir reaksiyondur. Bu, adına 'Ehl-i hadis' denilen yaklaşımdır[219] ve Ehl-i Kur'an, Kur'an'ın önüne hiçbir şeyin –bu Peygamber dahi olsa- geçirilemeyeceği önermesinden hareketle bu yaklaşımın tam karşısına konumlanmıştır.

Görüldüğü üzere bu ilk grup, kendilerini sünnete uymakla sorumlu hissetmemektedirler. Zira kendilerini sorumlu hissettikleri tek kaynak Allah'ın sözü olan Kur'an'dır. Klasik tefsir usulündeki 'vahy-i metlüv' ve 'vahy-i gayr-i metlüv' ayrımına itibar etmezler. Onların düşüncesine göre; bir mümin, sadece vahy-i metlüv olan Kur'ân'a uymakla yükümlüdür. Böyle olmayan hadise ve sünnete tabi olmakla mükellef değildir. Hz. Peygamber'in teşrî' (hüküm koyma) yetkisi yoktur. O, şari' değildir. Yaptığı rehberlik, o dönem Müslümanlarına yardımcı olmak kabilinden olup onun hayatta oluşu ile mukayyeddir.

1.5.3.2. Sübut Problemi Nedeniyle Hadise ve Sünnete Mesafeli Olan Yaklaşım

Hadis ve sünnet konusunda söylem içerisinde iki tür yaklaşım olduğundan söz etmiştik. Bunlardan ikincisi için, 'hadise ve sünnete mesafeli duran grup' dersek hata etmiş olmayız. Zira bunlar hadise ve sünnete olumsuz, şüpheci bir yaklaşım sergilemekle birlikte öncekiler gibi hadisi ve sünneti toptan-tamamen devreden çıkarmış değillerdir. Bu gruba Ahmed Han ve Perviz'i dahil edebiliriz. Perviz Kur'an'ı tefsir noktasında Hz. Peygamber'in yetkinliğini kabullenmekle birlikte hadislerin sıhhatinden duyduğu endişe dolayısıyla hadislerin Kur'an ışığında gözden geçirilip temizlenmesi ve Kur'ân'a uymayanların reddedilmesini savunmuştur.[220] Ahmed Han'ın hadis kabul kriteri, Kur'an'a uygunluktur. Bunun için de akıl ve

---

[216] İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn,* 209-257; Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 390.

[217] Birışık, "Kur'âniyyûn", 26/429.

[218] İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn*, 209-257; Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 398.

[219] Muammer Erbaş, "Sünnet Kur'ân'a Kâdîdir" Sözünün Teorik ve Pratik Değeri", *Marife* 2 (2007), 111-139.

[220] Daudi, *Hindistan'da Hadis,* 277-278; Albayrak, *Klasik Modernizm,* 21.

bilimle çelişmezlik esastır.[221] Ona göre, "Hadisler Kur'an ve akıl süzgecinden geçirilip test edilmedikçe sahih kabul edilemez."[222] Bu bilgiler ışığında, Ahmed Han'da hadisleri toptan bir reddin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. O, hadislere şüphe ile yaklaşımı nedeniyle Kur'an'ı tek sağlam kaynak olarak görmüştür.[223] Temiz ve açık bir zihin ve Arap diline vukufiyetle Kur'an'ın bireylerce anlaşılabileceğini düşünmüştür. Ayrıca Kur'an'ın tarih üstü mesajının belli bir tarihselliğe hapsolunmaması için[224] tefsir-hadis rivayet malzemesinden kurtulmak lazım gelir, diye düşünmüştür.[225] Anlaşıldığı kadarıyla rivayetlere olan güvensizlik sadece sübut meselesi değildir. Daha mühim olan yanı Kur'an'ın tarih üstü mesajının tarihselliğe mahkum edilmesinin önünü almaktır.

Bu grup Kur'ancılara göre; Kur'an'ın tevatüren bize ulaşmış olup güvenilir olması, hadislerinse Hz. Peygamber'in hadis yazımına müsaade etmemesi nedeniyle onun vefatından çok sonra yazıya geçirilmiş olup Kur'an gibi korunmamış ve ulaşmamış olması onların dinde delil olamayacağının göstergesidir.[226] Eğer delil olması isteniyor olsaydı o da aynı şekilde korunurdu. Yine aynı mantık üzerinden gidilerek, 'Hz. Peygamber şayet sünnet delil olsaydı Kur'an'ı yazdırdığı gibi sünneti de yazdırırdı.' denilmiştir.[227] Görüldüğü üzere hadisler konusunda olumsuz, şüpheci bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu düşünceye göre, Kur'an anlaşılmak için isnat ve tedvin gibi problemli yönleri bulunan hadislere ihtiyaç duymayacak yetkinlik ve yeterlilikte bir kitaptır.[228] Bu gruba göre "Çelişkiler yumağı ve Hz. Peygamber'den en az yüz yıl sonra yazılmış olan hadislerle meşgul olmaktansa Kur'ân'a odaklanıp onun etrafında ümmetin vahdetini sağlamak daha makuldür." [229] Ayrıca "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."[230] ayeti uyarınca din, Kur'an ayetleri ile tamamlanmış olup sünnete ihtiyaç hissettirmemektedir. Kur'an'da hiçbir şey eksik bırakılmamış olup[231] her şey açıklanmıştır.[232] Böylece etrafında halelenmeyi Kur'an hak etmektedir, sünnet değil.

---

[221] Ahmet Doyduk, *Kur'âniyyûn Ekolünün Hadise Bakışı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2.

[222] Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru", 20.

[223] Moghaddam, Zohreh Akhavan – Nabavi, Seyyed Majid. "Kur'âniyyûn Temsilcileri ve Bibliyografyaları Üzerine Bir Çalışma". çev. Mehmet Beşir Ergin. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 228-241.

[224] Brown, *Rethinking Traditionin Modern Islamic Thought*, 44.

[225] Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi,* 110 vd.

[226] Doyduk, *Kur'âniyyûn Ekolü,* 29.

[227] Pak, "Kur'ân'ı Beyan", 359.

[228] Albayrak, *Klasik Modernizm*, 32.

[229] Enbiya Yıldırım, "Kur'an'la Yetinme Söyleminin Çıkmazları", *İlahiyat Akademi* 7- 8 (2018), 40.

[230] el-Mâide 5/3.

[231] el-En'âm 6/38.

[232] en-Nahl 16/89.

‘Hadislerin Allah tarafından Kur’an gibi korunma garantisine sahip olmadığı, ayetlerin yazdırılışı gibi Peygamber tarafından yazdırılmadığı, yine Kur’an gibi tevatür yoluyla ulaşmadığı ve Kur'ân'ın tek başına yeterli olup her ihtiyaca cevap verebileceği, onun haricinde başka bir kaynağa ihtiyaç olmadığı’ şeklindeki fikirler ehl-i Kur'ân'ın bu grubunun hadise bakışlarındaki temel yaklaşımlarıdır.[233] Hadislerin Kur'an gibi korunmadığı ve Peygamber döneminde yazılmadığı, sağlamca ulaşmadığı gerekçelerine ilaveten “Mânâ ile rivayeti, Allah tarafından korunma garantisi olmadığı için arasına birçok uydurma girmesi, hem doğruluğu hem de yalanı içinde barındıran âhad haberlerden oluşması gibi sebeplerden dolayı Rasulullah’a nisbetinin yakînî bir bilgi içermemesi, senet tenkidine verilen önemin metin tenkidine verilmeyişi gibi iddialar”[234] onları hadisten ve sünnetten uzaklaştırıp tek kaynak olarak Kur'ân'ı görmeye götürmüştür.[235]

Ezcümle; (Kur’an her şeyi açıklayan eksiksiz bir kitapken, Allah’ın muhafazasını üstlendiği[236] – hadis ve sünnet böyle değil- ve yaş-kuru her şey içinde[237] detaylandırılmış (mufassal) bulunuyorken, hüküm ancak Allah’ın iken, Peygamber de zaten hadisin ve sünnetin yazımını yasaklamışken mükemmel olan din, Kur’an yetersiz midir ki Kur’an sünnete ihtiyaç duysun?) tarzındaki gerekçelerle bir retorik geliştirmişler ve böylece çoğunluktan ayrılmışlardır.[238] Görüldüğü üzere Kur’ancılarda sünnete ve hadise iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri, hadislere sıhhat vb. gibi noktalarda problemli olmaları cihetinden temkinle yaklaşırken diğeri yukarıdaki sebeplerden dolayı sorunsuz olsalar dahi hadisleri hesaba katmamaktadırlar.[239]

1.5.4. Geleneksel birikime karşı tutum ve eleştiriler

Bu söylem mensupları geleneğe olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşırlar. Apaçık anlaşılır oluşu sebebiyle anlaşılması noktasında Kur'an'ın kendisi dışında herhangi bir İslamî ilme ve uzmana veya müctehide ihtiyacı yoktur.[240] Kur'an'ın ‘mübîn’liği onun herkesçe anlaşılmasına imkan sağlar. Kur'an ayetleri gayet açık olduğuna göre bir ulema sınıfının onu anlatmasına, açıklamasına ihtiyaç yoktur.[241]

---

[233] Hasan Naghizade vd., “A Critical analysis of Quranyun's Perceptions about The writing tradition”, (Erişim 31 Mayıs 2022).

[234] Güven, “Kur’âniyyûn Ekolü Temsilcileri”, 390.

[235] Düzenli, “Rasyonalist Yaklaşımlar”, 117-119.

[236] el-Hicr 15/9.

[237] el-En‘âm 6/59.

[238] Bakkal, “Sünnetin Kaynak Değeri”, 1-27.

[239] Kamil Çakın, “Hadisin Kur'ân'a Arzı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/1 (1995), 237-262.

[240] Albayrak, *Klasik Modernizm,* 31.

[241] Mertoğlu, “Doğrudan Doğruya”, 85.

Mezhepleri, icmayı red, bid'at-taklit karşıtlığı ve geleneksel birikime olumsuz yaklaşım öne çıkmış temel vurgularıdır. Bütün bunları 'Kur'ân'ın anlaşılması önündeki engeller' olarak nitelerler. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki süreçte İslam kültürüne dahil edilen batıl, hurafe, bid'at görüşler ve uygulamalarla birlikte Kur'an'ın asli, gerçek mesajından uzaklaşma başlamıştır. Yapılması gerekense Kuran dışı tüm bu geleneksel bilgi, birikim ve kültürün inkar edilerek yeniden Kur'ân'a dönüşün gerçekleşmesidir.[242]

Herkesin Kur'ân'ı anlayabilme hakkının olduğu iddiaları vardır. Kur'ân'ın anlaşılıp yorumlanması işinin belli bir sınıfa tahsis edilmesine ve bunların ilmî birikiminin kurumsallaşmış hali mezhebe karşı olmaları karakteristik yanlarından biridir. Kuran'ın son derece açık olması ile birlikte 'Onun açıklanmasına ihtiyaç olmayıp mezhep imamlarına da lüzum yoktur.' derler ve Kur'ân'a dönüşe teşvik ederler.[243] Hatta Çekrâlevî'nin bu konuda oldukça rijit bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Ona göre, 'Kur'an, Müslümanların muhtaç olduğu her türlü bilgi ve hükmü tafsilatıyla ihtiva etmektedir.' Namazı da bu zihniyetle ele alır ve insanların tabi oldukları mezheplerine göre namaz kılmasını küfür olarak niteler.[244] Dini anlama, yorumlama noktasında bir imamı taklit ve ona bağlanmayı şirke düşme, dinden sapma olarak yorumlarlar.[245] Ancak Aydın'a göre çok kere sanıldığı gibi bu akım -veya oldukça çeşitlilik arz eden bu yöneliş- geleneği, mezhebi, icmayı ihmal etmez. O sadece geleneğin, mezhebin, icmanın normatif karakterde görülmesine veya kutsallaştırılmasına karşı çıkar.[246] Dolayısıyla eski içtihatların geçersiz olup yeni içtihatların yapılmasının gerekliliğini savunurlar.

İçtihadı, geleneksel yöntemi terk edip Kur'an merkezli yeni bir yöntemle yapmayı planlamışlardır. Ancak temel konularda dahi birbirleriyle konsensus sağlayamadıkları bir gerçektir. Namazla ilgili söylemlerindeki tezatlar örnek olarak gösterilebilir. Çekrâlevî namazı beş vakit, Amritsârî ise iki vakit olarak görür.[247] Ancak tüm Müslümanları Kur'an etrafında birleştirmeyi hedefleyen Kur'ancıların dinin taabbudî alanına kadar uzanan bu içtihat eylemi; şekilleri belli, düzenli icra edilen ibadet eylemlerinin düzen ve dengesinin alt üst edilip var olan birliğinin de bozulmasına sebep olmuştur. Misal olarak şunu verebiliriz: Amritsârî Kur'an'daki 'salât'ın belli bir şekle sahip olduğunu kabul etmez. Kur'an'da kıyam, rükû, secde gibi rükünler ayrı ayrı tavsiye edildiğinden müminlere de bunları ayrı ayrı yapma izninin verildiğini iddia etmiştir. Bu sebeple 'salât' eylemi secde ve rükû olmaksızın sadece kıyamda da yerine

---

[242] Ahmet Yazıcı, "Kur'ancılık Ekolü'nün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 533-554.

[243] Mertoğlu, "Doğrudan Doğruya", 97.

[244] Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 394.

[245] Gülşen Yağır Ahmetoğlu, "Hint Alt Kıtasında Ehl-i Hadis ve Ehl-i Kur'ân Ekolleri Arasındaki Temel İhtilaf Konuları", *Disipl. Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2018), 50.

[246] Mehmet Aydın, "Rasyonel Düşünce ve İslam Modernizmi", *I. İslam Düşüncesi Sempozyumu Bildiriler-Tartışmalar,* Yayına hazırlayan: Mehmet Bekâroğlu (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995)147-154.

[247] Birışık, "Kur'âniyyûn", 26/429.

getirilebilir. Amritsârî namazın miktarını da bir günde iki vakit olarak tayin eder. Hûd suresi 114-116. ayetler ile İsra suresi 78-80. ayetlerde üç vakit namazın ortaya konduğunu, fakat İsra suresi 79-81. ayetlerde bu üç vakitten birinin nafile olarak nitelenmesiyle geriye sadece 2 vaktin kaldığını söylemektedir.[248] Aslında sünnet inkarcılarının büyük bir kısmı amelî mütevatir sünneti kabul etmişlerdir ancak -namazın kılınış şekli, rekatları vs. gibi- tevatüren sabit olduğu halde bunlarda dahi sünnetin rehberliğine ihtiyaç hissetmeyeni de vardır. Bunlar Allah'ın küllileri açıklayıp cüz'ileri kullarına havale ettiğine inanırlar.[249]

Saf bir İslam anlayışı ortaya çıkarma gayreti içinde olan bu ekol, Kur'ân'ı merkeze almış ancak ona yaklaşım metin üzerinden olmuştur. Hz. Peygamber'in ve geleneğin Kur'an yorumunu devreden çıkarıp devreye kendi öznel yorumlarını sokmuşlardır. [250]

Ayetlerin yorumlanmasında -Hz. Peygamber'in ve geleneğin otoritesinin devreden çıkarılmasıyla- meydanın öznelliğe kalması durumu, o kadar çığırından çıkmıştır ki, Çekrâlevî ayetlerin tercümesinde aşırı tasarruf ve te'villere gitmiş, işi yer yer tahrife vardırmıştır.[251] "Hadis ve sünneti tamamen devre dışı bırakan bu düşünce, kişiye özgü din anlayışı ve –ümmeti Kur'an etrafında birleştirme hedeflenmişken- dinde yeni ihtilafları beraberinde getirmiştir." [252]

Bu ekolde geleneksel tefsir müktesebatının aksine siyasal, sosyal, aktüel konulara fazlaca yer verilmektedir. Bu söylemin ortaya çıkış motivasyonu Kur'an'dan hareketle hayatın hemen her sahasındaki geri kalmışlığa çözüm bulmak olduğu için bu yaklaşım yadırganmamalıdır.[253]

---

[248] J.M.S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Fecr Yayınevi, 1994), 102.

[249] Azami, "Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmali", 292.

[250] Ahmetoğlu, "Hind Alt Kıtası'nda Ehl-i Hadis", 51.

[251] Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri", 395.

[252] Yağır Ahmetoğlu, "Hind Alt Kıtası", 38.

[253] Albayrak, *Klasik Modernizm,* 38.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KUR'ANCILIK (KÖKENLERİ ve FİKRİYATI)

2. 1. Teorik Çerçeve

Kimi zaman "Kur'an'a, öze, ana kaynağa dönüş" ve kimi zaman da "ana kaynaklara, Kur'an ve sünnete dönüş" şeklinde tezahür eden arayışlara bakıldığında ortaya müşterek bir hedef çıkmaktadır, o da Kur'an'ın rehberliğinde İslam'ın ilk dönemlerindeki saf ve sade haline dönülmesi isteğidir.[254] İslam'ı "ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap ve tabiin"[255] yani selefin anladığı gibi anlamak ve uygulamaktır. Bu dönemle aramıza giren ve o ilk dönemin safiyetinden uzaklaşmamıza sebep olarak görülen 'gelenek'ten arınmak, kurtulmak gerektiğidir. İslam dünyasının geri kalmışlığı; türlü aşırılıklar, bid'at, hurafe ve batıl itikatlarla teşviş olmuş Müslüman zihninin modern dünyanın yeni değerleriyle uyum sağlayabilecek biçimde yeniden dizayn edilmesi lüzumunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yolu da eskinin fetva ve içtihatlarına sıkı sıkıya tutunmaktan vazgeçip bunları taklide son vererek fikrî donukluğun yerini fikrî cevvaliyete bırakmasıdır. Kur'ancılık söylemi fikriyatının özünü oluşturan tema budur. Bu tema, değişik dönemlerde farklı adlar ve geliştirilen hedeflerle mevcudiyetini sürdürmüştür. Biz bu bölümde bu şemsiye kavramın Türkiye'deki varyantlarını tanıtmaya çalışacağız.

2. 1. 1. Kur'an ve sünnet merkezli yeni bir arayış: İslamcılık

2. 1. 1. 1. İslamcılığın İçine Doğduğu Vasat

18. yüzyıl sonrası Müslümanların yenilgiler dönemine girmesi ile birlikte çözümler, çareler aranmaya başlanmıştır. Ne olmuştur da böyle olmuştur? Çıkış nasıl mümkün olacaktır? Bu soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır. Osmanlı ve İslam dünyası askeri alanda başlayan yenilgilerle bir şeylerin ters gitmeye başladığının farkına varmış ve bundan çıkışı da Kur'an'a yönelmekte bulmuştur. Bir toparlanmaya ihtiyaç duyulan bir durum ortaya çıkmıştır ve Kur'an sığınılabilecek en güvenilir limandır.

İlk olarak işe askeri alanla başlanmış ve akabinde yenileşmenin eğitimle desteklenmesi düşünülmüş ve öyle de yapılmıştır. Yurt dışına talebe gönderimi bunun bir göstergesidir. Lakin modern eğitim tarzı verilip klasik eğitim ihmal edilince ortaya kendi değerlerinden uzak ve habersiz genç nesiller çıkmıştır. Modern eğitim için Batıya gönderilen genç zihinler kendi kültürlerinden beslenmediklerinden hiç de alışık olunmayan sorular sorar olmuşlardır. İşte bu

[254] Ercan Şen, "1980 Sonrası Dergilerde "Kur'ancılık" ve " Mealcilik" Tartışmaları", (Erişim 14 Ağustos 2024).

[255] Sait Özervarlı, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/399.

durum -geleneksel İslam'ın tıkandığı ve sorunlara cevap veremez hale geldiği gerçeği- klasik eğitim formasyonu sahibi ulemayı yeni bir arayışa sevk etmiştir. Böylece modern değerlerle uyumlu, bu dönem taleplerine cevap verir tarzda İslam'ın yeniden ele alınması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Her alandaki bozulma ve gerilemenin, yenilginin sebebi olarak 'Müslümanların dinlerinden uzak kalmaları olduğu' şeklinde bir teşhis ile Kur'an'a dönüş ameliyesi başlatılmıştır. Zira sorun dinde değildir. İlk dönem Müslümanlarını da o güne kadar gelen Müslümanları da yücelten, yükselten hep dinleri ve dinlerine sadakatle bağlılıkları olmuştur. Dolayısıyla yapılması gereken; ana kaynaklara dönmek, dini doğru bir şekilde anlamak, geleneksel İslam'ın tortularından arınmaktır.[256]

2. 1. 1. 2. İslamcılığın Ortaya Çıkış Nedeni

Bu düşüncenin ana hedefi Müslüman coğrafyada yitirilen siyasal egemenliği yeniden tesis etmektir. Müslümanlar içinde bulundukları geri kalmışlıktan, Batı egemenliğinden, zalim ve istibdatçı idarecilerin keyfi yönetimlerinden, dini düşünce ise taklit, hurafe ve bidatlerden kurtarılmalıdır. Bunun için de akılcı bir yöntem kullanmak suretiyle geçmişe bakmak yerine ileriye bakılarak, milli birlik sağlanarak milletin kalkınması ve medenileşmesi sağlanmalıdır, diye düşünülmüştür.[257] Askeri-siyasi başarısızlıklara ilaveten oryantalizm ve misyonerlik faaliyetleri kapsamında Müslümanın 'din'ine yönelik yapılan saldırılar onları bu cihetle de çok ciddi sarsmış ve bir savunma pozisyonu almaya itmiştir. 'Din' cenahından gelen 'darbe' siyasi-askeri olan kadar ağır olmuştur. 'Dinin terakkiye mani olduğu' yönündeki söylemin tazyikatı ile ulema, aydın ve diğer tüm ilgili şahıslar nazarlarını İslam'a çevirmişler ve onda hiçbir kusurun olmadığı, kusurun Müslümanlara ait olduğu, öykünülen değerlerin menbaının İslam'da olup onların bu değerleri Müslümanlardan iktibas ettikleri yönünde bir söyleme meyletmişlerdir.[258] Dikkatleri çekmek istediğimiz husus, İslamcılık düşüncesindeki temel motivasyonun, iktidarı yitirmeden, sömürgeleşmeden bir toplumu dimdik ayakta tutma çabası olduğudur. Bunun için de yapılması istenen; Müslümanların birlik-bütünlük içinde olmaları, bunu sağlayacak olan uzaklaşmış oldukları dine, ana kaynaklara dönmeleri, dini doğru bir şekilde anlama ve algılamaları, adeta bir virüs gibi bünyeye sirayet etmiş olup toplumu zayıflatan hurafe, bid'at ve batıl itikatlardan kurtuluş ile toplumun 'kendi'ne gelmesi, 'kendi' olması ve 'kendi'ni yenilemesidir. İslamcılar belirledikleri bu hedeflerine gelenek engelini aşıp Kur'an ve sünnetin meşrulaştırıcı gücünü kullanarak erişmeye çalışmışlardır.[259]

---

256 Suat Mertoğlu-Ömer Türker, "Modern Döneme Geçişte İslami İlimler Tasavvuru-3: Modern Dönemde Kur'an Tefsiri", (Erişim 16 Ağustos 2021).

257 İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 1* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 17.

258 Kara, *Türkiye'de İslamcılık 1*, 26.

259 İlhan Kutluer, "İslamcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/65-67.

İslamcılık siyasi anlamıyla, II. Abdülhamid devrinde Osmanlının devamını sağlamak adına kullanılmak istenmiş ideolojik bir fikir akımıdır.[260] Osmanlıcılık, Türkçülük gibi İslamcılık da Osmanlının bekası için istimal olunmuştur. Bu akımların özündeki hissiyat, milleti bir arada tutma hedefi olmuş ancak istenilen gerçekleşmemiştir. Mertoğlu'na göre, "Kaynaklara Dönüş"ün modern dönemde genel iki hedefi vardır:

Müslümanlar arasında birlik sağlamak. Gerek dini gerek siyasi ayrışmalar neticesinde oluşan mezhep, fırka türü yapılanmalar Müslümanlar arasında tefrikaya neden olmuş ve bu da topluma zarar vermiştir. Oysa o dönem Osmanlı ülkesinde –Milliyetçilik propagandasının etkisi de unutulmamalıdır- en çok ihtiyaç hissedilen şey, birlik-beraberlik duygusudur. Kur'an ve sünnet bu bütünlüğü sağlayacak ve milleti bir arada ayakta tutacaktır.

Dini hükümlerin özellikle fıkıh-kelam ulemasınca detaylıca ve ağdalı bir dil ve üslup ile ele alınması -ana kaynaklarda sade ve anlaşılır olmasına rağmen- neticesinde dini insanlar açısından zorlaştıran ve dinden uzaklaşmaya sebebiyet veren tarihi birikimden arınma ve sadelik arayışı. Kısacası 'gelenek' de dinin aslına, aslî kaynaklarına erişimi engelleyen, zorlaştıran bir unsurdur. Bunun da aşılması elzemdir.[261]

İngilizlerce toprakları işgal edilip sömürgeleştirilen Hint ve Mısırlı Müslümanlar yenilgiyi daha erken ve ağır bir biçimde hissetmişlerdir. Bu durumdan çıkış için de 'Kur'an'a Dönüş' hareketi başlatılmıştır. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan, bozulmamış tek sağlam kaynak Kur'an önderliğindeki saf, temiz akide sahibi ilk İslam toplumu ideal, güçlü toplumdur. Bu toplum örnek alınarak; uydurulmuş ve tarihsel olan hadisler, gelenek tortusu, hurafe, bid'at, batıl inançlar gibi yüklerden kurtulunarak içinde bulunulan perişan vaziyetten çıkılabilecektir. Batının Rönesans, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi hasılası olarak ortaya çıkan hegemonyasının idrak ve kabullenilmesi sonucu, fark edilen geri kalmışlığı sona erdirmek için zihinlerde 'Kur'an'a dönülmelidir' fikri oluşmuştur.[262] Çünkü Kur'an toplum için indirilmiştir. Dolayısıyla toplumsal sorunlar Kur'an ayetleri ışığında çözüme kavuşturulmalıdır. "Kur'an'ın evrenselliği" anlayışından hareketle Müslümanların halihazırdaki sorunlarıyla Kur'an'ın ilintili görülen ayetleri irtibatlandırılmış, hasıl olan çözüm uygulanmıştır.[263] Dini, hayatın hemen tüm alanlarına bir nizam olarak hakim kılıp Müslümanları medenileştirme ve böylece içinde bulunulan geri kalmışlıktan, Batı hegemonyasından kurtulma, dini düşünceyi hurafe, bid'at ve taklitten arındırma bu fikriyatın ana çerçevesidir. İslam'ın ilk dönemlerindeki vahyin toplumu değiştirme, dönüştürme gücünü ve etkisini yeniden gösterebilmesinin mümkün olduğunu, bunun da dinin o ilk, saf, orijinal kaynaklarına dönmekle olabileceğine inanmışlardır. Bu bağlamda toplumun birlik ve bütünlük içinde madden ve manen ilerleme ve kalkınmasına

---

[260] Azmi Özcan, "İslamcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/62-65.

[261] Mertoğlu, "Kaynaklara Dönüş Hareketi", 147.

[262] Mertoğlu, "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı", 73.

[263] Mertoğlu, "Doğrudan Doğruya", 75.

katkıda bulunmak maksadıyla 'ilim, hikmet, ittihat, uhuvvet, çalışmak, batıl itikatlardan kurtulma, ahlak, sabır, kader, tevekkül' vb. başlıklarda topluma doğru bir düşünüş kazandırılmaya çalışılmış, Kur'an'ın bu içeriklere sahip ayetleri sıklıkla ön plana çıkarılıp işlenmiş, böylece Müslümanların düştüğü yerden kalkması sağlanmaya çalışılmıştır.[264]

2. 1. 1. 3. İçerik Olarak İslamcılık

İslamcılık'ta sloganik ifadesiyle 'ana kaynaklara dönüş', Kur'an ve sünnete dönüştür. Rijit bir Kur'an-sünnet ayrımı söz konusu değildir. Ancak başta da söylediğimiz gibi bu birliktelik pratikte Kur'an'ın öne çıkması, merkeze alınması şeklinde tezahür etmiştir. Kur'an'da her şey mufassal olarak anlatılmış olduğundan tüm sorunların çözümü onda aranmıştır. Söylem sahipleri gerçekleştirmeyi düşündükleri her fikir için onu refere ederek meşruiyet bulmaya gayret etmişlerdir. Sözgelimi Meşrutiyet rejiminin tasdik olunması için meşveret ve şûrâ ayetlerine müracaat edilmiş, bunlar referans gösterilmiştir. Eski hâl üzere gidilemeyeceğini gören aydınlar ve modern zihniyetli ulema, çağdaş değerlerle uyumlu bir İslam inşası çabası içerisinde olmuşlardır. Akif'in şiirinde karşılığını bulan haliyle "Eski hâl muhâl; ya yeni hâl veya izmihlâl!" olacaktır. Kur'an'ın tembellikten içtinap ile ilme, çalışmaya vb. teşvik eden ayetleri ön plana çıkarılarak sürekli bu minvaldeki belli başlı konular, ilgili ayetler çerçevesinde dergilerde işlenmiştir. Özellikle içinde bulunulan olumsuzluklara Kur'anî çözümler bulma adına içtimai boyutu olan ayetler tespit edilip bunlara yoğunlaşılmıştır. Ayetlerin evrenselliği görüşü üzerinden bağlam gözetilmeksizin zamane sorunlarına çözümler getirilmiştir. Aydınlar toplumun Kur'an'dan uzaklaştığı için her alanda geriye düşmüş olduğunu düşünmüş, bu durumdan çıkış için de samimane bir şekilde gayret göstermiş, ayetleri yaşanan duruma tatbike ya da tersinden söylersek vaki olan yaşanmışlığı Kur'an'la ilişkilendirme yoluyla soruna çözüm bulmaya, ayetleri güncellemeye gayret göstermişlerdir.[265] Bu düşüncenin Osmanlı topraklarında o dönemki sembol ismi Akif'in şiirlerinde kendi ruh köklerinden uzaklaşmayıp bilakis oradan beslenerek bilim ve sanatta inkişaf etme salık verilmektedir. Akif hemen her mahfilde dinin terakkiye mani olmayıp bilakis sa'y u gayreti, ameli teşvik ettiği, bunlara kulak verildiğinde eski ihtişamlı günlere dönülebileceğini haykırmıştır. Çıkardığı dergilerdeki makalelerinde sürekli bu minval üzere yazılar kaleme almıştır. Gelenek-görenek adı altında halkın batıl inançlara yapıştığını, bunun dini de dünyayı da tahrip ettiğini söylemiştir. Bid'at-hurafe namına ne varsa bunların bünyeden temizlenmesi ile hüsrandan kurtulunabileceği fikrini yazılarında işlemiştir. Müslümanları vaaz kürsülerinden ataletten, cehaletten uzak olup birbirini tanımaya, kaynaşmaya, sevmeye, birlik olmaya teşvik etmiştir. Cehaletten çıkış için eğitimin şart olduğunu görmüştür. Dinin sahih halinin öğrenilmesi, Kur'an ve hadisten çıkarılacak

[264] Özcan, "İslamcılık", 23/62.

[265] Mustafa Öztürk, "Çağdaş İslam Düşüncesinin Serencamı", *TYB Akademi* 2/4 (2012), 19.

hakikatlerin rehber edinilmesi, onun kurtuluş çareleridir. Kur'an'ın ölülere okunup üfleme aracı olmaktan çıkarılıp yaşayanların hayatlarına dokunur hale getirilmesi bu düşüncenin hedefleri arasındadır. En veciz ifadesiyle;

"İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin;

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!"[266]

Dinin insan eliyle bozulmasına tepki gösterilmiştir. Hele bunun hadis ve sünnet üzerinden yapılması kabul edilemezdir. Yukarıda belirttiğimiz üzere İslamcılıkta Peygamber, hadis ve sünnet karşıtlığı söz konusu değildir. 'Din' adına sahih olmayan hadislerin peşine düşüp bunlara önem atfedilmesi ve bunlardan müteşekkil adeta ayrı bir 'din' icat edilmesi yerilmiştir.

"Kitab'ı, sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp attık;

Havâssı maskara yaptık, avamı aldattık.

Yıkıp Şeriat'i, bambaşka bir bina kurduk;

Nebi'ye atfile binlerce herze uydurduk!"[267]

Hurafe, batıl inançlar takbih olunmuş, toplumun selameti için, ataletten, bencillikten kurtulmak için bunlardan uzak olunması yönünde tenbihler yapılmıştır. Bu hareket yanlıları içtihadın işlevselleştirilip eskilerin güncellenmesi taraftarıdırlar. Şu dizeler bunu çok net ifade etmektedir:

" Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ

İhtiyâcâtını kabil mi telafi, asla!"[268]

Eski eserlere, fikirlere takılıp kalmanın ümmeti cahil, tembel ve hemen her alanda geri kalan yığınlar haline getirdiği düşünülmüştür. Eski içtihatların revize edilmesi, o günün ihtiyaçlarını karşılar nitelikte güncel içtihatlar üretilmesi hedeflenmiştir. Bununla bağlantılı olarak İslamcılardan hâlihazırdaki içtihat, mezhep realitesinden fonksiyonel olarak istifade etmekten yana tavır almış ve mezhebi kökten söküp atmak, reddetmek şöyle dursun onu faydalı, gerekli görmüş olanlar olduğu gibi körü körüne taklidin temsilcisi kabul edildiğinden tepki gösterenler de olmuştur.[269]

Yukarıda bu düşüncenin tikel olarak Osmanlı Devleti'ni, tümel olarak İslam alemini ayakta tutmak için inşa olunduğunu söylemiştik. Bunun için dönemin aydınlarından Abduh

---

[266] Mehmet Akif Ersoy, *İstiklal Marşı'nın 100. Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat,* Yayına hazırlayan: Necmettin Turinay (Ankara: TBMM, 2021), 506.

[267] Ersoy, *Safahat,* 615.

[268] Ersoy, *Safahat,* 783.

[269] Kara, *Türkiye'de İslamcılık 1*, 54.

çizgisinden etkilenmiş olan Akif, şüphesiz kaotik ve bunalımlı bir zaman diliminde yaşamış ve Osmanlı'yı, Müslümanları ayakta tutmak için tüm imkanlarını seferber etmiştir. Akif'e ilaveten Namık Kemal (ö. 1888), Ziya Paşa (ö. 1880), Ali Suavi (ö. 1878), Sait Halim Paşa (ö. 1921), İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1946), Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) ve Ahmet Hamdi Akseki'nin (ö. 1951) özellikle hukuki ve sosyal alandaki Batı tarzı modernleşmeye reaksiyon şeklinde tezahür eden gayretleri kısmen başarılı olmuşsa da dünyada yaşanan baş döndürücü gelişmeler gidişatın bir başka niteliğe evrilmesine sebep olmuştur. Tarihin akışı hesap edilmeyen bambaşka gelişmeleri doğurmuş, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna doğru bir seyir ve akış gerçekleşmiş, İslamcılık böyle bir atmosferde tutunamamıştır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yüzü Batıya dönük, eski Osmanlı'dan bambaşka modern bir Türkiye Cumhuriyeti inşa olunması niyetiyle hemen her sahada dinamik bir ruhla atılımlarda bulunulmuştur. Atatürk Cumhuriyeti'nde dine dair de çeşitli düzenlemelerde -Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi ve benzeri- bulunulmakla birlikte konumuz olan Kur'ancılıkla ilgili, bu yönde herhangi bir çalışma zuhur etmemiştir. Bu dönemde Türkçe meal-tefsir çalışmaları ile Elmalılı ve Akif'in isimleri öne çıkmıştır. Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi adlı eser Babanzâde Ahmed Naim ve Kamil Miras tarafından hazırlanarak yine bu dönemde Türkçe'ye kazandırılmıştır.

İslamcılığın akıbeti Osmanlı'yı bir arada tutmak isteyen diğer tüm siyasi ideolojiler gibi hüsran olmuş, o gün için göstermesi ümit edilen tesiri gösterememiştir. Zira bu hareket de tüm diğerleri gibi içinde bulunulan kaotik atmosferde adeta akıntıya kürek çekmek mesabesinde olmuştur. Batı'nın hemen her alanda üstünlüğü ele geçirmesi, onun değerlerinin ve paradigmasının (pozitivizm) hakim hale gelmesi ile diğer tüm ideolojiler pansuman tedbirler haline gelmiştir. Osmanlı'nın son döneminde görülen İslamcılığı, özünden uzaklaşılmış İslam'ın özüne dönmek ve bunu da modern değerlerle uyumlu olacak şekilde yapmayı hedefleyen bir ideoloji olarak açıklamak mümkündür ve bir modernleşme projesi dahilinde öze dönüş amaçtır. Homojen bir görünüme sahip değildir. Osmanlı'yı çöküşten kurtarmak amacına matuf olarak arz-ı endam eden İslamcılık, Osmanlı'nın çöküşü ile birlikte ortadan kalkmış yerini Cumhuriyet'in yeni, güçlü (laiklik, sekülerlik, Cumhuriyet) aktörlerine bırakmıştır.[270] İslamcılığın özeti mahiyetindeki şu dizelerle bu düşünceye dair sözümüzü sonlandırmak istiyoruz.

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı."[271]

[270] Mahsum Aytepe, "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 169-199.

[271] Ersoy, *Safahat*, 783.

2. 1. 2. Kur'ancılığın Türkiye'deki ilk örneği: Mealcilik

2. 1. 2. 1. Kur'an'a Dönüşte Yeni Bir Dönem

"Kur'an merkezli din söylemi" Mısır-Hindistan örneğinde olduğu gibi Türkiye örneğinde de homojen bir yapı arz etmez. Bu söylem Türkiye'de de farklı tonlar ve varyantları ile seslendirilmiş ve kendine yer edinmiştir. Türkiye'de bu söylemin öncüsü –İslamcılığı hariç tutarsak- yeni dönemde mealcilik olmuştur denilebilir. "Millî şeflik, tek partili dönem" diye adlandırılan dönemde dine yönelik ağır baskıların uygulandığı görülmektedir. 50'li yıllara kadar İslami düşünce ve yaşayış üzerinde baskı, takibat ve müdahale sürmüştür.[272] Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle dine saygı duyulan bir atmosfer oluşmuş ve bu alanda bir rahatlama husule gelmiştir. Geleneksel halk Müslümanlığı korunmak suretiyle 60'lı-70'li yıllara kadar gelinmiştir.

60'lı yıllarla birlikte sorgulayan, eleştiren ve hatta devrimci ruhlu bir Müslüman kimliğin oluşması yönünde bir takım çabalar baş göstermiştir.[273] Bu vasatı besleyip güçlendirecek nitelikte Seyyid Kutup, Mustafa Sıbai ve benzerlerinin eserlerinin de Türkçe'ye çevrilmesi ile bu çabalar ziyadesiyle ivme kazanmıştır.[274] Bu eserlerdeki 'ana kaynağa dönüş' vurgusu heyecanlı mealcileri tatmin eder mahiyette olmuştur. Böylece 70'li yılların ortalarına gelindiğinde bu akım taraftarları iyice görünür hale gelmişlerdir.

70'li yıllar siyasi konjonktürün Müslümanlar açısından uygun ve elverişli hale geldiği ve dindarların da birtakım siyasi hedefler gütmeye başladığı yıllardır.[275] Bu kitlenin siyasiye ilaveten kültürel, sosyal, dini hedefleri de vardır ve bunları gerçekleştirmeye müsait bir atmosfer de söz konusudur. Bu hedefleri besleyen, perçinleyen Seyyid Kutup, Mevdudi, Şeriati, Sıbai vs. çevirileri bu dönem gençlerini ve onların kullandığı dili zamanla ideolojik hale getirmiştir. Bu yıllarda Hilal, Kalem, Kelime, Düşünce, Hareket, Kriter, Evrensel Mesaj, İktibas, Haksöz, Kur'ani Hayat gibi pek çok dergi etrafında kümelenen bu fikriyat sahipleri zamanın ruhundan etkilenerek ideolojik bir dil ve üslup kullanmaya yönelmişler, bu da seslendikleri kitlenin dar bir çerçeve içerisinde kalmasına neden olmuştur. Mealciler, ideolojik dilin katı ve ayrıştırıcı üslubu nedeniyle[276] –sonuçta- marjinal kalıp[277] geniş kitlelere ulaşabilmeleri mümkün olmamıştır. Kur'an merkezli bu söylem zamanın, ortamın ve şartların dayatması ile ideolojik, siyasi, radikal bir söyleme evrilmiş ve daha ziyade bu boyutuyla öne çıkmıştır. Türkiye Kur'ancılığının başlatıcısı görünen mealcilik ilk etapta (60'lı yıllar itibariyle) ılımlı bir çizgi ile başlamışken ilerleyen süreçte radikalizme evrilmiş ve din adına dinden olmayan

272 Öztürk, "Cumhuriyet Dönemi Telif Tefsirler", 10.

273 Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 456.

274 Şen, "Kurancılık" ve " Mealcilik" Tartışmaları", 264.

275 Şen, "Kurancılık" ve " Mealcilik" Tartışmaları", 261.

276 Öztürk, "Cumhuriyet Dönemi Telif Tefsirler", 10.

277 Mustafa Öztürk, "İslami Kökenciliğin Bir Tezahürü: Mealcilik", *İslamiyat* 10/1 (2007), 117-138.

(Kur'an'dan olmayan) her şeyi devre dışı bırakan bir seyir takip etmiştir.[278] "Kur'an'a, öze dönüş hareketi" şemsiye bir kavramdır ve değişik görünümleri ile bugün halen mevcudiyetini devam ettirmektedir. Mealcilik de "Kur'an'a, öze dönüş hareketi"nin çeşitli safahatından bir safhadır. Bugün çeşitli meal okuma programları, seminerler, sempozyumlar düzenleme, dergiler çıkarma ve benzeri faaliyetlerle söylem daha farklı, çeşitli kitlelere ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Söylem bu katı haliyle kalmamış, 60-70'li yıllardaki esnek olmayan dilini dönüştürmüş, ideolojiklikten kurtarmış, modern döneme uygun modern bir dil ve üsluba evrilmiştir.

2. 1. 2. 2. Mealciliğin Ortaya Çıkış Nedeni

İslam tarihinin hemen her döneminde Kur'an merkezli İslam yorumları seslendirilegelmiştir. Ancak bu söylem ve anlayışın dikkatleri en çok üzerinde toplayanı; dünyada Hint, Mısır mahreçli Kur'âniyyûn ekolü olurken Türkiye'de de 70'li yıllarda Mealciler adı verilen gruplar olmuştur. Yukarıda dünyada (Mısır-Hint) izlediği seyri verdiğimiz bu fikriyatın bundan sonrasında Türkiye'deki serencamını vereceğiz.

Şen'in iddiasına göre; Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle Kur'an'ın anlaşılması konusunda klasik tefsir geleneği göz ardı edilmeye başlanmıştır. Geleneğe müracaat yerini doğrudan Kur'an'a yönelmeye bırakmıştır. 1950'lerden başlayıp 80'lerden sonrası dönem içerisinde halka indirme, halkın Kur'an'ı anlaması ve ondan istifadesi hedeflenmiştir ki bu çerçevede meal telifleri ve meale yönelim gerçekleşmiştir.[279] Meale yönelim sebepleri arasında "öze dönüş" söylemiyle oluşan Kur'an'ı okuma-anlama yönündeki ilgiyi sayabiliriz. Aynı zamanda onu anlamanın herkesin hakkı olup[280] sadece uzmanlara has olmadığı düşüncesi de meale yönelimi sağlamıştır. Müslümanların sorunlarının çözümünün Kuran'ı anlayıp yaşamakla çözümlenebileceği inancı da meallere ilginin bir başka sebebidir.[281] Demokrat Parti iktidarı ile birlikte din alanında hasıl olan rahatlama dini yayınlarda bariz bir artışa neden olmuştur. İlk olarak yeni bir meale ihtiyaç olduğu düşüncesiyle Hasan Basri Çantay (ö. 1964) *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* isimli eseriyle bu ihtiyaca cevap vermiştir. Çantay'ın mealini takip eden Abdülbaki Gölpınarlı (ö. 1982) "Bu Türkçe Kur'an değildir, Kur'an'ın Türkçeye tercemesidir" dediği bir tercüme yapmıştır ancak bazı subjektif çevirileri nedeniyle eleştiriler almıştır. Bazı ayetlerin anlamını Şii bakış açısıyla vermiştir. Yine 1955 yılı içinde Murat Sertoğlu (ö. 1989) isimli gazeteci gazetelerin meal verme geleneğinin başlatıcısı olan bir tercüme yayımlamıştır. Süleyman Fahir ertesi yıl *Tibyân ve Mevâkib* tefsirlerini

---

[278] Demirci, *Tefsir Problemleri,* 169.

[279] Şen, "Kurancılık" ve "Mealcilik" Tartışmaları", 262.

[280] Hüseyin Çöloğlu, "Akıl ve Dinamizm Bütünlüğündeki İnsan", *Kalem Dergisi* 6 (1988), 16.

[281] Hikmet Koçyiğit, "Günümüz Türkçe Kur'an Mealleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 82-83.

sadeleştirerek yayınlamıştır. Bu yıllarda Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun (ö. 1978) dikkat çekici bir çalışması olmuştur. 1930'lardaki Türkçe Kur'an arayışlarının devamı niteliğindeki 'Kur'an' isimli bu çalışma epeyce eleştiri almıştır. Aynı yıl yayımlanan Osman Nebioğlu'na (ö. 1988) ait benzer ideolojik çalışma da bir müddet gündemde kalmışsa da ikisi de kısa süre sonra kaybolup gitmiştir. 1960 darbesi akabinde darbe yönetimi tarafından Türkçe ibadet taleplerine cevap olsun diye hazırlatıldığı iddia edilen tercüme de zikredilmeye değerdir. Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay tarafından çok kısa bir sürede hazırlanan meal Hasan Basri Çantay tarafından tenkide konu olmuştur. 1962 yılı içerisinde Ömer Nasuhi Bilmen'in meal ve tefsirinin yayınlanmasına başlanmıştır. Yine bu dönemde Besim Atalay'ın o günkü dilde pek çok eski Türkçe sözcüğü kullanarak neşrettiği tercüme de farklı bir tercüme olarak dikkat çekicidir.[282]

Öztürk'e göre, çıkışı itibariyle mealcilik aslında bir mecburiyet olarak doğmuştur. 60'lı-70'li yıllarda Arapça bilinmeyince ve İslami terminolojiye vukufiyet de bulunmayınca mecburen İslam'ı, Kuran'ı mealinden okumaya, öğrenmeye yönelme söz konusu olmuştur.[283] Bu akım müntesibi insanların başlangıçtaki amacı, metni merkeze alarak Kur'an'ı bizzat Kur'an'dan anlamaktır. Ancak bu amaca vasıl olmaya çabalayan birçok insanın Arapçayı bilmemesi, Kur'an'ı kendi dilinden okuyup anlamaya imkan vermemiştir. Kısa bir süre içerisinde Arapça öğrenmek de pek kolay bir iş değildir. İşte bu eksiklik bu kişileri ister istemez meallere yönelmeye sevketmiştir.[284] Ona göre, Mealcilerdeki geleneğe ve klasik kaynaklara yönelik eleştirel tutumun sebebini bu Arapça konusundaki yetersizlik ve biraz da işin kolayına kaçma olarak okumak mümkündür.

Subjektif anlamda ise bir kul olarak kendini Kur'an'ı anlama noktasında sorumlu hissetme, ona yönelmeyi getirmiştir.[285] Ancak Kur'an'ı, muhatap olan kişiyi etkileyecek hiçbir aracı olmadan, kendisi üzerinden okuyup anlama hedeftir, bunu da Arapça bilinmediğinden meal üzerinden yapmaya çalışmışlardır. Buna bağlı olarak mealci söylemin avam-ı nâsın Kur'an algısına tepkisi vardır. Kur'an'ı sadece ulemanın anlayabileceği, -ki onlara göre herkes tarafından "mübîn" olması hasebi ile anlaşılabilir- onu anlamadan okumanın ve hatta okunmasa da evde bulundurmanın sevap olduğuna inanması gibi noktalardan avamın Kur'an algısını eleştirmektedirler. Bu düşünüş de bu söyleme yönelten önemli bir etkendir. Ancak bu düşünüş –bize göre- insanların dine duygusal bakan yönlerini de kaybetmelerine sebep olabilmektedir. "Anlamadan okumanın faydasızlığı"na inanılması –bu kişiler tarafından fark edilmese de- Arapça haliyle de kalplere nüfuz edeceği[286] belirtilen Kur'an'a ters düşen bir söylemdir. Zira bu

---

[282] Muhammed Abay, "Türkçedeki Kur'an Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012), 253- 255.

[283] Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998), 80-97.

[284] Öztürk, "Kökencilik", 118.

[285] Mehmet Yaşar Soyalan, "Mealcilik" Tartışmalarına Katkı veya Geç Kalmış bir Cevap", (Erişim 29 Ekim 2021).

[286] el-Enfâl 8/2.

düşünüş -dolaylı yoldan- Kur'an'ı 'meal' denilen 'insan sözü'ne muhtaç görmek anlamını içerir.[287]

Mertoğlu mealcileri, en azından bir kısım mealcileri "dini kaynağından arı ve duru bir şekilde öğrenme hedefi ile samimi bir çaba içinde olan" şeklinde tanımlamıştır.[288] Bu tanım, bu düşünce taraftarlarını özet olarak en net ve doğru şekilde ortaya koyar mahiyettedir.

Ne var ki bu samimi çaba, "Meallerin ne tür illetlerle malül olduğunun pek bilinmediği" ve Kur'an'cıların Kur'an'ı aslından değil mealinden okudukları için mealcinin ondan anladığı neyse onu okuyup anladıklarını yani 'Kur'an'ın değil yorumunun peşinden gittikleri' şeklinde pek çok eleştiri almıştır.[289] Ancak meal-Kur'an ayrımına çok dikkat ettiklerinin altını çizen Soyalan, meallerin mealcinin kişisel bilgi birikimi ile algıladığının, anladığını yansıttığının ve dolayısıyla zaaf ve sıkıntıdan masun olamayacaklarının farkında olduklarını ifade etmiştir. Soyalan, meale yaptıkları vurguyla birlikte, 'Sadece Kur'an okunsun!' gibi bir yaklaşımlarının olmadığını, dini öğrenme yolunda başlama noktasının Kur'an olmasının çabası içerisinde olduklarını söylemiştir. Bu meal okuma eyleminin de rastgele değil, bir ön hazırlık ve alt yapı ile yapılması gereken bir iş olduğunu belirtmiştir.[290]

2. 1. 2. 3. Mealci Söylemin Temel Görüşleri

70'li yılların ortalarında zuhur edip 80'li yıllarda "İslamcı entelektüel çevreler nezdinde kendinden çokça söz ettirmeyi başaran Mealcilik akımı"[291] günümüze kadar da az çok etkisini sürdüren bir yönelimdir. O yıllarda Kalem dergisi bu temayül taraftarlarının yayın organıdır. Kur'an İslam'ı söyleminin tohumları, o dönem Kalem dergisi bünyesinde atılmıştır. 80'li yıllarda mealciliğin tezahür ettiği başka mecralar da vardır. Kelime, Aylık, İktibas, Haksöz, Kur'ânî Hayat adlı dergiler bunlardan birkaçıdır.[292] Bu mecralarda tanıtılmaya çalışılan söylem temelde iki şeyi iddia etmektedir: Hakikatin tek kaynağı vardır. O da Kur'an'dır. Bunun sonucu olarak da gelenek reddedilmelidir.[293]

---

[287] Mustafa Şentürk, "Modern Bir Türedi Olarak Mealcilik", (Erişim 17 Ocak 2022).

[288] Mertoğlu, "Kaynaklara Dönüş Hareketi", 148.

[289] Öztürk, "Kökencilik", 118.

[290] Soyalan, "Mealcilik" Tartışmalarına Katkı veya Geç Kalmış bir Cevap".

[291] Öztürk, "Modern Döneme Özgü", 10.

[292] Yazıcı, "Kur'ancılık Ekolü", 536.

[293] Öztürk, "Kökencilik", 123.

2. 1. 2. 3. 1. Mealciliğin Kur'an düşüncesi: Kur'an tek hakikattir

Mealci söylemin temel kabulü, tek hakikatin ve dinde temel hüküm kaynağının Kur'an olduğudur. Bu yüzden modern ile gelenek arasında tam bir keşmekeş içerisinde yaşayan insanın yapacağı şey, Kur'an dışında Kur'an'a dayanmayan her ne var ise bunların tümünü reddedip işe yeni baştan Kur'an'la başlamaktır.[294]

Kalem dergisi de Hindistan-Mısır örneğinde olduğu gibi Kur'an'a vurgu[295] yaparak Müslüman toplumun içine düştüğü sıkıntılı durumdan çıkışını Kur'an'a sımsıkı sarılmada görmektedir.[296] Ancak onu doğru okuma-anlama önemlidir. Bu, birtakım aracı kişi ya da kurum yorumlarından, mezheplerden, şeyhlerden, içtihatlardan, geleneklerden uzaklaşarak, yüz çevirerek mümkün olabilir. Kur'an kendisinin 'mübîn' yani açık ve kolay anlaşılır olduğunu haber vermektedir.[297] Dolayısıyla onu anlamak için uzman olmaya gerek yoktur.[298]

"Kur'an tek hakikattir." demek, Kur'an dine dair bir Müslümana lazım olan her tür bilgiyi içermektedir.[299] O bir hidayet kitabıdır.[300] Onda dinin ve ahlakın temel umdeleri, ilkeleri mevcuttur.[301] Zira o, tüm insanların ve her şeyin yaratıcısı olan Allah tarafından indirilmiştir ve üstelik Allah'ın insanlığa söylediği son söz olması hasebiyle eksiksiz, mükemmel, herkesin ihtiyacını karşılar niteliktedir. Bu sebepten Kur'an tek başına yeterlidir, onu anlamak için başka bir kaynağa müracaat lüzumu yoktur. Dolayısıyla geleneğin de tasfiye edilmesi lazımdır, demektir.[302] Karslı'nın özet biçimindeki tanımına göre "Mealcilik", dini Kur'an tercümelerinden öğrenmeyi ifade eder. Son derece zayıf ve yetersiz bir anlayıştır. 1400 yıllık bir tefsir mirasını göz ardı etmek anlamını taşır. İslam'ın salt Kur'an'la anlaşılıp yaşanabileceği iddiasını savunur. Hz. Peygamber'in sünneti ve gelenek bir dışlama aracı olarak kullanılır."[303]

Hadislerin sübut açısından sıkıntılı olması sebebiyle büyük bir problem sahası olarak görülmesi, geleneksel ulema bilgisinin de gerek birtakım Kur'an'a aykırılıklar ve gerekse de kendi içinde birbirine ters fetva ve görüş içermesinin ortaya koyduğu kaotik görüntü, bu

294 Lütfi Altınsu, "Ne Yapmak İstedik", *Kalem* 19-24 (1989), 18.

295 İlhan Kaya, "Bilgi ve Haberde Güvenilirlik Sorunu", *Kalem Dergisi* 3 (1988),16.

296 Ramazan Yelken, "İnananlar İçin Hala Vakit Gelmedi mi?", *Kalem Dergisi* 1 (1988), 14-15.

297 Yelken, "Abese Suresi", *Kalem* 10-11 (1988), 4.

298 Kalem Dergisi, "Kalem'den Allah'a Dayanarak", *Kalem* 1(1988).

299 Mehmet Akif Ersin, "Kur'an'ın 'Beyan'a İhtiyacı Var mı?", *Kalem* 3 (1988), 6-7.

300 Soyalan, "Kur'an'da Her Şey Yazılıdır Öyle mi?", *Kalem Dergisi* 11-12 (1988), 9.

301 Soyalan, "Kur'an'ın Gerekliliği ve Yeterliliği Üzerine", Kalem 9 (1988), 6-7; Mustafa İslamoğlu, "70 Maddede Tefsir Usulümüz", Kur'ani Hayat 37 (2014), 7-8.

302 Öztürk, "Modern Döneme Özgü", 25.

303 İbrahim Hilmi Karslı, "Dindarlığımızın İnşasında Kur'an Meallerinin Rolü", *Diyanet İlmi Dergi* 47/1 (2011), 31.

söylem sahiplerini mübîn (apaçık)[304] olup kolay anlaşılan,[305] her şeyi eksiksiz anlatan ve tevatüren bugüne ulaşmış olan Kur'an'a yöneltmiştir.

"Kur'an tek hakikattir." söylemine götüren bir diğer saik, müfrit derecede bir 'tevhidi koruma, şirkten kaçınma' prensibidir. Peygamber, hadis ve sünnetin ilave edilmesi dahi bu tevhide halel getirebilir, bu sebeple Kur'an dinde, hüküm koymada tek kaynaktır. 'Hadislerin sahihliği ya da değilliği' problematiği bir kenara bırakıldığında Peygamberin hadisinin ve sünnetinin dahi Allah'ın sözünün yanına konulmasıyla dinin en temel ilkesi 'Tevhîd'in zedeleneceği ve şirke düşüleceği düşünülmüştür. Ancak bu ne kadar doğru ve sağlıklı bir yaklaşımdır? Şentürk'e göre, bu gidişatın sonu, "Tevhid hassasiyeti ve şirkten uzak durmak adına dinde Kur'an dışındaki her şeyi gereksiz görmek şeklindeki aşırı tenzihçi ve tefritçi yaklaşımın yol açacağı bir başka çelişki de - tabiri caizse- ifratçı bir 'Kur'anperestlik' olacaktır."[306]

Mealcilik, Seyyid Kutub'un tefsirindeki 'Kur'an'ın günümüze ne söylediği'ne ilişkin çarpıcı sorusundan da etkilenmiştir. Kur'an'ın tek hakikat olması, her şeyin bilgisini içermesi, insanlığa seslenen son ilahi söz olması onu tüm zamanlar için geçerli kıldığından o, bugünün insanına da bir şeyler söylemektedir. Bu inanışla, her bir mümin fert Kur'an'ın kendi dünyasına nasıl indiğini[307] bizzat görmek için onunla doğrudan muhatap olmalıdır. Kur'an'ı hiçbir ön bilgi (içi İsrailiyat dolu tefsirler mesela) ile bulanmamış, arı-duru-yalın bir zihin yapısıyla çıplak metninden okuyarak ondan bireysel–toplumsal her türlü 'hikmet'i devşirme kastıyla ona yönelme, Kur'an'ı 'anlama' yöntemleridir. Teknik olarak, Kur'an'ın ilk müfessiri yine kendisidir, kabulünden hareketle 'Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme' yolunu izlemişlerdir. Zira ayetlerin bir kısmının diğer bir kısmını açıkladığı bilinen bir husustur. Sureler nüzule göre incelenmiş, daha ziyade kavramlarla ilgili semantik tahliller yapılmıştır. Bu gibi çalışmalar ve gayretlerle sonuçta mealcilik ile Kur'an'a bir yöneliş olmuş ve bu söylem, insanları her müminin Kur'an'ı anlayıp yorumlama hakkı olduğu düşüncesine sevk etmiştir, ancak bu söylem, neticede ehliyetli-ehliyetsiz pek çok kişinin Kur'an'a dair konuşmasına-yazmasına yol açmıştır.[308]

2. 1. 2. 3. 2. Mealci söylemin gelenek yorumu

Söylemin bir diğer tezi, geleneğin tasfiye edilmesine dayanmaktadır.[309] Kur'an'ın anlaşılması için ikincil, üçüncül kaynaklara ihtiyaç yoktur. Mealcilere göre, insanlar, Kur'an'ı yetersiz görüp başka kaynaklara yönelmişler ve bunun neticesinde 1400 yıllık süreçte oluşan geleneksel birikim olmadan Kur'an'ın anlaşılamayacağı gibi bir kanaat hasıl olmuştur. Halbuki böyle bir

[304] Ersin, "Kur'an'ın 'Beyan'a İhtiyacı Var mı?", 6-7.

[305] İslamoğlu, "Kur'an'ı Anlamak Farzdır", *Kur'ani Hayat* 14 (2010), 5.

[306] Şentürk, "Modern Bir Türedi Olarak Mealcilik".

[307] İslamoğlu, "Kur'an'ı Anlamak Farzdır", 5.

[308] Öztürk, "Modern Döneme Özgü", 11.

[309] Zübeyir Bulut, "Kur'an'ın Okunmasına Dair", *Kalem Dergisi* 2 (1988), 16.

şey söz konusu olamaz ve hatta bu birikim Müslümanlar arasında ihtilaflara neden olmaktadır.[310]

Mealci söyleme göre 15 asırlık geleneksel tarihi tecrübe, birikim aslında tamamen Kur'an'dan uzaklaşmadır. Klasik tefsirlerdeki lüzumsuz bilgiler ile İsrailiyat Kur'an'ın doğru anlaşılması önündeki engellerdir.[311] Peygamber sonrası insanlar, kendi cahilî adetlerini, yaşantılarını birtakım İslami temalar, aksesuarlarla süsleyip dini hayatı böyle görmeye, göstermeye çalışmışlar, bunun doğruluğuna, güzelliğine inanmışlar, İslam'ı zamanla bu sanmışlardır.[312] Böyle bir sosyolojinin içerisinden eserler veren müfessirler de bulundukları havzadan etkilenme ile bir çok bid'at-hurafe ve batıl inancı içeren, tefsirle ilgisi olmayan bir çok lüzumsuz İsrailî, Mesîhî bilgiyi eserlerine almışlardır. Hadis kültürü, tasavvuf-tarikat kültürü (tevessül, rabıta, biat vs.), mezhepler de aynı cümledendir. Yapılması gereken; Kur'an'ın ışığında bu ilave tortulardan kurtulmak, arınmak;[313] ezcümle, bunların bu eserlerden ayıklanması, temizlenmesidir.

Karslı bu söylemin geleneğe yaklaşımında ideolojik bir amaç görmüş ve "Meal merkezli söylem bazen ideolojik bir eğilim haline de gelebilmektedir. Burada esas amaç, hakim görüş ve anlayışları meşru hale getirmektir. Dolayısıyla geleneğin içerdiği sabiteleri dışlamak amacıyla meal öne çıkarılmakta, böylece İslam'la bağdaştırılması mümkün olmayan yeni yorumların kolayca yapılmasına kapı aralanmaktadır." şeklinde bir yorum yapmıştır.[314]

Kur'an tek ve yeterli kaynak olduğundan hadis ve sünnet de kendisine mesafeli durulan gelenek zümresindendir. Sünnet algılarındaki temel tez, vahy-i gayri metlüv'ün reddi (zira bilginin kaynağı sadece Kur'an vahyidir)[315] ve "Hikmet" kavramına "sünnet" anlamının verilemeyeceği (Zira Hz. Peygamber'e Kur'an haricinde bir şey verilmiş değildir, bu da geleneğin bir kabulüdür.) yönünde olup ne sünnet aleyhtarlığı yapılmış ne de sünnete özel bir vurgu yapılmıştır.[316]

Bu ekolün öne çıkan şahsiyetleri daha ziyade "hadislerin güvenilirliği, Nebevi örnekliğin otoritesi ve Hz. Peygamber'e itaatin anlamı" gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır.[317] Hz. Peygamber'in örnekliğine vurgu yapılmıştır. Ancak bunun da nasıl ve ne şekilde olacağı zihinlerde pek net yer bulamayınca peygamber adeta "Postacı" mevkiinde kalmıştır. Ancak bu

310 Öztürk, "Modern Döneme Özgü", 24-25.

311 Hüseyin Avni Metin, "Hangi Dönemlerde Şekillenen Kur'an'a İman Ediyoruz?", *Kalem Dergisi* 3 (1988), 8-9.

312 Öztürk, "Kökencilik", 127.

313 İbrahim Sarmış, "Kur'an'ı Anlama ve Anlamlandırma Seferberliği", *Kur'ani Hayat* 13 (2010), 71.

314 Karslı, "Dindarlığımızın İnşasında Kur'an Meallerinin Rolü", 31

315 Ersin, "İlmin Kaynağı Üzerine", *Kalem Dergis*i (1988), 10-11.

316 Yazıcı, "Kur'ancılık Ekolü", 546.

317 Düzenli, "Rasyonalist Yaklaşımlar", 103.

söyleme sıcak bakanların içinde "Bu kadar da değil artık." diyenler de vardır. Said Çekmegil örneğinde olduğu gibi.[318]

Karaman da mealciliği Arapça ve usul bilinmeden, geleneksel birikimden istifade etmeden, bir Kur'an meali üzerinden hüküm çıkarmaya çalışma eğilimi olarak tanımlamıştır ve bu anlayışa itiraz etmiştir. Kitabımız, kendisinin doğru anlaşılıp uygulamada hata edilmemesi adına peygambere ve sonrasında da uzmanı olan alimin ilmî birikimine müracaatı tavsiye etmektedir. Bu yüzden meal, tercüme okumak faydalıdır, okunsun ancak bundan hüküm çıkarmaya kalkışılmasın. Zira bu çok ciddi bir iştir ve ehlinin belli bir bilgi, usul, birikim çerçevesinde yapabileceği bir faaliyettir, demektedir.[319]

Soyalan tüm akım karşıtlarına cevaben: Kaynakları otorite görüp görmeme konusunda fikirlerinin hiç de lanse edildiği gibi olmadığını, Kur'an dışı kaynaklardan yararlanmanın gereksiz olduğunu düşünmediklerini ifade etmiştir. Yapmaya çalıştıkları şeyin, Kur'an harici metinlere eleştirel bir yaklaşımla onlardan istifade etmeye yönelmek olduğunu söylemiştir. İstenen; bu birikimin, literatürün Kur'an ışığında yeniden gözden geçirilmesidir. Gelenekteki her şeye değil, Kur'an'a aykırı geleneğe karşı olduklarını söylemiştir. Geleneğin eleştirilmesi ama itibarsızlaştırılmamasından yanadır. Geleneğe mesafeli durmakla beraber ondan tamamen de kopmuş değillerdir. Peygamberin örnekliği hususunda da geleneksel düşünüşten farklı düşünüyor olmakla birlikte peygambersiz bir Kur'an, örnekliği olmayan bir peygamber tasavvurlarının olmadığını beyan etmiştir. Amaçlarının Kur'an'ı Rasulullah örnekliğinde anlayıp yaşamak, Kur'an dışı olan ne varsa -hadis de dahil- onlardan da eleştirel bir yaklaşımla faydalanmaya çalışmak olduğunu söylemiştir. Kendilerinin 'Kur'an'da hayata dair her bilginin bulunduğu' şeklinde bir inanç ve düşüncelerinin olmadığını bilakis Kur'an'ın sırf hidayet kitabı olduğunu, bunun için gönderilmiş olduğuna inandıklarını ifade etmiştir.[320] 'Kur'an tek kaynaktır.' demekle de Rasul'ün örnekliğini dışlamayı kastetmediklerini, sadece bu örnekliği geleneksel birikimden farklı algılayıp yorumladıklarını ifade etmiştir. Ancak kendisinin 'Kur'an tek kaynaktır ve yeterlidir'den ne kastettiği bizce çok iyi anlaşılamamış, izahat tatmin edici bulunmamıştır.[321] M.Y.Soyalan ve onun benzeri düşünenler olabileceği gibi tam tersi düşünenler de bu hareket içerisinde bulunmaktadır. En başta söylediğimiz gibi bu akım homojen bir görünüm sergilemez.

Mealcilik hareketi mensuplarının faaliyetlerini yabana atmamak ve İslami mücadelenin safahatından bir safha olarak görmek doğru olan olsa gerektir. İstisnaları olsa da bu hareket mensuplarının bütünüyle geleneği dışlama gibi bir tutumu yoktur. Ve yine aynı şekilde istisnaları olmakla birlikte bu hareketin müntesiplerinin sünneti devre dışı bırakmak gibi de

---

318 Çekmegil'in bu tepkisi için bkz. "Biraz Daha Dikkat", *Kalem Düşünce ve Kültür Dergisi* 19-24 (Ağustos-Aralık 89), 2.

319 Hayrettin Karaman, "Mealcilik ve Meal Okumak", *Yeni Şafak* (21 Aralık 2018).

320 Soyalan, "Kur'an'da Her Şey Yazılıdır Öyle mi?", 12.

321 Soyalan, "Mealcilik Tartışmalarına Katkı veya Geç Kalmış bir Cevap".

bir amaçları yoktur. Kanaatimizce bu hareket mensupları Kur'an'a çok fazla vurgu yapıp yani Allah'ın iradesini çok fazla öne çıkarmakla sanki zahirde sünnet aleyhtarı imiş gibi bir görüntü vermektedirler ve böylece kimilerince yanlış anlaşılmaktadırlar. Bunda kimi medya vaizlerinin de -Kur'an'dan uçuk kaçık denecek tarzda yaptıkları çıkarsamalar ve aktüel sorunlara Kur'an'dan buldukları sözde cevaplarla- payı vardır.

2.1.3. 'Kur'an İslamı' söylemi

2.1.3.1. Giriş

Kur'ancılık söylemi çalışmamızın başında belirttiğimiz üzere primitif haliyle İslam'ın ilk yüzyıllarına kadar götürülebilir. Ancak yine başta söylediğimiz gibi bu yönelişler hiçbir zaman sistematik hale gelmemiş, mevzîî, tekil örnekler olarak kalmış ve bir ekolleşmeye doğru gitmemiştir. Zaman ilerleyip çağdaş dönemlere doğru gelindiğinde ise bu temayülün sistematize hale geldiğini görmekteyiz. Bu durumun müsebbibi olarak 19. yüzyılın etkin aktörleri emperyalizm, misyonerlik faaliyetleri ve oryantalizmin etkisini göstermek mümkün olmakla beraber sadece bunlara bağlamak doğru olmaz. Bunun yanında ve öncelikli olarak Müslüman dünyanın geçmişten gelen sorunlarla birlikte çağdaş dünyanın getirdiği 'yeni' sorunlara ilmî, fikrî, entelektüel seviyede tatmin edici cevaplar vermede yetersiz, işlevsiz kalışı bu söylemin ortaya çıkmasındaki daha önemli sebeptir. Hind altkıtasında Ahmed Han'ın öncülük ettiği çalışmalar çağdaş zamanların ve çağdaş dünyanın dayatmalarına bir cevap verebilme, çözüm bulabilme faaliyetleri olarak okunabilir. Bu temayülün sirayet ve intikal ettiği Anadolu coğrafyasında da benzer yönelim çeşitli adlar altında (İslamcılık, Mealcilik, Kur'an İslamı) zuhur etmiştir. Biz çalışmanın bu kısmında çağdaş yaşam koşullarının cebriyle ortaya çıkan çağdaş sorunlara sağlam bir meşruiyet kaynağı olan Kur'an'ı merkeze alarak çözümler üretme mefkûresine sahip Kur'ancılık söylemini Türkiye'deki bilindik adı ile Kur'an İslamı söylemini –ağırlıklı olarak 2000 yılı ve sonrası tezahür eden fikriyatı- tanıtmaya çalışacağız.

Birinci bölümde bu söylemin Hind altkıtası temsilcileri ile Mısır'daki temsilcilerinden ve bunların görüşlerinden bahsedilmişti. Çalışmanın bu kısmında ise bu söylemin Türkiye versiyonu, Türkiye'deki yansımaları ele alınacaktır. Öztürk tarafından Türkiye'deki isimler olarak Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Edip Yüksel, Süleyman Ateş, Muhammed Nur Doğan, Ferec Hüdür, Bayraktar Bayraklı'nın isimleri zikredilmektedir.[322] Bu söylemin seslendirilişi 2000'li yıllarda doruğa ulaşmıştır ve bu isimlere Yazıcı tarafından Abdülaziz Bayındır, Mustafa İslamoğlu, Hakkı Yılmaz, İhsan Eliaçık, Caner Taslaman ve Emre Dorman gibi isimler de dahil edilmiştir.[323]

---

322 Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru", 10.

323 Yazıcı, "Kur'ancılık Ekolü", 538.

Bu söyleme nispet edilen bu şahsiyetlerin hemen her konuda bir ve aynı düşünceye sahip olmadıklarını daha baştan ifade etmemiz gerekmektedir. Sünnete yaklaşımlarını temel alarak bu söylem içerisinde iki ana temayül olduğunu söylememiz mümkündür. Okur'a göre, bu temayül sahiplerinin bir kısmı sünneti sınırlandırır ama onu tamamen devreden çıkarıyor değildir. Bizim araştırma konumuz bu kişilerdir. Diğer bir kısmı ise 'Sadece Kur'an!' diyen ve sahih olsa bile sünneti-hadisi kaale almayan yaklaşım sahipleridir ki, Edip Yüksel tam da böyle bir anlayışa sahip olan bir isimdir. Kaynak hiyerarşisinde sünnete katiyetle yer vermemektedir.[324] Hadisi reddetmeyip rivayetleri, Kur'an süzgecinden geçirerek ona uygunluğunu tespit etmek suretiyle dikkate aldığını söyleyen temayül sahipleri ise teoride böyle söylemekle birlikte pratikte hadislerdeki uydurulmuşluk, zayıflık gibi durumları gerekçe göstererek Kur'an'ı ön plana çıkarmaktadırlar.

2.1.3.2. Milenyum Sonrası Bu Söylemi Ortaya Çıkaran Spesifik Etkenler

Yukarıda bu söylemin doğuşuna etki eden genel sebepler belirtilmişti. Burada bu söylem sahiplerinin temel fikirlerine geçmeden önce Kur'an İslamı söylemini ortaya çıkaran spesifik etkenlerden bahsetmek istiyoruz.

En temel saik olarak; din ve dünya işleri namına her ne varsa tüm soruların cevap ve çözümlerinin Kur'an'da bulunduğu ön kabulünü söyleyebiliriz. Bu ön kabul ile her fikri Kur'an'a dayandırma ve ondan onay alma zorunluluğu bu fikir taraftarlarını Kur'an'a yöneltmiş, bu eksende bir Kur'an anlayışı geliştirmişlerdir. Bu aslî etmenden başkaca fer'î etmenler şunlardır:

1. Bu topraklarda Kur'ancılık temayülünün neşv ü nema bulmasının bir sebebi; kültürel, folklorik yaşanan halk dindarlığının (Anadolu Müslümanlığı) sahip olduğu yanlış Kur'an telakkisine gösterilen tepkidir. Bu söylem Kur'an'ın geniş halk kitlelerince anlaşılamayacağı, sadece alimlerin anlattıkları ile yetinilmesi gerektiği anlayışına,[325] halk kesiminin hayata dokunması gereken bir kitabı ölmüşleri için okunacak bir kitap haline getirmesine tepkidir. Bu, Kur'an mübîn (apaçık) ve mufassal (detaylı) kılınmışken insanların "Biz Kur'an'ı anlayamayız. Kur'an anlaşılmaz."[326] demelerine gösterilen bir tepkidir. Rahatsızlık verici olan; Kur'an eksik olmadığı halde başka kaynaklara müracaat ile sanki tamamlanmaya çalışılıyormuş görüntüsüdür. Oysaki Kur'an insanlara doğru yolu göstermek ve hayatlarını düzenlemek üzere gönderilmiş açık, detaylı dolayısıyla her ihtiyacı karşılayan tastamam bir hayat kitabıdır. Aynı zamanda bu söylem sahiplerince, Kur'an'ın sevap makinesi[327] gibi

[324] SAÜ İlahiyat Fakültesi, "Kur'an İslam'ı Söyleminin Fıkıh Usulü Açısından Değerlendirilmesi", *YouTube* (30 Aralık 2020), 17:17-18:20.

[325] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 28.

[326] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 63.

[327] Abdülaziz Bayındır, *Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 189.

görülerek teberrüken okumaya mahkûm edilmesi kabul edilemez bir durumdur. Hayatın birçok alanında Kur'an törensel olarak vardır ama onu kimse pek iyi tanımaz. Anlama, düşünme, uygulama hep ihmal edilir. Bu söylem mensuplarının tepkisi de tam olarak bunadır.[328]

Halkın Kur'anla ilişki kurma biçimlerinden biri de ölüsüne Kur'an bağışlama ritüelidir. Bu söylem taraftarları 'Kur'an hayat kitabı olup hayat sahiplerini uyarmak için gönderilmişken onu ölülere okumanın faydası yoktur' demektedirler.[329] Yaşayanların okuması gerektiğinin altı çizilmektedir. Hayata yön vermesi beklenen Kur'an'la bu tür bir ilişki söylem yanlılarını rahatsız etmektedir. Kur'an'ın anlamının da bir o kadar ve hatta daha fazla okunması, bilinmesi, önemsenmesini istemektedirler.

2. Bu temayül, geleneksel kültürde görülen bir çok yanlışa gösterilen tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de hadise yoğun ve aşırı yönelim göstermedir.

Geleneksel algının sahip olduğu örneğin; Buhari'ye önem vermeyi Allah Rasulüne önem vermekle eşdeğer görmesi türü aşırılıklar ve abartılar tepki uyandırmaktadır.[330] Bu esere içinde yer alan pek çok hadis üzerinden tepkilerde bulunulmuştur. 'Deve sidiği' hadisi akla ilk gelendir.[331] Hadise yönelimde aşırılığı besleyen *Hadislere İman*[332] başlıklı bir kitap dahi yazılabilmiştir. Tüm bunlara tepkilidirler. Bu aşırılık 'Biz Peygamberimizin sözünü değil, uyduruk rivayetleri inkar ediyoruz.' şeklinde bir karşılık bulmuştur.

Dikkate şayan bir başka nokta; bu kişilerin sünnette, hadiste pek çok hurafe şeyler görürlerken -Bu yüzden de karşıtlık sergileyebilmektedirler.- Kur'an'da hiçbir probleme rastlamamalarıdır. Kur'an'ın Allah kelamı olup korunmuş, hemen kayda geçirilmiş gibi nitelikleri ile üstün görülüp böyle olmayan hadisin problemli görülmesi gibi bir ön kabul ve inançtan bahsedebiliriz. Zira ikisi de aynı zamana, zemine, kültüre hitap eden, onların soru ve sorunlarına cevap veren kaynaklardır. Ne var ki burada ölçüt; birinin ayet ve Allah sözü, diğerinin hadis ve insan, peygamber sözü oluşudur. Yani ayete ayet olduğunu bilerek bakma ve ona göre kusursuz bulma, görme ön kabulü ile yaklaşma söz konusu iken hadis tam tersidir. Çetin'e göre bu durum (hadisleri problemli, Kur'an'ı problemsiz görme isteği) tamamı ile bir önyargı ve şartlanmışlık durumudur. Ayetlerin doğru olduğu, hadislerin ise uydurma olduğu önyargısı ile, bu gözle bir yaklaşım sergileme durumu söz konusudur. Onun tespitine göre basit seviyede olsun bir hadis

[328] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 53-54.

[329] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 52.

[330] FSMVU İslami İlimler Fakültesi, "Sahîh-i Buhârî Sempozyum Açılışı", *YouTube* (16 Ocak 2020), 0:1-0:10.

[331] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 99.

[332] Ahmet Mahmut Ünlü, *Hadislere İman* (İstanbul: Arifan Yayınları, 2013).

literatürüne, usulüne aşinalık kesbedilmemiş olmasına rağmen tutup hadisi eleştirme eylemine kalkışılabilmektedir.[333]

3. Dinin zamanla bozulup donuklaştığı düşüncesi.

Dine zamanla katıştırılanların dinin saf halini bozduğu, Müslümanların bu halinin sorumlusunun bunlar olduğu söylenerek[334] Kur'an'ın ve aklın ışığında dinin bu katkılardan (bid'at, hurafe, eski içtihatlar ve kurumsallaşmış hali mezhepler) arındırılarak yenilenmesi gerektiği düşüncesi de bu söylemi ortaya çıkaran saiklerden biridir. Burada daha ziyade modern aklın kabulde güçlük çekeceği unsurları ihtiva eden geleneği devreden çıkarmak esastır. Zira gelenek, İslam'a dışarıdan bakanların (gayr-i müslimler)[335] ve birçok insanımızın[336] İslam hakkında olumsuz kanaat geliştirmelerine sebebiyet vermektedir.

4. Müslümanlar arasındaki cari fikir ayrılıkları.

Farklı itikadi, fıkhi, tasavvufi ve benzeri mezheplere mensup olma, Müslümanların bu sebeple birbiriyle çatışma ve mücadele içinde olmasına sebep olmuştur.[337] Bu da enerjinin boş yere sarfı ve zaman kaybını getirerek Müslümanların madden-manen güçlenmelerinin önüne set çekmiş, onları zaafa uğratmıştır.[338] Bunu gidermek için tek ve ortak bir kaynağa, Kur'ân'a dönülmelidir, onun etrafında kenetlenilmelidir düşüncesi teklif edilmiştir. Bu birliği Kur'an'ın sağlayabileceği düşünülmüştür.

"Ümmetimin ihtilafı rahmettir." hep mezheplerin dinin yaşanması konusunda oluşturdukları alternatifler ile bir rahatlama ve kolaylık yaratması şeklinde anlaşılmışken bu kişilerce, 'İhtilaf hiç rahmet mi olurmuş!'[339] denilerek eleştirilmekte ve Kur'an etrafında bir birlik tesis edilmeye çalışılmaktadır. Şu ayetlerle ihtilafın rahmet olamayacağı söylenmek istenmiştir:[340] "Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin."[341] "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap

---

333 Fikret Çetin, "Bu Ayetler Ya Hadis Olsaydı Caner Bey? (Tipik Bir Kur'ancı Zihnin Kod Çözümü)", (Erişim 1 Ocak 2023).

334 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 399.

335 Suat Mertoğlu, "İslam'ın Anlaşılmasını Kur'an ile Sınırlandırma Eğilimini Ortaya Çıkaran Temel Dinamikler", *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı,* ed: Cengiz Kallek (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2010), 133.

336 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 399.

337Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar V* (Ankara: Atay Yayınevi, 1997), 92-93. Atay geçmişte mezheplerin Müslümanların birliğini parçaladığını bundan kurtulmanın da ancak Kur'an'a dönüşle mümkün olabileceğini söylemiştir.

338 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 157.

339 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 77.

340 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 77-78.

341 Âl-i İmrân 3/103.

vardır."[342] "Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir."[343] "(Fakat hıristiyan) gruplar, aralarında ayrılığa düştüler. Büyük bir günü görüp yaşayacakları için vay kâfirlerin haline!"[344] "Dinlerini darmadağınık edip grup grup olan kimselerden olmayın. (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dini anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir."[345] "Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler."[346] Bu ayetlerde bahsedilen ihtilafla ümmetin ihtilafının, mezheplerdeki farklı hükümlerin bir ilgisinin olmadığı açıktır. Ancak bağlamsız, metin merkezli literal okuma bu kişilere bu ayetlerle mezhepler arasında böyle bir bağlantı kurdurmuştur.

5. Din kolay olduğu halde, zorlaştırılıp karmaşık hale getirildiği düşüncesi.

Allah kuluna onun yaratılışına uygun sorumluluklar yüklemiştir. Ancak din adına uydurulanlar altından kalkılamaz ağırlıkta olup insanı ezer. Allah dinde kolaylık dilemişken insanlar kendilerini ağır yüklerin altına sokarlar. Burada yapılacak olan insanların dine ilave ettiklerinden kurtularak Kur'an'ın ışığında yol almaktır.[347] Bu söylemce bu tür ifadelerle dinin fukahâca zor hale getirildiği ve o sebeple insanların da dinden soğuduğu ve uzaklaştığı iddia edilmiştir. Mezheplerin Kur'an'da bulunmayan pek çok şeyi dine ilave edip dini yaşanması güç bir hale getirdiklerini iddia ettiklerinden bunların temizlenip Kur'an'daki saf, sade halinin ortaya konmasına çalışmışlardır. Zira din kolaydır, kolaylıktır.[348] Kur'an Allah'ın dini olarak, onun dinini yaşamak için yeterlidir.[349] Ulemaca din adına zorluk göstermek[350] iyi Müslümanlık olarak anlatılmıştır. Oysa bu anlayış din dışı bir anlayıştır.[351]

2. 2. Kur'an İslamı Söyleminin Kur'an Tasavvuru

Kur'an İslam'ı söylemi; Müslümanların geri kalışlarını Kur'an'dan uzaklaşmalarına bağlayıp modern şartların dayatması neticesinde, çıkış yolu olarak geleneği bertaraf edip

---

[342] Âl-i İmrân 3/105.

[343] En'âm 6/159.

[344] Meryem 19/37.

[345] Rûm 30/32.

[346] Şûrâ 42/14.

[347] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 44.

[348] Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III* (Ankara: Atay Yayınevi, 1997), 93.

[349] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 45. Burada el-Ankebût 51 delil olarak gösterilmiştir ancak bu ayetin mucize isteyen Mekke müşriklerine mucize olarak Kur'an'ın yeter olduğunu bildirdiğini, bu söylemde anlaşıldığı şekilde olmadığını belirtmeliyiz.

[350] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 455-465.

[351] Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar V,* 39.

çağdaş bir İslam anlayışı oluşturma hedefine yönelik olarak geliştirilmiş bir söylemdir. Bu söylemde de diğer versiyonlarında olduğu gibi bid'at, hurafe, batıl itikat namına ne varsa bunlardan arınmak yani bunların taşıyıcısı 'gelenek'ten arınmak esastır; lakin burada mühim olan; modern bir İslam sunumu yapmaktır, bu, basit bir dine karışanları temizleme girişimi değildir. Modern öncesi dönem yenilik arayışlarında, İslam'a sonradan sokulan bid'atlerden İslam'ı temizleme ve onu aslî hüviyetine kavuşturma gayesi; yeni dönem Kur'an İslam'ı söyleminde, Kur'an'ın içinden modern zamanlarla uzlaşır nitelikte modern çözümler üretme ameliyesi şeklinde tezahür etmiştir. Eliaçık'ın "Sosyete imamlığı yapan birisinin Kur'an İslamı, hitap ettiği çevreyi rahatlatan ve onaylayan bir İslam olmaktadır."[352] ifadeleri ile bu söylemin içeriği ve hedefi ortaya konmuştur. O da bu söylemin çağın değerleri ile uyumlu bir İslam anlayışı içerdiğidir. Bu hedefe ulaşma yolunda izlenen çizgi, tarihsel süreçte oluşan geleneğin bilgisini red, buna mukabilse aklı esas alarak Kur'an'ı serbest modern tarzda okumadır. İstedikleri; Kur'an'ı klasik usûlden bağımsız serbest tarzda, aklı baz alarak modern bir okumaya, yorumlamaya tabi tutmaktır. 'Kur'an'da eksik bir şey olmadığı ve ayetlerin birbirini açıkladığı' tezi üzerinden, onu anlamak için herhangi bir usule gerek olmadığı; gereken şeyin yalnızca onu okuma, akletme ve düşünme olduğu belirtilmiştir. Anlamın metinde mündemiç olduğu düşüncesine sahip olup sünneti göz ardı eden bir söylemdir. Müslümanları birleştirmeyi hedeflerken tefrikayı daha da ziyadeleştirmiştir.[353] Çalışmamızın kalan kısmında bu söylem müntesiplerine ilişkin yukarıda iddia edilenlerin bu kişiler ile ne kadar örtüştüğünü ortaya koymaya çalışacağız. Bu girişten sonra konuyu alt başlıklarla detaylı bir biçimde irdelemeye başlayabiliriz.

2. 2. 1. Neden sadece Kur'an?[354]

2. 2. 1. 1. Kur'an'ın Eksiksiz, Tamamlanmış Oluşu

İnsanoğluna ait bir işin eksik olması, yarım kalması, tamamlanamaması durumu hayatın akışı içerisinde görülebilir. Ancak bu nakisa Allah için söz konusu olamaz. Onun her işi hikmetli ve olması gerektiği şekildedir. O bu bağlamda dinini, onu bildirmek için gönderdiği Kur'an'ını eksiksiz,[355] kusursuz, tastamam göndermiştir. O tek başına yeterlidir. Onu anlamak için ilave herhangi bir kitaba veya alime ihtiyaç yoktur. Kur'an eksiksiz olduğuna göre herhangi bir hüküm çıkarmak gerektiğinde doğrudan ona müracaat etmek gerekir.[356] Dinin vâzıı ve sahibi

[352] İhsan Eliaçık, "Kur'an'daki İslam Ne Diyor?", *Haksöz Okulu* (Nisan 1997).

[353] Mertoğlu, "İslam'ın Anlaşılmasını Kur'an ile Sınırlandırma Eğilimi", 113-149.

[354] Edip Yüksel, *Türkçe Kur'ân Çevirilerindeki Hatalar* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2016), 12.

[355] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 63-64.

[356] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 85. el-Bakara 2/242 ile Âl-i İmrân 3/118. ayetler delil gösterilerek açıklamayı Peygamber de dahil kimsenin yapamayacağı sadece Allah'ın yapabileceği ifade edilmiştir.

olan Allah dinini, mükemmelen[357] göndermiş olduğu kitapta tanıtmakta, elçisi ile bildirimde bulunmaktadır. Dolayısıyla sünnet-hadis dahil hiçbir şey Kur'an'ın eksiğini tamamlayıcı değildir. Zira zaten Peygamber de vahye tabi olmakla emrolunmuştur ve öyle de yapmıştır. Üstelik "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım."[358] ayeti ile de dinin eksiksiz ve tamamlanmış olduğu belirtilmiştir. Bu ilahi açıklama ile birlikte Kur'an'ın tamamlanmış[359] olduğu apaçık ortadayken insanlar bu gerçeği göz ardı edip yükümlü kılınmadıkları şeylerin peşine düşebilmişlerdir. Halbuki şayet gerekse idi Allah daha fazla açıklama da yapabilirdi.[360] Kur'an'da dine dair ne eksik ne fazla vardır. "Biz Kitap'ta hiçbir şeyi şeyi eksik bırakmadık."[361] buyrulmaktadır.[362] Kur'an'la yetinilebilirse onda din adına bilinmesi gereken her sorunun cevabının olduğu görülür. Bir konu açıklanmamışsa bu Kur'an'daki temel ilkeler üzerinden gidilerek kişilerin kendi tercihleri ile, kararları ile çözümlemelerine bırakılmış demektir.[363] Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalim olacağından,[364] hakkında ayrılığa düşülen her konuda hüküm Allah'a ait olduğundan,[365] Allah'tan daha güzel hüküm veren olmadığından[366] muhakkak surette eksiksiz olan Kur'an'a müracaat edilmelidir. Kur'an'da eksiklik olmadığından beşeri birtakım görüşlerle onun eksikliğini doldurmaya çalışmak gibi bir durum da söz konusu olamaz.[367] Yine bunun için de 'sadece Kur'an' denmektedir.

2. 2. 1. 2. Kur'an'ın Yeterli Oluşu

Ayetlerin bir kısmı diğer kısmını açıklar şekilde Kur'an'ı Allah açıklar olduğu için aslen hiçbir kaynağa ihtiyaç olmaksızın Kur'an tek başına yeterlidir.[368] Kur'an'ın yeterliliği[369] konusunda o denli bir kesin inançlılık söz konusudur ki el-Ankebût 51'in[370] mucize talebinde bulunanlara

---

357 Kashif Ahmed Shehzada, *Dinin Kaynağı Olarak Kur'an Yeter mi?* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 70.

358 el-Mâide 5/3, Aynı konuda delil olarak gördükleri benzer bir ayet için bkz. el-En'âm 6/115.

359 el-En'âm 6/115.

360 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 42.

361 el-En'âm 6/38.

362 Buradaki 'kitap' sözcüğünün Kuran'ı kastettiği düşünülmüştür. Oysaki bağlam, bütünlük gözetildiğinde buradaki 'kitap'tan maksudun 'levh-i mahfûz' olduğu görülecektir. Bkz. İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-Azîz* (Lübnan: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/300.

363 Emre Dorman, *İslam Ne Değildir* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2018), 103-108.

364 el-Mâide 5/45.

365 eş-Şûrâ 42/10.

366 el-Mâide 5/50.

367 Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre Kiminle?* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 212.

368 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 57.

369 Shehzada, *Kur'an Yeter mi?*, 71.

370 Kur'anokuyan (Erişim 20 Ağustos 2023), el-Ankebût 29/ 51.

cevap niteliğinde olduğu söylendiği ve bilindiği halde ayet Kur'an'ın dini anlamada kaynaklık bakımından tek başına yeterliliğini vurguluyormuş gibi anlatılmaktadır.[371] Bu söylem taraftarı kişiler bu ayete hiç söylemediği "İslam'ı anlamak ve yaşamak için Kur'an tek başına yeterlidir"[372] dolayısıyla dinde tek kaynaktır anlamını yüklemişlerdir. Böylelikle "Bize Allah'ın kitabı yeter."[373] demek istemişlerdir. Ayetin söylemek istemediği şeyi anlama hatası göze çarpmaktadır. Kur'an yeterli olup; hadis, icma, kıyas, içtihad vb. gibi ilavelere muhtaç değildir. Her şeyi açıklayan Kur'an varken ortada; ilmihal, hadis, fıkıh, akaid vb. kitaplarına gerek mi vardır?[374] mentalitesi hakimdir. Zira Kur'an her şeyi açıkladığını, doğruya götürdüğünü söylemektedir.[375] Bu konuda bir kesime göre dine dair[376] diğer bir kesime göre hayat da dahil[377] olmak üzere her konuda Kur'an etkindir, yetkindir, yeterlidir. Dolayısıyla onu anlamak için herhangi bir ilave delile ya da kitaba, esere ihtiyaç yoktur.[378] Meseledeki can alıcı nokta budur: Kur'an'ın katiyen böyle ilavelere ihtiyaç duymadığı.

Bu söylemin onu diğerlerinden ayıran temel donesi; dinin Kur'an'dan ibaret olduğudur. Bu söylemde belirleyici olan, merkezde olan Kur'an'dır. İslam'ı öğrenmek, anlamak isteyen kişi (kimine göre) sadece[379] (kimine göre) evleviyetle[380] Kur'an'a yönelmelidir. Her bilgiyi doğrudan kaynağından öğrenmek gerektiği için din konusunda da öğreneceklerimizi başka kimselerden, başka yerlerden değil doğrudan kaynağından, Kur'an'dan öğrenmek gerekmektedir. Zira hakikati Kur'an apaçık bildirmiştir. Onun açıklamaları eksiksizdir,[381] yeterlidir, gerekli detayları içerir.[382] Allah'ın bildirdiği gibi yaşanmazsa insanların anlattığı gibi yaşanmaya başlanır. Oysa insanlar Hesap Günü Kur'an'dan sorgulanacaklardır, insanların anlattıklarından değil.

---

371 Emre Dorman, "Kur'an'sız Müslümanlık", *YouTube* (30 Haziran 2016), 13:50-14:40.

372 Mehmet Yaşar Kandemir, *Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor*, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2018), 29.

373 Bayraktar Bayraklı, *Kur'ânsız Müslümanlık* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2017), 179, 184.

374 Kuran Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kuran'daki Din*, 28.

375 en-Nahl 16/89.

376 Emre Dorman, Kur'an araştırmaları grubu böyle düşünmektedir.

377 A. Bayındır böyle düşünmektedir.

378 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 58.

379 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 84.

380 Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar V*, 21.

381 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 55.

382 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 65.

Sonuç olarak; Kur'an dinin tek kaynağının, her şeyin açıklayıcısının, yeterli olduğunun, gerekli tüm detayları vermiş olduğunun[383] bizzat kendisi haberini vermektedir.[384] Böyle olduğu halde başka kaynağa ihtiyaç olduğu nasıl söylenebilir?

> Evet İslam, Kur'an'dan ibarettir ve bu öylesine şaşmaz bir gerçektir ki, İslam peygamberine bile Kur'an'ın üstünde ve Kur'an'dan önce bir temsil yetkisi tanımaz. Dinin sahibi ve kurucusu yaratıcıdır ve yaratıcı kurduğu dini Kur'an'da toplamış, özetlemiş, kristalleştirmiştir. Peygamber yaratıcıyla dinin hitap ettiği insanlar arasında bir elçidir. Onun değeri; dinin kaynağı, kurucu gücün sözü olan Kur'an'ı yorumlayarak insan hayatına mal etmesidir.[385]

2.2.1.3. Kur'an'ın Apaçık Oluşu

Kur'an ile ilişkiye dair tespit ettiğimiz hassasiyetlerinin temerküz ettiği nokta; insanların Kur'an'la irtibatlarının doğrudan olmayıp başkaları vasıtasıyla Kur'an'ı öğrenme ve uygulamalarıdır. Kur'an'ın doğrudan kendisini muhatap aldığından habersiz şekilde birileri aracılığıyla Kur'an'ı, dini öğrenmeye çalışmaya gösterilen tepkidir. Toplumun çoğunluğu Kur'an'ı kutsal bir obje olarak görmektedir.[386] Kutsallık örtüsü onu doğrudan, aracısız olarak okumanın, anlamanın önüne geçmektedir. Zor anlaşılır olduğu vehmi de buna yöneltmektedir. Halbuki Hûd 1-3. ayetleri ile 'Kur'an muğlak ve müphemdir' iddiasının önü alınmıştır. Allah tarafından detaylandırılmış bir kitabın, anlaşılmaz gibi gösterilip Allah dışındaki birtakım unsurların yardımına muhtaç konuma düşürülmesi dini tevhid akidesinden çıkarıp şirk haline getiren bir tavırdır.[387] Kur'an muğlak, müphem, mücmel değildir.[388] Kur'an apaçık olup,[389] anlaşılmayacak yanı yoktur ki sünnet, gelenek onu açıklasın diye düşünülmüştür. Söyleme göre "Kur'an'ın apaçık olduğunu ifade eden ayetler;[390] Kur'an'ın tek başına anlaşılamaz olduğunu, ancak hadislerle veya mezhep imamlarının görüşleriyle Kur'an'ın anlaşılabileceğini söyleyenlere cevap vermektedir."[391] Kur'an'ın 'mübîn' yani apaçık, anlaşılır, dine ve dünyaya

---

[383] en-Nebe' 78/29. Lafızcı okumanın bir örneği olan bu ayet delil gösterilerek Kur'an'ın gerekli tüm ayrıntıları verdiği, gereksiz olanlardan da kaçındığı ispatlanmaya çalışılmıştır. (Dorman, *İslam Ne Değildir?*, 108). Ancak bağlam, ayete verilen bu mananın uygun olmadığını apaçık ortaya koymaktadır.

[384] el-'Ankebût 29/51, en-Nahl 16/89, Fussilet 41/3.

[385] Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ı Tanıyor musunuz?* (İstanbul: Yeni Boyut, 2013), 40.

[386] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 49-53.

[387] Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1997), 200.

[388] Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 200.

[389] Shehzada, *Kur'an Yeter mi?,* 71.

[390] Yâsîn 36/69, en-Neml 27/1, el-Kasas 28/2, eş-Şuarâ 26/2.

[391] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 35.

dair tüm ayrıntıları muhtevî bir kitap olduğunu Neml 1,[392] Kamer 17, 22, 32, 40,[393] En'âm 38[394] ve 59,[395] Mâide 3,[396] Nahl 89,[397] Furkân 33,[398] Fussilet 3,[399] Hûd 1[400] ve En'âm 114[401] vb. ayetleri delil getirerek temellendirmeye çalışmışlar, bu ayetler aracılığıyla söylemlerinin haklılığını iddia etmişlerdir. Bu ayetleri öne sürerek Kur'an'ın tefsire ihtiyacının olmadığını söylemektedirler. Yapılacak olan şey, açıp Kur'an'ı okumak ve düşünmektir. 'Kur'an'ı anlamak zordur, onu biz kendi başımıza anlayamayız, anlayan kimselere sormalıyız' anlayışı yanlıştır. Dolayısıyla ulema,[402] uzman vb. aradan çıkartılmalıdır. Kur'an herkesçe anlaşılabilir[403] ve herkesin (Müslüman) onu anlama hakkı vardır. Kur'an mübîn olduğuna göre bunlar (mezhep, imam) ancak Kur'an'la araya giren engellerdir. Oysa gelenekte bunun tam aksine; Kur'an'ın yapısal özellikleri, bağlamın arz ettiği önem ve onu anlamaya çalışanların farklı algı seviyeleri vb. gibi noktalar göz önüne verilerek Kur'an'ın tefsir edilmesinin gerekliliği gösterilmeye gayret edilmiştir. Gelgeç'e göre mübinliğini vurgulayan ayetler Mekki olup Medeni ayetler hüküm içeriklidir.[404] İlk muhatapların anlama sorunu olmadığı, apaçık mesajı anladıkları; iman-inkar, kabul-red sorununun olduğu ortadadır.[405] Dolayısıyla Kur'an'ın anlama sorunu yaşanmayacak derecede mübin olan yanı mesajının açıklığıdır. Verilmek istenen 'Tevhid' mesajı muhatap olanlarca anlaşılabilecek açıklıktadır.

2. 2. 1. 4. Kur'an'ın Detaylı Oluşu

'Allah'ın dinin tek sahibi' ve 'dinde tek hüküm koyucu' olduğu öncüllerinden hareketle Hz. Peygamber de dahil hiç kimsenin dine dair kitabın dışında bir şey zikretmeye, hüküm koymaya

---

392 "Bunlar Kur'an'ın, apaçık bir kitabın ayetleridir."

393 "Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?"

394 "Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."

395 "Hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta(Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."

396 "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."

397 "Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama olarak indirdik."

398 "Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım."

399 "Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak ayetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır."

400 "Bu Kur'an; ayetleri hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır."

401 "Size Kitab'ı (Kur'an'ı) açıklanmış olarak indiren O iken ben Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? (de)."

402 Bayraklı, *Kur'an'a Göre Kiminle?,* 149.

403 Ahmet Akbulut, *Müslüman Kültüründe Kur'an'a Yabancılaşma Süreci* (Ankara: Otto Yayınları, 2018), 148.

404 Sevim Gelgeç, *Kur'an-ı Kerim'de Beyan Ve Hz. Peygamber'in Tebyin Görevi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 167.

405 Gelgeç, *Kur'an-ı Kerim'de Beyan,* 73.

hakkı olmadığı düşünülmüştür.[406] Bu kanaatin sevkiyle geleneğin bilgisi bir kenara konmaktadır. Kur'an dine ve hayata dair ilkesel[407] bazda ya da detaylıca[408] tüm bilgiyi vermektedir. Kur'an'ın 'mufassal' olduğunu söyleyen ayetler 'Din Allah'ın dini ise onunla ilgili açıklama yapmayı kimselere bırakmaz, ne söylenmesi gerekiyorsa, ne kadar söylenmesi gerekiyorsa öylece söyler' kanaati çerçevesinde anlaşılmıştır. Bu bağlamda örneğin; Hûd 1,[409] Araf 52 gibi ayetler Kur'an'ın her fıkhi detayı, her şeye dair açıklamayı içerdiği şeklinde algılanmıştır. Oysaki bu ayetler nüzul edildiği an ve sosyoloji itibariyle bambaşka bir anlamı muhtevidir. Bağlam müşriklerle ilgilidir ve onlara mana ve mesajın (tevhidin) etraflıca anlatıldığı bir vahyin geldiği, şayet iman etmeye niyetleri varsa bu kitabın hakikate erdiren bir rehber ve rahmet olduğu bilgisi verilmektedir. Dolayısıyla bu ayetlerin dine dair her tür detayın Kur'an'da mevcut olduğunu söylediği değil, söylemediği apaçıktır. Bu söylem yanlılarının temel hatası sözcükler üzerinden giderek lafzen ayetleri anlamaya çalışmalarıdır. Bu önemsiz olmamakla birlikte her zaman doğruya götürmez. Bu kişiler 'tafsil, mufassal, fussilet' kelimelerinin 'açıklama, ayrıntı, detay' anlamından hareketle[410] bağlam da ihmal edilerek bu sözcüklerin her geçtiği ayette şer'î tüm ahkâmın Kur'an'da bildirildiğinin söylendiğini düşünmüşlerdir. Ancak bu ayetlerin Mekkî oluşu dahi böyle anlaşılmasına engeldir. Çünkü bilindiği üzere şer'î ahkâm Medenî ayetlerde vaz' olunmuştur.

Kur'an'ın her detayı içerdiği tezini ispat sadedinde "Zaten hiç kimse annesi ile evlenmeye kalkmaz denmemiş, bu bile açıklanmıştır."[411] şeklinde bir örnek verilmiştir. Ancak Kur'an, bu bilgiyi, detayı bir yaşanmışlığı baz alarak gündeme getirmiştir, yani o gün o toplumda bu ayetin indiği günde böyle çirkin bir durum vuku bulmaktadır ve Kur'an bunun yanlışlığını, çirkinliğini belirtip bundan vazgeçilmesini söylemektedir. Bu örnekteki anlama; bağlamsız bir şekilde, sebeb-i nüzul ve nüzul ortamının sosyolojik ortam bilgisine vakıf olunmadan yalınkat yapılan bir Kur'an okumasının neticesidir.

Açıklanmayan bir şey olursa 'Kur'an'ın açıklamadığı şeyler din dışı alana aittir, serbest bırakılmıştır, ona göre davranılmalıdır.'[412] şeklinde bir açılım sunulmuştur. Detaylı olduğunun söylenmesi tüm lazım gelenlerin söylendiği, söylenmeyenin dinin parçası olmadığını gösterir. Söylenmemesi Allah'ın onları unutmuş olduğundan değil, serbest bırakmak istediğindendir.[413] Söylenmediği halde ilave hüküm getirmek, Kur'an'da olmayan hükmün dine sokulmasıdır.

---

406 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 30.

407 Atay vd., *İslam Gerçeği,* 22.

408 Öztürk, *Kur'an'daki İslam,* 214.

409 Öztürk, *Kur'an'daki İslam,* 200.

410 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 64.

411 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din*, 41.

412 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 40.

413 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 31.

Kur'an'da belirtilmeyen hususlarda yapılacak şey; aklını kullanıp kişinin ne yapacağına kendinin karar vermesi, genel Kur'ani prensipleri göz önünde bulundurması olacaktır.[414]

Homojen olmayan bu yapıda bir kesimin görüşü: "Allah tarafından gönderilen bir kitaba sahip olmamıza rağmen, onun din adına tüm bilgileri içermediğini iddia edenler vardır. Allah'tan gelenin, insanların yazacağı kitaplardaki açıklamalarla tamamlandığı hiç düşünülebilir mi?" şeklindedir.[415] Diğer görüşse Kur'an'ın evrensel,[416] genel ilkeleri çerçevesinde Peygamber ve onun varisi alimlerin içtihadı ile hayatın akışına, zamanın ve zeminin değişimine göre farklı açılımlarda bulunabileceğini düşünür.[417]

Kur'an'ın Allah tarafından gönderilmiş olması ve insanlığa gönderilmiş son ilahi kitap olmasından hareketle Kur'an'ın hayatın, dinin her şeyine dair konuştuğu, konuşması gerektiği düşünülmüştür.[418] 'Mufassal' olma özelliği sebebiyle hiçbir ilave kaynağa ihtiyaç duymaksızın anlaşılabileceği vehmedilmiştir. Tarih ve geleneğin Kuran'ı anlamamızı sağlayacak, kolaylaştıracak tüm arka plan, bağlam bilgisi onu anlamaya engel gibi addedilip bir kenara konularak Kur'an'la baş başa kalınmıştır.[419] Böylece onun kendi tarihsel ve metinsel bağlamından koparılması ve salt yazılı bir metin olarak görülmesi neticesinde istenildiği gibi anlaşılması ve konuşturulması durumu ortaya çıkmıştır.

2. 2. 1. 5. Kur'an'ın Hidayet Rehberi Oluşu

Bu söylem sahiplerince retorik ve teorik olarak Kur'an'ın 'hidayet rehberi' olduğu vurgulanmakla beraber pratikte Kur'an onlar için hayatın,[420] dinin[421] tüm ihtiyaçlarını, çözümlerini içerisinde barındıran adeta hazır bir 'paket program'dır. Bu söylem sahiplerince Kur'an bir hidayet rehberi olmaktan ziyade ayetleri arasında din ve dünya hayatına dair her şeyin hazır bir halde bulunabileceği bir kitaptır.[422] Böyle bir anlayış, neticede tarih boyunca bir çok insanı Kur'an'da olmayan nice şeyleri ona yüklemeye yöneltmiştir.[423]

Oysa Kur'an'ın 'hidayet rehberi' olmasının anlamı, hakkı gösterme, ona yöneltmedir. Yani onun yaptığı doğru yola teşvik etmek, hidayete vesile, vasıta olmaktır.[424] Paket program mantığıyla

---

414 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 387.

415 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 65.

416 Hüseyin Atay, "Tanrı'nın Dini İslam ve Kitabı Kur'an", *İstikamet* 5 (2013), 12; Shehzada, *Kur'an Yeter mi?*, 72.

417 Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III,* 64.

418 Öztürk, *Kur'an'ı Tanıyor musunuz?,* 165.

419 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 71.

420 Fıtrat TV, "Dinle İlgili Her şey Kur'an'da Mevcuttur Demek Mümkün müdür?", *YouTube* (16 Aralık 2016), 00:00:05-00:00:08.

421Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 40.

422 M. Öztürk, "Modern Döneme Özgü bir Kur'an Tasavvuru", 38.

423 Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü", 401.

424 Faruk Beşer, "O Bir Hidayet Kitabıdır Ne Demek?", *Yeni Şafak* (16 Mart 2014).

sünneti, geleneği paranteze alıp metin merkezli hareket edince Kur'an'a hiç söylemediği şeyler söylettirilebilmiştir. Müddessir 26. ayetteki 'sekar'a 'bilgisayar' anlamı verilmesi bunun en meşhur örneğidir.[425] Araf 52'deki 'alâ ilmin' ifadesinden hareketle Kur'an'ın "bilimsel akademik anlamıyla seçkin sınıflamalar sergileyen"[426] bir kitap olduğu söylenmiştir. Bu haliyle de Kur'an'ın indiği zaman ve mekandan ziyade bilgi toplumunun kitabı olduğu iddia edilmiştir. Böyle bilimsel ve akademik yönü olan yüce bir kitabın sevap kazanmak maksatlı Arapça lafzı ile telaffuza mahkum olup onunla yetinilmesi, mezarlık kitabı haline getirilmesine tepki gösterilmiştir.[427]

Böylece 'Bize Kur'an Yeter!' sloganıyla, 'Kur'an tek başına yetmiyor mu ki, sünnete, geleneğe ihtiyaç duysun?' gibi retoriklerle Kur'an'ı merkeze alıp sünneti, geleneği -kısmen- bağlayıcı görmeyen bu söylem, öznel, bireysel yorumlamalara kapıların sonuna kadar açılmasına sebep olmuştur.[428] Onun dışında kalan tüm kaynaklardan yalıtıp soyutlayarak onu anlamaya çalışmanın doğal sonucu budur. "Kuran kişinin ondan ne anladığıdır"[429] denmektedir. Bu mentalite ile Kur'an fertlerin her birerlerinin özel algı ve anlayışına bırakılmış olur ki bu tam bir kaos demektir. Bu noktada sünnetin lüzumu, önemi ortaya çıkmakta ve anlaşılmaktadır. Vahyin kendisine nazil olduğu Peygamber'in onu en iyi anlayan olduğu gerçeğinden hareketle ayetin anlamının pek çok yere çekilmemesi için Hz. Peygamber'in anlayışının tayin ediciliğine teslim olmak gerekmektedir.

Kur'an'a hazır paket program mentalitesi ile bakmayıp içtihada kapı aralayan da vardır ancak orada da şöyle bir sorun vardır: "Kur'an'dan içtihat yapmak olanaklıdır. Ancak Kur'an din bilginlerine değil, tüm insanlara indirilmiştir."[430] denmektedir. Halbuki ehli bilir ki, Kur'an avamın da kendisinden düzeyine uygun bir şeyler anlayabileceği tarzda açık ayetlere sahip olduğu gibi uzmanlık, ciddi bir ilmi donanım gerektiren bir yöne de sahiptir ki bu alanda içtihat etmek sıradan bir insanın yapabileceği bir iş değildir. Buna cevaben ise "Din, din adamlarına bırakılamayacak kadar önemli bir konudur."[431] denmektedir.

---

[425] M. Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru", 38.

[426] Y. N. Öztürk, *Kur'an'ı Tanıyor musunuz?,* 80. Öztürk'ün Kur'an'ı nasıl anakronistik okuduğuna dikkat edilmelidir.

[427] Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 124.

[428] M. Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru", 39.

[429] Selim Çalışkan, *Neden Yalnızca Kur'an?,* (PDF: 2016), 22.

[430] Çalışkan, *Neden Yalnızca Kur'an?,* 38.

[431] Çalışkan, *Neden Yalnızca Kur'an?,* 43.

2. 2. 1. 6 . Hükmün Sadece ve Doğrudan Kur'an'dan Çıkarılabileceği

Din doğru bir şekilde yaşanmak istenirse bu sadece vahiyden çıkarılabilir. Tek hüküm koyucu Allah[432] olduğu için doğrudan Kur'an'a yönelmelidir.[433] Din konusunda hüküm koyma yetkisinin sadece Allah'a aidiyeti Kehf 26[434] ile delillendirilmektedir ki ayet, bağlamında din konusunda yasamadan değil, Allah'ın kainattaki mutlak hakimiyeti, hükümranlığından bahsetmektedir. En'âm 57'de kendisinden hüküm isteyenlere Hz. Peygamber'in hükmü yalnız Allah'ın vereceğini söylemesini, peygamberin hüküm verme yetkisinin olmadığı şeklinde anlamışlardır.[435] Ancak burada sözü edilen şey, yasama yetkisinin kimin elinde olduğu değildir. Müşriklerin Hz. Peygamber'in davetine karşı çıkıp kendilerince onu susturmak için bir azap getirmesini istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in bunun kendisinin elinde olmayan bir şey olduğu, bilakis Allah'ın elinde olan bir şey olduğunu ifade ettiği bir cümledir.[436]

Bu iki ayet gerekçe gösterilerek Allah'ın hükmünün bilinebileceği, bunun tek yolunun da vahiy olduğu iddia edilmiştir. Hükmün sadece Allah'a ait olduğunu söyleyen bu ayetler bu kişileri 'sadece Kur'an, din Kur'an'dır' anlayışına götürmektedir. Ancak görüldüğü üzere ayetler sünnetin ve diğerlerinin kaynak olamayacağını gösterir mahiyette değildir. Nisâ 105[437] de yine aynı tez için delil olarak öne sürülmüştür. Ancak orada da zannedildiği gibi din adına hüküm koymak değil, insanlar arasında çıkan anlaşmazlıklarda Allah'ın Kur'an'da gösterdiği, öğrettiği; adalet, hak-hukuk, hakkaniyet ve benzeri gibi ölçülere uygun olarak her hak sahibine hakkını ver, denmek istenmiştir.

Dinin sadece Kur'an'dan ibaret olup tüm ahkamın sadece ve doğrudan ondan çıkarılabileceği, bunu emredenin de bizzat Kur'an olduğu görüşünün doğru olduğunu düşünmektedirler.[438] Bu söylem sahiplerinin öncelikle Kur'an tasavvurlarının gözden geçirilmeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Kur'an'ı "Allah'ın hükümlerinin toplandığı"[439] denilerek hüküm üzerinden tanımlanan bir kanun metni olarak algılamaları problemli bir algılama gibi durmaktadır. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde vermek istediği temel bir mesajı vardı ve bu mesajını 23 yıl gibi bir süre içerisinde hayatın doğal seyri çerçevesinde insanlara ulaştırdı. Doğal saiklerle oluşmuş bu kitabı anayasa kitapçığı gibi algılamak ve sunmak doğru olmasa gerektir. Ayrıca Allah'ın Kur'an'da re'sen hüküm vaz' etmesi ile ulemanın var olan hükümlerden fer'î hüküm istinbatını birbirine karıştırmamak, ulemanın hüküm istinbatında Allah'ın rolünü çaldığı

[432] Yûsuf 12/40.

[433] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 38.

[434] "O, hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez."

[435] Dorman, *101 Soruda Kur'an* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2021), 25.

[436] Mustafa Keskin, *Kur'an'da Hüküm* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2017), 96.

[437] "İnsanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin."

[438] Shehzada, *Kur'an Yeter mi?,* 26.

[439] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 395.

yanılgısına düşmemek lazımdır. Allah'ın tek hüküm koyucu oluşunu[440] ifade eden ayetler bağlamında okunsa manasının sanıldığı gibi olmadığı görülecektir.[441] Doğrudan Kur'an'a müracaat etmeyi ve bizzat Kur'an'ın hayatta etkin kılınmasını salık vermekte olan Öztürk bunun yerine İslam dünyasının "Kur'an'a fatura edilen bir yığın zübür, mezhep, tarikat, fetva, icma, hazret, seyyid"[442] vb.'ne başvurduğunu söylemekte, bunun sonucunda da Tevhid dininin şirket dini haline getirildiğini ifade etmektedir. Bu ifadeler tüm anlama çabalarının ortaklık gibi düşünüldüğünün göstergesidir.

Kur'an'da her şeyin var olduğu iddia edilmiş ve ispatlanmaya da çalışılmıştır. Örneğin namazın nasıl kılınacağı Kur'an'dan (Âli İmrân 43, Tevbe 112) delillendirilerek bu ayetlerde kıyam, rüku, secdeden söz edildiği ifade edilmiştir. Oysa bu literatüre hiç vakıf olmayan bir kişi örneğin bir mühtedi bu ayetleri okusa sırf bu ayetler üzerinden kendisine hiçbir açıklama yapılmasa, uygulama gösterilmese acaba kalkıp namazı yıllardır, yüzyıllardır kılındığı, gelenek yoluyla, yaşayan sünnetle öğrendiğimiz malum şekliyle ikame edebilecek midir? Bugüne kadar hiçbirimiz namazı Kur'an'ı açıp ilgili ayetleri okuyup ondan anladığımız şeyle kalkıp da kılmış değilizdir. Bunu bu haliyle öğrendiğimiz kaynak kesinlikle yaşayan sünnettir, gelenektir.[443]

2. 2. 2. Kur'an'ı anlama yolunda benimsenen muhtelif görüşler

Bu düşünceye göre; 'Kur'an, Allah'ın her insana gönderdiği bir mektuptur.' anlayışıyla herkesin onu okuma hak ve ödevi vardır. Aliminden cahiline her okuyucu kendi seviyesine göre onu anlayabilir. Ancak bunun sonucunda ortaya bir kaos çıkabilecektir. Bu kaostan kurtulmak için Kur'an'ı anlama birkaç esası bilmeyi gerektirir: Bu konuda öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken nokta, Kur'an'ın gönderildiği dönemde Kur'an kelimeleri hangi manada kullanılmış ise o dönemin Arapçasının eseri olan orijinal mananın tespit edilmesidir. Sözlüklerden sözcük kökünün ve türevlerinin birbiriyle ilişkisine, sözcüğün yeni bir anlam kazanıp kazanmadığına bakılmalıdır. Arapça sözlüklerden Hicri 3. asırdan evvel yazılmış olanlar sözcüğün hakiki anlamını verirler. Bu asırdan sonra yazılmış sözlükler mezhep görüşleri etkisinde yazılmış olduğundan sözcüğün anlamı mezhep görüşünden etkilenmiş olabilir. Bu sebeple 3. asır öncesine bakılması gereklidir. Bu yolla Kur'an'ın ne dediği anlaşılabilir. Ne demek istediğinin anlaşılması ise içtihat edilerek elde edilir. Bu da iki yolla olur ki biri Kur'an'a dayanarak diğeri Kur'an nassının olmadığı yerde akla dayanarak "burhan kanıtları" ile yapılır.[444] Semantik bilinmelidir. Kur'an'da yer bulan kavramların semantik tahlillerinin yapılıp ayetleri

[440] el-En'âm 6/57, Yûsuf 12/40 ve 67.

[441] Hüküm kelimesinin Kur'an'da bağlamındaki kullanımları için bkz. Mustafa Keskin, *Kur'an'da Hüküm,* 95-104.

[442] Y. N. Öztürk, *Akıl ve Kur'an,* 89.

[443] Faysal Arpaguş, "Kur'an'da Her Şeyin Bilgisinin Bulunduğu Tezinin Türkçe ve Arapça İnternet Platformlarındaki İçeriği Üzerinden bir Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021): 1081-1102.

[444] Atay, "Tanrı'nın Dini İslam", 6.

derinlemesine düşünüp akıl süzgecinden geçirerek yapılan okuma önyargıdan uzak, geleneksel arka planın yanlış, hatalı anlayışlarından sıyrılmış olmalıdır. İsrailiyat ve hurafeden arınmış objektif bir yol tutarak Kur'an'ın bütüncül olarak bir anlam zinciri halinde anlaşılması, anlamının ortaya konması icap eder.[445] Kur'an bu esaslar çerçevesinde okunduğunda iyi bir insan olma konusunda mükemmel bir rehberdir ancak tüm bu özellikleri herkesin kendi bünyesinde tastamam toplaması da mümkün olmayabilir. Bu özelliklerin bir kısmına sahip olanlar birbirleriyle yardımlaşır, birbirlerinin ilminden istifade ile sorunları çözebilirler. Zaten ilim böyle yardımlaşarak gelişen bir şeydir. Bu ölçülerden bir kısmını ya da hiçbirini yerine getiremeyecek olanlar akılları ve ilimlerinin yettiğince Kur'an'ın tercümesi ile olsun bir bağ kurmalı ve ondan kopmamalıdır. İstenilen; Kuran'la insanların bizatihi meşgul olmaları, taklide düşmemeleridir. Önce Kur'an'dan okumaya başlanmasıdır.[446] Bu kişiler ikinci el kaynaklarla yetinip onları Kur'an'ın önüne geçirme ve neticede Kur'an'a gitmemenin önü alınsın gayretindedir.

Akıl, bu söylemde başat bir unsurdur. "Kur'an, aklı Kur'an gibi bir bilgi ve hüküm kaynağı kabul etmiştir." İkisi birbirini destekleyerek çalışırlar.[447] Zira akıl için Kur'an'ın rehberliği, Kur'an'ın anlaşılması için de aklın rehberliği lazımdır, önemlidir. Akıl, içtihat etme fonksiyonu itibariyle önemlidir, hüküm kaynağıdır.[448] Vahyin anlaşılması için yaratıcı, aklı işletmeyi emretmiştir. Bu taakkul (akılcılık) bilimsel verilere dayalı bir akletme olmalıdır. Akıl dahil hiçbir şey Kur'an'dan bağımsız bir kaynaklık değerine sahip değildir. Akıl, hadis kaynak olarak görülse de bu, bağımsız bir kaynaklık değil, Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sunma, yardımcı olma anlamındadır. Dinin insan için olduğu göz önünde bulundurulup aklı kullanarak Kur'an'ın felsefe ve amacına uygun şekilde hüküm verilmelidir. Bu noktada Kur'an'ın ne dediğine değil, ne demek istediğine bakılması önem kazanmaktadır.[449]

Kur'an temel, genel-geçer ilkeler, hükümler koymuş ve bunların haricindeki konuları, şu üç esas çerçevesinde hükme bağlamak üzere insana tevdi etmiştir: "Kur'an'ın ilkelerinin ve hükümlerinin felsefesi ve ruhuna, akıl ilkelerinin ve akli çabaların amaçlarına, hakkında hüküm koymak istenen konunun bilimsel olarak iyi incelenmesi ve araştırılmasına."[450] Hayatın içinde zuhur eden, gelişen-değişen dünyanın ortaya çıkardığı yeni sorunlara yeni çözümler bu çerçevede üretilmelidir.

Tüm Kur'an merkezli din söylemi sahiplerinin aynı çizgide homojen fikriyatta olmadığını söylemiştik. Burada görüldüğü üzere, bir kısmı Kur'an'ın genel ilke ve kurallarından hareketle

---

445 İsmail Yakıt, *Kur'an-ı Hakim Meali (Semantik Analizli Açıklamalı ve Yorumlu)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 13.

446 Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar III,* 17.

447 Hüseyin Atay, *Kur'an'daki İlkeler* (Ankara: Atay ve Atay Yayıncılık, 1999), 23.

448 Hüseyin Atay, *İslam'ı Yeniden Anlamak* (Ankara: Atay ve Atay Yayıncılık, 2001), 88.

449 Hüseyin Atay, *Dinde Reform* (Ankara: Atay Yayıncılık, 2003), 58- 65.

450 Atay, *İslam Gerçeği*, 22.

hüküm vaz'ından bahsetmektedir. Oysaki diğer bir kısım Kur'ancı kişiler Kur'an'ın 'mufassal' olup tüm detayları içerdiğini savunmaktadırlar. Kur'an'ın ruhuna, ilkelerine, felsefesine uygun bir şekilde akıl ve bilimin aydınlığında insanlara hüküm çıkarma hakkı tanıyan bu ilk grubun aksine ikinci grup söylem sahipleri, her tür detayı ile ortada 'mübîn ve mufassal' olarak duran Kur'an'dan başka hiçbir kaynağa -hadis de dahil, icma, kıyas, içtihat, hadis kitapları, tefsir kitapları[451] vs. ihtiyaç olmadığını iddia etmektedirler. Kur'an'ın önüne geçirilmemesi, Kur'an üstü bir mevkide görülmemesi, Kur'an'ın onlarsız anlaşılamayacağı, eksik kalacağının düşünülmemesi ve daha önemlisi 'tefsir yapıyoruz' denilerek Kur'an'da bulunmayan hükümlerin dine eklenmemesi kaydıyla Kur'an'a dair düşüncelerin açıklandığı kitaplar yazılabilir, okunabilir, denmektedir.[452] Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu söylem müntesibi kişiler yapılan yorumlarla Kur'an'ın yetersizmiş de yeterli hale getirilmeye çalışıldığı ya da eksikmiş de eksiğinin kapatılmaya çalışıldığı zannı ile, yapılan açıklama ve yorumlara itiraz getirmektedir.

Yapılacak şey; Peygamberî yorum olan sünnet de dahil her tür yorumun Kur'an'la uyumluluğunun test edilmesidir.[453] Hadis-sünnet ve diğer müktesebattan da böylece istifade edilmelidir. Kur'an'ın tefsir edilmesi durumu Kur'an'a uygun bir eylem olup bunda da öncelikle Hz. Peygamber hak sahibidir.[454] Bunu da ancak Kur'an'ı Kur'an'la açıklayarak yapar. Kur'an'ı Kur'an'la açıklama Kur'an'ı anlamada bu söylemin temel metodudur. Kur'an'dan ayrı Hz. Peygamber'in kendi içtihatları, yorumları anlamında dine ait ayrı bir bildirim ve uygulama olamaz. Zira dinin tek sahibi vardır, o da Allah'tır. İslam, Allah ve peygamberin ortak yapımı bir din değildir.[455] Kur'an'ı açıklamak bizzat Allah'ın uhdesinde bir iş, görev olup bu yetki peygambere de verilmemiştir.[456]

Bu söylemle özdeşleşmiş olan Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri[457] yöntemi tercih edilen genel bir yöntem olmuştur. Bilindiği üzere Kur'an üslubu gereği bir konuyu giriş-gelişme-sonuç şeklinde kompoze edip anlatmaz. Bir ayette değinilen bir konuya başka bir ayette değinide bulunulabilmektedir. Kur'an'ın dinin tek kaynağı olduğu temel kabulünden hareketle Kur'an'ı yine kendi üzerinden anlamak gerekir (Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri); çünkü Allah'ın, ayetlerini yine kendi ayetleri ile açıkladığı beyan edilmiştir. "Sonra onu açıklamak da bize aittir."[458] bu tefsir yönteminin delili olarak görülmekte ve sunulmaktadır.[459] Oysaki kimi yorumlarda bu

---

451 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 42.

452 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 43.

453 Murtaza Bedir, "Kitâbiyat", *İslami Araştırmalar Dergisi* 9 (2003), 114.

454 İsmail Özcan vd. (ed.), *Dini Cevaplar* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022), 84.

455 Emre Dorman, "Kur'an'a ve Peygamber'e Uymak", Facebook (28 Şubat 2018, 1:57-2:32)

456 Fıtrat TV, "Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Açıklama Görevi", *YouTube* (Yayın Tarihi 22 Şubat 2023), 1:45-2:10.

457 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 57.

458 el-Kıyâme 75/19.

459 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 55.

ayetin ahirette hesaba çekilen insana Allah'ın söylediği bir söz olarak manalandırıldığı görülmektedir.[460] Allah ayetlerini kendi açıklar, bize düşense onu anlama eylemidir. Kur'an'da Allah'ın öğrettiği anlama usulü 'hikmet'i kullanarak Kur'an'ı anlamaya çalışırız.[461] Hz. Peygamber de böyle yapmıştır. Allah'ın koyduğu söylenen Kur'an'ın kendi kendini tefsir etmesi yani Hikmet metodu şöyle izah edilmiştir: Bir konuya ilişkin ilgili tüm ayetlerin bir araya getirilmesi (kur'an=toplayıp bir araya getirme, küme yapma), sonrasında bu ayetlerin bir sıralamaya tabi tutulması, sıraya konması aşaması (tilavet) gelir. Üçüncü aşamada bu bütünün içindeki ana ayetin iyice anlaşılması, devamında onu açıklayan ikinci bir ayetin iyi anlaşılması, sonra devamındaki ikili ayetin de iyice anlaşılması (tertîl) şeklinde bir sürecin sonunda Müslümanların sorunlarına Kur'an'dan çözüm bulunabileceği düşünülmektedir. Bu yöntemle Resulullah da Kur'an'ı anlamış ve ondan çözümler üretmiştir.[462] Gördüğümüz kadarıyla bu iddia sahibi, 'sünnet' kelimesi yerine 'hikmet' kelimesini kullanmayı tercih etmektedir. Zira 'sünnet' kelimesi Kur'an'da 'Allah'ın sünneti=sünnetullah' olarak geçmektedir. Geleneğin kastettiği manada bir sünnet kelimesi Kur'an'da yoktur. Geleneğin kastettiği manadaki sünneti Kur'an'ın yanına koymaya hatta önüne geçirmeye tepki gösterilmektedir. Üstelik alimlerin içtihat ile kendilerini Allah'ın yerine koyup emirler-yasaklar koyması, onların sözlerinin Allah'ın sözü gibi sanılması eleştirilmektedir.[463]

Bu yöntemin (Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri) Hz. Peygamber ve ashabı başta olmak üzere pek çok dönemde kullanılmış olduğu bilinmektedir. Kur'an'ı tek kaynak olarak görmeden ve tek sağlam metot olduğu iddia edilmeden müfessirûnun bu yöntemi kullandıkları malumdur. Öznelliğe[464] açık bu metotta öznelliği bertaraf edebilme için yardımcı öğelerden faydalanmışlardır. Bunlar Hz. Peygamber ve ashabının izahatı, bağlam bilgisi, Arap dilinin sağladığı veriler ile belağı, edebi sanatlar ve benzeri olabilmektedir. Ancak bize göre bu yardımcı unsurların devreye sokulması ile ortaya konan bir kitabın kendi içinde ayetin ayeti tefsiri ameliyesi bağımsız, müstakil bir tefsir manzarası ortaya koymamaktadır. Bu da yalın, doğrudan bir ayetin ayeti tefsiri işleminin çok fazla mümkün olamayacağını düşündürmektedir.[465] Ehl-i Kur'an'ın ise Kur'an'ı tek kaynak görüp bu yöntemi de Kur'an'ı anlamada temel yöntem olarak konumlandırdığını görmekteyiz. Bu yöntemi uygularken de diğer tefsir kaynaklarını dışarıda bırakıp kendilerince doğru olduğunu düşündükleri birtakım araçlarla bu tefsir ameliyesini gerçekleştirmektedirler. Yeri gelmişken Hasan Elik'in konuyla ilgili şu sözlerine yer vermek isteriz:

---

[460] Ebu Abdullah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb, Tefsîr-i Kebîr* (Beyrut: Darü'l- fikr, 1996), 226.

[461] FetvaNet, "Kur'an'ı Açıklama Yetkisi Kimdedir?", *YouTube* (8 Haziran 2021), 0:30-0:35.

[462] Bayındır, Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, 534-535.

[463] Fıtrat TV, "Kur'an'ın Kendi Kendini Tefsir Etmesi", *YouTube* (13 Nisan 2020), 5:15-5:25.

[464] Hidayet Aydar, *Tarih Perspektifinden Örnek Tefsir Metinleri* (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2013), 32.

[465] Ali Karataş, "Kur'ân'ı Kur'ân ile Anlama", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 177-197.

Hz. Peygamber döneminde semantik yoktu, hermönetik yoktu, tefsir yoktu... Sahabe döneminde bile icmali tefsir vardır. Niçin? Her şey açıktı çünkü, her şey biliniyordu. Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber'in tefsir ettiğini de ben anlamıyorum. Kur'an'da geçen tefsir, beyan gibi ifadeler tebliğ ve davetten öteye gitmez. Çünkü Arap toplumunda söylenen şeyi herkes anlıyor. Ama araya bir kronoloji problemi girince, Tabiin dönemine gelince o zaman işte vahyin manası ve diğer şeyler kaybolduğu için yardımcı bilgiler vasıtasıyla biz buna ulaşmaya çalışıyoruz. Bütün mesele Kur'an'ın ne dediğini anlamaktır. İşin başında olmayan ilimler sonra zaruret halini almıştır, buna da bir şey söylemiyorum.[466]

Hikmet usulünü benimseyen ehl-i Kur'an'a göre; birçok ayet Kur'an'ın açık olması[467] sebebiyle anlamak için yoğun gayret göstermeye gerek kalmaksızın anlaşılabilir. Ama kimi ayetler de vardır ki anlaşılıp açıklanması uzun uğraşlar gerektirebilir. Bu sebeple Hz. Peygamber ve ekibi 'hikmet' adı verilen metodu uygulayarak Kur'an'dan 'hikmet' adı verilen hükümleri istinbat etmeye gayret etmiştir. Bu kişiler hâssaten kıyas başta olmak üzere bilumum Kur'an'ı anlama yöntemini olumsuzlayıp tek aslî yöntem olarak Kur'an'ın kendi kendini tefsirini önermektedirler. Ancak bunu yaparken Baktı'ya göre kronoloji gözetilmeyip keyfi bağlantılar kurulabilmektedir. Bu yöntemle kişi sayısı kadar farklı hükmün ortaya çıkması durumu söz konusu olabilmektedir. Bu da bu yöntemin subjektivitesinin delilidir.[468] Aklı kullanarak Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme metodu uygulanmaya çalışılmıştır ancak bu lafzi düzeyde yapılmıştır ve ortaya nüzul ortamıyla uyuşmayan, kişinin bugünkü mantık ve zihniyeti ile uyuşan sonuçlar çıkabilmiştir. Bu da bu yöntemin yine ne denli subjektif olduğunu göstermektedir. Evliliğin ağır bir sorumluluk ve sözleşme olduğu söylenip[469] akabinde Bakara 286'da Allah bize öncekilere yüklediği gibi ağır yük ve sorumluluk yüklememesi yönünde dua etmemizi söylediği halde hiç çocuk yaştaki bireylerin böyle bir yük ve sorumluluk altına girmesine rıza gösterir mi[470] denmiştir. Zahiren ayetlere dayanarak İslam'da çocuk yaşta evlilik yok kabulü üzerinden, kasti hedefi bu olmasa da[471] çağdaş bir Kur'an üretimi gerçekleştirmiştir. Oysa çocuk yaşta evlilik olgusunun Arap örfü ile ilintili olduğu bilinmektedir.[472] Ancak bu metodun bu örneğin ışığında hata payının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu söylem müntesiplerinin klasik, geleneksel Kur'an'ı anlama metotlarına ihtiyaç olmadığını söyleyip Kur'an'ın kendi kendini tefsirinin kafi-şafi olarak görülmesi tutumu tartışma götürür diyebiliriz.

Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri yöntemini Zümer 39/23 ile delillendirmektedirler. Bu ayette geçen 'müteşabih' (birbirine benzer) ve 'mesani' (ikişerli) kelimeleri üzerinden giderek bir ayeti

---

466 Hasan Elik, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I*, 89.

467 en-Nahl 16/89.

468 Ahmet Selman Baktı, "Kıyasın Meşruiyetinde Beşer Olmanın Rolü ve Kıyas Karşıtı Bir Zihniyetin Analizi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/32 (2015), 22.

469 en-Nisâ 4/21.

470 Elşad Miri, *İslam'da Yok* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020), 62.

471 Miri, İslam'da Yok, 59.

472 Özcan, Dini Cevaplar, 305-343.

açıklayan benzeri ikinci bir ayetin mutlaka var olduğu ve böylece Kur'an'ın Kur'an'ı tefsir ettiğini düşünmektedirler. Bu benzerlikleri de herkes tespit edemez ve 'bilen toplum'a[473] bu görev düşer. Bu toplum ilimde râsih kişilerden[474] müteşekkildir, sıradan uzman da olamaz. İlgili ayetlerin tümünün bir araya getirilmesi ile Kuran'ı anlama ameliyesine başlanır. Akabinde bir araya getirilen ayetler bir sıralamaya tabi tutulur. Araştırılan konuya ilişkin siyak ve sibâkıyla bir araya getirilen ne kadar ayet varsa aynı şekilde bakılan bir kelime ya da kavramsa Kur'an'ın bütünündeki kullanımları ve indiği dönem nasıl anlaşıldığı incelenmelidir. Bir araya getirilip bir sıralamaya konmuş ayetler ana ayetten başlayarak fer'i ayete doğru hepsi iyice özümsenip anlaşılmaya çalışılır. Bunlar yapıldıktan sonra bir meseleye çözüm getirilebilecek kıvama erişilir. İyi bir Arapça bilgisi ve samimi bir yaklaşım da olmazsa olmazlardandır.[475] Kur'an'ı anlamak için tefekkür, tezekkür, tedebbür vs. şeklinde cehd ü gayret gösterilmeli buna rağmen anlaşılmayan bir nokta halen var ise daha çok gayret gösteren, daha iyi bilen kişilere sorulabilir.[476] Ve bu yöntemle Müslümanların her tür probleminin çözümünün gerçekleştirilebileceği iddia edilmiştir.[477]

Bu yöntemin Kur'an'ı anlamada önemli, gerekli olduğu söylenebilir ancak tek başına yeterlidir denilebilir mi tartışılabilir. Kur'an'ı gelenekten bağımsız okumamak elzemdir. Ancak Kur'an'ı gelenekten bağımsız okuma tavrı onun evrensel olma düşüncesinin intaç ettiği zorunlu bir sonuç olmuştur. Zira geleneğin içerdiği esbab-ı nüzul ayeti belli bir zamana, duruma mahkum eder. Oysa bu düşünceye göre İslam son din, Kur'an bu son dinin kutsal kitabı olup son peygamberle tüm insanlığa gönderilmiş olduğu için geleneğin mevziîleştirici bilgi ve yorumu terk edilip tüm insanları ve zamanları kapsayacak şekilde yorumlar üretilmelidir.

Hz. Peygamber'in Kur'an'ı anlamak için bir ekip[478] kurduğu iddia edilmiştir. İddia edildiği gibi 'bilen toplum' ifadesinin Kur'an'ı anlamak için oluşturulmuş bir ekip olduğu düşüncesi yerine "hak ve hakikatin idrakinde olan kimseler"[479] manasında anlaşılması ayetin bağlamına daha uygundur. Burada maksud; inanan, bilen, düşünen, sözden anlayan, hak ve hakikatin idrakinde olan kişilerin idraklerine sunulan ayetleri anlayabilme kapasitesine sahip olduklarıdır. Yoksa bu kişilerin anladığı gibi Kur'an'ın ışığında çözümler üretebilmek için oluşturulmuş belli bir ekip kastedilmemektedir.[480] Bu düşüncede olanların ulemanın tefsirine, içtihadına karşı olduklarını görmekteyiz. Kendileri ise Allah'ın gösterdiği usulü uygulayarak Kur'an'dan

---

[473] Fussilet 41/3.

[474] Âl-i İmrân 3/7.

[475] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 384.

[476] Zeki Bayraktar, "Kur'an ve Sünnet Ama Hangi Sünnet ; Eleştiriler ve Cevaplarımız", *Kitap ve Hikmet Dergisi* 23 (2018), 75-112.

[477] Fıtrat TV, "Kur'an'ın Kendi Kendini Tefsir Etmesi", *YouTube* (13 Nisan 2020), 5:15-5:25.

[478] Fıtrat TV, "Kur'an'ı Tam Olarak Anlamak İçin Ekip Çalışması Zorunlu mu?", *YouTube* (13 Aralık 2018), 3:00-3:12.

[479] M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* 605.

[480] Fıtrat TV, "Dinle İlgili Her şey Kur'an'da Mevcuttur Demek Mümkün müdür?", *YouTube* (16 Aralık 2016), 0:05-0:08.

‘Hikmet’ler çıkarmaktadırlar. Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmekte, Allah'ın gösterdiği metodu kullanmakta, ‘bilen bir toplum, ekip’ olarak bu işi yapmaktadırlar. Ulemanın uygulamayı unuttuğu, terk ettiği; Allah'ın kitabında öğrettiği kitabı anlama metodu ‘hikmeti’, bu kişiler uygulayarak bir çok konuyu çözüme ulaştırdıklarını iddia etmektedirler.[481] Hûd 1-2 ile ulemanın içtihad ederek kendini ilah yerine koyduğu gibi bir anlama ulaşmışlardır.[482] Böyle düşünmelerine sebep; bütün sistemlerini tek kanun koyucunun Allah olduğu, açıklamayı yalnızca onun yapabileceği üzerine kurmuş olmalarıdır. Buna da ‘Hüküm yalnızca Allah'a aittir’[483], ‘Bu Kur'an Hakim ve Habir olan Allah tarafından muhkem kılınmış sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır.’[484] ayetlerinden ulaşmışlardır.

Bu söylemde çoğunlukla ayetlere mana, metin merkeze alınıp kelime üzerinden gidilerek verilmeye çalışılmıştır. Bir kavramın manasına erişebilmek için Kur'an'ın bütünündeki kullanımları göz önünde bulundurulur.Kelimelere verilen farklı anlamlar yorum farklılığına sebep olmaktadır. Kelimenin etimolojik tahlili, ayetin veya ayetteki kelimenin başka yerlerde geçen müteşabih versiyonlarına atıfla Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri gerçekleştirilmiştir. Bu söylem yanlılarında tespit ettiğimiz metne bağlı okuma yapma, görecelilik arz eden Kur'an'ı Kur’an’la tefsir yöntemini kullanma, kavramların dilsel kökenlerinden yola çıkarak ayeti anlamlandırma, rivayetleri ayetler ışığında değerlendirme tavrı; Kur'an'a yaklaşımda, onları anlamlandırmada umumi bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır.[485] Bu yaklaşımın ne denli sağlıklı ve doğru sonuç verici olduğu tartışılır. Zira “Dinin metinlerini anlamak için dil kuralları ve tercüme ile yetinecek olursak ilme ve ilim sınıfına değil, dilcilere ve tercüme bürolarına başvurmamız yeterli olacaktır. Hatta Arapça bilen[486] herkesi din alimi saymamız gerekecektir.”[487] Kelimenin kök anlamlarına inerek onun manasını ortaya çıkarma -yeterli bulmamakla beraber- gereklidir. Metne odaklanarak bağlamsız, tarihsel arka fondaki karşılığı ve algılanışı, Peygamberî uygulamadaki yerini ya hiç hesaba katmaksızın ya da zayıf bırakarak anlama eksik ve yetersizdir. Metne yoğunlaşma yerine -bu önemli olmakla birlikte- ilgili ayetin Resulullah'ın tatbikatında, anlayışında ne gibi bir karşılık bulduğunun, ilk dönem ilk muhataplarına ne denmek istendiğinin, söylenen o şeyin evvelden sahip olduğu bir zemini var mıdır vb. bunların tespitinin yapılması daha doğru bir sonuca götürecektir. Zira ayeti en doğru anlayacak olan, ayetin kendine nazil olduğu, bu iş için ‘seçilmiş’ olan peygamberdir. İlk muhatap kitle de ayetlerin inmelerinde müsebbip rolü oynayan doğrudan muhataplardır. Hitap Arabîdir yani

---

[481] Fıtrat TV, “Kur'an'ın Kendi Kendini Tefsir Etmesi”, 4:00-4:16.

[482] Türkmenbaşı, “Kur'an'ı Yalnız Allah Açıklar”, *YouTube* (5 Temmuz 2019), 1:40-1:48.

[483] Yûsuf 12/40.

[484] Hûd 11/1-2.

[485] Yasin Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023), 369.

[486] Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 266.

[487] Ali Bardakoğlu, *İslam'ı Doğru Anlıyor muyuz?* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 140.

kuru Arap dili bilgisinden çok doğrudan muhatap Arabın aklına ve kültürüne uygun olarak sevk edilmiştir. Dolayısıyla bu akıl ve kültürün de iyi bilinmesi lazımdır. Ortada yaşanmışlık zemini olan bir olgu varsa indiği toplumun zihinsel kodları ile onu okumak yerine kuru metin üzerinden, kelime anlamından, geçtiği diğer yerlerdeki anlamın toplamından vb. bir sonuca ulaşma ne kadar doğruya ulaştırıcıdır? Örneğin; 'vadribû' ifadesi diğer ayetlerdeki kullanım göz önünde bulundurulup hiçbir ayette 'dövme' anlamında kullanılmamıştır, dolayısıyla bu anlamda olamaz, yanlıştır denilmesi ne kadar isabetlidir? Halbuki bir kelime "her geçtiği ayette aynı manayı ifade etmez."[488] Bu ayette tek seferlik, müstakillen bu manada gelmiş olamaz mıdır? Diğer yerlerde böyle bir kullanım yok diye bu manayı reddetme ne kadar doğrudur? Kur'an'ın "ilk muhataplarına ne söylemek istediğini sağlıklı olarak tespit edebilmek için, vahyin nüzûl dönemindeki bağlamını doğru bir şekilde belirlemek gerekmektedir."[489] Bir başka örnekte; bir yazar 'kısas' konusunu ele aldığı bir yazısında ilk inen ayetin İsra 33 olduğunu ve bu ayette kısasın doğrudan dile getirilmemiş olduğu halde çevirilerde bu ifadenin açıkça yer aldığı, halbuki bu kelimeyi ilk defa dile getiren ayetin Medine döneminde inen Bakara 178-179 olduğunu söylemektedir.[490] Oysa ki bu ayetin indiği gün o toplumda kısas örfen bilinen ve iyi-kötü, doğru-yanlış bir şekilde zaten uygulanan bir ceza verme şekliydi. Allah bunda yanlış-eksik uygulanan yanları-yönleri düzenleme adına bu ayetleri göndermiştir. Muamelata yönelik çoğu hüküm ya 'ma'rûf' şeklinde, Kur'an'da önceden bilindiği şekliyle kalmış (ibka) ya ilğa olunmuş ya da düzenlemeye tabi tutulmuştur. Cahiliye'nin devamı örfün bu şekilde Kur'an'da yer aldığı, çoğu hükmün zaten önceden de bilindiği ve uygulandığı malumdur. Çok az sayıda yeni hüküm vaz' edilmiştir. Dolayısıyla kısas da böyledir. İsra Mekkî suredir, henüz kısas ayeti inmemiştir, 'katl' sözcüğü kısas olarak çevrilmemelidir,[491] demesi -bizce- gereksizdir. Bu kelimeden ilk söz edenin Bakara 178-179 olması bunun önceden hiç bilinmediğini göstermez. Sonuçta 'kısas' sözcüğünün pek çok anlamı olduğu ancak tek bir anlamın tüm benzeri ayetlere taşınarak ortaya sabit belli bir anlamın konduğu söylenmiştir, diğer anlamların görmezden gelindiği ifade edilmiştir: Böylece -bu düşünceye göre- mealler çelişkili hale gelmiştir.[492] Bizce bu çelişki, karmaşa durumundan kurtulmanın çözümü; sünnettedir. Rasulullah bu kelimeyi, kavramı nasıl anlamış ve uygulamıştır. Bu ayetlerin sebeb-i nüzulü nedir, neyi hedeflemektedir? Ayetlerin geldiği gün kısas denen şey bilinmemekte, ilk defa mı karşılaşılmaktadır? [493]

---

[488] M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* 770.

[489] Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak - Hz. Musa Kıssası Örneği-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 402.

[490] Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2*, 370.

[491] Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2*, 370.

[492] Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2*, 378.

[493] Ayrıntılı bilgi için bkz; Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 269-294.

Gelenekte önemli görülen esbab-ı nüzul rivayetlere dayandığı için önemli addedilmemiştir. Rivayetlere güvensizlik burada da göze çarpmaktadır. Kur'an kendi kendini tefsir ettiğinden sebeb-i nüzul rivayetine gerek yoktur.[494] Sadece mesaja, ondan alınacak derse odaklanmaya bakmalıdır. Bu kişilere göre nüzul sırasına göre hazırlanmış olma da Kur'an'ın anlaşılmasına bir katkı sağlamaz. Zira bunlar da birbiri içinde farklılaşan rivayetler aracılığıyla hazırlanmıştır.[495]

Farklı yorumlamanın bir sebebi de 'Allah'ın kitabında böyle bir şey olamaz' ön kabulünden hareketle Kur'an'ın otantik bir metin olduğu ihmal edilip onu bugünün zihni ile algılama, okumadır. Bu, örneğin yüzyıllar boyunca kabul görmüş 'darabe'nin dövme manasının bir kenara konmasına sebep olabilmiştir. 'nüşûz' Kur'an'daki diğer yerlerde geçen anlamı üzerinden kadının ayrılmayı istemesi olarak karşılanmıştır.[496] Gelenek, serkeşlik ya da iffetsizlik diye karşılarken ve bu sebeple kadını te'dib maksatlı erkeğe dövdürürken bu kişiler böyle görmeyip medeni bir algı ve düşünüşle, boşanmak isteyen kadını erdemli bir beyefendi olarak nasıl bu isteğinden vazgeçirebiliriz'in yolunun gösterildiği şeklinde algılamıştır. Kimisi dövülen kadının yola gelmesi mümkün olur mu, bunu akıl alır mı üzerinden giderken kimisi de kullanılan 'Eğer size itaat ederlerse' ifadesinde geçen fiilden hareketle, itaat gönüllü bir eylem olup dayakla itaat bir araya gelemeyeceğinden[497] -yani kelime üzerinden tezini şekillendirme ile-[498] darbın dövme olamayacağını savunmaktadır. Görüldüğü üzere akli-mantıki çıkarsamalar ve dilin kullanımı üzerinden insancıl, psikolojik bir anlama gerçekleştirilmektedir.

Ayetin özgün manasını içinde bulunulan durum ve ihtiyaca uygun şekilde tefsir etme ameliyesi Kur'anı çağdaş yorumlamadır. Özgün anlamdan farklı ancak yeni duruma uyar yepyeni bir anlam üretmek ise ortaya "çağdaş" bir Kur'an üretip koymaktır. İlkinde özgün anlama sadakatle bugünün ihtiyacını karşılama söz konusu iken, diğerinde özgün anlamdan sapma ile birlikte çağdaş dönemde "kabul edilebilirlik"i mümkün bir yorum ortaya koyma söz konusudur. Adlandırılmaları da buna göre farklılık arz eder. İlki Kur'an'ı çağdaş yorumlama iken, diğeri çağdaş bir Kur'an üretmedir. Gördüğümüz kadarıyla ayetin bütününe ya da bir parçasına özgün anlam dışı, yepyeni bir mana yüklemesi yapılmasına iki nokta sebebiyet vermektedir: Dilin doğal olarak geçirdiği evrimsel süreç neticesinde kazandığı son ve yeni anlamı Kur'an'a yükleme. Toplumların yine doğal olarak geçirmiş oldukları sosyal değişim göz ardı edilerek içinde bulunulan halin Kur'an'a yüklenmesi. Geçmişte ve günümüzde Kur'an'la kurulan ilişkide ayetlerin indiği zaman, zemin ve toplumla irtibatlı olduğunu teslim ederiz;

---

494 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 71.

495 Dorman, *101 Soruda Kur'an*, 307-308.

496 Emre Dorman, "Kur'an'da " Kadınları Dövün" Diye bir Emir Var mı?", *YouTube* (4 aralık 2022), 1:20-1:27; Fıtrat TV, "Nisa Suresi 34. Ayette Kadınların Dövülebileceği mi Anlatılıyor?", *YouTube* (11 Ocak 2017), 7:56-8:04.

497 Fıtrat TV, "Nisa Suresi 34. Ayette Kadınların Dövülebileceği mi Anlatılıyor?", 12:55-13:46.

498 Zeki Bayraktar, "Nâşize Kadını Dövelim mi, Tav'layalım mı?", *Kitap ve Hikmet Dergisi* 16 (2017), 22-29.

ancak onun metnini de tarih üstü, evrensel kabul ederiz. Hatta bu evrensellik o kadar öne çıkar, baskın gelir ki onu tüm zamanlara uyarlama şehveti Kur'an'ın tarihle olan ilişkisini ancak zaruret hasıl olduğunda kendisine başvurulan bir yedek bilgi haline getirebilmektedir. Çağdaş Kur'an merkezli din algısında bunu görebilmek mümkündür.[499] Bu söylem müntesiplerinde Allah son evrensel kitabını tüm insanlığın ihtiyaçlarını ihtiva eder tarzda göndermiş olmalıdır düşüncesi, onu nazil olduğu dönem tarihselliğinin ötesinde görme eğilimine yöneltmiş ve aranılan her cevabın Kur'an'ın bünyesinde olduğu kanaati hasıl olmuştur. Kur'an'ın evrensel son ilahi kitap oluşu ve 'bugün, bana iniyormuş gibi okuma' saiki kişileri ister istemez Kur'an'ı içinde bulunulan zihin dünyası ve onun kodlarıyla anlamaya sevketmiştir.

Usül konusunda derli toplu bir şey söylemek gerekirse denilebilir ki; temel İslam bilimlerine hakim klasik fıkıh usulü ile karşılaştırıldığında zayıf kalıyor gibi görülebilse de akıl, bilim, fıtratı baz alarak, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme, hadisleri Kur'an'a arz etme şeklinde bir çerçeve içerisinden konuşmaktadırlar.

Bunlardan başka farklı diyebileceğimiz iki başlık daha göze çarpmaktadır ki bunlar da: Kur'an'ı açıklamada evvelki ilahi kitaplardan istifade ile Kur'an-fıtrat ilişkisidir.[500] Kur'an'ın öncesindeki kitapları kabul ve tasdik ettiği, Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e değin gelen tüm vahiy arasında bütünlük oluşundan hareketle bu kitaplardan yararlanılabileceği ifade edilmiştir. Kur'an'da kısa geçen konulara ilişkin örneğin daha hacimli olan Tevrat'tan geniş bilgi alınabilir ve buradan istifade ile birçok ayet açıklanabilir. Kur'an ile fıtrat arasında da sıkı bir uyum ilişkisinden söz edilir ve "Fıtratı anlamak için Kur'an'dan, Kur'an'ı anlamak için de fıtrattan yararlanmak gerekir."[501] Tüm bunların haricinde kimi Kur'ancı diye tesmiye olunan kişilerin bir kısmının bu fikriyata gönül vermeden önce Kur'an-sünnet bütünlüğü çerçevesinde değerlendirmelerde bulunduğu, Kur'an'ın Allah elçisi tarafından açıklanmasını bir yöntem olarak gördüğü,[502] ancak bunu sonraki zamanlarda yalnızca Allah'ın açıklayabileceğine hasrettiği[503] tespit edilmiştir. Biz bunu tabiî karşılıyoruz. Malum olduğu üzere Hindistan ehl-i Kur'an'ı da ilk başta sıkı Ehl-i hadis idi. Zamanla fikri değişim yaşandı. Bizdeki bir kısım ehl-i Kur'an için de durum böyle olmuş görünmektedir.

Dikkatimizi çeken bir nokta vardır ki o da bir konuya ilişkin bir argüman ileri sürme durumunda hemen o durumun Kur'an'da bulunup bulunmadığının sorgulanması, gündeme

---

[499] Ömer Özsoy, "Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi Üzerine", *İslâmiyât* V/1 (2002), 112-121.

[500] Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 310-340.

[501] Abdulaziz Bayındır, "Kur'an'ı Açıklamada Kur'an'ın Gösterdiği Yöntemler", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu,* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 269; Fıtrat vurgusu için ayrıca bkz: Caner Taslaman- Feryal Taslaman, *İslam ve Kadın* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019), 66.

[502] A.Bayındır'ın 2003 yılında basılmış Kur'an'ı Kerim'in Açıklamalı Meali isimli eserinin girişinde Kur'an'ın Açıklanması başlığı altında sıralanan başlıklardan ikincisi Kur'an'ı Allah'ın Elçisinin Açıklaması şeklinde iken 2010 yılında basılmış Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar 1 isimli eserinde aynı başlık Kur'an'ı Allah'ın Elçisinin Uygulaması şekline dönüşmüştür.

[503] Fıtrat TV, "*Allah Kur'an'ı Neden Kendisi Açıklar", YouTube* (10 Haziran 2019), 0:45-1:11.

getirilmesi tutumudur. Örneğin; İslam'da prensip olarak boşama yetkisinin (talak) kocaya ait olduğu bilinmektedir. Kadının böyle bir yetkisi ve hakkı olmadığı (talak lafızlarıyla kocasını boşama) mer'î hukuk kapsamında o dönem insanının bildiği bir gerçekliktir. Bu söylem yanlılarının Kur'an'da kadının boşanma durumunda erkek gibi boşayabilme, boşanma hakkının olmadığının ifade edildiği bir ayet açıkça yer almadığı için kadının da talak lafızlarıyla boşanma yapabilirliğini savundukları görülmüştür. 'Yasaklanmayan her konunun serbest olup kişinin inisiyatifine bırakıldığı' ilkesinden hareketle kadın da talak lafızları ile pekala boşama yapabilir.[504] Kadının muhalea, hakeme başvurma, tefrik gibi boşanabilme yollarına başvurması mümkün olmakla birlikte nikah akdinin sahibinin erkek olduğu, bunu talak lafızlarını kullanarak sonlandırabileceği, kadının ise aynı lafızları kullanarak erkeği boşayamayacağı, öyle bir hak ve yetkisinin olmadığı, velev ki söylese bu söyleminin batıl, hükümsüz olduğu o gün herkesçe bilinen bir gerçekti. Kur'an bu herkesin malumu olan bilgiyi tekrarlama gereği hissetmeden bilinen üzerinden bilinmeyeni, mesajını aktarmıştır. Dolayısıyla bu, Kur'an'da açıkça bildirilmedi diye tersi düşünülebilecek bir mevzu değildir. "Bir konunun İslamiliğini vurgulayabilmek, ona Kur'an bünyesinde bir yer bulmayı gerekli kılar. Falan mezhebe, filan bilgine göre demek yetmez. Hadis de -uydurma olmamak şartıyla- Kur'an'ın Hz. Peygamber eliyle yorumu olarak değer kazanmaktadır."[505] Bir konunun İslam'da yer bulabilmesi için onun Kur'an'da yer bulması gerektiğinin düşünüldüğü açıktır. Mezhep, ulema görüşü olmasının çok bir ehemmiyeti yokken peygamber sözü olması konusuna gelince; bir kısmı uydurma olmamak kaydıyla buna önem verip kullanılabileceğini söylerken -ancak kaynak olarak görmezler-[506] diğerleri sahih de olsa tarihsel bir veri[507] olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir.

Toparlarsak; Kur'an'ı anlamada öncelenmesi gereken şey; Kur'an'ın 'bağlam' dediğimiz bütünlüğü ile onu temsil eden Peygamber'in örnekliğidir. Öncelikle yapılması gereken; bir kavramın ya da konunun bu bütünlük ve örneklikte hangi anlama karşılık geldiğinin tespit edilmesidir, böyle yapılmazsa 'öznellik' tuzağına düşülmesi kaçınılmazdır.[508] Bu anlama şeklinin öznellik riski ile malül olduğunu söylemeliyiz. Gerçi bu risk sadece bu yöntemin uygulanmasında mı ortaya çıkmaktadır? Örneğin sahabe sözünü delil olarak getiren müfessirin tevilinde öznellikten bahsolunamaz mıdır? Öznellik riskinin rivayete dayalı tefsirlerde de rivayetler arasında öznel bir yaklaşımla ilişki kurma ve ayetleri bu çerçevede yorumlama bakımından aynı riski taşıdığını söylemeliyiz. Bu risk sebebiyle bu tefsir türünü bir kenara at(a)madığımız gibi Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini de bir hamlede gözden çıkarmamalıdır.

---

504 Taslaman, *İslam ve Kadın,* 132.

505 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ı Anlamaya Doğru* (İstanbul: Yeni Boyut, 1997), 125.

506 Süleymaniye Vakfı, "Sünnet Dinin İkinci Kaynağı mıdır?", *Facebook* (26 Mart 2018, 0:58-1:11).

507 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 80.

508 Mustafa Akman, "İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Eleştiriler ve Mahiyeti", *Nida Dergisi* 190 (2019), 56-63.

2. 3. Bağlamsız, Parçacı-Literal Yorum Yönteminin Zayıf Yönleri

Bir metnin doğru şekilde anlaşılıp yine doğru şekilde yorumlanması o metne dair beklenen en önemli unsurdur. Bu metin ilahi kelam olunca bu önem kaçınılmaz olarak daha da artacaktır. Kur'an'ın yorumu meselesi bir Müslüman için üzerinde önemle durulması gereken en mühim konudur. Bunun için de yapılması gereken ilk şey, onu iyi anlamaktır. Bu anlamanın belli bir metot dahilinde olması gerekmektedir. Böylelikle öznellik ve keyfiliğin önüne geçilebilir. Diğer türlüsü kişilerin kendi şahsi arzu ve görüşlerini Kur'an ile meşrulaştırmak olur ki bu da Kur'an tefsirinde kabul edilemeyecek bir durumdur. Yapılan yorumların Hz. Peygamber'den bugüne intikal etmiş örneklik olan yaşayan sünnetle uygunluk arz etmesi, bir delile dayalı olması, açık bir Kur'an nassına aykırı olmaması en temel objektif kriterlerdir. Ayrıca Arapça gramerine uygunluk, metne söylemediğini yüklememek için ihmal edilmemesi gereken bir diğer önemli ölçüttür. Bu ölçütler çerçevesinde ayetin kesinlik arz eden hakikatine vâkıf olunabileceği iddia edilemese de çoğunluğun kabulüne mazhar olabilecek, üzerinde uzlaşılabilecek nitelikte genel bir anlama erişebilmek mümkün olabilir. Aşağıda verilen örneklerle bu ölçütlere ne denli uyulup uyulmadığının sağlaması yapılacaktır.

"Kur'an okumak dinin ilk ve en önemli farzıdır." denmektedir.[509] Bu cümle ile ayetin indiği gün kastetmediği bir mananın sonradan anlamak istenildiği şekilde anlaşılmasına örnek babında değerlendirilebilecek bir örnekle karşı karşıyayız. Kur'an'ın ilk emri denilen 'İkra, oku' emri ile daha vahiy, Kur'an, ayet, okuma denen şeylerin ne olduğunun Hz. Peygamber dahi farkında değilken üstelik ortada adına Kur'an denen bir kitap, mushaf yokken[510] Kur'an'ın ilk emri, birincil farzı Kur'an okumaktır demek?! Bu kelimenin Kur'an okumaktan bahsetmeyip 'çağırmak, davet etmek' anlamında olduğunu Sami diller konusunda çalışmaları olan rahmetli Salih Akdemir söylemiştir.[511] İslam'ın en önemli emrinin Kur'an okumak olduğu öne sürülmektedir. İlk emir 'oku'dan kastın Kur'an okuma olduğu iddia edilmektedir. Kur'an'ı kendi tarihinde okumanın gereği açıktır.

Dine dair her şeyin muhakkak Kur'an'da bulunması gerektiği ve bulunduğu tezinin bir gösterimi de Kur'an'da bayram namazının geçtiğini ispatlama gayretidir. Bayram namazı malum olduğu üzere Hz. Peygamber'in sünneti ile kaimdir, sabittir. Kur'an'da bayram namazından söz edilmez ancak Kur'an'dan her şeyin çıkarılabileceğine kanaat getirmiş olanlar

[509] Anadolu İlahiyat Akademisi, "Müslüman Geleneğinde Önemli Kırılma Noktaları", *YouTube* (29 Kasım 2016), 0:01-1:41:20.

[510] Kur'an Okuyan (Erişim 20 Ağustos 2023), el-Alak 96/1.

[511] Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 597.

Hac 37'den[512] Kurban bayramı namazını, Bakara 185'ten[513] de Ramazan bayramı namazını çıkarmaktadır. Çeşitli yorumlar yaparak bu ayetleri bu namazlarla ilişkilendirmektedirler.[514]

Kur'an'ı kendi tarihinin dışında, bağlamsız, metin üzerinden okuma sonucu yapılmış bir örnek de İslam'da regl dönemindeki kadının yapıp yapamayacağı şeyler anlatılırken Vâkıa 79'a atıf yapılarak bu ayetteki 'dokunma' kelimesine hiçbir gerekçe ve delil göstermeksizin 'iletişim kurma' manasının verilmesini örnek gösterebiliriz. Mana veren söylem taraftarına göre bu ayete, "Kur'an'la ancak temiz olanlar iletişim kurar." şeklinde mana verilmesi gerekmektedir.[515] İletişim kurma anlamı nereden, nasıl çıkarılabilmektedir? Şayet kelimenin başka anlamlarından biri ise hangi karineye, alakaya göre bu anlam tercih ve takdir edilmiştir, belirtilmelidir.

Bir başka söylem taraftarı, Nahl 15 ve benzeri ayetlere bugüne kadar verilmiş 'Sarsılmamanız için yeryüzünde sabit dağlar yarattı.' şeklindeki çeviriyi uzun anlatılar[516] sonucunda eleştiri almayacak hale getirmiştir. Bu eleştiri, Kur'an'ın dağlık bölgelerde dağların depremlere mani olduğu, sarsılmayı engellediği iddiasına tam aksine dağlık bölgelerin daha ziyade deprem bölgesi olduğu tezi ile karşılık verilmesidir.[517] Yazar ayete bir açıklama yaparak bu karşı duruşa cevap vermeye çalışmıştır. Kendisi "Dünyaya sizin dengenizin bozulması ile ilgili olarak (en-temide) sabitleyiciler (ravasi) koyduk." şeklinde bir çeviri yapmıştır. Yazar bugüne kadar yapılan tercümelerin yanlış olduğunu, bu sebeple Kur'an'ın aslında mucizevi, olağanüstü olan bu ifadelerinin bu yüzden eleştiriye konu olduğunu iddia etmektedir. Kendi 'doğru' tercümesi de yukarıdaki gibidir. Bu ayetlerde bağlamdan hareketle, Rab Teala'nın insanlara sayısız nimet bahşettiğini, bunları tanrılık yakıştırdıkları putların yaratamayacağını, bu nimetlere karşılık kendilerinden iman, itaat, şükür beklediğini anlatmak istediğini söyleyebiliriz. Bunun anlatımını da yine onların bilgi dağarcığından hareketle yapmaktadır. İlk muhatap kitlenin bilimsel bir altyapısı yoktur, onların doğru ya da yanlış olan bilgi birikimleri esas alınıp bilimsel bir kaygı güdülmediği için düzeltme gereği duyulmadan verilmek istenen mesaj ortaya konmuştur. O da; şu denizler, dağlar, nehirler, yollar vesaire hepsi Allah'ın size bir lütfudur, gelin iman edin, şükredin'dir. Dolayısıyla geleneğin ayete verdiği anlam yanlış değildir. Ayetin doğru manasını vermek kastıyla ayetin metnini zorlamanın gereği yoktur.

---

512 "Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız."

513 "Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir."

514 Fıtrat TV, "Kur'an'da Bayram Namazı Var mıdır", *YouTube* (28 Haziran 2023), 0:00-3:28. 'Bize Kur'an Yeter' isimli bir sosyal medya grubunda paylaşım yapan bir gencin bir mesajında "Kur'an'da bayram da, bayram namazı da yoktur. Bunu bize din diye yutturuyorlar." şeklinde bir sözünü okumuştuk. Dolayısıyla; eğer sadece Kur'an denirse, Resulullah'a ve sünnetine bakılmazsa, sünnetin yerine göre Hz. Peygamber ve sahabenin kimi uygulamaları ile önden gitmesi ve sünnetin teşrîî yönü kabullenilmezse bu düşünce doğrultusunda birbiriyle çelişkili sonuçlara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Görüldüğü üzere aynı meseleyi bir tanesi Kur'an'dan çıkarabilir, bulabilirken diğeri onunla delillendiremeyip reddedebilmektedir.

515 Yasin Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2,* 214.

516 Yasin Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2,* 229-244.

517 Caner Taslaman, "Kur'an'da Dağların Depremi Önlediği Söyleniyor mu?", (Erişim 23 Eylül 2023).

Bağlamından koparılıp bağımsız şekilde ayetlerin okunması durumu söz konusudur. Örneğin; Yûnus 15'te Peygambere vahye tabi olmasının emredildiği cümle baz alınarak 'Peygamber dine bir şey ilave edemez, bir harf bile ilave etmemiştir, Peygamber din koyamaz. Allah Kur'an'a uy(un) diyor; sünnete, hadise, icmaya, içtihada, ilmihale uyun demiyor.' denilmiştir.[518] "Ben ancak bana vahyolunana uyarım." tarzı daha pek çok yerde geçen bu ayetin bulunduğu kontekste bakıldığında bu cümlenin müşriklere yani Kur'an'ı kabullenmeyen, reddeden ve bu sebeple Elçi'ye maddi-manevi eza-cefa eden, Kur'an'ı kendi heva ve heveslerine uygun hale getirmesini talep eden inkarcılara karşı, onu değiştirmesinin haddi olmadığını ve bunun olabilecek bir şey olmadığını belirtmesi sadedinde bu cevabı vermesinin istendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla bu ayet ve benzeri 'Allah Kur'an'a uyun diyor; hadise, icmaya, içtihada uyun demiyor.' şeklinde anlaşılmaya müsait değildir.

Aynı şekilde En'âm 114 delil getirilerek bu ayetin Kitap'tan başka delile red olduğu iddia edilmektedir. Ayette bir hususla ilgili Yahudi din alimlerinin hakemliğini talep eden müşriklere Allah resulü 'Size Kur'an gibi bir kitap indirilmişken Yahudi alimlerin, Tevrat'ın hükmünü mü istiyorsunuz?' diye sormaktadır. Bu kitapta (Kur'an'da) hak ve hakikat etraflıca anlatılmışken neden başka bir otoriteye (Tevrat'a) başvurayım ki, demek istemiştir. Ancak bu zihniyet sahiplerince ayet Kur'an dışı delillere bir reddiye yapıyormuş gibi anlaşılmıştır. [519]

Allah'a Öğretilen Din başlıklı bir eser yazılmıştır ki bu başlık parçacı, literal yaklaşımla mana verilmesi neticesinde ortaya yanlış anlamın çıkması durumunun en net örneğidir. Bu başlık Hucurât 16'dan alınmadır ki çok çarpıcı bir örnektir. Zira bu problemli çeviri başlık yapılarak bir eser telif edilmiş ve bu sloganvari ayet üzerinden birçok fikir imal edilmiştir. Allah Kur'an'da dinini vaz' ediyor, haramlarını-helallerini belirtiyorken 'Siz Kur'an'ı yeterli görmüyor da onda olmayan başka haram ve helaller mi çıkarıyorsunuz?!' denmektedir.[520] Yani dini Allah'a siz öğretiyorsunuz! Halbuki ayetin kontekstine bakıldığında 'Allah'a din öğretmek' gibi bir mananın anlaşılamayacağı ortadadır. Şöyle ki; burada 14. ayette bedevilerin aslında menfaatleri icabı olarak sosyal yardımlardan yararlanmak maksadıyla iman ettiklerini söylemeleri üzerine 16. ayetle 'Hayır siz iman etmediniz, yalnızca mecburen teslim oldunuz, güce, güçlüye boyun eğiyorsunuz, denilmektedir.[521] İman ettiklerini söyleyerek teslim olmalarını da Allah Resulü'ne bir lütufta bulunmuşçasına hatırlatıp duruyorlardı. Bu ayetle 'Allah sizin nasıl bir imana sahip olduğunuzu biliyor, iman ettik diyerek bunu Elçi'nin başına kakıp durmayın. Nasıl bir imana sahip olduğunuzu Allah'a siz mi öğreteceksiniz? O her şeyi hakkıyla bilir.' denilerek 'din' sözcüğü 'iman'[522] ile karşılanmış ve imanınızın kalibresini Allah

[518] el-Ahzâb 33/1-2, Yûnus 10/109, el-En'âm 6/106.

[519] Fıtrat TV, "Akademik Camiadaki Kur'an'a Aykırı Fıkıh Usulü Öğretileri", *YouTube* (24 Aralık 2021), 0:32-1:26.

[520] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 37.

[521] Diyanet Kuran (Erişim 7 Şubat 2024), el-Hucurât 49/14-18.

[522] M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* 654.

biliyor, bunu ona öğretmeye kalkışmayın denmek istenmektedir. Yani ortada Kur'ancıların sandığı gibi bir mana yoktur.

Lokman Suresi 6. ayette bahsedilen 'hadis, laf eğlencesi' tabirini ilgisi olmadığı halde terim olan 'hadis' ile ilintilendirerek Allah'ın ayetleri varken 'din adına başka sözlere itibar edilmemesi' kapsamına hadisler dahil edilip onlara bu ayete binaen itibar edilmemesi gerektiği, itibar edilemeyeceği söylenmektedir.[523] Bunu temel önermelerini izah sadedinde de kullandıklarını söyleyebiliriz. Kur'an'ın tek kaynak olduğu, hakikatin sadece orada aranması gerektiği kabulünü bu kişilerin ilgisiz bağlantılar kurmak suretiyle delillendirmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin Yûnus 35 böyledir.[524] Ayette 'şüreka' kelimesi kullanılmaktadır. Bununla putlar kastedilmektedir. Sizi hakka, hakikate götürecek olan Allah'tır, putlar değil, bırakın putlara tapmayı, putların peşinden gitmeyi denmek istenmektedir. Söylem bunu 'Kur'an dışında hadis, sünnet, içtihat, kıyas, icma ve saireye başvurmayın.'[525] diye anlamaktadır.

İlgisiz ayetler bir fikri destekleme sadedinde kullanılabilmiştir. Kur'an ve aklın önderliğinde geleneksel namazın içerisindeki Allah'tan başkasına seslenilen -Tahiyyat, salevat gibi- kısımların ayıklanarak namaz kılma teklif edilebilmiştir.[526] Halihazırda yaşamayan birine hitaben 'Selâm olsun sana ey Nebî!' denmesi tuhaf kaçabilir. Bunu anlayabiliriz ve sahabe tarafından duanın bu kısmının onun vefatından sonra değiştirilerek 'es-selâmu 'alen-nebiyyi' (Selâm olsun o Nebî'ye) şeklinde bir formatla okunduğu gibi[527] biz de okuyabiliriz. Böyle bir teklife ve uygulamaya 'Olur' verebiliriz. Ancak bizzat Hz. Peygamber'in emri ve öğretimi ile başlamış ve yaşayan sünnet yoluyla bize intikal etmiş bu uygulamayı -kendi anlayışımızı ölçüt alarak- ayıklayalım, temizleyelim gibi bir teklifte bulunulmamalıdır.

2.4. Kur'an İslamı Söyleminin Hadis ve Sünnet Tasavvuru

2. 4. 1. Hadisler dinin kaynağı olamaz

Pek çok ayetin[528] dinin tek kaynağı olarak Kur'an'ı işaret ettiği iddia edildiğinden hadisler dinde kaynak olarak görülmemiştir. Kur'an hiçbir şeyi eksik bırakmadığına,[529] onda her şey

[523] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 126.

[524] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 67.

[525] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 29 .

[526] Çalışkan, *Neden Yalnızca Kur'an?,* 31.

[527] Murat Sülün, "Salâtuselâm Âyetinde Emredilen Nedir? el-Ahzâb (33) Suresinin 56. Âyetinin Tefsiri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 7-63.

[528] 16/89, 12/111, 6/115, 6/38, 6/114, 41/3, 6/126, 54/17, 11/1, 43/1-3, 29/51.

[529] el-En'âm 6/38. Halbuki buradaki 'Kitâb'ın Kur'an'ı işaret ettiği kesin değildir.

için bir açıklama bulunduğuna[530] ve üstelik bu açıklamayı tafsilatlıca yaptığına,[531] yeterli olduğunu kendisi söylediğine[532] ve kitap apaçık[533] olduğuna göre hadisler niçin dinin kaynağı olsun diye düşünülmüştür. Din, Kur'an vahyi ile tamamına erdirilmiştir. Kendi aralarında, Kur'an ile, akıl ve mantıkla çelişen rivayetler dinde kaynak olamazlar. Kaldı ki çelişkili olmasalar dahi dinin kaynağını belirleme yetkisi sadece onun sahibi olan Allah'a aittir. O da dinin tek kaynağının Kur'an olduğunu bildirmektedir.[534] Dine uygun yaşamak isteyenler sadece Kur'an ile yetinmelidir. Kur'an dışında kalan, dinden değildir.[535] Hadislerin dini açıklayarak anlaşılır hale getirdiği, onlar olmaksızın dinin anlaşılamayacağı düşüncesi yanlıştır. Bilakis içlerinde barındırdıkları pek çok çelişkili rivayetler ile 'güvenilir' denilen hadis kitapları dini içinden çıkılmaz ve yaşanılmaz hale getirmiştir. Dolayısıyla güveni hak etmemektedirler. Kendileriyle Kur'an'ın açıklanması şöyle dursun onların mevsukiyeti problemlidir. Ancak Kur'an ile test edilebilirler. Kur'an tek güvenilir, içerisinde çelişki barındırmayan kaynaktır. Hadisler tutarsızlıkla mualleldir. Kur'an için böyle bir şey söz konusu olamaz.[536]

Bu söyleme göre; Hz. Peygamber istese de açıklama yapamaz. Çünkü Allah kimseye böyle bir yetki vermemiştir. Açıklama yapmak sadece kendisine aittir.[537] Öteki türlüsü dinde çift başlılık olur. Allah'tan başka hüküm koyma salahiyetine kimse sahip değildir.[538] Peygamber de olsa kimse haram-helal koyamaz. Kur'an'da ilave-eksiltme yapamaz. Kur'an dışında haramlar, farzlar, hükümler koyamaz. "Nebiler de dahil olmak üzere hiç kimsenin Allah'tan bağımsız bir şekilde helal ve haram kılma yetkisi yoktur."[539] Bir kimse Allah'ın kitabında yer almayan haramlar icat ederse insanlar da buna inanır, Allah'ın hükmüymüş gibi kıymet atfeder, böyle değerlendirirse onu Rab edinmiş sayılır.[540] Kur'an apaçık ve detaylı oluşu (mübin ve mufassal) sebebiyle söylenmesi gereken ne varsa ve ne kadar söylenmesi gerekiyorsa bunu yerli yerince yapmıştır. Dolayısıyla ayetlerin açık ve detaylı oluşu da Hz. Peygamber'in içtihat ve yorumuna ihtiyaç hissettirmez. Kur'an'ın mücmel ve müşkilini açıklığa kavuşturan, umumunu tahsis eden sünnet, ehl-i Kur'anca kabul görmemektedir. Çünkü zaten Kur'an apaçık olup onda mücmel,

---

530 en-Nahl 16/89.

531 el-En'âm 6/114. Burada kastedilen -Bize göre- dini yaşamak için gerekli olan tüm ayrıntılar değil, dinin temel mesajının etraflıca anlatıldığıdır.

532 el-'Ankebût 29/51. Halbuki burada müşriklerin talep ettiği mucize olarak yeterli olduğu söylenmektedir.

533 ez-Zuhruf 43/2. Burada kastedilen Tevhid mesajının açık-net olduğudur.

534 el-En'âm 6/57.

535 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 40.

536 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 91.

537 Fıtrat TV, "*Allah Kur'an'ı Neden Kendisi Açıklar", YouTube* (10 Haziran 2019), 0:45-1:11.

538 el-En'âm 6/57. Bu ayet de literalist okunup yanlış anlaşılmıştır, anlaşıldığı manaya delalet etmemektedir.

539 Atay vd., *İslam Gerçeği,* 15.

540 Yahya Şenol, "Helal ve Haramı Kim Belirliyor?", (Erişim 7 Şubat 2024).

müşkil diye bir şey yoktur.[541] Cuma namazının Hz. Peygamberce kadınlara farz olmadığını bildiren umumdan tahsis örneği hadisi kabul görmemektedir. Zira Cuma suresindeki ilgili ayet tüm iman edenlere bir çağrıdır. Bu umumi çağrıya kadınlar[542] da dahildir.[543] Bu, dinde bir eksiltme olarak görülmüştür, bunu böyle okumaktadırlar. Aslında Hz. Peygamber'in inisiyatif kullanarak sosyolojiyi gözetip dinin kolaylık ilkesinden hareketle bir tahfife gittiği düşünülebilir.[544] Ancak bu adeta Allah'ın hükümranlığında rolüne ortaklık etmek gibi düşünülmüştür. Kur'an'da bulunmayan her şeyi -adına ne denirse densin sünnet, sevap vs.- Kur'an'a ilave görme tavrı söz konusudur.[545] Örneğin; bu kişilere göre cemaatle namazın 25/27 kat sevap oluşu dahi dine ilavedir.[546] Kur'an'da geçmeyen bir bilgi olduğu için bu böyledir. "Kur'an'da yok" bu söylemin kimi müntesiplerince motto haline getirilmiş bir gerekçedir. Hemen hangi konu olursa bunun Kur'an'da geçmediği, gerekli olsa idi mutlaka belirtilecek olduğu şeklinde bir akıl yürütme söz konusudur.

Radikal bazı ehl-i Kur'an anlayışında tek hakem Kur'an'dır.[547] Ilımlı yaklaşımda olan görüş, Kur'an'ın önüne geçmemek kaydıyla güvenilir hadislere söz hakkı tanımaktadır.[548] Ancak yine de Peygamber sözü ile Tanrı sözü eşit olamaz[549] Hz. Peygamber'in hadis ve sünneti Kur'an'a denk dinin kaynağı değildir, olamaz. Onun söz ve uygulamaları hayattayken geçerlidir, onun vefatıyla birlikte dinin kaynağı yalnızca Kur'an'dır. Zira Kur'an evrenseldir, her zemin ve zamanda geçerlidir. Akıl ve Kur'an ışığında İslam her devir insanının dini ihtiyaçlarına cevap verebilir.[550] Rivayetler Müslüman kültürünün bir parçası olarak değerlendirilebilir ancak asla din olamaz. Kültürel bir unsur olarak kendilerinden faydalanmak mümkündür. Rivayetler arasında oldukça fazla sayıda uydurma bulunmaktadır. Böylelikle bunlar din olamaz, olamayınca da bunları dini manada kabullenmek zorunluluğu yoktur. Peygambere de mezhep imamlarına da evrensel dini hükümler koyma yetkisi verilemez, verilirse dine bunlar ortak edilmiş olur.[551]

Geleneksel birikimin ortaya koyduğu hükümlerin Allah'ın açıklaması ve mutlak-değiştirilemez doğru gibi algılanması rahatsızlık yaratmaktadır. Düşüncelerine göre aslen sadece Allah

---

[541] Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 92.

[542] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 431.

[543] Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/153-154.

[544] Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar V,* 22.

[545] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 191.

[546] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 146.

[547]Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 29.

[548] Yaşar Nuri Öztürk, *Dinde Yeniden Yapılanmak* (İstanbul: Yeni Boyut, 1997), 21.

[549] Atay, "Tanrı'nın Dini İslam", 5-14.

[550] Atay, "Tanrı'nın Dini İslam", 12.

[551] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 30.

açıklama yapar. Kur'an zaten mufassal olmaklığı ile ekstra açıklamaya ihtiyaç da duymaz. Ancak insan zihni yine anlama babında tefsir, yorum yapabilir. Bu mümkünse de bu yorumun Kur'an eksenli yapılmış olması gerekmektedir. Oysa ulema pek çok delil icat ederek Kur'an'a aykırı, ters, ona ilaveler getiren, onda eksiltmeler yapan hükümler[552] ortaya koyabilmiştir. Böylece kolay olan dini zorlaştırmışlardır. Daha radikal görüşe göre; hiçbir şekilde yorum yapmak ve 'şu ayette Allah şöyle demek istiyor, böyle demek istiyor' gibi bir söz söylemek asla doğru değildir.[553]

Bu söylem müntesiplerinin Hz. Peygamber'in aşırı yüceltilmesine karşı olduklarını, Hz. Peygamber'i insanüstü bir varlık olmayıp[554] ancak üstün bir insan, üstün ahlaka sahip bir şahsiyet olarak gördüklerini söylemeliyiz.[555] Bu noktada kendilerinin nezdinde Resul'ün konumundan ziyade Resul'ün Allah karşısındaki konumunun önem arz ettiğini görmekteyiz. Allah'ın sağlam sözü ile sabit tafsil yetkisini,[556] Resul'ün beşer nakli ile sağlam olmayan hadislerine intikal ettirmek acaba peygamberi, hadisi mi sınırlandırmak yoksa Allah'ı, Kur'an'ı mı sınırlandırmak anlamına gelmektedir, devre dışı bırakılan Allah mıdır, Elçisi midir?[557] denmektedir.

Hadisler dinde kaynak olamaz. Resulullah'ın da yaptığı şey Kur'an'dan 'hikmet' çıkartmaktır. Onun benimsediği tek kaynak da Kur'an'dır. 'Hikmet' kelimesi ile sünnet kelimesi eşitlenmiş, geleneğin peygamber tatbikatı karşılığı olarak kullandığı sünnet kelimesi yerine hikmet kelimesi kullanılmaktadır.[558] Bu görüşe göre sünnet ve hikmet ikincil kaynak değildir. Resulullah'ın Kur'an'dan hareketle çıkardığı doğru çözümlerdir. Ancak vahyedilmiş olması mümkün değildir. Böyle olsaydı Hz. Peygamber'in hatalarını izah etmekte zorlanırdık. Allah'ın, elçisine önce hata yaptırıp sonra da ona ikazda bulunması söz konusu olamaz.[559] Kur'an'da tek bir sünnetten bahsedilir ki o da sünnetullahtır.

Meselenin bir boyutu da; hadislerin gayr-i metluv vahiy olarak görülmesine karşı oluştur. Hz. Peygamber'in ilahi mesaj olarak Allah'tan aldığı sadece Kur'an vahyidir. Kur'an dışı bir şey indirilmemiş, Kur'an dışında bir bilgilendirme olmamıştır. Hadislerin gayr-i metluv vahiy görülüp dinin içine dahil edilmesine, dinselleştirilmesine karşıdırlar.[560] Hadis bir kültürdür. Hadislerin böyle görülmesi, Kur'an harici bir kanalla hüküm koyma durumunu ortaya

---

552 Mehmet Türkmen, "Allah Yapısı Olan bir Sisteme İnsanların Herhangi bir Şey Katması", *YouTube* (2 Ekim 2023), 0:01-2:18.

553 Dini Cevaplar, "Ku'ran'ı Anlamanın bir Yöntemi Var mıdır?", *YouTube* (7 Ocak 2018), 0:01-2:04.

554 el-Furkân 25/7-8.

555 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 311.

556 Hûd 11/1-2.

557 Bayraktar, "Eleştiriler", 111.

558 Süleymaniye Vakfı, "*Sahih Sünnet Nedir?", Facebook* (26 Mart 2018, 0:01-1:47).

559 Abdülaziz Bayındır, "Kitap ve Hikmet", (Erişim 7 Şubat 2024).

560 Fıtrat TV, "İslam'ı Nebimizin Hayatına İndirgeyenler", *YouTube* (5 Haziran 2023), 0:01-3:40.

çıkaracaktır ki bu katiyen kabul edilemezdir. Allah harici hiç kimse din namına hüküm koyamaz, buna Hz. Peygamber de dahildir. O sadece aldığı vahyi bildirir, ulaştırır. İnsanlar da sadece Hz. Peygamber'in getirdiği Kur'an'a uymakla yükümlüdürler. İtaat da sadece gönderilen mesajadır.

Sünnetin tamamen vahiy eseri olduğu, onun kendi arzusunca konuşmayıp[561] kendine vahyolunanı seslendirdiği ifade edilen görüşe[562] mukabil bu söylem taraftarı çeşitli ayetleri delil getirerek[563] bu fikri geçersiz kılmaya çalışmış, Kur'an dışında her sözün - peygamber sözü dahi olsa- beşer sözü olduğunu dolayısıyla Hz. Peygamber'in hadislerinin ilahi kaynaklı gayr-i metluv vahiy olarak görülemeyeceğini söylemiştir. Böyle görülüp hadislerin hükümde Allah'ın ortağı haline getirilmesine karşı durmuşlardır. Temel hassasiyet noktalarından biri budur.

Geleneğin Hz. Peygamber'in otoritesinin temsilini hadise, sünnete dayandırmasına mukabil bu söylem sahiplerinin Hz. Peygamber'in otoritesini Kur'an'dan aldığını söylemeleri meselenin nirengi noktasıdır. Hz. Peygamber'in sünnetinin Kur'an olduğunu, Kur'an'ın tatbikatı olduğunu söylemişlerdir.[564] Ehl-i Kur'an'ın sünnetin Kur'an'da olduğu vurgusu bizce mühimdir. Zira muhaliflerince hep hadis-sünnet karşıtı, reddiyecisi gibi algılanmışlardır. Oysa burada bize göre reddetme değil farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu söylemde hassasiyetle vurgu yapılan nokta şudur: Peygamber vahye tabi olmuştur. Vahyin canlı örnekliğidir. Gelenekte 'sünnet' olarak tabir olunanın ya da başka bir şeyin Kur'an'ın önüne geçirilemeyeceği, geçirilmemesi gerektiğidir.

Ehl-i Kur'an'ın hadisleri hüküm kaynağı görmeyip Kur'an'ı ön plana çıkarmakla birlikte yazılı ve görsel yayınlarında hadise, sünnete ve dahi geleneksel bilgiye (Kur'an'a uygunluğuna riayet edilerek) yer verdikleri gözlemlenmiştir. Kur'an'a uygun olanları Kur'an'ı anlamada yardımcı kaynaklık işlevi görmüştür. Bu söylem taraftarı kişiler Allah'ın iradesini yansıtan Kur'an'ı fazlaca öne çıkarmış, bunun dışında kalan hadis ve geleneksel bilginin Kur'an'ın önüne geçirilmemesine, onu gölgede bırakmamasına titizlik göstermiştir. Tüm söylemin özünün bu olduğunu söyleyebiliriz.

Nassların farklı algılanışı, güvenilirlik telkin etmediğini düşündükleri rivayetlere dayanmama neticesinde gelenekle ayrı düşen bu söylemin Hz. Peygamber'i yok saydığı, devre dışı bıraktığı ithamının isabetsiz bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmamız boyunca her iki görüşün anlayışında da aşırılıkların olabildiğini gördük. Kur'an'ın çok anlamlı, zû vücûh yapısı, delaletinin zanni olabilirliği durumu her iki görüşün de kendi görüşünü aynı ayetlerle

---

561 en-Necm 53/3-4

562 Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* (Beyrut: 1983), 1/96-97.

563 et-Tahrîm 66/1, et-Tevbe 9/43.

564 Bayraktar, *Kur'an ve Sünnet Ama Hangi Sünnet?*, 215-258.

temellendirebilmesine imkan tanımıştır. Bu nedenle hiçbir görüşün kendini hakikatin tek temsilcisi olarak göremeyeceği, görmemesi gerektiği açıktır.

Meselenin bizim zaviyemizden değerlendirilişine göre; ehl-i Kur'an olan da olmayan da bir yönüyle birbirinden farklı birşey söylüyor değildir. Hz. Peygamber Allah'ın kitabında emrettiği-yasakladığı ne ise onu uygulamıştır. Kur'an'da teorik olarak bulunan uygulama ne ise Hz. Peygamber onu canlı canlı tatbik etmiştir.[565] Buraya kadar herkes hemfikirdir. Bundan sonra işin rengi değişmektedir. Teori ile pratik birbirini bütünler, tamamlar ve ortaya din çıkar. Hiyerarşik olarak teorik Kur'an ilk sırada, pratik sünnet ikinci sırada gelir. Bunlar iki ayrı din kaynağı, din vaz' edicisi değildir. Zira ikisi birbirinden bağımsız, farklı şeyler söylüyor değildir. Kim Hz. Peygamber'in Allah'ı ve kitabını -haşa- kaale almadan, umursamadan, bunlardan bağımsız farklı bir şey söylediğini ya da yaptığını iddia edebilir? Hz. Peygamber'in yaptığı; aldığı emrin uygulanışının nasıl olacağını onu en iyi anlayan olarak şahsında mücessem hale getirmektir. Hz. Peygamber'in bu uygulaması ve örnekliğinin adına ister sünnet diyelim ister başka bir şey. Bizim gördüğümüz herkesin aynı tanıma imza attığı halde bir kafa karışıklığı ve kavram kargaşası yaşandığıdır. Ehl-i Kur'an bu bütünleme, tamamlama durumunu sanki Kur'an eksikmiş de Hz. Peygamber onun açığını kapatacak, tamamlayacakmış gibi anla(t)maktadırlar. Oysa bu tamamlama; teorinin pratikle birleşimi ile ortaya konan bir bütünselliktir.

Bu konuda Kur'ancı kişiler gibi düşünmeyen, farklı düşünen kişilerin fikriyatı ile bu bahsi noktalamak istiyoruz. Örneğin; Ali Bakkal şöyle demektedir: "Sünnetle amel etmek başka bir şeydir, Hz. Peygamber'in sünneti ile amel ediyoruz diye Hz. Peygamber'i Cenab-ı Allah'ın ortağı gibi kabul etmek meselesi daha başka bir şeydir. Kur'an-ı Kerim'de kendisine tabi olunması gereken sadece Hz. Peygamber değildir. Mesela ulu'l-emr'e de tabi olunması Kur'an-ı Kerim'de emrediliyor, şimdi ulu'l-emr'e tabi olunması emrediliyor diye, ulu'l-emr denilen şahıslar ile Hz. Peygamber aynı kefeye mi konulacaktır? Bunlar farklı farklı şeylerdir. Hz. Peygamber'in beyan ettiği hususlara da tabi olacağız, bununla beraber o bir beşerdir ve bir peygamberdir, onun açıkladığı hükümlere tabi oluyoruz diye hiçbir zaman kendisini Cenab-ı Allah'ın ortağı gibi telakki etmemiz söz konusu değildir, o ayrı bir konudur. Buradan oraya varmanın doğru olmadığını da düşünüyorum."[566] Nisa 59'da Allah, peygamber ve ulu'l-emr üçüne de itaat emrediliyor diye üçü ortaktır, diyor muyuz?

Kemal Sandıkçı şöyle demiştir: "Dünyada herhalde tevhidi korumak konusunda hiç kimse Hz. Peygamber'den daha hassas değildir. Onun bütün ömrü hep tevhidi koruma mücadelesi ile geçmiştir. Tevhidi korumak konusunda herhalde Allah'tan da hassas değildir hiç kimse, olamaz mümkün değil bu. Ama Cenab-ı Hakk'ın kitabına baktığımızda Allah'ın burada Rasulüne atıf

[565] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 342-346.

[566] Ali Bakkal, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı 1*, 61.

yaptığı çok ayet görürüz. Bu, Allah'ın peygamberini kendisine ortak ettiği anlamına gelmez herhalde. Tevhidi korumak öncelikle Allah'ın, sonra da peygamberin aslî meselesidir.

Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Kerim'i yorumu, eğer herhangi yorumlardan biri ise bizim için hiç de bağlayıcı olmadığı, hiç de önemli olmadığı anlamına gelir. Bu durumda böyle olduğu zaman din daha mı iyi anlaşılacak acaba, daha mı iyi yaşanmış olacak din; yoksa bir curcuna mı ortaya çıkacak? İslam eğer 1400 yıldır -peygamber dönemi dahil- hiçbir dönemde anlaşılmadı ise hiç uğraşmayalım kıyamete kadar da anlaşılmayacaktır. 1400 yıldır hiçbir dönemde yaşanmadı ise gerçekten gayret göstermenin anlamı yok, kıyamete kadar da yaşanması mümkün olmayacaktır."[567]

Bu söylemce yapılan; hayatın doğal akışı içerisinde seyreden, gelişen, olgunlaşan bir dini, dini hayatı metin üzerinden anlamaya, şekillendirmeye çalışmadır. Oysa bu kitabın bir yaşanmışlığı ve pratiği vardır ki o yaşayan sünnettir.

2. 4. 2. Hadisler Kur'an'a uygun olmalıdır

Bu söyleme göre Kur'an tek güvenilir, sağlam bilgi kaynağı olup hadislerin güvenilirlikleri bu kaynakla test edilerek ortaya konabilir, tespit edilebilir. Bu konudaki ölçüt; hadislerin Kur'an'la uyumlu olması, Kur'an'a uygun olmasıdır. Kur'an'ın hakemliğinde bir hadisin kabul görüp görmeyeceğine karar verilir.

Bu başlık altında söylemin bir yanılgısına dikkat çekmek istiyoruz. Hadislerde verilen bilgilerin Kur'an'dan fazla, farklı, detay olanını Kur'an'a ters bulmak gibi bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir. Ancak Kur'an'la uyumlu oluşun böyle bir şey olmadığı fark edilememektedir. Kur'an'a uygunluk; Kur'an'ın temel prensip ve felsefesine uygun olmak, aykırı olmamak şeklinde olmalıdır.

Örneğin; kadınların özel günlerinde namaz, oruç ibadetini icra etmemeleri ile ilgili rivayetlere ilişkin olarak[568] "Kur'an'a ters şeyler hadis olamaz."[569] denmiştir. Kur'an'da 'adetli kadın namaz kılsın, oruç tutsun' şeklinde açık-net bir hüküm olur da Hz. Peygamber bu açık emre rağmen 'kadınlar bugünlerinde namaz kılmasın, oruç tutmasın' diye bir hüküm koysa bu durumda alenen Kur'an'a ters düşen bir söz söylenmiş olabilir. Bildiğimiz kadarıyla ortada böyle bir durum yoktur. Bu, işin zahiri yönüdür. Hz. Peygamber Kur'an'da bir aslı olan konulara ilişkin Kur'an'da yer almayan açıklamalarda bulunarak tafsil, takyid, tahsis yapabilmiş ve böylece Allah'ın ona tanıdığı teşri yetkisini kullanabilmiştir. Cuma suresinde umum ifade eder şekilde gelen Allah'ı zikir (Cuma namazı) durumundan tahsis ile kadınları muaf tuttuğu gibi

[567] Kemal Sandıkçı, *Güncel Dini Meseleler,* 86.

[568] Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I,* 149-150. Atay, yasağın sadece cinsel münasebet olduğunu söyler.

[569] Süleyman Ateş, *Kuran Ansiklopedisi* (İstanbul: Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997), 8/16-17.

ya da Kur'an'da zikredilen namaz vakit ve rekatlarına Medine döneminde durumun iktizası gereğince vakit ve rekat ilave etmesi gibi eylemler bu kabildendir. Bunların Kur'an'da bir aslı vardır. Hz. Peygamber de bu asla dayanarak sahip olduğu vahiy terbiyesinden ilhamla içtihat ederek bu açılımları, ilaveleri, kayıtları yapmıştır, koymuştur. Mutlaka Kur'an'da o meseleye bir değini vardır. Kur'an'daki asla binaen Hz. Peygamber ilahi hüküm koymuştur veya çıkarmıştır. Yoksa re'sen kendi kendine mesela namaz gibi bir ibadet koymamıştır, koyamaz. Dinin koyucusu, kurucusu Allah'tır. Kur'an'da namaz emri vardır, Allah namazı emretmiştir, Hz. Peygamber buna rekat-vakit ilavesinde bulunmuştur. Aynı şeyi özel günde yapılamayacaklarla ilgili de düşünebiliriz. Allah bugünde cinsel ilişkiyi yasaklamıştır, Rasulü de Kur'an'da bugünlerde yapılamayacak şeyler olduğu söylenmiş, bir asıl ortaya konmuş olduğu için buna dayanarak başka yasaklar ilave etmiştir diye düşünmekteyiz. Bu söylemce rivayetler Kur'an'a ters olup olmama cihetinden değerlendirilmeye tabi tutulmuş olup zahiren ters olduğu düşünülen rivayetlerin bu ölçüt uyarınca hadis olamayacağında karar kılınmıştır. Örneklerde görüldüğü üzere hadisler Kur'an'ın koyduğu hükümden farklı, fazla, onda yer almayan bir ayrıntı getirmektedir. Bunu gelenek 'tahsis, tavzih, tebyin, tafsil' olarak görürken söylem, 'Kur'an'a ters olma ve aykırılık' olarak tesmiye etmektedir.[570] Yoksa hadisler Kur'an'ın emrettiğini yasaklıyor ya da tam tersi yasakladığını emrediyor değildir. Bu söyleme göre; hadiste bulunan mesele, Kur'an'da bulunmadığında 'aslı olmayan,[571] Kur'an'a aykırı' şeklinde nitelenmektedir.

2. 4. 3. Ayetlerin ilahi, evrensel; hadislerin beşeri ve yerel olduğu düşüncesi

'Rivayet'lerin o günün anlayışını yansıttığı, uydurulan rivayetlerin din haline getirildiği, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in örnekliğine uygun olmayıp Kur'an'ın örneğin kadına tanıdığı haklardan onu mahrum bıraktığı ifade edilmiştir.[572] Bu tür rivayet olsun, ayet olsun tümünün aynı anlayışın ürünü olması cihetiyle eleştiri alma noktasında birbirinden bir farkı olmadığı gerçeği ortadadır. Zira Kur'an da hadisler de aynı coğrafya ve zamanda yaşayan, aynı kültüre sahip insanlara hitap etmektedir. Kadınlara ilişkin konulardan olan başörtüsü, mirasta aldığı payın oranı, şahitlikteki durumu vb. konular Kur'an'da geçtiği halde eleştiri almaktadır. Dolayısıyla bugünün algıları ve değerleri ile bakıldığında Allah kelamı olup uydurma olmamasına rağmen günümüz insanı tarafından Kur'an'da da eleştiriye konu olabilecek şeyler bulunabilmektedir. Bu kişiler bu sorunun kaynağının kendisi de farkındadır ve bunu belirtmektedir. Hadislerde 'erkek egemen söylem mevcut' demek suretiyle kadının olumsuz

---

[570] Öztürk, *Kur'an'daki İslam,* 108. Z. Bayraktar, "Kur'an'a aykırı hüküm ihdas etmek, Kur'an'da var olan bir hükmün tam tersini söylemek değildir. Kur'an'da bulunmayan bir hükmü vermek de (Kur'an eksiktir ve bu hükümle tamamlanıyor anlamına geleceği için) Kur'an'a aykırıdır." demektedir. *Hangi Sünnet?,* 392.

[571] Ali Osman Koçkuzu, *Hadislerin Kur'ân'da Arzının Problemleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 198.

[572] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 565.

konumlandırılışının böyle bir mentalite üzerinden olduğunu ikrar etmektedir.[573] Ancak aynı erkek egemen söylemin Kur'an'a da hakim olduğu herkesçe malumdur. "Allah'ın dini; Allah'ın kitabından öğrenilebilir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in de tabi olduğu tek yol budur."[574] Bu kişiler Kur'an Allah kelamı olduğu için onu eleştiri dışı kategoriye dahil ederken hadislerin insan sözü olup güvenilir yollardan bugüne erişmemiş olması cihetiyle onları eleştirilebilir görmektedirler. Bu söylemde rivayetlerin sübut problemi nedeniyle güvenilmez olup tam bir kaotik manzara sergilediği belirtilmiştir. Bu gerekçeye binaen içinden çıkılamaz durumdaki hadis-sünnet yerine böyle bir sorunu olmayan Kur'an'a dönmelidir, yönelmelidir. Bu bakış açısıyla Kur'an'la baş başa kalınıp Arapça bilgisi ile hatta kimi zaman bu bile olmaksızın sözcükler üzerinden giderek Kur'an'ın üslubu, terminolojisi ve benzeri gibi önemli noktalar ihmal edilerek, bilinmeden bir takım açıklamalar ortaya konabilmektedir. Bunun halktaki karşılığını bir örnekle izah edecek olursak 'Salat' yaşayan sünnet yoluyla şartları, rükunları belli bir ibadet, ritüel olarak günümüze gelmişken bu kelimeye kimi 'yardımlaşmak, dayanışmak', kimi 'destek olmak, destekleşmek'[575] gibi anlamlar verebilmekte, ortaya söz ve uygulama birliğinin olmadığı bir tablo çıkmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'an'ın sünnetin tayin ediciliğinden bağımsız olarak ele alınması ümmeti vahdete değil tefrikaya sevk eder. İstenen uygulama birliği ancak Peygamber'in örnekliği ile mümkün olabilir. Son söz olarak şunu mutlaka belirtmeliyiz ki; ayet de hadis de aynı toplum ve toplumsal şartların sevki ile sadır olmuş olup bu manası ile farklı değerlendirilmeyi hak etmemektedirler. Bugün yapılması gereken; her iki kaynaktan damıtılmış, tebellür etmiş ilkeleri tespit etmek ve bu ilkeler ışığında yol almaktır.

2. 4. 4. Gelenekten Farklılaşan Sünnet Anlayışı

Sünnet sözlük anlamı itibariyle; alışılagelmiş-izlenen yol, kanun, çığır, gidişat, tavır gibi manalara gelmektedir.[576] Gelenekte daha çok Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden ibaret[577] olması anlamına gelen hadisçilerin tanımı genel geçer bir tanım olarak öne çıkmıştır. Bu söylemde bu sünnet tanımının problemli olduğu düşünülmektedir. Söylemdeki bir görüşe göre; sünnetin Peygamber'in söz ve davranışlarına hasredilmesi Kur'an'a kesinlikle aykırı olan bir tanımlamadır. Kur'ani sünnet sünnetullah olup tüm peygamberlere Allah'ın uymalarını farz kıldığı emir ve yasaklardır.[578] Benzer bir tanımla sünnet; Kur'an'da tavsiye edilen, emredilen,

---

[573] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 554

[574] Yasin Kara (ed.), *Dini Cevaplar 2*, 12.

[575] Kürsü TV, "Namaz Ne Demektir?", *YouTube* (7 Kasım 2022), 4.50-7:00. 'Kur'an Bize Yeter', 'Din Kur'an'dır' gibi sosyal medya gruplarında da benzer yaklaşımlara rastlanmıştır.

[576] Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmûd b. Ömer Zemahşeri, *Esâsu'l-Belağa* (Beyrut; 1965), 310.

[577] Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları* (Ankara; 1985), 402.

[578] Süleymaniye Vakfı, "Saptırılan Sünnet Kavramı", *Facebook* (19 Mart 2024, 0:01-0:59). Burada anlaşılan bu mana el-Ahzâb Suresi 38. ayetle delillendirilmeye çalışılmıştır ki ayetin yanlış anlaşıldığını düşünmekteyiz. Ayetin manası şöyledir: "Şu halde, Allah'ın kendisine emrettiği bir işi yapmış olmasından dolayı peygambere hiçbir şekilde suç

Kur'an'da bulunan fiillerdir.[579] Geleneğin tanımladığı şekliyle onun her sözü, her fiili, her takriri değildir.[580] Sünnet tanımındaki eksiklik ya da yanlışlık nedeniyle Hz. Peygamber'in tüm söz, fiil ve onaylarının -yeme içme stilinden, giyim kuşam tercihine kadar- sünnet olarak görülmesi sorunu vardır, halbuki böyle bir şey olamaz, olsaydı da bağlayıcılığı olmazdı. Çünkü Resul de Müminler de sadece Kur'an vahyine tabi olmakla emrolunmuştur, diye düşünülmüştür. Bu kişilerce 'sünnetü Rasul' tarzında bir kavram, terkip Kur'an'da bulunmayıp Kur'an'da mevzubahis olunan sünnet 'sünnetullah'tır. Bahse konu olan her neyse 'Öyle bir şey Kur'an'da yok!' sloganvari cümlesi ile sıkça karşılaşılabilmektedir. Klasik 'sünnetü Resul' ne literal olarak ne de içerik olarak Kur'an'da bulunmaz, bu sebeple de bu düşünce sahiplerince kabul görmez. Hemen her şeyin Kur'an'da bulunduğu, bulunmayanınsa dinden olmadığı fikri hakimdir.[581]

Bu düşünce sünnet konusunda farklı bir anlayışa sahiptir. Bunun da temelinde Nebi-Resul ayrımına gitmeleri yatmaktadır. Buna göre; Nebi, Peygamberin beşeri yönünü temsil ederken Resul aldığı vahyi tebliğ etme sorumluluğunu, elçilik vazifesini ifade eder. 'Sünnet' olan uygulama 'Resul'ün şahsında izhar ettiği uygulamalardır. 'Nebi'nin vahye dayanmayan, dinin kapsama alanına girmeyen, insani yönü itibariyle yaptığı uygulamalar sünnet değildir. Bu düşünceye göre; Hz. Peygamber Kur'an ayetlerinde anlatılanlara uymuştur. Dolayısıyla Elçi'ye uymak için yapılması gereken; onun yaptığı gibi ayetlerde anlatılanlara uymaktır. Allah ve Resulüne uymak bu demektir, böyle olur. Kur'an'ın nasıl tatbik edileceği 'Resul'ün sünneti'nden öğrenilir. Onun sünneti de Kur'an'dır. 'Resul' Kur'an'ı tatbik ettiğinden sünnet denen şeyi Kur'an'dan -hadisler güvenilir değildir-[582] doğrudan çıkarsayabiliriz. Bu sünnet Kitabın birebir tatbikatı olup ona açıklama veya ilave getiren bir uygulama da değildir.[583] Son tahlilde dikkat edilirse bu kişilerce söylenmek istenen şey; "Kur'an sünneti de kapsar."[584] Peygamber'in sünnetinin derleneceği adres Kur'an'dır. Peygamber Kur'an'ı tatbik etmiştir. Bir kesime göre ekibi ile birlikte Kur'an'dan Allah'ın kitabında öğrettiği hikmet metoduyla doğru hükümler (hikmet) çıkarmıştır. Bu çıkarılan hükümler, hikmetler onun sünnetidir. Ezcümle;

---

isnat edilemez. Bu hüküm, Allah'ın daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da cari olan hükmüdür. (Bilin ki) Allah'ın hükmü tartışmaya açık değildir." M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* 541. Hz. Peygamber'in örfe aykırı olarak Allah'ın istemesi, emretmesi neticesinde evlatlığının boşadığı hanımla evlenecek olması ona bir darlık ve sıkıntı vermekteydi. Allah burada Peygamber'ine kendisinin emri olan bir şeyi yerine getiriyor olmaktan dolayı sıkıntı duymaması gerektiğini belirterek onu rahatlatmakta, toplumun telakkilerine aykırı olarak da olsa Peygamber'in emredileni yaptığını ve bu hükmün tartışmaya açık olmadığını belirtmektedir. Bu her zaman için, önceki peygamberler için de (Sünnetullah) böyle olmuştur, demek istemektedir. Ancak görüş sahibi, 'Allah'ın Nebisine farz kıldığı' ifadesinin ardından gelen 'sünnetAllah' ifadesini Kur'ânî Sünnet tanımı olarak anlamıştır. Böylece sünnetin - iddiasına göre- peygamberin gelenekçe tanımlandığı şekliyle söz ve fiilleri değil Allah'ın nebisine farz kıldığı emirler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

[579] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 344.

[580] Zeki Bayraktar, "Çok Eşlilik Sünnet mi?", *Kitap ve Hikmet Dergisi* 31 (2020), 26-30.

[581] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 345.

[582] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 212.

[583] Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 349.

[584] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 194.

hikmet, sünnet Kur'an'ın içindedir. Peygamber'in Kur'an'dan çıkardığı doğru hükümlerdir. Kur'an'dan ayrı bir şey değildir. İkinci bir kaynak değildir.[585] Kur'an denilen her yerde de peygamber vardır.[586] Geleneksel düşünce ise Kur'an'ın hitabî-kitabî söyleminin Hz. Peygamber'in tatbikatında hayat bulup mücessem hale geldiği düşüncesinden hareketle onun amelî ve kavlî sünnetini, bunları içeren hadislerini mühimsemiş ve Kur'an'ın ilkeler bazındaki teorik yönünün açılımı denebilecek sünnete uymayı Resule tabi olmak, itaat etmek olarak anlamıştır. Bu sünnet yaşayan sünnet yoluyla bize intikal etmiş ameli-mütevatir sünnet ile hadislerden süzülüp çıkarılan temel ilkelerdir. Kanaatimizce; Hz. Peygamber Kur'an'ı tatbik ettiğinden, onun sünnetini anlamak için -üstelik de sübut problemi olmayıp köken itibarıyla sağlam olan- Kur'an'a bakmak yanlış değildir ancak eksiktir. Bu eksiği de Hz. Peygamber'in uygulamasına bizzat şahit olan sahabenin aktardıklarından öğreniyoruz. Zira insanoğlu anlatılanları uygulamalı olarak yapıldığında en iyi öğrenmeyi gerçekleştirebilir. Sünnet bir bu yönüyle önemlidir. Bir de Kur'an'ın sübut problemi olmasa da delalet sorunu vardır. Bunun çaresi de Hz. Peygamber'in tayin edici uygulaması yani sünnetidir. Bu açıdan da sünnet mühimdir. Hadisin, sünnetin sübut sorunu var deyip içinden çıkılamaz diye düşünülüp bir kenara koymak yerine ilimde cehd ü gayretimizi sonuna kadar ortaya koyup sünnetin sağlıklı bir şekilde tespitini yapabilmeliyiz.

Rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyeti dediğimiz sübut problemi ile doğru anlaşılıp anlaşılmadığı meselesi her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur.[587] Geçmişte sünnet 'bilgi ve delil değeri' açısından meşru, bağlayıcı görülmüş olup yalnızca sübut ve delaleti ile ilgili tartışmalara konu olmuştur.[588] Bu söyleme göre de; hadisler konusundaki temel problem güvenilirliktir ancak bilgi değeri açısından geçmiştekinden farklıdır.[589] Bu söylemde hadisleri ilk 3 asırda çok fazla hadis uydurulduğu gerekçesiyle Kur'an derecesinde güvenilir bulmama durumu söz konusudur. Hadisler ancak Kur'an'a uygunluk yoluyla sübut bulursa kabul edilebilir. Güvenilir olanlarının yardımcı, ikincil kaynak olarak görülebileceğini söyleyen görüş vardır. Ancak yine de Kur'an ayarında bir kaynak olamaz.[590] Örneğin; Peygamber dahi olsa Kur'an'da kendisine hiç atıfta bulunulmamış orijinal bir hüküm koyma yetkisine kimsenin sahip olamayacağını iddia eden söylemin önde gelen ismine göre, hadisler bir çırpıda kaldırılıp atılacak şeyler de değildir. Dine ilave hüküm getirmeyenleri değerlendirilip kullanılabilir.[591] Rivayetlerdeki sorunlar bertaraf edilse de hadise, sünnete kaynak hiyerarşisinde 2. basamağa oturma hakkı yine de tanımayacak olanlar söylem taraftarlarının çoğunluğunu teşkil eder.

---

585 Süleymaniye Vakfı, "Sahih Sünnet Nedir?" *Facebook* (26 Mart 2018, 1:47).

586 Kur'an ve İslam, "Allah, Kur'an Yetmiyor mu Diyor", *YouTube* (31 Aralık 2019), 4:15-4:19.

587 İsmail Hakkı Ünal, "İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 24-31.

588 Ferhat Koca, "Sünnetin İslam Hukukundaki Teşri Değeri", *Din ve Hayat* 35 (2018), 11-16.

589 Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 398.

590 Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III,* 14.

591 Öztürk, *Dinde Yeniden Yapılanmak*, 27.

Sağlam da olsa tek hüküm koyucu Allah olduğu ve Kur'an dini açıklamada hadislere muhtaç olmayıp tek başına yeterli olduğu için[592] kaynak görülmeyip tarihsel bir veri olarak geçmişi anlamada kullanılabilir.[593] Hadisin Kur'an'dan daha ziyade belirleyici olması, Kur'an'ın önüne geçirilmesi, hadis vesilesi ile Kur'an'a ilave-eksiltme yapılması, hadisin Kur'an'ın benzeri, alternatifi görülmesi[594] gibi konularda endişe duymakta ve bu bakış açısını eleştirmektedirler.[595] 'Hadis olmazsa din eksik kalır.' söylemine tepkililerdir.[596]

Hadise dair temel düşünceleri iki nokta üzerinde odaklanmaktadır: Hadis rivayetlerinin günümüze güvenli bir şekilde ulaşmadığı ve Kur'an'ın da başka hiçbir şeye muhtaç olmayacak derecede yeterli, yetkin olduğu.[597] Kur'an'ın Allah tarafından korunma sözü ile mukayyed olup[598] kendisinin sıhhatinde en ufak bir şüphe, tereddüt söz konusu değilken; sünnetin böyle olmadığı, eğer onun da kaynaklığı söz konusu olacaksa tıpkı Kur'an gibi korunmuş olması ve Peygamberce dikte ettirilmesi gerektiği şeklinde bir tezleri vardır.[599] Ancak Kur'an eksik olup hadisle tamamlanma gibi bir durum söz konusu değilse de Hz. Peygamber'in Kur'an ayetlerini destekler nitelikte sözlerinin olduğu kabul edilmiştir. Bunların sıhhati de ancak Kur'an ışığında tespit edilebilebilir.[600] Kaynak ancak ilahi olur, beşeri olamaz. Kaynağı ancak Allah belirler. O da dinin tek vaz' edicisinin,[601] kaynağının Kur'an olduğunu söylemektedir.[602] Netice itibariyle tüm bu nedenlerle hadis Kur'an gibi kaynak olamaz. Kur'an'dan hüküm çıkarıldığı gibi hadisten de hüküm çıkarılamaz.

Yaklaşım açısından; Kur'ancı kişilerin -en azından bir kısmının- hadis metinlerine literal, sebeb-i vürudu gözetmeyen parçacı, gelişigüzel bir yaklaşımla yaklaştıkları söylenebilir.[603] Üstelik sıklıkla örnek verdikleri hadisler öze, dinin aslına yönelik hadisler değil, teferruata ilişkin içeriklere sahip hadislerdir. (kertenkele, deve idrarı vesaire) Bunlar sebebiyle insanlar

---

592 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 91.

593 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din*, 80.

594 Mehmet Okuyan, "Sünnet Nedir?", *Facebook* (29 Aralık 2018, 0:21).

595 Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 391.

596 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 114.

597 FetvaNet, "Hadisler Olmasaydı Hangi Vakitte Namaz Kılacağımızı Bilemez miydik?", *YouTube* (27 Eylül 2021), 0:15-2:42.

598 el-Hicr 15/9.

599 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 58.

600 Öztürk, "Ehl-i Kur'an Ekolü", 181; FetvaNet, "Hadislere İnanmayan Kişinin Hükmü Nedir?", *YouTube* (7 Ekim 2021), 2:50-3:01; Muvahhid Düşünce, "Hadis İnkarcıları Bizden Uzak Dursun!!!", *YouTube* (13 Temmuz 2013), 0:01-0:38.

601 Yûsuf 12/57.

602 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 91.

603 Hayri Kırbaşoğlu, "Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni bir "Sünnet Tanımı" Denemesi", *İslami Araştırmalar* 5/1 (1991), 21-37.

hadislerle arasına mesafe koymakta, hadislere şüphe ile yaklaşmakta ve onlardan uzaklaşabilmektedirler. Aşağıda örneklerle detaylandıracağız.

2. 4. 5. Hadisi anlamada sorunları

Hadisleri anlamada sorun yaşama, farklı ya da yanlış anlama bugünün problemi değildir. Öteden beri özel ya da genel pek çok nedenle hadisler yanlış anlaşılagelmiştir. Bu sebeple birçok hadis kimi zaman Kur'an ayetleri ile çelişiyor sanılabilmiştir. Tekineş'in tespitine göre; önyargılı tutumlar ve hatalı anlamalar hadislerle Kur'an'ın çeliştiği gibi bir iddianın doğmasına neden olmaktadır. Yine ona göre; çelişik gibi görünen hadisler ya isnadı yönüyle zayıftır ya da yorum farklılığı böyle bir manzara ortaya koymaktadır. Ayeti de hadisi de anlayan akılların, farklı algıların neticesinde ortaya çıkan farklı yorumlamalar arada bir çelişki varmış sonucu yaratabilmektedir ki aslen sorun anlama-yorum sorunudur.[604] Hadisler zahirleri itibarıyla değerlendirmeye tabi tutulmamalıdır. Ayetlere yaklaşımda olduğu gibi hadise yaklaşımda da ne söylediği öne çıkarılıp bu yönüyle anlaşılıp ne söylenmek istendiği gözardı edilebilmektedir. O zaman da hadisten hasıl olması gereken maksat meydana çıkmayabilmektedir.[605] Polat'a göre; hadisleri kendi iç bütünlükleri içinde değerlendirmeye tabi tutma, Kur'an ayetleri için de geçerli olan tarihsellik-evrensellik sorununa hadislerin de dahil olduğunu unutmama, tarihi bütünlüğü içerisinde hangi arka plana sahip olduğunun tespitinin doğru yapılması şarttır.[606] Hadisler yanlış anlaşıldığı zaman inkar cihetine gidilebilmektedir. Halbuki bir hadisin doğru anlaşılabilmesi için hemen her ilmin olmazsa olmazı diyebileceğimiz metodolojisi, tarihi, bütüncül olarak İslam tarihi ve hadis semantiğinin bilinmesi muhakkak surette gereklidir.

Ehl-i Kur'an hadis sahasını problemli görmekte, içinden çıkılamaz bulmaktadır. Yukarıda sayılan pek çok parametreyi dikkate almadıkları az sonra vereceğimiz örneklerle görülecektir. Onlara göre en mühim ölçüt Kur'an'a ve akla, bilime uygunluk,[607] mevzu bahis olan şeyin Kur'an'da bulunması, geçmesidir. Yine söyleme göre; Kur'an mübin ve mufassal olup hadis gibi sorunlu, problemli olan bir veriye ihtiyaç duymamaktadır.[608]

Örneğin kadının yanında bir mahremi olmaksızın uzun mesafeli bir yola çıkamayacağını belirten hadisler böyle bir yasağın Kur'an'da bulunmadığından bahisle derhal 'uydurma' ilan edilebilmiştir. Bu bahsin kapanışı ise şu cümleyle yapılmıştır: "Toplumda eşkıyalık gibi

---

[604] Ayhan Tekineş, "Hadisin Sübutunu Tespitte " Kur'ân ile Karşılaştırma" Meselesi", *İLAM Araştırma Dergisi* II/2 (1997), 87-104.

[605] Abdulkadir Evgin, "Örneklerle Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Sebepleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000), 112.

[606] Salâhaddin Polat, "Hadislerin Kur'ân'a Arzının Problemleri", Sünnetin Dindeki Yeri Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, 176- 185.

[607] Taslaman, *İslam ve Kadın,* 70.

[608] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 91.

tehditlerin olduğu belli bir dönemde bir tedbir olarak kadınların yalnız başlarına seyahat etmemesini tavsiye etmek önerilmiş veya gelenek olarak uygulanmış olabilir."[609] Bu cümle bize hadisteki yasağın gerekçesinin bilindiğini göstermektedir. Öyleyse yapılması gereken bu hadisi uydurma görmek yerine kendi sosyolojik gerçekliği içinde algılamak olmalıdır.

"Kız çocuğunun idrarını temizlemek için yıkamak gerekir, erkek çocuğunun idrarını temizlemek için su serpmek yeterlidir." şeklindeki hadis 'kadınların aşağılanması' şeklinde değerlendirilmiş, akla aykırı görülerek uydurma olduğu söylenmiştir.[610]

Bir başka örnek, kadının sünneti konusudur ki bu konuda da hadis uydurulduğu ifade edilmiştir. Kültürel bir öğenin 'din' gibi görülemeyeceği malumdur. Nihayetinde bu uygulama 'dini' bir emir olarak teklife de konu olmamıştır. "Kadın sünneti cahiliye döneminde Araplarda mevcut olan, İslam döneminde de devam eden bir örftür."[611] Ancak bu konuda da yine aynı söylem işletilmiş, bu konuya dair de 'uydurma' yorumu yapılmıştır.

Hadislerin birbirini nakzeden çelişik sözler olarak algılanma durumu söz konusudur. Halbuki rivayetlerde görülen zıt gibi durumlar arasında bir öncelik-sonralık durumu vuku bulmuş olabilir ya da genel bir yasaklamadan kişiye özel bir istisna etme durumu da olmuş olabilir. Örneğin; bir rivayette Hz. Peygamber'in ateşle dağlama yapmayı yasakladığı ancak bir başka rivayette bir sahabeyi sivilce sebebiyle dağladığı nakledilmekte ve burada bir çelişkinin olduğu ifade edilmektedir.[612] Oysa bu dağlama olayının yasaktan önce olabilmesi mümkündür ya da bir zarurete binaen o şahsa özel bir izin ve uygulama söz konusu olabilir.

Bir başka örnek; Uraniyyin hadisi olarak bilinen hadiste Hz. Peygamber'in ilgililere verdiği cezanın 'zulüm' gibi görülüp 'Alemlere Rahmet' peygamber de zalim olamayacağına göre bu hadisin 'uydurma' olması uygundur diye düşünülmüştür.[613] Halbuki Hz. Peygamber yerine göre adaletin gereği neyse onu yapan, 'rahmet' Peygamberi olduğu gibi 'melhame' Peygamberi de olan bir elçidir. Bu iki sıfatı da kendinde barındırır. Bu da bir çelişki değildir. Maide 33'e bakıp Allah'ın zalim olabileceği iddia edilemez. Yerine göre hak edene Kur'an da ağır cezalar kesebilmiştir.

Hz. Peygamber'in tasarrufatı ile ilgili geçmişte pek çok çalışma yapılmıştır. Bu tasarrufların ayırt edilmesi, hangi sıfatla yapıldığının tayin edilmesi elzemdir. Zira onun söylediği, yapıp ettiği her şeyin mutlak sünnet olduğu söylenemez. Emir kipinde gelen her söz mutlak manada emir içerikli değildir. Onun tasarrufatı sadece tebliğ, ifta ile sınırlı değil kaza, imaret-imamet

---

609 Taslaman, *İslam ve Kadın*, 64-65.

610 Taslaman, *İslam ve Kadın,* 70.

611 Şemsettin Kırış, "Bir Sünnet Türü ile İlgili Hadislerin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi* XVIII/1 (2020), 7-26.

612 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 138.

613 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 99.

başta olmak üzere daha birçok hedefe yönelik, zengin anlam içeriğine sahip tasarruflardır.[614] Örneğin, Hz. Peygamber'in hadislerinde hasta ziyaretinin, davete icabetin, hapşırana 'Yerhamukellah' demenin emredildiği görülür. Altın yüzüğün, ipek elbisenin vs. yasaklandığı görülür.[615] Bu emir ve yasaklarla hedeflenen; muhatap kitlenin gönüllerini en güzel olana yönlendirme arzusudur, onları dünyaya bağlanmadan uzaklaştırma isteğidir.

Hadisleri değerlendirirken Arapların İslam öncesi yaşam tarzına, algısına, kültürlerine, edebiyatlarına, edebi sanatlarına ve benzeri birçok şeye vakıf olmak şarttır. Bu dikkate alınmadığında yanlış yorumlar yapılabilmektedir. Örneğin, 'iki kız evlat yetiştirenin cennetlik olacağı' yönündeki hadisler böyledir. Bu kadar kızı olmayanın ya da erkek çocuğu olanın suçu nedir, denilmektedir.[616] Arap toplumundaki kadına bakış açısını bilmeyen yoktur. Hz. Peygamber'in kadın haklarını iyileştirme, ona bakış açısını düzeltme yolunda ne çok uğraş verdiği herkesin malumudur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kız çocuklarına değer verme, onları sevme, koruma vb.'ne yönlendirmeye teşvik babında söylemiş olduğunu düşündüğümüz bir söz 'Cennete gitmek bu kadar kolay mı?' şeklinde bir yoruma tabi tutulmuştur. Cennet bu kadar kolay gösterilirken kalbinde zerre kadar kibir olan, akrabası ile ilişkiyi kesenin cennete giremeyeceğini söyleyen başka hadislerle ortaya bir çelişkinin çıktığı söylenmiştir.[617] Oysa burada terğîb, terhîb üslubunun kullanıldığını söyleyebiliriz. Terhîb ifadesi olarak 'Bunları yapmaktan sakının, kaçının.' manasında serd edilen hadislerdir. Terğîb ve terhîb üslubunun özelliği budur. Bu üslupta "Allah sever/buğz eder, küfürdür/şirktir, cennetliktir/cehennemliktir, Cennet vacip olur/ Cehennem vacip olur, bizden değildir/ Mümin değildir/iman etmiş sayılmaz, veyl olsun/Lanet olsun gibi değer hükümleri taşıyan ifadelerle konuların anlatıldığı görülür."[618]

Benzer bir rivayet abdesti hakkıyla almak, mescitlere çokça rağbetli olmak ve bir namazı eda edince hemen gitmeyip diğer vakti beklemenin günahları yok edip dereceleri yükselteceğini haber vermektedir. Bu tür hadisler, belirtilen ibadetlerin kıymetli olup Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yolunda bunlara rağbetle küçük günahların affolunacağına işaret eder. Ne günah işlenirse işlensin o günahtan temizlenmek için gidip bir abdest alma yeterlidir diye bir şey yoktur.[619] Böyle bir şey kastedilmemektedir.

---

[614] Muhammed Tâhir bin Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi,* çev. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 73-91.

[615] "Allah'ın, kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram etti?" Bu ayetle (el-A'râf 7/32) altın-ipek yasağının çeliştiği düşünülmüştür. Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 99.

[616] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 257.

[617] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 258.

[618] Mehmet Görmez, "Terğîb ve Terhîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/508- 509.

[619] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 263.

Bir kısım hadislerin anlaşılması oradaki edebi sanatların bilinmesine bağlıdır. "Kalbinde zerre miktarı kadar kibir bulunan kimse cennete giremez." hadisinde terhîbe ilaveten istiare sanatının da kullanımı vardır. Hz. Peygamber büyüklenme gibi çirkin, kötü bir ahlakın bir mümine yakışmayacağını, bunun kişiyi cennetten mahrum edebileceğini bu edebi sanatı kullanarak çarpıcı, etkili bir biçimde belirtmektedir.[620] Dolayısıyla bu hadislerde cennete girmek zorlaştırılmayıp bu ifade yolu ile bu ahlakın kişinin benliğinde yer etmemesi adına ciddi bir dikkat çekme söz konusudur. Yoksa ifade edildiği gibi cennete ve cehenneme girmenin oyuncağa çevrilmesi[621] gibi bir durum söz konusu değildir.

Allah'ın bacağını, baldırını açacağı şeklindeki hadis 'yakışıksız ifade' denilerek reddedilmiştir.[622] Hadisteki ifadenin birebir aynı Kalem 68/42'de geçmektedir. 'Allah'ın baldırı' ifadesinin zahirine bakılarak bunun uygunsuz, yakışıksız olduğuna karar verilmiştir. Halbuki bu ifade Arap dilinde mecazlı bir kullanımdır ve Kıyamet gününün dehşetli, meşakkatli, şiddetli oluşunu anlatmak için kullanılır.[623] Bu sözünde de Hz. Peygamber Arap diline ait bir deyim, bir edebi sanat (istiare) kullanmıştır. Eğer bu husus göz önünde bulundurulsa idi hadis hemen dış görünüşüne bakılarak yakışıksız ilan edilmezdi.[624]

Hadislerin bir kısmı da mitolojik içeriklidir. O dönem insanı mitolojik bir evren tasavvuruna sahiptir. Dolayısıyla güneşin doğuşu 'şeytanın iki boynuzu arasından' denilerek tasvir edilmiştir. Sıcak ve soğuğun cehennemin iki defa nefes alışı sebebiyle gerçekleştiği söylenebilmiştir. Gündelik hayatı akla, bilime, mantığa göre değil de fal, büyü, uğur, kehanet, cin ve benzeri unsurlar üzerinden işleyen muhatap kitlenin dünyasına, algısına göre konuşan Hz. Peygamber'in muhataplarına bugün için saçma, temelsiz, asılsız ve anlamsız[625] gelebilecek türde yaklaşması yadırganmamalıdır.

Konjonktürel, dönemsel içerikli hadisler de yanlış anlaşılabilmiştir. O dönem koşullarında gelişen ilişkiler düzleminde Yahudiler selam vermeden bir Müslümanın selam vermemesi, onların selamına 've aleyküm' diyerek mukabele edilmesi gibi bir takım uygulamalara

---

620 Yaşar Seracettin Baytar, "Hadislerde Beyân ve Bedî İlmi ile İlgili Edebi Sanatların Kullanımına Dair Örnekler", *İslami İlimler Dergisi* 17/1 (2022), 121-153.

621 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 256.

622 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 278.

623 İbn Hacer, Şihâbüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *Fethu'l-Bârî bi şerhiSahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuat Abdulbaki-Muhibbuddin el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y), 8/664.

624 Furkan Çakır, *Kur'an'a Aykırılık Bağlamında Hadis Eleştirilerinin Değerlendirmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 95-96.

625 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 269.

gidilmiştir. Ancak bu Ehl-i kitapla ilişkiler bağlamında genel-geçer bir tavır değildir. Dolayısıyla Nisâ 86,[626] Ankebût 46[627] gibi ayetlerle çelişkili değildir.[628]

Bir hadisi ya da başka bir şeyi anlama-yorumlama ameliyesinde belli ilmi metotlar takip edilmelidir. Bu olmadığında bir hadisten ilk bakışta anlaşılan anlam esas alınıp buna göre eleştiri yapmaya yeltenmek yanıltıcı olabilir.[629] Şunu da belirtmeliyiz, muteber hadis kitapları dediğimiz kitaplar hadis kitapları olduğu ve merfu, mevkuf, maktu hepsi de hadis olarak değerlendirildiği için bu kitaplarda hepsine yer verilmiştir.[630] Dolayısıyla bu kitaplarda bulunan sahabe, tabiin sözleri de peygamber sözü sanılıp eleştiriye tâbi tutulmuştur ve birçok sıkıntılı anlayış, değerlendirme de bu yüzden ortaya çıkabilmiştir. Bir hadisle ilgili bir yargıda bulunurken bunun da gözden ırak edilmemesi gerekir.

2. 5. Kur'an İslamı Söyleminin Peygamber Tasavvuru

2. 5. 1. Peygamber algısı

Peygamberlik makamı, Allah'ın kulları içinden dilediğini seçip getirdiği yüce bir makamdır. Peygamberler kendileri aracılığıyla Allah'ın kullarına dinini bildirmek üzere seçtiği üstün insanlardır. Ancak insan üstü varlıklar değillerdir. Hataları olabilmiştir ancak hataları Allah tarafından düzeltilmiştir.[631] Onları Allah'ın kendilerine tanıdığı makamın ötesine çıkarmak 'Peygamber sevgisi' değildir. Peygambere gösterilecek doğru sevginin tezahürü, ondan bize tevarüs eden Kur'an'a sarılmaktır. Kur'an'ı doğru algılayabilmemiz için de öncelikle doğru bir peygamber tasavvuruna sahip olunmalıdır.[632] Hz. Peygamber'in insanlığın, kainatın efendisi olduğu anlayışı,[633] Nur-u Muhammedi anlayışı,[634] var olma nedenimizin Hz. Peygamber oluşu[635] vb. gibi düşünceler yanlıştır. Bu tür şeylerle Hz. Peygamber'in yüceltilmeye ihtiyacı yoktur. Ayrıca O asla bir postacı[636] gibi görülemeyeceği gibi Allah'ın dininin ortağı gibi de

---

626 "Size bir selam verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selamla karşılık verin."

627 "İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin."

628 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 270.

629 Hüseyin Algül vd., *İlmihal I (*Ankara:TDV Yay., 2010), 146.

630 Gaziantep Üniversitesi , "Sünnetin Aktüel Değeri", *YouTube* (4 Aralık 2018), 3:42-4:00.

631 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 315.

632 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 312.

633 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 363.

634 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 362.

635 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din*, 361.

636 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 381.

düşünülemez. “Peygamberimiz de aynı bizim gibi vahye, yani Kur'an'a uymakla yükümlüdür ve bu vahiy dışında evrensel dini bir hüküm oluşturması mümkün değildir.”[637]

2. 5. 2. Hz. Peygamber’in her söylediği vahiy değildir

Hz. Peygamber dini konularda Allah'ın onu yönlendirmesi, öğretmesi ile hareket eder. Bu da ancak vahiy ile mümkündür. Onun konuşmasının vahiyden ibaret olduğunu söyleyen Necm suresinin 3-4. ayetleri bunun göstergesidir. Söylem mensuplarının iddiasınca; bu ayetler hadislere de Kur'an gibi kutsiyet atfedip koruma altına almak maksadıyla onlara da teşmil edilmektedir. Bu ayette Hz. Peygamber’in din dışı, beşeri konuşmalarının da kastedildiği söylenerek hadislere ilahilik verip onların kabulü sağlanmaya çalışılmaktadır. Oysa gerçek böyle değildir. Hz. Peygamber’e istişare yapması emredilmektedir.[638] Bu da onun her söylediğinin ve yaptığının vahye dayanmadığını açıkça gösterir. Zira tüm bildirimler Kur'an tarafından yapılmış olsaydı peygamberin birileriyle istişare etmesinin bir anlamı olmazdı. Bu da Hz. Peygamber’in dine dair bildirimlerinin Kur'an yoluyla, dünyevi işlere dair bildirimlerinin kendi bilgeliği ve basireti doğrultusunda olduğunu göstermektedir.[639] Ayrıca onun Kur'an yoluyla hatalarının uyarılmış olması da hemen her söylediğinin vahiy olmadığının bir kanıtıdır. [640]

2. 5. 3. Peygamber ihtiyacı

Bu düşünceye göre; tek hüküm koyucu Allah olup peygamber Allah'ın dinine ortak kılınamaz. Ancak böyle söylenmekle bir Peygambere ihtiyaç olmadığı da düşünülemez. Peygamber insanları müjdeleyici ve uyarıcı[641] olarak gönderilmiştir. Onlara ayetleri, ayetler geldikçe parça parça tebliğ etmiştir. Kur'an'ı en güzel şekilde tatbik ederek örnek olmuştur. Kitap tek seferde kendi kendine inmiş olsa insanlar onu ne kadar dikkate alırlardı? Dolayısıyla Hz. Peygamber’in gönderiliş gayesi Kur'an tebliği[642] büyük, önemli bir iştir. Bu görevin ne denli ciddi ve önemli olduğu bilinmelidir. Ancak o, ölümlü bir peygamber olup getirdiği mesaj bakidir.[643] Peygamber dar-ı bekaya intikal etmişse bile onun geride bıraktığı baki mesaj Kur'an’a yoğunlaşılmalıdır.

---

[637] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 325.

[638] Âl-i İmrân 3/159.

[639] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 316.

[640] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 317.

[641] el-Fetih 48/8.

[642] İbrâhîm 14/52.

[643] Âl-i İmrân 3/144.

Zira Peygamber sonrasında bu dinin insanlara tebliği onun inananlarının sorumluluğundadır.[644]

2. 5. 4. Peygamber'in Görev Tanımlaması

Geleneksel anlayışta Hz. Peygamber'in görevleri; tebliğ, tebyin, teşri, temsildir. Bu başlıklar çerçevesinde bu söylem sahiplerinin gelenekten ayrılan farklı bakış açılarını ortaya koymaya çalışacağız.

Bir peygamberin temel vazifesi aldığı vahyi apaçık tebliğ etmektir.[645] Yani vahiy kanalıyla alınan bilginin insanlara bildirilmesidir.[646] Ancak tüm görevi, kendisine ulaşan vahyi ulaştırmakla bitmez, bununla sınırlı değildir. Kitapta anlaşılması zor görünen yerler de vardır ki buraların vuzuha kavuşturulması beyan (tebyin) görevinin gereğidir. Kitapta hüküm bulunmayan konularda hüküm getirme teşri kapsamındadır. Tüm bunların bizzat yaşanarak ortaya konması da temsildir. Geleneğin bu belirlemesine bu kişilerin farklı bir yaklaşımı vardır. Kur'ancı olsun-olmasın herkesin üzerinde ittifak ettiği fonksiyon; temsil fonksiyonudur. Hz. Peygamber kendisine tevdi edilen sorumluluğu mükemmel bir örneklik sergileyerek ortaya koymuştur. Farklılıklar diğer başlıklarda ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki:

Resul'ün görevini sadece tebliğe hasreden görüş diyebileceğimiz bir görüş ortaya koymaktadırlar. Kur'an, mübin ve mufassal olmaklığı bakımından herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymaz. Açıklamayı yalnız Allah yapar. Çeşitli ayetleri ile türlü örnekler vererek açıklama yaptığını bizzat kendisi söylemektedir. Dolayısıyla peygamberin açıklama yapmak (tebyin) gibi bir görevi yoktur, olamaz. Bu kişilerce Hz. Peygamber'in ayetin umumunu tahsis etmesi dinde eksiltme olarak değerlendirilmiş (Örneğin; Cumanın farziyetinin kadınlardan hadis yoluyla düşürülmesi), yine Hz. Peygamber'in özel hallerinde kadınların namaz kılmayıp oruç tutmayacaklarını ifade etmesi de dine ilave yapmak olarak değerlendirilmiştir.[647] Yani geleneğin 'beyan' olarak değerlendirdiğini onlar sadece Allah'a ait olan hüküm koyma işine Peygamber'in ilave-eksiltme yoluyla müdahil olması anlamı vermektedirler ki bu da asla kabul edilemez.

Kur'an'ın mübin olup apaçık, anlaşılır oluşu gerekçe gösterilerek belli başlı ibadetlerin dahi Hz. Peygamber'in tefsirine ihtiyaç duymadığı ifade edilmiştir. Çünkü zaten bu ibadetler öteden beri bilinen, yapılagelen uygulamalardır.[648] Hz. Peygamber'in getirdiği şeriat da önceki

---

644 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 322-325.

645 el-Mâide 3/67, en-Nahl 16/35, er-Ra'd 13/40; Mehmet İlhan, "Kur'an'da Peygamber'in Görev ve Özellikleri", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2015), 87-118.

646 Mehmet Boynukalın, "Tebliğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/218-219.

647 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 458.

648 Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 298.

şeriatların ibka, ilğa, ıslah edilmiş hali olup onun yaptığı; bilinenleri hatırlatma, Ehl-i Kitap tarafından gizlenen-saklananları açıklama, açığa çıkarmadır. el-Bakara 159,[649] Âl-i İmrân 187,[650] el-Mâide 15'te[651] 'beyan' sözcüğüne Kur'an'ın yüklediği anlam 'bildirmek, gizlenen şeyi açığa çıkarmak, ortaya koymak'tır. Bu ayetlerde bu kelimeye 'tafsil etme, açıklama' anlamı verilmediği görülmektedir. 'beyan' sözcüğü gizlenen şeyi açığa çıkarmak anlamına gelen, Hz. Peygamber'in Tevrat'ta bulunduğu halde din adamlarınca gizlenen şeyleri bildirmesi, açığa çıkarması anlamında bir 'açıklama'dır. Yoksa gelenekteki gibi bir kapalığın izale edilmesi, bir mücmelin tafsili anlamında değildir. Zira Kur'an'da mücmel yoktur. 'Beyan' kavramı nüzul döneminde Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı vahyî bilgiyi gizlemeyip olduğu gibi insanlara bildirmesi, aktarması anlamında kullanılırken[652] ilerleyen zamanda bir kırılma yaşayarak Hz. Peygamber'in 'tefsir'i anlamına inkılab etmiştir. Şafiî 'sünnet' ve 'beyan' sözcüklerini kavramlaştırmış ve literatüre Hz. Peygamberce 'Kur'an'ın mücmel ve müşkil ifadelerinin açıklanması' şeklindeki bir anlamla giriş yapmalarını sağlamıştır.[653] Oysa mücmel-müşkil gibi kavramlar dahi Ulûm-ül Kur'an'a ait olup çok uzun yıllar sonra terim olarak ortaya çıkmış kavramlardır. 'beyan' Allah'a aittir, açıklamayı o yapar; Peygamber kalbine ilka olunanı gizlemeden, ekleme-çıkarma yapmadan olduğu gibi ortaya koyar, insanlara duyurur.[654] Bu tezi temellendirme babında Hûd 1-2'den[655] yola çıkılarak Kur'an'ın açıklanması eyleminin bizzat Allah tarafından üstlenildiği ifade edilmektedir. Bu vurguyu bu söylemde bariz bir şekilde görmekteyiz. Hz. Peygamber vahyi insanlara olduğu gibi sadece tebliğ etme hakkı ve vazifesi olmakla mukayyettir, hiçbir açıklamada bulunamaz; çünkü onu açıklamak sadece Allah'a aittir. 'tebyîn'i tebliğ ile eşdeğer tutmakta ve Peygamber'in kendine gelen vahyi saklamadan, eksiltme, ilave yapmadan geleni olduğu gibi bildirimine tebyin demektedirler.[656] Sünnet de bu mentaliteye bağlı olarak Kur'an harici bir kaynak görülmeyip Hz. Peygamber'in Kur'an'dan yapmış olduğu doğru çıkarsamalar şeklinde değerlendirilmektedir.[657] Hûd 1'den yola çıkılması neticesinde Hz. Peygamber'in geleneğin anladığı haliyle beyan görevi iptal edilmektedir. Bu

---

649 "İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder."

650 "Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, 'Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz' diye sağlam söz almıştı."

651 "O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden bir çoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor."

652 Sevim Gelgeç, "16/Nahl 44 Bağlamında Hz. Peygamber'in Tebyin Görevi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015), 297. Aynı bilgi için Mehmet Okuyan, Dijital meal: Kur'an Okuyan (Nahl 16/44); Mustafa İslamoğlu, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2009), 450.

653Muhammed b. İdris eş-Şafiî, *er-Risale*, thk. Abdüllatif el-Hemim, Mahir Yasin el-Fahl (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 122.

654 Okuyan, Dijital meal: Kur'an Okuyan (Nahl 16/44).

655 "Bu Kur'an; ayetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır."

656 Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 185.

657 Ahmet Selman Baktı, "Kıyasın Meşrûiyetinde Beşer Olmanın Rolü ve Kıyas Karşıtı Bir Zihniyetin Analizi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/32 (2015), 1-23.

ayetin bu işi sadece Allah'a hasrettiği, yapılması gerekenin ise bu açıklamaları tespit etmek olduğu söylenmiştir.[658] Allah'ın Kur'an'da yaptığı bu açıklamalara Fussilet 41/3'teki 'likavmin ya'lemûn' ifadesi uyarınca hikmet ilmine ve Arapçaya vakıf bir ekibin ulaşabileceği ifade edilmiştir. Bilenler topluluğu, bir ekibe işaret etmektedir.[659] Açıklamayı yalnızca Allah'ın yaptığı ve üstelik bunu da sadece Allah'a kulluk edilmesi için yaptığı söylenmiş[660] başkasının (müfessirler) bu açıklamayı yapmasıyla onların Allah'a şirk koşulduğu şeklinde bir yorum getirilmiştir.

Bu manası ile tebyin tebliğin içinde değerlendirilmektedir. Bu manasıyla tebyin de bir tebliğdir, bildirimdir. (Gizlenen şeylerin açığa çıkarılması şeklindeki bir bildirim) Dolayısıyla tebyin inkar ediliyor değildir ancak geleneksel algı paralelinde bir anlayış sergilenmiştir diyemeyiz. Gelenekte tebyin; mücmelin tafsili/tavzihi, umumun tahsisi, mutlakın takyidi şeklinde bir açımlanmadır. Aynı zamanda mücmele ilaveten "müşkil ve hafî gibi kapalılık taşıyan bir sözü açıklamak"[661] boyutu da vardır. Bu görüşün tebliğin alt kümesi gördükleri tebyin ile, bunu kastetmediğini belirtmek isteriz.[662]

Bilindiği üzere gelenekte Hz. Peygamber'in tebyin görevinin delili olarak Nahl 44[663] gösterilir. Gelgeç Nahl 44'teki 'beyan'ın açıklama, tefsir olarak algılandığı, bunun da sünnetle eşitlendiğini ifade ederek Kur'an'ın 'sünnetin açıklamaları olmadan anlaşılamayacağı' şeklindeki bilgiye itiraz etmekte, buradaki 'beyan'ın sanıldığı gibi bir anlam içeriğine sahip olmadığını iddia etmektedir. Çalışmaya göre bu ayet Mekki bir surede olup ahkam ayetleri Medeni surelerdedir. Buna binaen Mekke döneminde tefsir lüzumu ortaya çıkmadığından bu ayetin ifade ettiği tebyinin tefsir olmaması icap eder. İddiaya göre müşriklerin Kur'an'ı anlamaya yönelik bir itirazları olmamıştır, anlamışlar ve reddi tercih etmişlerdir. Dolayısıyla 'anlaşılan' bir sözün neresi Peygamber tarafından izah edilecektir?

Tebyinin tebliğin içerisinde yer almasıyla Peygamberin görevinin, ona düşenin sadece tebliğ etmek olduğu yönündeki ayetlerden de alınan referanslarla sadece tebliğe hasredildiğini söyleyebiliriz.[664] Öyle ki bu haliyle Peygamberi postacı olarak gördükleri bile söylenmiştir. Ehl-i Kur'anca Resul'ün görevinin sadece tebliğden ibaret oluşunun yanlış anlaşıldığını düşünmekteyiz. Gerek kafirler, gerekse müminlere ilişkin pasajlarda "Sana düşen şey ancak

---

[658] Fatih Orum, "Kur'an'a Göre Resulullah'ın Tebyin Görevinin Anlamı", (Erişim 10 Temmuz 2023).

[659] Fıtrat TV, "Dinle İlgili Her şey Kur'an'da Mevcuttur Demek Mümkün müdür?", *YouTube* (16 Aralık 2016), 0:01-1:50.

[660] Abdülaziz Bayındır, "Kitap ve Sünnet mi? Kitap ve Hikmet mi?", Süleymaniye Vakfı (Erişim 8 Şubat 2023).

[661] İbrahim Kafi Dönmez, "Beyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/23- 25.

[662] Zeki Bayraktar, "Eleştiriler", 76.

[663] "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."

[664] Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 530.

tebliğ etmektir"[665] cümlesi geçmektedir. Ancak bu ifade, Peygamber'in görev alanına ilişkin bildirim amaçlı değildir. Söylenen şey; Peygamber'in tebliğini yapmak görevi vardır ancak gereken yapılsın diye insanları zorlamasına, kendini de yıpratmasına gerek yoktur. Teklif var, ısrar yok denmek istenmektedir. İnsanların teklif edileni yapmaları kendi dilemelerine bırakılmıştır, tavırlarına göre olumlu ya da olumsuz karşılığını kendileri görecektir. Kabul etmediklerinde sorumluluk kendilerine aittir. Peygamber'in bunda bir sorumluluğu yoktur, denmek istenmektedir.

Ertürk'ün düşüncesine göre; bu zihniyetin Hz. Peygamber'i konumlandırdığı yer; Allah'tan aldığı vahyi insanlara ulaştırma yükümlülüğünü yerine getirmiş, o vahyi hayatına tatbik etmiş sıradan bir insan olmadır.[666] Dolayısı ile ilmî bir değeri yoktur. Çünkü ilmî, sosyal gerçekliğe aykırıdır. Kur'ân'ın henüz metinleşmediği dönemde Sahabe için Kur'an-sünnet iki ayrı şey değildir, iç içedir.[667] Hz. Peygamber, hem hayatta iken hem vefatından sonra ashabın ilk müracaat kaynağı olmuştur. Sahabe Hz. Peygamber'i şari' olarak görmüştür. Bunun delili; bir konuda bir hükme varmaya çalışırken birbirlerine o konuda Hz. Peygamber'e ait bir söz ya da fiilin bilinip bilinmediğini sormaları, onun hadisini, sünnetini araştırmalarıdır.[668] Buna ninenin mirası konusunda Hz. Ebu Bekir'in yaptığı araştırmayı örnek verebiliriz.

Bu bağlamda bu söylem müntesiplerine yönelik dillendirilen en meşhur itham; Hz. Peygamber'i postacı gibi gördükleridir. Düşüncelerine göre; insanlar Hz. Peygamber'e Allah'ın ona yüklemiş olduğu yetkilerden daha fazlasını yükleyip kendilerinde bunu göremediklerinde onları 'Peygamberi postacı[669] gibi görmekle itham etmektedirler. Halbuki Hz. Peygamber Allah'tan aldığı vahye göre hareket etmiş, vahye uygun olmayan bir söz söylememiş ve vahiy haricinde bir dini eylemde de bulunmamıştır. Onu üstün insan olarak görmek yerine insan üstü görüp kendileri gibi düşünmeyenleri de 'Peygamber'i devreden çıkaran, postacı yapan' gibi lanse etmişlerdir. Kendilerinin Peygamber'i Allah'ın konumuna yükseltip adeta dinin sahibi yaptıklarının farkında değillerdir. Dinin merkezinde Allah vardır, Peygamber değil. Hz. Peygamber Allah'tan aldığı mesajı iletmiş ve sadece iletmekle de kalmamış uygulayarak en güzel şekilde örneklik yapmıştır. Sırf bu yönü ile bile kendisine postacı denilemez. Postacının getirdiği postanın muhteviyatından haberdar ve sorumlu olmadığı, bununla ilgilenmediği herkesçe malumdur. Oysa Hz. Peygamber mesajı tebliğ etmiş, tebliğ ettiği bu içerik ile ilgilenmiş, onu öğrenmek ve öğretmek ile sorumlu olduğunun bilincinde olmuştur. Mesajın içeriğine insanları inandırmak için kendini helak edercesine yoğun çaba harcayan Peygamber

---

[665] el-Ankebût 29/18; Âl-i İmrân 3/20; Nûr 24/54; en-Nahl 16/35; el- Mâide 5/87-101.

[666] Ertürk, "Kur'an İslamı Söyleminin İlmî Değeri", 25.

[667] SAÜ İlahiyat Fakültesi, "Kur'an İslamı Söyleminin Fıkıh Usulü Açısından Değerlendirilmesi", *YouTube* (30 Aralık 2020), 0:01-1:21:40.

[668] Mehmet Boynukalın, "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Fıkıh Usulünün Kaynak Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi", *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştay*ı, ed. Cengiz Kallek (İstanbul: TDV Yay., 2010), 188.

[669] Zeki Bayraktar, "Eleştiriler", 219-223.

postacı olamaz. Postacılar bununla ilgilenmez. Dolayısıyla Hz. Peygamber Allah tarafından onun dinini duyurmakla bizzat görevlendirilmiş ve tebliğ ve temsil görevini layıkıyla yapmıştır.[670] Bu açıklama ile kendilerine yöneltilen ithamı reddetmektedirler.

Hz. Peygamber'in temsili, örnekliği konusunda, onun ahlakının örnek alınması yönünde bir vurgunun olduğu görülmüş olup o; yapıp etmeleri, uygulamaları cihetinde ilk örnek, model olup tek ve son örnek değildir. Bu örneklik temel alınarak aktüel hale getirilmelidir. "Kur'an'dan sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Ondan hesaba çekileceksiniz, sorulacaksınız."[671] gibi ayetlerden yola çıkılarak, vahiy kaynaklı olmayan beşeri söz ve uygulama olan "sünnete karşı genel bir kayıtsızlık ve umursamazlık içinde"[672] oldukları yönünde bu kişilere dair bir görüşte bulunulmuştur. Ancak biz bunun sünnet kavramına farklı bakıştan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Peygamber'in teşrî' görevine ilişkin düşüncelerine gelince; bu kişilerin Hz. Peygamber'i şâri' görmediği malumdur. Zira tek hüküm koyucu Allah'tır. Peygamber Kur'an'da yer almayan herhangi bir haram ve helal koyamaz. Tevbe 29[673] gibi ayetlerde belirtilen durumun Allah'ın ayrı Resul'ünün ayrı haramlar koyduğu şeklinde anlaşılamayacağı, Resul'ün kendine vahyedilen kitapta haram kılınanı haram kılabileceğini iddia etmektedirler.[674] Allah ve Resulü iki ayrı otorite değildir. İki ayrı din vaz' etmezler. Haram ve helal Allah'ın kitabında haram ve helal ettiğidir.[675] Nebi-Resul ayrımına vurgu yapan söylem müntesiplerince Nebi'nin haram koyma gibi bir yetkisi zaten olamaz. Zira Nebi unvanı Peygamber'in beşeri yönünü ifade etmektedir. Resul, Peygamber'in dini sorumluluğunu ifade etmekle beraber onun da böyle bir yetkisi olamaz Zira onun da görevi sadece tebliğden ibarettir. Resul'ün müstakillen haram-helal kılması söz konusu olamaz. Bu yetki yalnızca Allah'a aittir. Resul sadece Allah'ın haram ve helal dediği şeyleri bildirir, duyurur, ilan eder.[676]

Hz. Peygamber'in şari' oluşu halen tartışmalara konu olmaktadır. Bitmiş, son nokta konmuş bir mesele değildir. Hüküm koyma, beşer bazında yapılırsa buna, aklı işletme denir. Fıkıhtaki karşılığıyla 'içtihat etme'dir. Var olan asıldan hüküm çıkarsamadır. Hayat, durağan olmayıp sürekli değişen-akışkan bir yapıdadır. Böyle bir yapı içinde içtihat etme eylemi, kaçınılması mümkün olmayan ve hatta yapılması zaruri olan bir eylemdir. Zira içtihadın işlevi, akıp giden hayat içerisindeki binbir renk ve tondaki sorunlara bir o kadar çözüm üretmektir. Dolayısıyla

---

[670] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 381

[671] ez-Zuhruf 43/43- 44.

[672] Mevlüt Güngör, "Kurân'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer", *Tartışmalı İlmi Toplanılar Dizisi*, 61.

[673] "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

[674] Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 515.

[675] Okuyan, "Rasulullah'ın Haram Kılma Yetkisi", *YouTube* (29 Kasım 2021), 0:01-6:46.

[676] Bayraktar, "Eleştiriler", 140-147.

içtihadın sayısına ve çeşidine had-hudud tayin etmek mümkün değildir. Hz. Peygamber, kendi yaşadığı zaman dilimi içerisinde vuku bulan sorunlara çözüm üretme sadedinde birtakım içtihatlarda bulunmuştur. Üstelik bunu da rehberi olan Kur'an'dan ilham alarak yapmıştır. Onun ahlakı Kur'an'dır. Öyleyse müdakkik bir gözle yapılacak bir araştırma, çok rahatlıkla gösterecektir ki, Hz. Peygamber'in içtihat ederek koymuş olduğu tüm hükümlerin muhakkak rehberi Kur'an'dan bir aslı vardır, bir asla dayanmaktadır. Neticede hadis, sünnet dediğimiz şey aslında, Rasulullah'ın Kur'an'dan anladığı mânâdır, onun içtihadıdır. Kur'an'dan anladığından yola çıkarak bir sorun çözmesi, içtihat etmesi, 'hüküm koyma'sı 'ortaklık' olarak isimlendirilmeyi hak etmez. Kur'ancı diye tesmiye olunan kişiler ile bunların dışında kalanlar arasında ayırt edici nokta; Sünnetin teşriî değeridir. Bundan kasıt, Kur'an'da Allah'ın bir hüküm ortaya koymadığı bir konuda sünnetin hariçten bir hüküm vaz' edip edemeyeceğidir.[677] Bir kısım İslam alimine göre; Peygamber böyle bir şey yapabilir ancak Peygamberin hüküm koyduğu meselelerde Kur'an'dan bir asl'a dayanışı söz konusudur.[678] Kanaatimizce Kur'an'a, Kur'an'dan bir asla dayanmakta ise bunu ister Peygamber ister müçtehit yapmış olsun kimin yaptığının da bir önemi yoktur. Zira ulema enbiyanın varisidir.

Biz doğrusu 'Din Kur'an'dır.' anlayışına karşı olduğumuz gibi "İslam sünnettir."[679] anlayışına da karşı olduğumuzu belirtmek isteriz. Bizce ifrada da tefride de kaçmadan 'Kur'an-sünnet bütünlüğü'nde karar kılınmalıdır, uzlaşılmalıdır. Hatta bu iki delil temel alınarak dinin dinamizmini yitirmeden, güncellenerek insanların hayatlarına dokunabilmesini sağlama işlevi gören diğer deliller de bir bu kadar önemlidir. Hepsi nihayetinde İslam'a hizmet için vardır. Bizim tercihimiz, anlayışımıza göre tüm bunlarla birlikte bir arada Kur'an doğru anlaşılabilecektir, gelenekte de olan bu idi.[680] Biz bu yolu tutma anlayışında -işletilmesinde zaman zaman hatalar yapılmakla birlikte (Bu hataların da ehlince ayıklanması taraftarıyız)- geleneğin hata etmediğini düşünmekteyiz. Tüm diğer delillerden azade olmuş bir Kur'an anlayışının ne denli yanlış ve tehlikeli olduğunu, vahim sonuçlarının halktaki karşılığını birebir gördüğümüzde çok net anlayabiliyoruz.

Sadece işitilerek öğrenilmesi mümkün, nakle dayalı din konularında (Sem'iyyât) ve aklın muhakemesi ile illeti, sebebi, hikmeti bilinemeyen hükümlerde (taabbüdi) -dinin itikadât, ibâdât ve haramlarla ilgili kısımları buna girer.- kitabı açıklama meyanında sünnet belirleyici rol oynar. Sünnetin asli, temel fonksiyonu budur. Ancak tek belirleyici de değildir. Allah insana akli muhakeme yeteneği vermiştir. İnsan da bu yetenek ile sınırsız ve çeşitli hayat olaylarına sınırlı sayıdaki nasslar ile yön vermeye gayret eder. İslam'ın ilk asırlarından bugüne değin icra edilen faaliyet aslen budur. İcma, kıyas, içtihat ve sair deliller ve akletme eylemleri ile

---

677 Ali Toksarı, "Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu", *Bilimname* XXVII/2 (2014), 9-24.

678 Abdülhalik Abdülgani, *Hucciyyetü's-Sünne*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 306.

679 Saffet Sancaklı, "Hadis Karşıtlığının Tarihi Arka Planı ve Günümüze Olumsuz Yansımaları", *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu,* Şanlıurfa (2016), 487-501.

680 Mehmet Paçacı, "Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?", *İslamiyat* VI/4 (2003), 97.

yürütülen faaliyet dinin dinamik bir şekilde hayata aktarımının, tatbikinin sağlanması ameliyesidir. Özetle sünnet başta olmak üzere tüm dini gelenek; Kur'an'ın anlaşılması, hayata aktarılması hususunda cehd ve gayret gösteren, hizmet eden anlama ve yorumlama faaliyetleridir. Kur'an'a da asla alternatif olmak gibi bir gayreti yoktur. Bilakis ona hizmet etme amacındadır. Kur'an'ın doğru anlaşılması ve hayata aktarımını sağlayacak hükümler elde etmeyi hedefleyen bunca çabanın Kur'an'a ortak, şerik gibi görülmesi kanaatimizce doğru değildir.[681] Peygamber'in 'Tahrim' yetkisi yoksa da diğer insanlara kıyasla farklı bir konumu ve yüceliği vardır. Dinin anlaşılmasında olmazsa olmazdır. Ancak onu elçilikten ortaklığa taşımamaya dikkat etmelidir. Aşırı yüceltilemeyeceği gibi 'Postacı' menzilesine de indirilmemelidir. Peygamberimizin görevi; Allah'ın buyruklarının en doğru şekilde anlaşılmasını sağlama, şahsında temsil etme ve örneklendirmedir.

2. 5. 5. Peygamber'e itaate farklı bir bakış

Bu başlık altında, itaat ayetlerinin gelenekçe ve bu temayül mensuplarınca nasıl anlaşıldığını göstermeye çalışacağız.

Öncelikle itaat emreden ayetlerde[682] kalıp olarak 'Allah'a ve elçisine itaat' şeklinde bir kullanım göze çarpmaktadır. Ayrılmaz bir ikili şeklinde Allah ve elçisi mütemadiyen bir arada zikredilmektedir.[683] Allah vahyi gönderen, onun sahibi; elçi de bu mesajı insanlara ulaştırandır. Kendisine itaat bu vahiy sebebiyledir. Bu temayül mensupları elçiye itaatin getirdiği vahye itaatle mümkün olduğunu,[684] gelenekse vahiy dışındaki söylem ve eylemine (hadis-sünnet) itaatle bunun gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Dikkat edilirse Ehl-i Kur'an'ın tanımında Allah ve elçisine itaat iki ayrı kavram olarak ele alınmamaktadır. Allah'a itaat Kur'an'a itaattir. Zira Kur'an Allah'ın iradesini tezahür ettirir. Elçi de Kur'an'ı getiren olarak kıymetlidir ve ona itaat Kur'an sebebiyledir. Düşüncelerine göre; gelenek, Allah'a itaati Kur'an'a itaat; Resule itaati hadislere itaat görme anlayışı ile iki ayrı itaat kaynağı ortaya koymaktadır ki bu hatalı bir görüştür.[685] Oysa kendileri burada iki ayrı itaat kaynağı görmemektedirler. Örneğin Ahzâb Suresi 57. ayette Allah ve Resulünü incitenlerden bahsedilmektedir. Allah'ı kimse incitemeyeceğine göre Resulüne yapılacak bir eziyetin Allah'a yapılmış gibi görüleceği ifade edilmek istenmektedir. İtaat ayetlerini de böyle anlamalıdır. Elçiye itaat etmekle Allah'a itaat etmiş olunacaktır.[686] Allah'ın bizzat kendisine itaat etmek mümkün olmadığına göre elçisine - Bu da tebliğ ettiği vahye itaatle mümkündür- yapılacak itaat ona olacaktır. Özetle; gördüğümüz

---

[681] Ali Bardakoğlu, "Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/122-126.

[682] Âl-i İmrân 3/32, en-Nisâ 4/59.

[683] Bayraktar, "Eleştiriler", 88.

[684] Bayraktar, *Hangi Sünnet?,* 165.

[685] Süleymaniye Vakfı, "Resul'e İtaat Ne Demektir?", *Facebook* (19 Mart 2024, 0:01-1:29).

[686] Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 515.

kadarıyla genel kabul gören anlayışa yani Hz. Peygamber'in örnekliğine vurgu yapan,[687] ona uyma[688] ve itaati emreden,[689] ona beyan yetkisi verdiği düşünülen ayetler[690] ehl-i Kur'an taraftarlarınca Hz. Peygamber'in şahsı ve sünnetine yönelik olarak anlaşılmamış, doğrudan onun şahsında Kur'an'a itaat, uyma şeklinde anlaşılmıştır. Çünkü o, kendisine verilen Kur'an'ı tebliğ etmiştir, onun yüceliği buradan gelmektedir. Genel çoğunluk Resul'e itaati onun sünnetine ittiba olarak algılamasına karşın ehl-i Kur'an bunu Kur'an'a ittiba olarak kodlamıştır. Peygamber=Kitap denklemini itaat konusunu izah ederken kullanmaktadırlar. Nisa 59'da bir konuda nizaya düşüldüğünde o sorunun çözümü için sorunun, Allah ve Resulü'ne götürülmesi istenmektedir. Bu ayetin yorumunda Allah'a götürmenin yolu olarak Kur'an gösterilmekte, Allah'la birebir görüşme olmadığına ve olamayacağına, Allah ve Resulü terkibinin karşılığı olarak vahiy gönderme olayı sona erdiğine göre elimizde var olan Kur'an bugün için Allah ve Resulü'dür denerek kitapla elçi eşitlenmektedir.

Bu söylem taraftarı kişiler, Hz. Peygamber'in mesaja aracılık ettiği, kaynaklık edemeyeceği görüşündedir. Bu ikisi (aracılık-kaynaklık) birbirinden farklı şeylerdir. Bunun Peygamber'e itaat meselesinde makes buluşu da geleneksel anlayışla bu zihniyet arasında farklılık yaratmıştır. Gelenek Peygamber'e itaati, onun sünnetine ittiba olarak anlar, algılarken modern yaklaşım ise elçinin sağ olmadığı ancak getirdiği mesajın bizlere ulaştığı ve bizden itaat istenen şeyin de o elçinin getirdiği mesaja uymak olduğunu ileri sürer.[691] Peygamber'in sünneti denen şey zaten onun Allah'tan aldığı mesajı uygulaması, böylece güzel bir örneklik-modellik ortaya koyması durumudur. Yani onun sünneti de aslî kaynak olan vahye dayanır.

Bu ayetler ilk indikleri dönem itibari ile nasıl anlaşılmışlardı? "Sahabenin Hz. Peygamber ile temelde itaate dayalı bir ilişkisi vardır. Bu ilişkinin inşasında Kuran'ın emirlerinin yanı sıra hem politik hem de doğal canlı iletişim ortamının etkisi bulunmaktadır. Hem Kur'an'ı hem de Kur'an dışı bir takım emir, nehiy ve haberleri aynı kişiden, Hz. Peygamber'den duymuş olmaları kaynağı bakımından bu bilgilerin farklılığı üzerinde pek durma ihtiyacı hissetmedikleri anlaşılmaktadır."[692] Dolayısıyla sahabenin Allah'a itaat ne demektir, nasıl olur; peygambere itaat ne demek, nasıl olur; Allah'a itaat Kur'an'a itaat demektir, peygambere itaat Kur'an'a ve sünnete itaat demektir; ikisi aynı şeydir ya da değildir; tek ya da iki, aynı ya da ayrı otorite midir gibi derin analizlere girdiklerini düşünmüyoruz. Bugün bizim bu analizlere girmemizin sebebi; vahyin kaynağından zamansal olarak çok uzaklarda oluşumuz ve Kur'an'a hitap olarak değil kitap olarak metin üzerinden muhatap olmaklığımızdır. Bugünün hissiyat ve mentalitesi

[687] el-Ahzâb 33/21.

[688] Âl-i İmrân 3/31.

[689] Âl-i İmrân 3/32.

[690] en-Nahl 16/44.

[691] Edip Yüksel, "Resul'e İtaat Ne Demektir?", *YouTube* (5 Ocak 2008), 0:01-0:19.

[692] Zişan Türcan, "Sünnetin Kaynağına Dair Tasavvurların Dönüşümü", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/1 (2019), 244.

ile o günü anlamaya çalışıyor oluşumuzdur. Yapılmaya çalışılan; bu zorluklar içerisinde Kur'an'ın anlaşılmaya çalışılmasıdır.

Olan; geleneksel görüşün de ehl-i Kur'an görüşünün de aynı ayetlere farklı açılardan yaklaşım ve yorumlarla -tenzil inkarı yok, tevil farkı var- farklı kanaatlere ulaşmış olmasıdır. İtaat konusuna ilişkin her iki görüş de Allah ve elçisinin iki ayrı otorite olmadığını[693] söylemekte ancak bundan farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. Geleneksel görüş örneğin; "Kim Resul'e itaat ederse Allah'a itaat eder"[694] ayetini Hz. Peygamber'in Allah kaynaklı otoritesinin bağlayıcılığının Allah'ın otoritesinin bağlayıcılığı ile aynı paralelde olduğu, Allah'ın; elçisine itaati, kendine itaat ile bir tuttuğu[695] (Allah hakiki, peygamber mecazi otoritedir yoksa peygamber din koyucusu, kurucusu değildir.) yönünden ikisini tek otorite olarak algılarken Ehl-i Kur'an görüşü bu ayetten, Rasulün Allah'tan ayrı bir otoritesinin olmadığı sonucunu, vahyin taşıyıcısı olan Resul'e itaati Kur'an'a itaatle özdeş kılarak çıkarmıştır. Ehl-i Kur'anca bu itaat edilme hakkının kendisine vahiy alma, vahyi tebliğ durumundan dolayı bahşedildiği söylenir. Yani yapılan, Resule itaat üzerinden aslında Allah'a yapılan itaattir. Dolayısıyla Resulullah Kur'an'dan ayrı bir şey söylemez. Aslında geleneksel görüş Rasulün otoritesini ağırlığı yönüyle Allah'a özdeş kılmakta, otoritede tevhid yönüyle Ehl-i Kur'an'dan farklı bir şey söylememektedir ve bu haliyle bize kelamdaki sıfatların Allah'ın ne aynı ne gayrı olduğu meselesini hatırlatmaktadır. Bu durumu en iyi ifade edebilecek söylem budur. Allah ve elçisi -bizim ilgili ayetlerden anladığımız- itaat hususunda özdeştirler. Aslen Allah yüce yaradan ve dinin tek sahibi olması hasebiyle mutlak otoritedir ancak din gibi ciddi, önemli bir yapının topluma sağlam, sıkı bir şekilde yerleştirilmesi yine sağlam sıkı bir itaat, bağlılık gerektirir. O yüzden Allah saygındır, saygıdeğerdir; onun elçiliğini yapan, dinini kullarına ileten Resul de aynı şekilde saygındır. Ona itaat ile Resul'e itaat aynı düzeydedir. Ahzâb 57 Allah'ın elçisini incitenlerin Allah'ı inciteceğini söylemektedir. 'Allah ve Resulünü incitenler' derken yani Allah -ona kimse bir eziyet veremeyeceğine göre- Resulüme yapılan bana yapılmış gibidir, o incinirse ben incinirim demek istemekte -tabiri caizse- onunla bu kadar özdeşlik kurmaktadır. Feth suresinde Peygamber'e biat edenlerin aslında Allah'a biat ettiklerinin söylenmesinde[696] de aynı şeyi hissedebiliyoruz. Aramızda ayrı-gayrı yok mesajının verilmesi. (Bu ontolojik olarak böyle değildir. Allah'ın ona tevdi ettiği yetkinin ağırlığı, saygınlığı anlamındadır.) Dolayısıyla Kur'an'ı size alıp getiren Resul'ün dinin hayatınızda pratik olarak karşılık bulması adına yaptığı yorumlar ve canlı örnekliği (hadis-sünnet) yabana atmayın-önemseyin mesajı verilmektedir. Görüldüğü üzere nereden bakıldığına bağlı olarak ayetlerin anlamı, içeriği farklılık arz edebilmektedir. Kendi söylemlerini destekleme babında Kur'ancıların kullandığı Feth 48/10

[693] Çalışkan, *Neden Yalnızca Kur'an,* 10.

[694] en-Nisâ 4/80

[695] H. Mehmet Soysaldı, "Kur'an Sünnet İlişkisi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2002), 1-18.

[696] el-Fetih 48/10.

ayeti,[697] Kur'an-sünnet bütünlüğü tezini savunan karşıt görüş sahiplerince de zıttı görüşleri için delil olabilmektedir.[698] Tövbe 9/1'de[699] Elçi'nin zikredilmesi ile -hele de Allah'ın kendi isminden sonra, ismiyle birlikte yan yana- Elçi'nin mevkiinin vurgulandığı ifade edilmiştir.

Ezcümle; gelenek her ikisinin de itaati gerektiren kararları vardır ve bağlayıcıdır, uyulmalıdır derken Kur'ancı görüş Resul'ün kararı Allah'ın kararı demektir. Bu da Kur'an üzerinden bilinir. Dolayısıyla Kur'an'ı Allah'tan alan-getiren Resule itaat, onun da uyduğu şeyleri kendinden öğrendiği Kur'an'a itaat demektir. Resul=Kur'an, Resule itaat=Kur'an'a itaat şeklinde formülize edilebilir. Burada ayrışma görülür. Gelenek, Resulün Allah kaynaklı otoritesini Kur'an'a itaata eşitlemez. Buna 'sünnet' adını verir.

2. 6. Kur'an İslamı Söyleminin Gelenek Tasavvuru

Gelenek başlığı altında bu ekol yanlılarının İslam'ın tarihsel tecrübesi ve zenginliği olan başta tefsir, hadis, İslam tarihi ve fıkıh kaynakları olmak üzere çeşitli kaynaklara ve mezheplere ilişkin oluşmuş bakış açılarını irdelemeye çalışacağız. Öncelikle bu kişilerin gözünde geleneğin Kur'an ve Peygamber örnekliği dışında kalıp dini olan ve olmayan yönleri ile insanların ürettiği yorumlar ve yaşantılar, kültür olarak görüldüğünü belirtmeliyiz.[700]

Dini ahkamın yegane kaynağı Kur'an görüldüğü için hüküm koyma bakımından geleneksel bilgiye kaynaklık atfedilmemekle birlikte geleneksel bilginin yok sayılmadığını en başta belirtmek isteriz. Kimi zaman bu müktesebata bilgisel referans anlamında müracaat edilmiştir. Gözlemlenen genel yaklaşım: Gelenekte itiraz ettikleri ve eleştirdikleri noktalar vardır ancak tümden onu görmezden gelme söz konusu değildir. Kur'an'a ters, aykırı olan geleneğe itiraz edilmekte ve eleştiri getirilmektedir. Gelenek konusundaki temel hassasiyetleri, onun Kur'an'ın önüne geçirilmemesi yönündedir. "Mezhep alimlerinin fetvaları ile haram ve helal belirlenmesi"[701] Kur'an'da, dinde olmayan bir durumdur. Mezhep taklitçiliği ve mezhebin eleştirilemezliği Kur'an'da, dinde yoktur. Düşüncelerine göre; bir şeyin kabul görebilmesi, dînî, dinden olabilmesi için onun Kur'an'da geçmesi, ondan Kur'an'da bahsedilmesi gerekir. Bunlara Kur'an'da yer verilmediğinden kendilerine sıcak bakılmamaktadır. Mezhebi din sanmayı, bir mezhebe bağlı olmayı farzmış gibi görmeyi eleştirmektedirler. Kur'an eksikmiş de detayları mezhep kitapları anlatır, onun bu eksiğini, açığını bunlar kapatırmış gibi görmeyi eleştirmektedirler. Oysa ulema Kur'an'ı hayata geçirme, ilerleyen zamanla birlikte doğal

[697] "Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar."

[698] Aynur Uraler, "Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık (İ'tisam)", *Din ve Hayat Dergisi*, 26-29.

[699] "Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır:"

[700] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 36.

[701] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 456.

olarak ortaya çıkan sorunlara çözümler sunmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu kişiler bunu 'dini tamamlama' şeklinde adlandırmaktadırlar.

Peygamber de, mezhepler de dahil Allah dışında hiç kimse evrensel hüküm koyamaz. Dolayısıyla Allah'ın hükümlerini tek başına içeren olarak dinde tek kaynak ancak Kur'an olabilir. Bu kişilerden kiminin iddiasına göre; insanlar her nedense zamanla tamamlanmış ve yeterli olduğu halde Kur'an'la yetinmeyip başka içtihatlar, fetvalar, izahlar peşine düşmüşler ve dosdoğru dinden sapmışlardır.[702]

Tam burada şu noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir: bu söylem müntesiplerince Kur'an ve Peygamber'in örnekliği dışında kalanın -hadis de dahil geleneğin, kültürün- dinden olan ve olmayan şeklinde ayrımına gidilmesi gerektiği söylenmiştir.[703] Kültürün, kültür olarak görülen geleneğin[704] toptan, tamamen reddi düşüncesi yoktur. Kur'an'a ve peygamberin örnekliğine uygun olup olmama ölçüttür. Burada kastedilen kültür, gelenek; hurafe, menkıbe, masal türü olup akıldan, düşünceden, bilgi ve bilimden uzak; Kur'an dışı bir din anlayışıdır. Bu anlayış da Kur'an'a dayanmayan geleneksel kaynaklarda mevcuttur. Bunların dini olandan ayrılması gerekmektedir. Ancak bunun kültür, gelenek olarak kalmayıp kültürün, geleneğin dinmiş gibi gösterilmesine tepki verilmektedir. Bu söylem müntesibi kişilerin dini anlayış ve yorumların zamanla değişebileceği ve çağa uygun olarak değişmesi gerektiği fikrine sahip olduklarını görmekteyiz. "Din konusunda yapılacak şey; her türlü insani yorum ve anlayışlardan sıyırarak dini özüne döndürmektir"[705] diyerek yine Allah'ın iradesine vurgu yapılıp onun öne çıkarıldığını görmekteyiz. 'İslam Kur'an'dan okunmalı, Kur'an'a dönülmelidir. Hz. Peygamber tüm hayatını Kur'an'a adamıştır. Tüm Müslümanlara düşen de peygamberlerinin izinden gitmektir. Dine dair gerekli olan, ihtiyaç duyulan her tür sorunun cevabı Kur'an'da mevcuttur.' retoriği baskın, dominant söylemdir. Hassas olunan bir diğer nokta; insanların kendi inançlarını, kabullerini Allah'a ya da peygamberine izafe etme çabasıdır. Tepki duyulan bunu din görme ve göstermedir. Örneğin; Kur'an dışında kalan hadise, geleneğe dair olumsuz yaklaşımda, sergilemiş oldukları kimi tavırlarda bazı ehl-i sünnet yanlılarının etkili olduğu şüphesizdir. Sırf hadis kitabında geçiyor diye üstelik hadisin nakledildiği eser pek muteber bir eser de olmadığı halde bir takım rivayetleri muhatabın reel dünyasında nasıl bir karşılık bulacağını hiç hesaba katmaksızın gerekli-gereksiz, olur-olmaz nakletmeleri insanların hadislere ve böyle bir din sunumuna reaksiyon göstermelerine sebep olmuştur.[706] Bu tür geleneksel bilginin dini olanıyla olmayanıyla ayırt edilmesi gerekmektedir.

---

[702] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 30.

[703] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 36.

[704] Hüseyin Atay'da böyledir. Hatta Hadisi de kültür olarak görür.

[705] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 31.

[706] Ateist TV, "Kadınlar Da Sünnet Olmalı", *Facebook* (24 Eylül 2021, 0:01-1:33).

2. 6. 1. Gelenek kültürdür, din değildir

Kur'an kolaylaştırılmış, apaçık, detaylı olup tefsire ihtiyaç duymaz. Kendi kendini tefsir eder, başka kaynağa gerek yoktur. Böyle olmakla birlikte insanlar Kur'an'a yorumlar getirmişlerdir. Geçmişte böylelikle mezhepler ortaya çıkmış, bugünse çeşitli bilim dalları, ilahiyat fakültelerinde araştırmalar ile yine bu yorumsama faaliyetine devam edilmektedir. Bu yorumlar dinleştirilmeyip[707] Kur'an'a arz edilip oradan onay alarak bilgi mahiyetinde değerlendirilebilir.[708] Önemli olan bu yorumların körü körüne taklit edilmemesidir. Bu görüşler Kur'an'a mutabık olmalı, Kur'an'a dayandırılmalı ve ona ters olmamalıdır. Sünnet de dahil geleneksel bilginin Kur'an'ın önüne geçirilmemesi ve bu bilginin dinselleştirilip Allah'ın sözü gibi dokunulmaz görülmemesi,[709] geleneksel ve kültürel yorum[710] olduğunun bilinmesi ve unutulmaması hassasiyet gösterilen noktadır.

Söylemde geleneğin yok sayılmayıp yani toptan, tamamen reddedilmeyip dine ait olanı ile olmayanının ayrılması gerektiği söylenmektedir.[711] Gelenek, Kur'an'ın açıklama yapmayıp 'bağışlamış' olduğu alana ait kültürel kısımdır. Bu ikisinin (din-gelenek) arasının doğru bir şekilde ayrıştırılması; neyin din, neyin 'bağışlanmış' alana (gelenek) ait olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Gelenek din dışı alana aittir ve insanların inisiyatifine bırakılmıştır. Din tanrısal alana; gelenek insani alana aittir.[712] Geleneğe yaklaşım konusunda ılımlı kesimin onu yok sayma tavrı gütmediği[713] ancak eleştirdiği, sorguladığı görülmüştür ki bu da zaten olması gereken bir tavırdır. Radikal diyebileceğimiz kesim ise bu yorumlar vesilesiyle dine dinde olmayan şeylerin eklendiği endişesi ile ona mesafeli durmakta hatta bu yönüyle yanıltıcı ve zararlı olup Kur'an'ın anlaşılmasına engel teşkil ettiğini düşünmektedir.[714]

Yapılması gereken; "Kur'an'ı, geleneksel tabuların tüm tasallutundan kurtarıp ilahi kaynaktaki gerçek yapısını ortaya koymaktır."[715] Geleneğin içindeki akla-mantığa aykırı; insanlığa, ahlaka, maneviyata hiçbir katkı sunmayan pek çok şeyin ayıklanması elzemdir. Hedef; gerçek İslam'ın, Kur'an'da anlatılan İslam olduğuna inançla mitolojilerden, hurafelerden, sahte kutsallıklardan, tahrif görülen İsrailiyattan, uydurma hadislerden, 'din' diye dayatılan Arap kültüründen ve

---

[707] Mehmet Okuyan, "Kültürel Anlatılar Din Diye Satılmamalıdır", *YouTube* (20 Ekim 2024), 0:01-0:24.

[708] Sorgulayan Müslüman, "Kur'an Tefsire İhtiyaç Duyar mı?", *YouTube* (18 Ekim 2023), 8:24-8:45.

[709] Bayraktar, "Eleştiriler", 92.

[710] Ahmet Akbulut, "Kur'an'ın Anlaşılmasına Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Hüseyin Atay (1930-2023)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 461.

[711] Dorman, *İslam Ne Değildir, 3*6; Akbulut, *Kur'an'a Yabancılaşma,* 151.

[712] Caner Taslaman, "İslami Düşüncenin Metodoloji Sorunu: Kur'an ve Sünnete Yaklaşımlar", (Erişim 20 Mayıs 2021).

[713] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 36.

[714] Muhammed Nur Doğan, *İslam'ı Kur'an'dan Okumak, Atalar Dininden Kur'an İslam'ına* (İstanbul: Yediveren Yayınları, 2018), 11-24.

[715] Öztürk, *Kur'an'ı Anlamaya Doğru*, 224.

daha nice saptırmalardan arındırılmış, dinin Kur'an'daki gerçeğini ortaya koymaktır. Gördüğümüz kadarıyla endişe edilen şey; hadis, sünnet, Peygamber denilerek bunlara vurgu ile bunların öne çıkarılmasının Kur'an'ın arka plana itilmesi ve hatta devre dışı bırakılması, geleneğin din gibi algılanmasına sebep olunmasıdır.[716] Geleneğin dinleştirilmesi; kutsal, dokunulmaz görülmesi bu ekolde rahatsızlık yaratan şeydir. Ne hadisin, sünnetin ne geleneğin Kuran'ı gölgede bırakması asla kabul edilemezdir.[717] Tüm söylem müntesiplerinin ortak endişesi budur. Kuran'ın hususan öne çıkarılmasının önemli bir gerekçesi de budur. Gelenek kendisinden istifade olunması gereken bir birikim olarak görülmelidir, bir değer ve norm kaynağı olarak değil. Zira bu birikim belli bir zamanın-zeminin rengini, desenini, problemini, zihniyetini bünyesinde barındırır. Bu sebeple de mutlaka eleştirel bir gözle ele alınmalıdır. Bu da geçmiş kültürün aşağılanması, küçümsenmesi gibi bir manaya gelmez. Yapılan; bu birikimin Kur'an'ın aydınlığında değerlendirilmesidir.[718] Kur'an'a dönülmelidir. Bu da din ile kültürün birbirinden ayırt edilmesi ile mümkün olacaktır.[719] Söyleme göre; geleneksel din anlayışı insanları -özellikle de gençleri- akla ve fıtrata aykırı yanlarıyla deizme, ateizme sürükleyebilmektedir.[720] Bazı insanların dinden uzaklaşmasına ve hatta çıkışını vermesine sebep olabilmektedir. Gelenekle din aynîleştirilmemelidir. Gelenek kesinlikle çok iyi bilinmelidir ancak din olarak görülmemelidir.[721]

2. 6. 2. Gelenek Kur'an'a engel olmamalıdır

Gelenekte Kur'an; ona hayat veren peygamber tatbikatı, ilk Müslüman cemaat olarak sahabenin konsensüsü diyebileceğimiz icma ve tüm bu önlerindeki yaşanmışlıktan ilhamla akıl yürüten fukahanın kıyası toplamı bir kaynaktı ki bunların tamamı ile birlikte okunup anlaşılmaktaydı. Gelenekte sünnet; Kur'an'ın Hz. Peygamber'in hayatında pratize edilerek karşılık bulmuş hali olarak kıymetli idi. Zira sünnet, ayette söylenenin en doğru nasıl anlaşılacağının somut olarak ortaya konmuş hali idi. Hedeflenen şey, Kur'an'ın en doğru şekilde anlaşılmasının sağlanması idi. Aslî ve merkezî konumda olan yine Kur'an'ın kendisi idi. Kur'an'ın rehberlik misyonunu icra etmesine vesile olma anlamında sünnet, ete kemiğe bürünmüş bir örnekliktir.[722] Burada vurgulamaya çalıştığımız şeyin de sübutu ve delaleti ile problemli olabilen hadisler değil, ümmetin mütevatiren bugüne kadar nesilden nesile

---

[716] Öztürk, *Akıl ve Kur'an,* 47.

[717] Öztürk, *Kur'an'ı Anlamaya Doğru,* 241.

[718] Şaban Ali Düzgün, "Kur'an'a Dönüşte Öncü bir İsim: Hüseyin Atay", *Demokrasi Platformu* 8 (2006), 47.

[719] Atay, "Kur'an-ı Kerim'de İlmi Araştırma Metodu", çev: Sabri Erdem, *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 196.

[720] Emre Dorman, "Deizmin Popülerleşmesi ve Sebepleri", Venhar Haber (Erişim 10 Ocak 2021).

[721] Cemil Hakyemez, "Hasan Onat'ın Düşünce Dünyasındaki Temel Referansları", *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 1 (2021), 333-363.

[722] Bardakoğlu, "Kitap", 26/43.

aktararak getirdiği dini-ahlaki rehberlik olan 'yaşayan sünnet' olduğunu belirtmek isteriz. Çağdaş zamanlara gelindiğinde Kur'an kendisi dışında kalan tüm diğerlerinden soyutlanmış, ona yoğunlaşılmış, onun anlaşılması önemsenmiş, öne çıkarılmıştır. Merkezde sadece Kur'an'ın olması ile onun doğru anlaşılabileceği düşünülmüştür. Gelenek ise Kur'an'ın doğru anlaşılamamasında başlıca sebeptir, onun anlaşılmasına engeldir.[723] Bu düşünceye sevkeden ana saik; insanların geleneği Kur'an'ın önüne geçirdiği düşüncesidir.[724] Kur'an'ı anlamak için doğrudan Kur'an'dan başlanmayıp, ona yönelmeyip geleneğe ait bilgiye gitme, bu bilgiden etkilenerek bu bilgi doğrultusunda Kur'an'ı anlamaya çalışma yanlıştır. Zira okumaya önce Kur'an'dan başlanmalıdır. Geleneksel bilginin kutsal, tek doğru zannedilmesi de Kur'an'ın anlaşılmasına engeldir. Avamın gelenekteki bilgiyi 'ayetin tek ve gerçek anlamı ve bilgisi sanması, o bilgiyi sorgulamadan kabullenişi'[725] tarzındaki anlayışı Kur'an'ı anlamaya perdedir. Oysa ki din tüm insanların anlaması için gönderilmiştir. Birkaç kişinin anlayışına inhisar edilemez. İnsanlara 'Siz Kur'an'ı anlamazsınız, size anlatılanları, anlatan kişileri dinleyin.' denmesi insanları kolaycılığa, tembelliğe meyledip Kur'an'ı kaynağından okumamaya, öğrenmemeye sevk etmiştir. Böylece kendilerine anlatılanlarla yetinirler. Halbuki insanların anlattığı gibi değil Allah'ın bildirdiği gibi yaşanmalıdır.[726]

2. 6. 3. Mezhebe bakışın temellendirilmesi

Bu söylemin anlayışında tek hakem, hüküm koyucu Kur'an'dır.[727] Bu çerçevede onun dışında kimsenin söz söyleme, izah yapma, hüküm koyma hakkı yoktur.[728] Peygamber de mezhep imamları da buna dahildir.[729] Evrensel dini hükümler koyma yetkisi bunlara verilemez, verilirse dine bunlar ortak edilmiş olur.

"Vahyi, yani Kur'an'ı bırakıp da başkalarının fikirlerine, görüşlerine, içtihatlarına uyamayız. Sırtımızı Kur'an'a, yüzümüzü mezheplere dönersek, insanlara sunacağımız din, vahye uymamış olacaktır."[730] Kur'an'ı gerilere düşürüp hadis, sünnet ve mezhep görüşlerinin merkeze alınması, esas alınması; yanlış bulunan, rahatsız olunan noktadır.[731] Anlama cihetinde birtakım

---

723 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 160; Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a Ne Oldu?,* 97-98.

724 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 43.

725 Akbulut, "Kur'an'ın Anlaşılmasına Adanmış Bir Ömür", 471.

726 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 67.

727 Yûsuf 12/40 ve el-Kehf 18/26, 27 gibi ayetler referans gösterilmiştir. Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an'daki Din,* 30.

728 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 55.

729 Fıtrat TV, "Allah Kur'an'ı Neden Kendisi Açıklar?", *YouTube* (10 Haziran 2019), 0:01-3:10.

730 Bayraklı, *Kur'an'a Göre Kiminle?,* 149.

731 Atay, "Kur'an'ın Anlaşılmasına Ait ilkeler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (1992), 28.

yorumlar geliştirilebilirse de bunlar kesinlikle Kur'an'a dayalı, Kur'an eksenli olmak durumundadır, ona ters olamaz.

Hükmün Allah'ın koyması dışında olamayacağı üzerinden gidilmiştir. Kur'an dışı referanslardan hüküm çıkarılırsa bu, Allah'ın hükmü olmaz. Mezheplerin hüküm koymasını kabul, onları Allah'a ortak kılmak, onların kulu olmak anlamına gelir.[732]

Ankebût 51[733] de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Müşriklerin mucize talebine Kur'an'ın yeterli olacağı şeklinde verilen cevap, yine sadece dine dair Kur'an'ın konuşabileceği şeklinde anlaşılmış ve hadis, sünnet başta olmak üzere dini açıklama bağlamında diğer geleneksel deliller bu ayet dayanak gösterilerek devre dışı bırakılmıştır. Zira hüküm koyma ve açıklama yapmada tek söz Kur'an'a ait görülmüştür.[734] İçtihada, fıkıh usulünün tadat ettiği şer'î delillere sıcak bakmayan ve bunu En'âm 114,[735] Hûd 1-2[736] ile delillendiren kişilerin fikriyatı hep böyledir ve bu düşüncelerini bu ayetlerle temellendirmektedirler.[737] "İslam dininin biricik kaynağı Kur'an-ı Kerim iken daha sonra sünnet, icma, kıyas gibi kaynaklar ilave edilerek Kur'an kaynaklardan biri durumuna düşürülmüştür. Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in sorumluluğu bile Kur'an'ı insanlara bildirmekten ibarettir."[738] Peygamber bile dini konularda Kur'an dışında herkesi bağlayıcı nitelikte herhangi bir şey söylememiş, yorum yapmamış, yalnızca Kur'an'ı tebliğ ve tatbik etmiştir.[739] Bu yüzden bir hüküm çıkarmak gerektiğinde doğrudan Kur'an'a müracaat gerekir. Hz. Peygamber de böyle yapmıştır. O da sadece vahye tabi olmakla emredilmiştir, sorumludur. Allah dinin yarısını bildirip kalan yarıyı tamamlamayı Peygamber'e bırakmaz. Zira Peygamber Allah'ın ortağı değildir.[740] Bunun devamı olarak geleneksel bilginin de aynı şekilde dinde yarım bırakılanı tamamladığı düşünülemez. Ve yine aynı bağlamda ulema da Allah'ın ortağı değildir. Din, dini hüküm koyamaz. Görüldüğü üzere diğer kaynaklar, peygamber, ulema Kur'an'ın tek kaynak oluşuna halel getirir gibi görülmüştür. Kur'an dışı olana böyle bir yaklaşım mevcut olduğu gibi daha ılımlı bir yaklaşım gösteren de mevcuttur. Örneğin bu görüş yanlısı kişiler, mezhebe değil mezhepçiliğe karşı olduğunu ifade etmiş, Kur'an dışı diğer kaynakları Kur'an'ı anlamada yardımcı kaynaklar olarak görmüştür. İslam'ı doğru-güzel anlatmaları hasebi ile alimlerin görüşlerinden istifade ettiğini ancak bunu kuru

---

732 Süleymaniye Vakfı, "Allah'ı Bırakıp Mezheplere Kul Olmak", *Facebook* (7 Ağustos 2023, 0:01-2: 23).

733 "Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?"

734 Bayraktar Bayraklı, "Allah'ı ve Kur'an'ı Din Adına Yeterli Görmek", *YouTube* (18 Eylül 1998), 0:01-14:14.

735 "Size Kitab'ı (Kur'an'ı) açıklanmış olarak indiren O iken ben Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? (de)."

736 "Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır."

737 Fıtrat TV, "Fıkıh Usulünün Doğuşu", *YouTube* (11 Ocak 2023), 0:01-10:52.

738 Yasin Kara (ed.), Dini Cevaplar 2, 203.

739 Dorman, *İslam Ne Değildir*, 106.

740 Dorman, *İslam Ne Değildir,* 108.

taklitçiliğe, mezhepçiliğe götürmediğini söylemiştir.[741] Bir takım ayetlerle[742] 'mezhep' olgusuna karşı duran söylem taraftarı da vardır. Peygamberimizin mezhebi yoktu denmesi bu zihniyetin ürünüdür.[743]

Allah'tan başka hüküm koyucu, haram-helal belirleyici olamayacağından bu yön itibarıyla muteber olmayan mezhepler zahirdeki fıkhi tezatlar nedeniyle eleştiri almıştır. Geleneğe, mezhebe soğuk bakış, mezhep içi ya da mezhepler arası kimi zaman Kur'an'a da zıt olabilen zıt görüşlerin varlığı gerekçe gösterilerek temellendirilmeye çalışılmıştır.[744] Mezhep imamlarının birbirine taban tabana zıt hükümler verebildikleri söylenerek içtihada reddiye yapılmıştır. Ancak bu zıtlıkların sorumlusu olarak hadisleri imleyen zihniyetin Kur'an'ın kıraat farklılıklarının dahi manaya etki edip farklı fıkhi hükümlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu bilmesi gereklidir.[745] Bunu söylerken de mezheplerin, müctehidlerin hatadan beri olduğunu söylüyor da değiliz.[746]

Taklit karşıtlığı da mezheplere olumsuz bakışı beslemektedir. Bir mezhebi taklit etmeyi o dönem müşriklerinin atalar dinini izlemesine kıyaslamaktadırlar.[747] Avamın bir mezhebi taklit ederek dinini yaşamaya çalışması ile müşriklerin atalarının yolunu izlemesinin kıyaslanmasını kıyas mea'l-farık gördüğümüzü söylemeliyiz.

Kur'an'ın anlattığı din akılla çelişmez ancak geleneğin sunduğu din dogma, hurafe, çeşitli zorluklar barındırmakta ve insanların dinden uzaklaşmasına, hatta çıkmalarına sebebiyet vermektedir, görüşü vardır.[748] Bu gerekçe de bu yaklaşımda bir veri olarak sunulmaktadır. Aynı şekilde dini şiddet dini imiş gibi sunanların da Kur'an'ı yetersiz gören zihniyetler olduğu düşünülmektedir. Oysa bugün sadece geleneğin bu manada sorgulanmadığı, Kur'an'ın da bu meyanda sorgulandığı, yargılandığı, eleştirildiği ve Kur'an'ın bizzat kendisi sebebiyle insanların dine uzak düştüklerini söylediklerini müşahede etmekteyiz.[749]

Dinin evrensel olmasının anlamı, hayatı yönlendiren temel erdemleri, değerleri, istikameti öğretmesi, hatırlatmasıdır. Bu üst bilgiyi detaylandıracak, hayatının ayrıntılarını bununla

---

[741] Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar V*, 24-28.

[742] Meryem 19/37, er-Rûm 30/32.

[743] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 46.

[744] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 158.

[745] Ömer Özbek, " Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/39 (2015), 163-181; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Fecr Yayınları, 2005), 140.

[746] Fıtrat TV, "Fıkıh Usulünün Doğuşu", 0:01-10:52; isavdersleri, "Usulü Fıkıh Müslümanlara Yollarını Şaşırttı", *YouTube* (11 Kasım 2019), 0:01-6:02.

[747] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 22.

[748] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 24.

[749] Rusen Cakir medyascope, "Hamdi Tayfur ile Dip Dalga: İslam'dan Uzaklaşanlar", *YouTube* (16 Ekim 2023), 0:01-46:26.

şekillendirecek olan ise bizatihi insandır. İslam, A'dan Z'ye hayatın tüm ayrıntılı gösterimini sunmamıştır. İnsan vahiyden aldığı ışıkla kendi hayat çizgisini kendi tayin etmelidir.[750]

Dinin rehberliğinde hayatına çeki düzen verme ameliyesi İslam'da özel bir ulema sınıfına mahsus değildir. Her Mümin çalışma, gayret ve emeği ile dini anlamaya, kavramaya çalışır, çalışmalıdır. Bu ameliyeye hususi eğilim ve yoğunlaşma gösteren elbette ki diğerlerinden bir adım daha önde olmuş olacaktır. Bu bilgi ve kavrayışı diğerlerine iletip onlarla paylaşması ile dini düşünce zenginleşir, gelişir. Buna kendini, ömrünü hasreden rehber insan topluluğu ulemayı oluşturur. Ulemayı 'Din bizden sorulur', 'Ulemanın dışında kimse dinden bir şey anlamaz' gibi anlamak, görmek ve onların da kendilerini böyle göstermesi onlara yanlış bir anlam yüklenmesi sonucunu doğurur. Halbuki bu Kur'an'ın sıkça eleştirdiği bir şeydir. Bu kişilere kutsallık atfedilemez, atfedilmesi doğru değildir. Ulemaya yönelim, tarihte yeterli dini bilgiye sahip olmayan insanların ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak çıkmıştır ve günümüzde de bu saikle devam etmektedir.

Mezhepler arasında görülen farklı uygulama ve hükümlerin bir çelişki imiş gibi algılanmasının ardındaki sebep Hz. Peygamber'in ümmetine kolaylık olması cihetiyle renkli bir davranış yelpazesi diyebileceğimiz farklı uygulamalara sahne olan davranışlarının esneklik ve çeşitlilik olarak görülememesidir. İnsanlığa gönderilmiş son din olan İslam'ın dünyanın dört bir yanında yaşayan hemen her bakımdan birbirinden farklı enva-i çeşit insana hitap edebilmesinin yolu bu çeşitlilik ile sağlanabilir. Ancak bunu çelişki değil, rahmet olarak görmelidir.[751]

2. 7. Söylemin Bazı Konulara Yaklaşımı

2. 7. 1. Bilimsel yorum ve Kur'an

Söyleme göre akıl Allah'ın bir ayetidir.[752] Akıl, vahiy ve bilim üçü de Allah'ın birer ayeti olup birbiriyle uyumludur. Akıl olmadan vahiy yoluyla bildirilen ayetlerin de kainatta yaratılmış ayetlerin de anlaşılması mümkün değildir. Kur'an kendisi üzerinde düşünülsün ve aklını kullananlar ondan öğüt ve ibret alsın diye indirilmiştir. Hem imanla sorumlu olmak için hem de bugünkü halinden kurtulması için Müslümanların akla sahip olması ve bu aklını iyi, doğru kullanması gerekmektedir. Dolayısıyla Kur'an hem kendisi üzerinde hem de kainat üzerinde düşünülsün ister, bilim üretilsin ister. Bilimin olduğu her yerde din vardır. Müslümanlara daha

[750] Bardakoğlu, *İslam'ı Doğru Anlıyor muyuz?*, 37.

[751] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 77.

[752] Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar IV,* 42.

ilk günden Allah bilim üretme emri vermiştir.[753] Bilim ile din ayrı şeyler değildir. Müslüman bütün insanlık için bilim, çözüm üretir.[754]

Bir Müslüman için bilim yapmak son derece önemlidir. Bu yolla Allah'ın sanatını keşfetmesi, ona tanıklık etmesi mümkündür. Sahip olduğu inancı temellendirebilmesi için de bilgi ve bilim son derece mühimdir. Kur'an'ın bunca teşvikine rağmen Müslümanların bilgi-bilim üretmede gelişen dünyanın gerisinde kaldığı bilinmektedir. Müslümanlar çocuklarına, gençlerine kaliteli eğitim vermekten uzaktır. Bu da onları güçsüz ve geri bırakmaktadır. Müslümanlar Kur'an'ın güzel seslendirilişine yönelmiş, onun manasının anlaşılmasına ve emirlerinin yaşanılmasına yeterli ilgiyi göstermemişlerdir. Vahyin kendisine nazil olduğu ilk toplum Arap toplumu bilim ve felsefenin bilinmediği bir toplum olmakla birlikte vahiyden aldığı ilhamla yükselişe geçmiştir. Ondan uzaklaştığı ve onu terk ettiği zaman da düşüşe geçmiştir. Kur'an'ın ilme-bilime vurgusundan hareketle Müslümanlar fetihler vasıtasıyla etkileşime geçtikleri kültürlerin sahip olduğu ilmi müktesebattan çeviriler yoluyla istifade etmişlerdir. Denilebilir ki Müslümanlar dini inancın verdiği motivasyonla nice önemli çalışmalara imza atmışlardır. Zira Kur'an'da evrendeki ve insan benliğindeki delillere dikkat çeken çok sayıda ayet bulunmaktadır. Ayetlerde geçen kimi ibareler bazı bilim dallarıyla ilişkilendirilebilir: astronomi, jeoloji, paleontoloji, arkeoloji, Botanik, zooloji, embriyoloji gibi. Kur'an anlaşılarak okunduğunda bunlar görülebilecektir. Ancak Kur'an'ın ruhundan uzaklaşılıp gelenekle din öğrenilmeye çalışılınca Kur'an'ın akla, ilme, düşünmeye, sorgulamaya yaptığı vurgu göz ardı edilmiştir. Özetle din ile bilim örtüşür. Müslümanların bilimde geri kalmasının sebebi din değildir. Şayet böyle olmuş olsaydı geçmişte de (9 ile 13. yüzyıllar arasında) bilimsel başarı ortaya koyamazlardı. Burada suçlu değişmeyen din değil değişen Müslümanlardır.[755]

Söyleme göre; Kur'an'ın içerdiği bilimsel gerçeklerin -ilk muhatap kitlenin bilime dair sınırlı bilgisine rağmen- Kur'an'da yer alıyor oluşu Kur'an'ın insan sözü olamayacağının, ilahi kelam olduğunun göstergesidir.[756] Kur'an bilim kitabı değildir ancak o bilim konusunda insanları hayran bırakacak denli inceliklere sahiptir. Bilim kitabı olmasa da bilimi teşvik etmiştir, bilimsel alana dair büyük iddiaları vardır, bunlar bilimle uyumlu olup halen çürütülememiştir.

'Bilimsel mucize' başlığıyla dikkatlere sunulan Kur'an ayetlerinin Peygamberimiz dönemindeki bilgi seviyesi ile söylenemeyeceği durumundan hareketle Kur'an'ın ilahi bir vahiy olduğunun ve Peygamber'in de nübüvvetinin delili olarak sunulduğunu görmekteyiz.[757] Aynı zamanda Kur'an'ın bu harika izahlarının onun tarihsel bir mesaj olmadığı, belli bir mekan ve zamanın

---

[753] el-Müzzemmil 73/20.

[754] Hz. Peygamber'in her akşam beraberindeki insanlarla Tertil yöntemini kullanarak bilim/hikmet çalışmaları yaptığı, çözümler ürettiği söylenmiştir. Bkz. Fıtrat TV, "Kur'an'daki Bilim Üretme Yöntemi: Tertil", *YouTube* (9 Nisan 2023), 0:01-8:09.

[755] Dorman, *İslam Ne Değildir,* 611-647.

[756] Emre Dorman, "Anlaşılmaz Olan Kuran Değil Bunu İddia Edendir", *Hürriyet* (Erişim Tarihi: 14 Eylül 2022).

[757] Caner Taslaman, *Neden Müslümanım?* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020), 86.

sınırlarıyla mukayyed olmadığının göstergesi olduğu düşünülmektedir. O dönem itibariyle denizler altında bugün denizaltılarla keşfedilen karanlıklardan[758], teleskoplarla bilinebilen evrenin genişlemesi[759] durumundan bahsedilmesi Kur'an'ın geleceğe seslendiğinin, tarihsel olmadığının bir göstergesidir.[760]

Kur'an'da araç mahiyetinde olan evren ve içindeki olaylar, doğada bulunan varlıklar amaç mahiyetinde olan Tevhid, uluhiyet, meada işaret eden, ona götüren, onu buldurmaya yönelik oluşlardır. Yani Kur'an'da yer alış amacı bilimsel buluşlara imza atılmasını sağlamak değil, kulun şu dünyada asli bulunuş gayesini hatırlatma (tezkir) ve ona rehberlik (hidayet) yapmadır. Öztürk Kuran'da çok az sayıda bedevi idrakine hitap eden tarihsel ayet olmakla birlikte Kur'an'ın geleceğin bilgi toplumuna, onun anlayışına hitap eden, ileride gelecekte anlaşılmaya yönelik ve müsait evrensel ayetlerinin olduğunu söyler. İndiği dönemde örneğin rüzgarların dölleyici oldukları bilgisi anlaşılmayınca bu bilgi Kur'an'ın anlaşılmaz bir kitap olduğunu göstermeyip sonraki bir zamanda anlaşılabilecek bir ayet olduğunu gösterir. Nitekim de öyle olmuştur. Bu bilimsel bilgi sonraki zamanlarda keşfedilmiştir. Bununla Kur'an'ın bilgi toplumu yaratmak istediğini ve bilimsel bilgiyi talep ettiğini ifade eder. Bunun için de Kur'an'da yeterince veri mevcuttur.[761]

2. 7. 2. Nesh

Bu düşünce sahiplerinin çoğuna göre; önceki kitapların kendi aralarında neshi ve Kur'an'ın onları neshettiği gerçeği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak Kur'an'da nesh bulunmamaktadır.[762] Allah'ın kitabında hükmünü sonradan kaldıracağı bir ayeti göndermiş olamayacağı, şayet bu hükmün ortadan kaldırılmış olabileceği düşünülse dahi bu ayetin Kur'an'da yerinin olamayacağı iddia edilmiştir.[763] "Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur."[764] ve "Hiç şüphesiz, zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz."[765] ayetleri bu düşünce için referans olarak verilmiştir. Kur'an'da nesh olmadığına göre bir ayetin manasını anlamak için o konuya ait diğer ayetlerle mukayese yaparak anlamı vermeye özen ve önem göstermek gerekir.

---

[758] Nûr 24/40.

[759] ez-Zâriyât 51/47.

[760] Taslaman, *Neden Müslümanım?,* 86.

[761] Yaşar Nuri Öztürk, *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk Ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm* (İstanbul: Yeni Boyut, 2013), 165.

[762] Atay, *İslam'ı Yeniden Anlamak,* 153 vd.

[763] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 307.

[764] el-En'âm 6/34.

[765] el-Hicr 15/9.

Nesh konusuna açılım getiren bir görüşe burada dikkat çekmek isteriz. Bu görüşe göre; Allah teşri kıldığı bir hükmü kaldırmaz. Önceki devirlerde gönderilmiş şeriatlarda insanların kendi müdahaleleri ile Allah'ın hükmünü değişime uğratmaları sebebiyle, Allah aslını bozdukları hükmün yerine yeni bir hüküm belirleyebilir. Bir şeriatın orijinalindeki hüküm bir diğerinde tersine çevrilmez. Bir şeriatta emredilen diğerinde yasaklanmaz. İnsanlarca aslı bozulan bir hükmün aslına döndürülmesi anlamında bir hüküm yenilemesi söz konusu olabilir. Bakara 106'da anlatılan hususun da bir önceki ayetle bağlantılı olarak okunduğunda risaletle ilgili bir durum olduğu görülecektir. Burada Hz. Peygamber'in risaletini hazmedemeyen ve kabullenemeyen kimselere Allah'ın rahmetini dilediğine tahsis edeceği bildirilmektedir. Burada mevzubahis olan husus budur. Bazen ihtiyaç halinde var olan hükmü geliştirme anlamında bir tedricilik[766] söz konusu olabilir ki bunun adı nesh değildir. Bu bir tamamlama işlemidir. Yoksa Allah'ın bir ayetinde bir şeyi emredip sonra bir başka ayeti ile onu yasaklaması çelişki olur ki Kur'an çelişkiden münezzehtir.[767] Kur'an'da fonksiyonunu yitirmiş ayet yoktur, bulunamaz.[768] Yeri-zamanı gelip şartları tahakkuk ettiğinde ilgili olduğu konuda söz konusu ayet devreye girer.[769] Geleneğin klasik nesh teorisini reddeden bir başka görüşe göre Bakara 106'da söylenen şey; Allah'ın yaratılışta artırımı devam ettirdiği, varlık sahasında yeni sistemler, galaksiler, paralel evrenler oluşurken buna mukabil bir yandan da varlık sahasından eksiltilen, kaldırılan canlı-cansız varlıklar olduğudur. Bu böyle devam edip gider. Allah'ın varlık alemine yeni bir yaratımla dahil ettiği ve kimi zaman da yarattığını kaldırdığı bu sistemin adına nesh denmektedir. Yoksa Kur'an'da bir ayetin diğer bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırması anlamında bir neshten bahsedilemez.[770]

Son kutsal kitap Kur'an önceki kutsal kitapların yerini almak üzere gönderilmiştir. Önceki kitaplarda bulunan hükümlerin bir kısmı Kur'an'a hiç alınmamışken bir kısım hükümler ise Kur'an'da daha iyisi ile yer bulmuştur. Örneğin önceki şeriatlarda oruç gecesi eşlerle birlikte olmak yasaklanmış iken Kur'an'da bu yasak kaldırılmıştır ki bu daha iyisi ile nesh anlamına gelmektedir.[771] Önceki kitapların hükümlerinin büyük bir bölümü ise Kur'an'a olduğu gibi aktarılmıştır.[772] Örneğin oruç ibadeti önceki şeriatlarda olduğu gibi bizde de (değişmeden tüm şeriatlarda) yer bulmuştur. Kur'an sonuç itibariyle diğer kitapların yerini almıştır ve "Artık uyulması gereken odur."[773] Bu söylem sahibinin kitap içi neshi de kabullendiğini kendi

---

766 Bayraktar Bayraklı, "Nasih Mensuh Safsatası", *YouTube* (4 Kasım 2014), 0:01-4:52.

767 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 294.

768 Okuyan, "Kur'an'da Nesih Var mı?", *YouTube* (29 Kasım 2020), 1:45-1:50.

769 Taslaman, "Kuran'da Nasih-Mensuh Var mı?", *YouTube* (10 Ağustos 2015), 2:18-2:23.

770 Y. N. Öztürk, "Nesh Ayeti", YouTube (18 Kasım 2011), 0:43-0:53.

771 Fıtrat TV, "Nesh Ne Demektir, Kur'an'da Nesh Var mıdır?", *YouTube* (28 Ocak 2019), 3:45-5:05.

772 Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 481; eş-Şûrâ 42/13, el-A'râf 7/157, el-Mâide 5/15, el-Bakara 2/79.

773 Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 483.

eserindeki anlatısından anlamaktayız.[774] Örneğin; zina suçu için Tevrat ve İncil'deki ceza ölümdür. Bunu bir dönem Hz Peygamber de uygulamıştır. Ancak Kur'an bu kitapların bu hükmünü ilk etapta müebbet hapse çevirmiş,[775] sonrasında da yüz celdeye indirmiştir.[776] Görüldüğü üzere Kur'an önce şeriatlar arası neshi gerçekleştirmiş, sonra da kitap içi bir nesh işlemi gerçekleşmiştir.[777]

2. 7. 3. Kadının miras hakkı

Miras konusunda kadının mehir hakkı, nafaka hakkı, boşanma vaki olursa emziren anne ve çocuğun masraflarının karşılanması ve benzeri durumlar göz önünde bulundurulmuş, böylece kadının erkek karşısında avantajlı bir durumda olduğu belirtilmiştir. Bu durumlar kadının erkeğin mirastaki payının yarısını alması durumunda ona haksızlık yapıldığı, az hak-pay verildiği gibi bir düşüncenin önüne set çekmektedir.[778] Ancak duruma göre erkeğin payının yarısı değil eşit paylaşım da mümkündür. Bu düşünceye göre "varise vasiyet yoktur" hadisi uydurma olup Nisa 11'de belirtildiği üzere vasiyetin yerine getirilmesi de öncelikli olduğundan kişi şayet dilerse kız ve erkek çocuklarına mirasını eşit olarak bırakabilir.[779]

Bir diğer görüş sahibi de bu meseleye Nisâ 7 penceresinden yaklaşmış ve anne-baba ile yakınların miras olarak bıraktığı malların az ya da çok hepsinde belli bir payın erkek ve kadın her ikisi için de söz konusu olduğunu beyan etmiştir. Bu ayet ile erkek ve kadınlara anne babalarından ve yakınlarından kalan malda eşit payın mümkün olabileceğine işaret bulunduğu ifade edilmiştir.[780] Nisâ 11 de yine bu ayet çerçevesinde anlaşılmıştır. Buna göre "adalet"e uygun olanı yapmak herkesin vazifesidir. Erkeklere mehir sorumluluğu, ailesinin nafakasını temin vs. gibi nedenlerle fazla pay verilmiştir ancak kızlara da oğula verilenin "en az" yarısı kadar bir pay verilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Bakara 180 ve benzeri ile birlikte düşünüldüğünde kız çocuklarına belli bir miktar vasiyette bulunarak onlara destek olunması gereklidir.[781] Burada vasiyet ayetine (Bakara 180) yapılan atıf dikkat çekicidir.

Benzer bir görüşte İslam'da miras konusunda asıl olanın vasiyet olduğu belirtilmiştir.[782] Kur'an vasiyeti emretmiştir, böylelikle kişi mirasını dilediği gibi taksim edebilir, kızlarına da

---

[774] Bayındır, Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, 484. Ayrıca bkz. Süleymaniye Vakfı, "Adetli Kadının Oruç Tutabilir mi?", *Facebook* (21 Mart 2024, 0:54).

[775] en-Nisâ 4/15.

[776] Nûr 24/2.

[777] Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 490.

[778] Taslaman, *İslam ve Kadın,* 116.

[779] Taslaman, *İslam ve Kadın,* 117.

[780] *Kur'an Okuyan* (Erişim 16 Nisan 2023), en-Nisâ 4/7

[781] *Kur'an Okuyan* (Erişim 16 Nisan 2023), en-Nisâ 4/11.

[782] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 248.

bırakabilir. Vasiyet yapılmama ya da "nasıl vasiyet edileceğine karar verilememesi"[783] durumunda ise kız ve erkek çocuklara Nisâ 11'de belirtildiği üzere erkeğe kızın iki katı şeklindeki uygulamaya gidilir. Ancak bu paylaşım cinsiyet eksenli bir paylaşım değil toplumların ekonomik, mali koşulları, toplumsal şartları çerçevesinde düzenlenmiş ve düzenlenebilecek bir paylaşım şeklidir.[784] Diğer görüş sahibince, mevcut malın kazanılması noktasında gösterilen emeğe göre düzenlenebilecek bir paylaşımdır. Nisâ 11'e göre; mevcut malın kazanılmasında emeği, çalışması olan erkek çocuk bir pay alırken katkıda bulunmayan kız çocuğu yarım pay alır. Ancak kız çocuk da katkıda bulunursa Nisâ 7'ye göre eşit pay alır.[785] Eşit paylaşıma itiraz eden ve bu meseleyi klasik, geleneksel anlatı doğrultusunda anlayan da olmuştur.[786] Bu görüşe göre; burada kadına yapılan bir haksızlık olmayıp bilakis erkek ve kadın arasında denge sağlanmıştır. Bu ölçü tarihsel gibi görülemez, gösterilemez diyen bu görüşe mukabil muamelat hükümlerinin içtihadi olup tüm toplumlar için standart, geçerli hükümler olmadığı yönünde görüş bildiren de olmuştur. Bu konuya ilişkin hükümler, içinde bulunulan zamanın durumuna göre adalet ilkesi çerçevesinde değiştirilebilir niteliktedir.[787]

S. Ateş'e göre; miras konusunda genel kanaat; miras ayetlerinin inmesi ve ayrıca bu konudaki Hz. Peygamber'in hadisi ile vasiyet mecburiyetinin kaldırıldığı yönündedir. Ancak vasiyetin caiz olduğu söylenmiştir. Mirasta bir payı bulunmayan akrabaya vasiyette bulunulabileceği gibi başkalarına da vasiyette bulunulabilir. Hatta zaruret görüldüğünde mirasta pay sahibi olan akrabaya hakkı olan paydan ayrı olarak vasiyetle de bir şeyler bırakılabilir. Ancak bu, malın üçte birinden daha fazla olamaz. Tamamının vasiyet edilmesi ise doğru değildir.[788]

2. 7. 4. Kadının şahitliği

Kur'an'da kadının şahitliğine atıf yapılan ayet, 'müdayene ayeti' olarak bilinen borçlanma ile ilgili düzenlemenin yapıldığı Bakara suresinin 282. ayetidir. Bu ayetin nazil olduğu dönem itibari ile ticari faaliyetler yaygın olarak erkekler tarafından icra edilmektedir. Ancak az da olsa kadınlardan ticaretle meşgul olanlar vardır. Bu ayete farklı bir yaklaşıma göre; borçlanmaya şahitlikte bir erkeğe mukabil iki kadın şahit istenmesi durumunda gözden kaçan bir nüans ile ayetin anlamı başka bir yöne kaymaktadır. Buna göre; esasen bir erkeğe karşılık yine bir kadın

783 Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 305.

784 Dorman, "İslam'a Göre Miras Paylaşımı", *YouTube* (24 Nisan 2021), 1:48-1:58.

785 Bayraklı, "İslam Hukukuna Göre Kız ve Erkek Çocuklarının Miras Hakkı", *YouTube* (25 Aralık 2022), 1:10-1:50.

786 Süleymaniye Vakfı, "Kur'an'da Geçen Miras Oranları Kesin bir Emir midir?", *Facebook* (24 Ekim 2018, 0:18-0:21).

787 Öztürk, "Kur'an'ın Miras Ayetleri Bugün Uygulanabilir mi?", *Dailymotion* (5 Temmuz 2013, 2:13); Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 249.

788 Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 1/169.

şahitlik yapmaktadır. İki kadından biri şaşırıp,[789] karıştırıp bilemediğinde bilen diğer kadın cevap verecektir. Böylelikle şahitlik olayında bir erkeğin mukabili bir kadın şahitlik etmiş olacaktır.[790] Ayrıca özel bir şahitlik durumunun genelleme yapılarak tüm şahitlik durumlarına teşmil edilmesi doğru bulunmamıştır.[791] Böyle bir şahitlik durumu ancak ticari faaliyetler için söz konusudur. Üstelik bu durumun illeti ortadan kalkarsa iki kadın olması şartı da sona erer. Yani ticaretten anlayan tek bir kadının şahitliği de yeterlidir.[792] Bir erkek iki kadın şahit uygulaması olmazsa olmaz bir uygulama değildir. Sadece Kur'an'ın ifadesiyle adalet bakımından daha uygun, daha sağlam, daha elverişli olan bir uygulamadır. Bundan, öbür türlüsünün de mümkün, uygun bir uygulama olduğu anlaşılabilir.[793] Kadınların zinaya[794] ve talaka şahitlik[795] durumlarında bir erkek iki kadın şahit şart koşulmamış hatta kadın-erkek ayrımı dahi söz konusu edilmemiştir.

Bakara 282'den hareketle şahitlik olayında şahidin zarar görmesi gibi bir durum söz konusu olabileceğine yapılan değini ile 'iki kadın şahit' durumunun kadını aşağılama değil kadını koruma anlamında ona pozitif ayrımcılık olarak okunduğu görülmüştür.[796] Şahitlik gibi sıkıntı doğabilecek bir durum iki erkek şahide tevdi edilerek kadının korunması sağlanmıştır. İki erkeğin yokluğunda bir erkeğe mukabil iki kadın istenmektedir ki bu da kadının lehinedir. Bir anlaşmazlık durumunda kadın tek başına bir erkekle karşı karşıya gelmeyip baskıya maruz kalmaktan korunmuş olur.[797] Bu ayet bu noktadan kadını aşağılayan değil, onun korunmasını sağlayan, onun lehine bir hüküm içermektedir. Bu ayetle ilgili gelenekten farklı dikkat çekici bir diğer nokta 'dalle' kelimesine 'unutma' değil 'sapma' manasının verilmesidir. Bu da yine akli istidlal ile sağlanmıştır. Şahitlere baskıya yapılan vurgu sebebiyle 'kadınlardan biri sapınca diğeri ona doğruyu hatırlatsın' şeklindeki çeviri bu pasajın bütünlüğüne daha uygun bir mana olarak düşünülmüştür. [798]

---

[789] Öztürk, *Kur'an'daki İslam,* 453; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007), 3/421.

[790] Öztürk, *Kur'an'daki İslam,* 452-453.

[791] Okuyan, "Kadınların Şahitliği", *YouTube* (12 Şubat 2021), 8:29. Ayrıca bkz. Okuyan, "Kadına Yönelik Şiddete Kur'ân'ın Bakışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 105-106.

[792] Öztürk, "Cumhuriyet ve Kadın: Kur'an'da Miras ve Şahitlik!", *YouTube* (31 Ocak 2024), 3:35-6:13.

[793] Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 405.

[794] Nûr 24/6-9.

[795] et-Talâk 65/2.

[796] Taslaman, *İslam ve Kadın,* 109.

[797] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 243.

[798] Taslaman, *İslam ve Kadın,* 110.

"Allah'ın erkekleri akıl, anlayış, hafıza ve temyiz kabiliyeti hususunda kadınlardan daha üstün yarattığı"[799] şeklinde bir bilgiye Kur'an'da yer verilmezken[800] gelenekte böyle bir algı ve anlayış yer bulabilmiştir. Kadının aklının eksikliği ile ilgisi olmayan bu konu bir uzmanlık meselesi olup geçmişte kadının tahsili ve sosyal hayatta bu gibi konularla yakın ilişkisi olmadığı için böyle bir uygulama öngörülmüş olup burada kadına bir hakaret söz konusu değildir. [801] Hatta bilmediği bir konuda bir kadına karşılık iki erkeğin şahitlik yapabilmesi söz konusu olabilir.[802]

2. 7. 5. Zina ve Recm cezası

Evleviyetle bu düşünceye göre; recm uygulaması Kur'an'da olmayan,[803] onunla çelişen ve hatta "Kur'an ile savaşan bir hükümdür."[804] Kur'an zina cezası olarak Nûr 2'nin ifadesi ile yüz celde öngörmüştür. Evli ya da bekar diye bir belirleme yapmamıştır. Celde ile hedeflenen de bu kişilerin bedenine zarar vermek değil, toplumun önüne çıkarılıp teşhir edilmesidir.[805] Ayrıca içinde çelişki barındırmayan bir kitaba ters düşen bir hüküm izafe ile ortaya çelişik bir durum çıkarmak ve buna 'din' demek mümkün değildir.[806] Yine bu düşünceye göre -gelenekten farklı olarak- insanların evlerine izinsiz girilemeyeceğine göre[807] zina eylemine özel alanda şahitlik edilemez. Şahitlik durumu açık alanda vuku bulan zina eylemi için söz konusu olup bu halde ceza verme mevzubahistir.[808] "Fakat bu ceza ile genelevler şeklinde açık zina deklarasyonlarının olduğu yapılanmalar yok edilebilir." Bu ceza mevzu hadisler ve İsrailiyat yoluyla İslam'a dahil edilmiştir. [809]

Bu düşünce sahiplerine göre; rivayeti esas alanlarca nasih-mensuh iddiasıyla Kur'an'da lafzen yer alıp hükmen ilğa olmuş ya da tam tersi lafzen bulunmayıp hükmen baki ayetler olduğu ileri sürülmüş, Allah ve elçisine iftiralar atılmıştır. Recm konusunda gelenekte yer alan zina cezasına ilişkin ileri sürülenler örnek gösterilebilir. Zina edenin taşlanmasını emreden bir ayetin lafzen bulunmayıp hükmünün baki oluşunun söylenmesi böyledir. Daha uzunken bir kısmı unutulan ayetler olduğu yönündeki rivayetler de Allah'a iftira olarak değerlendirilmiştir.

---

799 Zeynel Abidin Aydın, "Kadının Şahitliği ile İlgili Ayetlerin Tefsirlerdeki Yansımalarına Eleştirel Bir Bakış", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/3 (2014), 103.

800 Öztürk, *Kur'an'daki İslam,* 452- 453.

801 Bayraklı, "Kadın İçin Neden 2 Şahit İstenirken Erkek İçin Bir Şahit İstenir?", *YouTube* (21 Mart 2018), 2:50; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli,* 337.

802 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* 3/421.

803 Bayraklı, "El Kesme Cezası ve Recm", *Dailymotion* (20 Nisan 2013), 2:08-2:10.

804 Taslaman, *İslam ve Kadın,* 142.

805 Dini Cevaplar, "Kur'an'da Recm Ayeti Var mıdır?", *YouTube* (19 Mayıs 2022), 0:44.

806 Taslaman, *İslam ve Kadın,* 143.

807 Nûr 24/27- 28.

808 Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din,* 302.

809 Taslaman, İslam ve Kadın, 144.

Halbuki "Rabbinin kelimesi (Kur'an) doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur."[810] Gelenekte, bu ileri sürülenler Bakara 106 ile delillendirilmek istenmektedir ancak burada yapılan ayeti bağlamından koparark anlamaktır. Zira burada geleneğin iddia ettiği gibi bir kitap içi nesh olayı bulunmayıp Ehl-i Kitabın bozduğu ayetlere bir atıfta bulunulduğu bir önceki ayete bakıldığında görülecektir.[811]

Kur'an'da zina suçu için Nûr suresi 2. ayette bu fiili işleyen her bir kişi için evli, bekar ayrımı yapılmaksızın yüz celde cezası takdir edilmiştir. Celde cilde değnek ile vurulan ancak zarar vermeyen bir vurmayı ifade eder.[812] Hz. Peygamber'e isnat edilen sözlere dayanılarak bu ayetin hükümsüz kaldığı ya da tahsise uğradığı belirtilmiş olup böylece bu suç için taşla öldürme cezasının gerekli olduğu iddia edilmiştir. Şayet bu isnat doğru ise yapılan bu açıklamanın bu ayetten önce söylenmiş olması mümkün ve muhtemeldir. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in ayette bulunan açık hükme rağmen aksi bir ifade kullanmış olması düşünülemez. Hâkka 44-47[813] bunun imkansız olduğunu göstermektedir. Nisâ 25. ayet ile zina fiili için köle ve cariyelere hürlerin yarısı kadar olacak şekilde ceza tayin edilmiştir. Ahzâb 30. ayet ile de Peygamber eşlerinin bir suç işledikleri vakit iki kat cezaya uğrayacakları belirtilmiştir. Recm denilen taşla öldürme cezasının ne yarı olarak ne de iki kat olarak uygulanamayacak olması bu suça takdir edilen cezanın bu olamayacağının bir göstergesidir.[814] Recm 'kovma' anlamına gelen bir sözcüktür. Bu sözcüğü bu fiili işleyenlerin kovulması, toplumdan dışlanması manasıyla algılamakta bir sakınca yoktur. Ölüm cezası sadece adam öldürmenin karşılığı olan kısas cezası için şeriatta yer almaktadır.[815]

Hz. Peygamber'e bu konuda isnat edilen rivayeti sahih bulan görüşe göre; Tevrat'ta yer alan recm cezasını Hz. Peygamber de bu konuda bir vahiy gelene kadar bir müddet uygulamıştır. Zira Hz. Peygamber'e En'âm 90 ile kendinden önceki peygamberlerin yoluna uyması emredilmektedir. O da bu konuda bir hüküm henüz gelmediği için gelene kadar Tevrat'ın hükmünü uygulamıştır.[816] Sonrasında Nisâ 15 ve 16 ile bu ceza kadınlar hakkında ev hapsi, erkekler içinse kendilerini düzeltene kadar eziyet edilmesi şeklinde bir hükme bağlanmıştır. 15. ayette belirtilen 'Allah'ın bir yol açması' ifadesi ölene kadar ev hapsi hükmünün nihai bir hüküm olmadığına işaret etmektedir ki Nûr 2 ile nihai hüküm ortaya konmuştur. O da zina eden her bir kişiye yüz değnek vurulması olmuştur. Böylece Hz. Peygamber'in bir müddet

---

[810] el-En'âm 6/115.

[811] Dorman, *Allah'a Öğretilen Din,* 75-76.

[812] Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din*, 302.

[813] "Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı."

[814] Kur'an Okuyan (Erişim 18 Nisan 2023), el-Ahzâb 33/30.

[815] Dini Cevaplar, "Kur'an'da Recm Ayeti Var mıdır?", *YouTube* (19 Mayıs 2022), 0:44.

[816] Bayındır, "İslam'da Recm Konusu", *YouTube* (14 Ocak 2016), 20:13.

uyguladığı recm cezası bu ayetler ile kaldırılmış ve evli-bekar fark etmeksizin tüm bu fiili işleyenlere yüz değnek vurulması bu suçun cezası olarak karara bağlanmıştır.[817]

Taşlayarak öldürmeyi insani ve İslami bulmayan diğer bir görüşe göre bu uygulama Kur'an'ın izin vermediği bir zulümdür. Yahudilikte olan bir uygulamadır. Bir insana öldürme cezası verilebilirse de uygulama bu şekilde olmamalıdır. [818]

2. 7. 6. Hırsızlık ve el kesme cezası

Mâide 38. ayet ile hırsızlık net bir şekilde yasak edilmiş ve bu fiili irtikap eden kişinin elinin kesilmesi de yine aynı netlikte emredilmiştir. Tam bu noktada hırsızlığın tanımının ve el kesim işleminin nasıl, ne şekilde (çizik atma mı, tamamen koparma mı) yapılacağının doğru tespiti ehemmiyet arz etmektedir. Türkçede 'Meyve soyarken elimi kestim.' ifadesinde bu cümleyi söyleyen, elini kökünden tamamen kopardığını kastetmemektedir. Ancak 'elini kesmek' ifadesinin elinde bir kesi oluşturmaktan koparmaya varana kadar geniş bir anlam yelpazesi bulunmaktadır. Burada ölçü; ekmek çalanla daha büyük oranda bir hırsızlık-yolsuzluk arasındaki farkı ayırt edecek bir adalet duygusuna, akla ve vicdana sahip olunmasıdır. Kimilerince bu ceza çok ağır ve acımasızca imiş gibi görülebilse de bu suçun bu yolla minimize edilebileceğinde şüphe yoktur.[819]

Diğer benzer görüşe göre; ayetteki (Mâide 38) kat' sözcüğü, hırsızın elinin bileğinden tamamen kesilmesi anlamına gelmemektedir. Sadece orada bir iz bırakmak, kan akıtmak anlamına gelmektedir. Böylece kişinin hırsız olduğu bilinir. Zira kişinin elinin tamamen kesilmesi onun geçimini temin etmesine engel olur. Bunun delili olaraksa Hz. Yusuf'un görülmesi esnasında kadınların ellerini kesmesi durumu[820] gösterilmektedir. Burada kadınlar ellerini bedenlerinden tamamen ayıracak, koparacak tarzda kesmiş değillerdir. Ayrıca Feth suresinin 10. ayetinde 'el' kelimesinin 'kudret' anlamında kullanılmasından hareketle hırsızın hırsızlık yapmasını engelleyecek, kudretini kesecek tarzda uygun bir ekonomik ortamın oluşturulması gerektiği şeklinde bir yorum yapılmıştır.[821] Burada ayeti ayetle açıklama yoluna gidildiği ve Hz. Peygamber'in tatbikatından bahsolunmadığı görülmektedir.

Konuyla ilgili dikkat çekici bir diğer görüşe göre; hırsızlık genelde elle yapılan bir eylem olduğu için hırsızlık yapılan organın kesilmesi istenmektedir. Ancak günümüzde hırsızlık pek çok şekilde (bakışla, talimatla, emirle, yazıyla, bilgisayarla) yapılabilmektedir. Böyle bir hırsızlığa el kesme cezası vermek kişinin hırsızlık organının kesilmesi anlamına gelmez. Burada hedef

---

817 Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,* 490-491.

818 Bülent Pakman "Taşlamanın Recmin Kaynağı Nedir?", *YouTube* (4 Mayıs 2020), 4:33.

819 Emre Dorman, *Kur'ân-ı Kerîm'deki Temel Emirler ve Yasaklar* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011), 165-166.

820 Yûsuf 12/31 ve 50. ayetler.

821 Bayraklı, "İslam'da Hırsızlığın Cezası", *Dailymotion* (28 Temmuz 2013), 2:07.

hırsızın hırsızlık yapma gücünün ortadan kaldırılmasıdır. Yapılması gereken; insanların hırsızlık yapmayı düşünemeyeceği müreffeh bir ortam, toplum oluşturmaktır. 'Hırsızın elinin kesilmesi' durumu mecazi bir kullanımdır.[822] Bu da hırsızın gücünün, kuvvetinin kesilmesi anlamına gelmektedir.[823] Bu söylemin fikir babasına göre de el kesmek, bu ayetin amacına uygun olarak; hırsızlığı önlemek, engellemek, önünü almak anlamına olmalıdır. Bu konuda hüküm hakime bırakılmalı, "Hakim herhangi bir ceza ile hırsızlığı önlemeye çalışır; bütün yolları denediği halde hırsızlığı önleyemiyor, ancak el kesme mecburiyeti ile önleyebileceğine dair kesin bir kanaate ulaşmışsa, hakimin bu kanaatine göre hüküm vermesine de imkan tanınabilir."[824] Bu cezanın mecazi olmayıp hakiki, fiziksel bir cezalandırma olduğunu söyleyen görüş de mevcuttur.[825] Üstelik bu, Hz. Peygamber'in uygulamasına refere edilerek söylenmiştir.[826] Olay mahkemeye intikal etmeden önce pişmanlık duyup tövbekar olan kişinin eli kesilmez.[827] Bu kişinin yapması gereken şey; çaldığı malın iki mislini ödemektir.

[822] Edip Yüksel, *Mesaj (Kur'ân Çevirisi)* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2000), 106.

[823] Dini Cevaplar, "Kur'an'da Hırsızlığın Cezası El Kesme midir?", *Facebook* (15 Kasım 2018, 3: 39).

[824] Yasin Kara (ed.), Dini Cevaplar 2, 32.

[825] Fıtrat TV, "Hırsızlık Yapanların Ellerini Kesilmesi Cezası Mecazi midir?", *YouTube* (30 Kasım 2016), 0:15-0:21.

[826] FetvaNet, "Hırsızlık Yapan Kişi Yakalanmadan Gelip Teslim Olursa Yine de Eli Kesilir mi?", *YouTube* (4 Kasım 2021), 3:05.

[827] Yasin Kara (ed.), Dini cevaplar 2, 25.

SONUÇ

Hint-Mısır mahreçli ismiyle 'Ehl-i Kur'an' ve 'Kur'âniyyûn' ekolü, Türkiye'de yaygın bilinen ismiyle 'Kur'an İslamı' söylemi; din anlayışının merkezine yalnızca Kur'an'ı oturtmuştur. Kur'an tasavvurları 'hüküm' eksenli olup onu dine ve hayata dair her hükmü içinde barındıran bir 'ansiklopedi' gibi mülahaza etmişlerdir. Hadisi ve sünneti sübut açısından güvenilir bulmadıkları ve üstelik Kur'an'ı tek başına yeterli gördükleri için bu malzemeye ya mesafeli durmuşlar ya da onu tamamen reddetmişlerdir. Hadislere eleştiri getirme ve hatta gelenekle mukayese edildiğinde pek fazla vurgu yapılmaması, 'yok sayma' ve 'reddetme' olarak okunabilmiştir. Geleneği paranteze alıp Kur'an'ı kendisiyle anlayan söylem ilk evvela Hint Altkıtası'nda ortaya çıkmıştır. Sonrasında Mısır'da zuhur etmiş olan bu söylem, Türkiye'deki izdüşümleri itibariyle çalışmamıza konu olmuştur. Gelenekten büyük oranda ayrı düşen söylemin selefleri ile epeyce benzeştikleri tespit edilmiştir.

Bu düşünceye göre; İslam aleminin halihazırdaki iç açıcı olmayan manzarasının sorumlusu; Kur'an'ı okumayan, başkalarının Kur'an bilgisine tabi olmakla yetinen, 'uydurulmuş' dine iman edip Kur'an'ı tek başına yeterli görmeyen Müslümanlar ve onların din anlayışlarıdır, geleneksel halk dindarlığıdır. Bu din anlayışı Allah ve Kur'an merkezli değil, Peygamber merkezlidir. Geleneği oluşturan ulemanın söylem ve müellefatı, içerisinde barındırdığı pek çok hurafe ve İsrailiyat türü malzeme ile Kur'an'a gelenek üzerinden giden okuyucu için Kur'an'ı anlama önünde engeldir. Zira okuyucu Kur'an'a saf bir zihinle gidememektedir. Bu malzemeden etkilenmekte; üstelik malum içeriği itibariyle bu etkilenme olumsuz olmaktadır. Açıklama yapmada ve hüküm koymada tek yetkili, sübutu kat'î, evrensel olan bir kaynağın yanına ya da ardına böyle olmayanların kaynakmış gibi yerleştirilmesi doğru görülmemiştir. Hatta bu durum 'şirk' olarak değerlendirilmiştir. Yapılması gereken; tüm bunlardan sıyrılıp arınarak dini yalnızca Allah'a özgülemektir. Din, özü itibariyle mükemmel olup reforma ihtiyaç hissetmez. Dinin müntesiplerinin, kendisinden uzaklaştığı, yanlış anladığı Kur'an konusunda perspektiflerini tashih etmeye ihtiyaçları vardır. Ancak böylece Müslüman alemi makûs talihini yenebilecektir.

Aralarında pek çok fikri ihtilaf bulunan bu kişilere göre, 'Tevhid' ilkesine binaen dinde tek hüküm koyucu otorite Allah'tır. Peygamber dahi onun ortağı ya da vekili değildir. Tek hüküm koyma ("Hüküm ancak Allah'ındır") ve açıklama yapma yetkisi (Hûd 1-2) Allah'a ait olup bu yetkiyi Peygamber'e dahi vermemek Peygamber'i devre dışı bırakmak olarak yorumlanamaz. Peygamber'in gerçek sözleri Allah'tan aldığı vahiy olan ayetlerdir. Sübutu sabittir, güvenilirdir, 'hadis' diye bir beşer, ravi naklini bizzat Peygamber'in sözü zannedip kutsal metin gibi görülmesi durumu kabul edilemez. 'Sünnet' Kur'an'ın tatbikatı olup Peygamber Kur'an'dan başka bir şeyi tatbik etmediğinden 'sünnet' güvenilirliği problemli rivayetlerin değil, Kur'an'ın içindedir. Buradan tespit edilebilir ve edilmelidir, rivayetlerden değil. Geleneğe gelince; tarihsel bir tecrübe olarak Kur'an'a uygunluğu nispetinde kabul edilebilir olup yok sayma durumu söz konusu değildir. Bu zengin müktesebatı da oluşturan yine insanlardır ve içerisinde

itiraz edilebilir nitelikte yanlış bilgi ve yorumlar bulunabilir. İtiraz bunlaradır ve üstelik bunların din sanılmasınadır. Son tahlilde söyleme göre; din konusunda Peygamber'in gerçek sözleri olan ayetler, ona isnat edilen ravi sözleri, ulemanın sözleri ve İslam tarihi içinde mündemiç bilumum sözler dinlenilmeli ve bunların içinden en güzeline uyulmalıdır. Kur'an (Zümer 17) böyle emreder. Bunun neticesinde bunlardan en güzeli ayetlere uymak olup bu manada Kur'an Müslümanı olmak doğru ve güzel olandır.

Sahih ve sağlam bir Kur'an-sünnet ilişkisi ortaya koyma, konum belirleme zarureti vardır. Zira geldiğimiz noktada kimi kafaların karışmış olduğu görülmektedir. Kur'an ve sünnet birbirinin alternatifi değildir, Allah ve Peygamber karşı karşıya getirilemez. Kur'an ile sünnetin de dahil olduğu diğer delilleri yan yana kompartmanlarmış gibi düşünmemelidir. Zira Kur'an lokomotiftir, esas olan odur. O temeldir ve gönderilen odur. Diğer deliller (sünnet, icma, kıyas) Allah tarafından gönderilmemiştir. Kur'an ana kaynaktır, diğer deliller (hadis-sünnet de dahil) onu anlama noktasında çok önemlidir ve lüzumludur. Esbâb-ı nüzûl, sahih rivayetler, siyer vs. hepsi Kur'an'ı anlamak için önemlidir. Ancak doğaldır ki Kur'an, sünnet, icma, kıyas vs. eşit kaynaklar değildir. Kur'an'ın sübutu kat'îdir. Tüm edille-i şer'iyye Kur'an'ı anlamak için vardır, onu anlamaya hizmet etmektedir. Kur'an'ın çok anlamlı yapısından mütevellit ayetlerin pek çok manaya çekilebilmesi söz konusudur. Anlaşılması istenen tek mana ise onu en iyi anlayanın anlatımı ve daha da önemlisi uygulamasıyla bilinebilecektir. Hadis-sünnet tam da bu noktada çok elzem ve iş görürdür. Bu kişiler sünneti 'Peygamber'in Kur'an tatbikatı' şeklinde tanımlamışlardır. Bu tatbikatı Kur'an'dan çıkarabileceğimiz, hadis-sünnet malzemesine ihtiyaç olmadığı belirtilmiştir.

Kur'an'ı hayata hakim kılma çabası takdire şâyandır. Ne var ki Kur'an'a yönelik bu çaba, 'Hüküm ancak Allah'ındır' ve benzeri ayetler ekseninde 'hüküm' üzerinden yürümüş ve Peygamber'in dindeki etkinliği -görece- zayıf kalmıştır. Aynı şekilde onun bir bilim kitabı olmadığına vurgu yapılmakla birlikte çeşitli ayetlerin modern bilimlerle ilişkilendirildiği müşahede edilmiştir. Oysa ki Kur'an; doğruyu, hak ve hakikati arayanlar için kendi ifadesiyle 'hidayet rehberi'dir. Hayatın anlamını arayan hakikat yolcusunun yol göstericisi, kılavuzudur. Dine ve hayata dair tüm malumatın ziplenip Kur'an'a konduğu algısı hatalıdır. Zira Kur'an'ın yaptığı; hakikat yolcusuna gittiği yolun koordinatlarını vermektir.

Hadislerin tefrika ürettiği ve bu sebeple ancak Kur'an etrafında birlik sağlanabileceği iddia edilmiştir. Bizim gözlemimize göre Kur'an ve sünnet bütünlüğü paradigması ümmet genelinde öteden beri bir konsensus temin etmiştir. Bu söylemin hadis ve sünnet çerçevesinde ileri sürdüğü görüşler ümmet içerisinde hadis yanlısı ve hadis karşıtı şeklinde bir tefrikanın, fitnenin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu çerçevede oluşturulmuş, indirilmiş din-uydurulmuş din şeklindeki kategoriler inananlar arasında bir parçalanmışlık ve ötekileştirme, dışlama tavrı ortaya çıkarabilmektedir. Kanaatimizce hadisler yalnızca ilmi sahada, fıkhi hükümlerin farklılaşmasında rol oynamıştır. Bu da bir kusur olarak değil bilakis rahmet, kolaylık olarak görülmüştür. Bize göre; bugün için hadis değil hadise yönelik olumsuz

söylemler müminler arasında bir tefrika ve ayrışmaya sebep olmaktadır. Bir konuya ilişkin delil olarak hadis getirildiğinde bunun delil olarak kabul görmemesi ve hatta hadisin kaynak ve delil olarak görülmesinin şirke düşülmekle eşitlenmesi gibi gerçek bir fitne ve tefrikaya doğru yol alındığını bu tez vesilesiyle müşahede ettik. Bu gidişat durdurulmazsa müminlerin birliği ve kardeşliği asıl bu sebeple gerçekten ciddi zarar görebilecektir.

Geleneğin din algısı ile çağdaş dönem din paradigmasının karşı karşıya gelmesi durumu söz konusudur. Her iki taraf diğerini yadırgamakta ve eleştirmektedir. Örneğin Kur'ancı kesimin bazı ayetlerden hareketle dini sadece Allah'ın açıklayabileceği, bu yetkiyi Peygamber'e dahi tanımadığı şeklindeki söylemi Peygamber'e karşı bir saygısızlık, onu devre dışı bırakma olarak düşünülmüştür. Hatta sünnet-hadis inkarcısı ve düşmanı ilan edilebilmişlerdir. Gelenek yanlısı İslam savunucuları da geleneği dinleştirmek iddiasıyla karşı kesimce eleştirilmiştir. Geleneğin uydurmalarla meşbu dini değil, Kur'an'ın gerçek dini insanlara öğretilmelidir. Ataların, çoğunluğun, ulemanın benimsediği din değil, Allah'ın indirdiği din yaşanmalıdır. Oysa ilim, bilim merakla ve farklı hatta heretik denebilecek görüşlere açık olma ve bunlara alan açma sayesinde ilerleyebilecek, gelişebilecektir. Bu iki farklı görüş (geleneksel-çağdaş) için de bu böyledir.

Bu düşünce ile ilgili toplamda söylenebilecek temel şey; sünnetin farklı algılanması ve Kur'an vurgularının fazlaca öne çıkışı ile hadis ve sünnet olgusunun zayıf, ihmal edilmiş olarak kalmış olduğudur. Yoksa bir Peygamber ve hadis-sünnet karşıtlığı, düşmanlığı söz konusudur diyemeyiz. Bu kişiler kendilerini Hint-Mısır 'Kur'âniyyûn'u ile ilişkilendirmemekte ve böyle ilişkilendirilmekten de rahatsız olup bunu reddetmektedirler. Kendilerine ille de bir şey denecekse 'Kur'an Müslümanı' denebileceğini ikrar etmektedirler. Biz de kendilerini isimlendirdikleri kelimelerle tavsif ediyor ve öyle kabulleniyoruz.

Çalışmaya bu söylemin Hint-Mısır temsilcileri ile Türkiye'deki karşılığı Kur'an Müslümanları arasında yapmayı amaçladığımız mukayese ile son vermek istiyoruz. Öncelikle bu düşüncenin müntesiplerinin hemen her bir ferdinin tüm konularda aynı düşünmediğini, ana başlıklarda benzerlik olup içerikte birebir uyuşmanın olmadığı durumların da mevcut olduğunu belirtmeliyiz. Dolayısıyla ortak paydalar ve farklılıklar olarak tespit ettiğimiz genel düşünceleri ortaya koymaya çalışacağız.

Öncelikle içinde bulunulan geri kalmışlık durumu İslam'dan değil Müslümanların İslam'ı yanlış anlamasından kaynaklıdır. Sorun dinde değil Müslümanların algısındadır. Geleneksel İslam, Müslümanlığı yanlış anlamanın adresidir. Geleneğin Kur'an'la aramıza koyduğu, onu anlamaya engel ve perde olan katıştırdıklarından kurtulmalıdır. Müslümanlar Kur'an'dan uzaklaştıkları için bu hale dûçar olmuşlardır. Geleneğin şekillendirdiği İslam'ı bırakıp yeniden Kur'an'a dönmeli, Kur'an'dan başlamalıdır.

Bu düşüncede Tevhide vurgu, şirke karşıtlık başat bir özelliktir. Şirk anlamına gelebilecek her tür unsurdan uzak durmak gereklidir. "Hüküm ancak Allah'ındır" bu anlayışlarını

dayandırdıkları temel argümanlarıdır. Bu ayet uyarınca dinin çerçevesini yalnızca Kur'an çizer. Kur'an'ı açıklamanın sadece Allah'ın hakkı olduğu, ulemanın yaptığı açıklamalarla, bu eylemleri ile adeta Allah'a ortaklık ettikleri düşünülmüştür. Kur'an bir Müslümanın tek sorumlu olduğu ve sadece kendisinden -Ulemanın kitaplarından değil- hesaba çekileceği tek kitaptır.

Kur'an tek kaynak olup apaçıktır, kendisinde herhangi bir mücmellik, muğlaklık yoktur. Anlaşılırdır, açıklanmaya ihtiyaç duymaz. Dine dair tüm her şeyi detaylıca içerir. Türkiye Kur'ancılığında dine ilaveten hayata dair her şeyi içerdiğini söyleyen de vardır. Bu düşünceye göre; onda dine dair bilmemiz gereken her şey söylenmiştir. Eğer daha fazla bir şey gerekli olsaydı Allah onları da mutlaka söylerdi. Dolayısıyla din namına hem başka bir şeye ihtiyaç yoktur hem zaten başka yerde (hadis-sünnet ve benzeri kültür kategorisine giren geleneğin içinde) din yoktur. Din Kur'an'dır, Kur'an'dadır. Kur'an din için eksiksiz ve mükemmeldir, yeterlidir. Söylemin kurucu, öncü isimleri Kur'an'dan başka bir delil tanımama konusunda çok keskin görüşlü bir tutum sergiliyor değillerdir. Bir takım şartlarla hadisleri Kur'an'ı anlamaya yardımcı olarak görmektedirler. Ancak bunları Kur'an'a eş-denk tutmamaktadırlar. Bu Hint-Mısır Kur'ancılarında böyle olduğu gibi Türkiye Kur'ancılarında da böyledir. Devamında ise keskin bir Kur'an'dan başka kaynak -hadis ve sünnet dahil- olmadığı vurgusu ortaya çıkmıştır.

Kur'an evrensel olup tüm zaman ve zeminlere hitap etmektedir. Nesh konusu da Kur'an tasavvurunun bir parçasıdır. Genel eğilim olarak; Kitap içi neshin olmadığı fikri ağır basmıştır. Zira bu, evrenselliğe aykırıdır. Her zamana ve zemine hitap eden Kur'an'ın içinde işlevsiz, âtıl bir ayetin olduğu düşünülemez. Kur'an'ın kendinden önceki kitapları neshi fikri ise genel kabul görmüştür. Artık önceki kitapların hükmü tamamen kalkmış olup cari olan Kur'an'ın hükmüdür. Bundan sonra uyulması gereken yalnızca Kur'an'dır. Herkesin onu anlama hakkı vardır. Onu anlamak belli kişilere, gruplara mahsus değildir. Kur'an kendi kendini tefsir eder. Gramer, etimoloji, lügat bilgisine pek fazlaca yer vermeyen Mısır Kur'ancılığına mukabil onu anlamak için Arapça bilgisi gereklidir (Hint Kur'ancılarında böyledir), önemlidir diye düşünülmüştür ve Türk Kur'ancılığı da bu noktaya ağırlık vermiştir. Bunun yanı sıra Kur'an'ın temel esprisini, ruhunu ve felsefesini yakalama da önemlidir ki bu konuda da bir benzeşim söz konusudur. Kur'an'ı bütünlüğü içerisinde anlamak ise istisnasız çok önemlidir. Onu anlamak için ne sebeb-i nüzûl bilgisine ne de İsrailiyat bilgisine ihtiyaç vardır. Bunlar da rivayettir. Yalan, yanlış, uydurma, şüpheli sayılarak rivayete güvenmemektedirler. Dolayısıyla Kur'an'ı anlama yolunda rivayete başvurulmaz. Zaten Allah tek hüküm koyucu ve Kur'an'ı açıklayıcı olduğu için sadece ve direkt Kur'an'dan hüküm çıkarılmalı, din ondan öğrenilmeli, Kur'an'ın içinden kendi verileri ile çözümler üretilmelidir. Aslen gelenekçe gayr-i metluv vahiy kabul edilen hadislerin Kur'an'ı anlamada kaynak olarak görülmesi mümkün değildir. Zira Kur'an dışı vahiy, Kur'an'ın dışında Allah'ın sözünün olması mümkün değildir.

Türkiye Kur'ancılığında 19. yüzyıl rasyonalizm, pozitivizm, natüralizminden etkilenen Ahmed Han paralelinde olmasa da akıl ve bilim vurgusu gözlenmiştir. Kur'an'dan pek çok bilim

çıkarsamaları, bilim kitabı olmamakla birlikte onda pek çok bilime atıfta bulunulduğu düşüncesi, Kur'an'da akıl ve bilimle çelişen bir şey bulunmadığı gibi noktalarda selefleri ile benzeşmektedirler. Ancak 1800'lü yıllarda din-bilim çatışmasının yaşandığı bir dönemde Hint altkıtası Kur'ancıları için yukarıda adı geçen düşünce akımları çerçevesinde dini açıklamak -en azından apolojik manada- bir zorunluluk, kaçınılmaz bir durum gibi durmakta, Türkiye Kur'ancılığında ise din-bilim ilişkisinin birbirini teyit eden olumlu bir ilişki olduğu kanısıyla Kuran'ı bu ilişki ışığında açıklama yoluna gidilmesi, bunun tercih edilmesi söz konusudur. Bir kısım söylem taraftarının 'Kur'an mucizeleri' başlığı altında bugün bilimin ortaya koyduğu bir takım gerçeklerle Kur'an'ın örtüşür olduğunu göstererek Kur'an ayetlerini anlatmaya ve Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ispatlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak selefleri ölçüsünde olmasa da yer yer kimi örneklerle demistifikasyonda bulunma, temsili, sembolik okumalar yapma yönünde bir eğilim görülmekle birlikte bunu genel geçer bir tavır olarak okumak doğru olmayacaktır. 1800'lü yıllardaki yakıcılığı ile olmamakla birlikte günümüzün de bu yüzyılın devamı niteliğinde akıl-bilim çağı olması hasebiyle akli ve bilimsel yorumlar yapmayı dayattığı, gerektirdiği bedihidir. Bununla birlikte bu kişilerin akli-bilimsel izahlar yapma yanında bu izahların bu olayların mucizevi olmasına engel olmadığı şeklinde şerhte bulundukları görülmüştür. Yani bir durumun nasıl gerçekleştiğinin izahının yapılabilmesi onun mucizeviliğini ortadan kaldırmaz, denilmiştir. Örneğin Hz Musa'nın denizi yarması, Hz İsa'nın babasız oluşumu gibi konular bilimsel olarak izahlarla sunulmuş ancak bunun açıklanabilir olması mucizeviliğine engel teşkil etmez denmiştir. Mısır Kur'ancılığında ise -böyle bir izah dahi yapılma ihtiyacı hissetmeksizin- mucize müstahil görülmemiş olduğu halde örneğin Hz. Musa'nın asası ile denizi yarması olayı gel-git olarak açıklanabilmiştir. Yine aynı şekilde Allah her şeye kadirdir denilerek mucize kabulü yönünde söylem olmasına rağmen örneğin Fil suresindeki izah bilimsel nitelikli olabilmiştir. Aslen yapılan, olan şey; anlatılmak istenen şeyin içinde bulunulan zamana göre anlatılması, anlaşılması eylemidir. Kur'an'ın indiği dönem "soyut algılama zaafiyeti"nin ağır bastığı bir dönem olması hasebi ile Allah'ın 'el'i (*yedullâh*) ifadesi olduğu gibi anlaşılmış, sonraki dönemde bu, Allah'ın gücü şeklinde izah edilmiştir. Dolayısıyla ortada bir sorun yoktur. Benzer bir bahis olan Kur'an kıssaları konusunda Türkiye Kur'ancılığında; Kur'an'daki kıssaların 'hak' olduğu yönündeki bildirimden hareketle hepsinin yaşanmış birer gerçeklik olduğu düşünülmüştür. Allah belli bir mesaj vermek için kitabında gerçekliği olmayan masal, hikaye türü bir şey anlatmaz. Seleflerinin kıssalardaki 'edebi, hayali, temsili' şeklindeki yaklaşımlarına katılmadıkları görülmektedir.

Hadislere bir kısım söylem taraftarı, Hz. Peygamber zamanında yazılmamış olması, çok sonraları yazılması, önceleri şifahen ve üstelik mana ile rivayet edilmiş olup Peygamber tarafından ayetlere gösterilen hassasiyetin onlara gösterilmemiş olması gibi nedenlerle soğuk ve temkinli yaklaşmıştır. Şayet hadisler dinden bir parça olsa idi Hz. Peygamber onların da yazılmasına ve korunmasına aynı özen ve hassasiyeti gösterirdi denmiştir. Ancak o tam tersine yazılmasını yasak etmiş, yazılanların da imha edilmesini söylemiştir. Üstelik Allah'ın Kur'an'a

dair koruma vaadi var iken hadisler için böyle bir taahhüdü yoktur. Hadislerin zan ifade ediyor oluşu da kabul edilemezliğinde, göz ardı edilmesinde bir gerekçedir. Zan üzerine dinin inşa olunamayacağı tüm (Halef-Selef) Kur'ancılar tarafından kabul görmektedir. Burada hadisin sıhhatine yönelik bir kuşku söz konusudur. Manevi-ruhani muhteviyatlı olanlar alınabilirse de bağlayıcılığı olan hadis mevcut değildir. (Ahmed Han) Türkiye Kur'ancılarının da benzer bir yaklaşımı olmakla birlikte hadis mütevatir de olsa Kur'an'ın yeterli olup ona dahi ihtiyacı yoktur denerek hadise bakışta aşırı bir yol tutturmuş olanlar da vardır. Buna göre hadis ve sünnet yerel olup bağlayıcılığı o gün içindir, bugün bir bağlayıcılığı yoktur. Kur'an'la uyuşan hadisler dinde kaynak görülmemek kaydıyla siyer-tarih yazımı alanında veri olarak kullanılabilir. Ancak mütevatir amele ve mütevatir sünnete vurgu yapan söylem müntesipleri de vardır.

Peygamberle ilgili aşırı-abartılı ifadeler içeren hadisler olduğu düşüncesinde hemfikirdiler. Tarihte fırkalar kendi görüşlerini desteklemek için hadis uydurma yoluna gitmişlerdir ki bu sebeple hadisler Kur'an ve akla vurulup test edilerek kabul edilebilir. Bu, hadislerin Kur'an'a arzı işlemidir ki hadislerin Kur'an'a arzı konusunda tam bir mutabakat vardır. Bir hadisin sübutu sahih olsa da (Nebi ve Resul ayrımı cihetinden) tüm hadisler risalet misyonuyla alakalı değildir. Yani tüm hadisler eşit ağırlıkta değildir. Bir kısım söylem taraftarının Nebi-Resul ayrımı Ahmed Han'ın Hz. Peygamber'in sözlerinin tamamının risalet misyonuyla alakalı olmadığı yönündeki söylemiyle benzeşmektedir.

Sıhhati problemsiz dahi olsa sadece Kur'an'a uymakla yükümlü oluş sebebi ile hadise uymakla kendini sorumlu hissetmeme durumu vardır. Hadis ve sünnet Kur'an gibi kaynak olarak görülemez. Görülürse ikisi eşdeğer hale getirilmiş olur ki bu, Tevhide aykırıdır. Peygamber şari' olarak görülemez. Aksi takdirde Allah'ın ortağı olmuş olur. Peygamber dahi olsa dinde kimse hüküm koyamaz. Koyabilir denirse şirk koşulmuş olur. İçtihatla ameli de şirk sayan vardır (Hint). Benzer şekilde Kur'an'ı açıklamayı Allah'ın sadece kendisine mahsus kıldığını düşünerek ayetlere ilişkin yorum ve içtihat yapılması ile bu yorumları yapanların, müfessirlerin kendilerini Allah konumuna koyduğu ima edilebilmiştir. Ancak içtihadı önemseyen, teşvik eden de vardır.

Temel ibadetlere dair dahi Hz. Peygamber'in hadisler ve yaşayan sünnet yoluyla gelen uygulamalarına doğrudan başvurup onunla müdellel hale getirmek, bu uygulamayı nazara vermek yerine (Örneğin Çekralevi) namaz rekatlarının meleklerin kanat sayılarından çıkarılması gibi hemen her şeyin Kur'an'da bulunduğu, Kur'an'dan çıkarılabileceği inancı ile Kur'an'a yönelim gösterilmiştir. Türkiye'deki söylem taraftarları ise namazla ilgili tüm ahkamın Hz. Peygamberce düzenlenmiş olmadığını, namaza dair detayların Kur'an'da mevcut olduğunu ve ayrıca temel ibadetlerin öteden beri Arap toplumunda bilinegeldiğini ileri sürmüşlerdir. Yani referans olarak hadis ve sünnete göndermede bulunulmamıştır. Resul'e itaat konusunda da benzer tavır sergilenmektedir. Geleneğin Resule itaatten sünneti uygulamayı anlamasına mukabil Hint Kur'ancılığında Resule itaatten maksat, merkez-i millet

dedikleri idareci olan kimselere itaat etmektir. “Hüküm ancak Allah'ındır” ayetine istinaden Peygamber’e itaatin şirk olduğunu söyleyen de vardır. Türkiye Kur'ancılığında ise Resule itaat Kur'an'a itaat demektir, Kur'an'a itaat ile eş değer görülmektedir.

Kurucu isimlerin daha ılımlı olup devam eden süreçte söylemin daha radikal bir görünüm aldığı söylenebilir. Örneğin; kaynakta hadislerin Kur'an nassına ters olanlarının elenip sağlam sahih olanlarının Kur'an'ı anlamada bir açıklama-yorum olarak değerlendirilebileceği düşüncesi var iken kaynaktan sonraki gelenlerde Hz. Peygamber’in açıklama dahi yapmadığı-yapamayacağı (Hûd 1-2, Kıyâme 19’a göre açıklamayı sadece Allah yapar denmektedir) düşünülmüştür. Böylece geleneğin ‘açıklama’ içerikli ‘beyan görevi’ iptal edilmiştir. ‘Beyan’a gizlemeden, açıkça ortaya koyma anlamı verilip tebliğ-tebyin iç içe hale getirilmiş, birbirinden farklı görülmemiştir. Hadisler Kur'an'ın açıklayıcısı olamaz çünkü Kur'an'da herhangi bir açıklanmaya ihtiyaç gösteren mücmellik yoktur. Kur'an mufassaldır. Bir kısım Hint Kur'ancısı Kur'an'ın tümel bilgiler verdiğini ifade etmişlerdir. Bir kısım Türkiye Kur'ancısı da Kur'an'ın mufassal olup Kur'an'da anlatılmayan bilginin din dışı alana ait olduğunu söylemiştir.

Hint Kur'ancılığında Hz. Peygamber’in Kur'an yorumunu yorumların en kıymetlisi ve doğrusu bulan da vardır. Ancak bize kadar güvenli bir şekilde ulaşmamıştır. Türkiye Kur'ancılığında ise bir kısım müntesip onun Kur'an'dan hikmetler çıkardığını ifade etmiştir.

Geleneğe bakışta da örtüşmektedirler; Kur'an mübîn olduğundan ne ulema sınıfına ne de bir İslami ilme muhtaçtır. Onu anlatacak, açıklayacak mezhep, müçtehit, uzmana ihtiyacı yoktur. Geleneksel birikim Kur'an'la araya giren engel olarak düşünülmüştür. Geleneği temsil eden bu türden şeylere olumsuz yaklaşım söz konusudur. Mezhep, bidat-taklit karşıtlığı, icma ve diğer delillere olumsuz yaklaşım konsensus noktası olup itiraz edilen, bunların din gibi görülmesidir. Halbuki bunların hüküm koyma hakkı, yetkisi yoktur. Bunlar Kur'an'ın önüne geçirilemez, geçirilmemelidir.

Geleneksel dini yapıya itiraz etme, dine ait olmayan ona katıştırılmış şeylerden (bidat, hurafe, batıl itikatlar) dinin temizlenmesi konularında ortak düşünce yapısı hakimdir. Mezhepler yoluyla dine giren ve ‘din’ sanılan, ‘din’leştirilen mezhebî kabuller de itiraz görmüştür. Kolay olan din zorlaştırılmış, mezhepler eliyle zor, karmaşık hale getirilebilmiştir. Kolay olan dinin zorlaştırıldığı noktasında yine bir ortak paydada buluşma söz konusudur.

Ezcümle; bu kişilerin düşüncelerinin selefleri ile büyük oranda benzeşme gösterdiği ancak aralarında farkların da olduğu, bire bir benzeşmenin olmadığı kanaatine ulaşılmıştır. Bu bulgularımız neticesinde kendilerini ‘Kur'ancı’ olarak tanımlamayan, Hint-Mısır ekolü ile ilişkilendirmeyen, ilişkilendirilmek de istemeyen kişileri zorla bu kitleye nispet etmek gibi bir tavrımız olamaz. Kişileri rızalarının olmadığı bir niteleme ile nitelemek doğru değildir. Biz onların kendilerini tanıttıkları, tesmiye ettikleri ismi ile isimlendirmeyi tercih ediyoruz: Kur'an Müslümanı.

2000'li yıllara özgü homojen olmayan bu yapıya dair son sözün söylenmediğini belirtmeliyiz. Böyle zor bir konuda tahlil ve tenkidi zayıf noktalar kalabilecektir. Bu noktalar ilerleyen süreçte yapılacak çalışmalarda ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Abay, Ahmet - Yaşar, Yahya. "Kur'an'ın Kur'an ile Tefsirinde Yeni Yaklaşımlar: Mehmet Okuyan Örneği". *Turkish Studies* 11/7 (2016), 1-16. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9204

Abay, Muhammed. "Türkçedeki Kur'an Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012), 253- 255.

Abduh, Muhammed - Rıza, Reşid. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm eş-Şehîr bi Tefsîri'l-Menâr.* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.

Abduh, Muhammed. *Risâletu't-Tevhîd.* Mısır: Mektebetu'l-Kahire, 1960.

Abduh, Muhammed. *Tefsîru Cüz'i 'Amme.* Kahire, 1994.

Abdülhalik, Abdülgani. *Hucciyyetü's-Sünne.* çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Şule Yayınları, 1996.

Ahmed, Aziz. *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam.* çev. Ahmet Küskün. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.

Ahmed Han. "Kur'ân-ı Mecid ki Tefsir key Usul". *Makâlât.* Lahor: Tolo-i İslam, 1892.

Ahmed Han. *Ahiri Medamin.* Lahor: Rifah-i-âm pris, 1898.

Ahmed Han. *Tefsîru'l Kur'ân.* Lahor: Tolo-i İslam, 1892.

Akbulut, Ahmet. *Müslüman Kültüründe Kur'an'a Yabancılaşma Süreci*. Ankara: Otto Yayınları, 2018.

Akbulut, Ahmet. "Kur'an'ın Anlaşılmasına Adanmış bir Ömür Prof. Dr. Hüseyin Atay (1930-2023)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 453- 473.

Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'an.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.

Akman, Mustafa. "İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Eleştiriler ve Mahiyeti". *Nida Dergisi* 190 (Mayıs- Haziran 2019), 56-63. https://hdl.handle.net/20.500.11857/1095

Albayrak, İsmail. *Klasik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.

Albayrak, İsmail. "Hind Alt Kıtası Tefsir Çalışmaları: Sir Seyyid Ahmed Han (1817-1898) ve Hamîduddîn Ferâhî (1863-1930) ile Emîn Ahsen Islâhî (1904-1997) Örneği". *Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2.* ed. Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak. 241-281. Ankara: Otto Yayınları, 2013.

Algül,Hüseyin vd. *İlmihal I.* Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Altınsu, Lütfi. "Ne Yapmak İstedik". *Kalem* 19- 24 (1989), 18.

Anadolu İlahiyat Akademisi. "Müslüman Geleneğinde Önemli Kırılma Noktaları". *YouTube.* Yayın tarihi 29 Kasım 2016. https://www.youtube.com/watch?v=pa7HaO3lc3M

Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları: Emperyalizm.* çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Armstrong, Karen. *İslam.* çev. Selim Yeniçeri. İstanbul: Koridor Yayınları, 2008.

Arpaguş, Faysal. “Kur'an'da Her Şeyin Bilgisinin Bulunduğu Tezinin Türkçe ve Arapça İnternet Platformlarındaki İçeriği Üzerinden bir Değerlendirme”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021), 1081-1102. DOI:10.18505/cuid.960627

Arpaguş, Hatice. “Mitoloji, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/25 (Ocak 2014), 5-24. https://doi.org/10.15370/muifd.29418.

Atay, Hüseyin. “Kur'ân-ı Kerim ve Kudsiyet”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (1985), 1-30.

Atay, Hüseyin vd. *İslam Gerçeği.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995.

Atay, Hüseyin. *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III-V.* Ankara: Atay Yayınevi, 1997.

Atay, Hüseyin. *Kur'an'daki İlkeler.* Ankara: Atay ve Atay Yayıncılık, 1999.

Atay, Hüseyin. “Kur'an'ın Anlaşılmasına Ait ilkeler”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (1999), 1-36.

Atay, Hüseyin. *İslam'ı Yeniden Anlamak.* Ankara: Atay ve Atay Yayıncılık, 2001.

Atay, Hüseyin. *Dinde Reform*. Ankara: Atay Yayıncılık, 2003.

Atay, Hüseyin. “Kur'an-ı Kerim'de İlmi Araştırma Metodu”. çev. Sabri Erdem, *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 195-211.

Atay, Hüseyin. “Tanrı'nın Dini İslam ve Kitabı Kur'an”. *İstikamet* 5 (2013), 5-14.

Atay, Hüseyin. “İslam'ı Anlama ve Anlatma Metodu Akıl/Bilim Kaynağı”. *İlsam.* Erişim 10 Mayıs 2023. https://ilsam.org.tr/islami-anlama-ve-anlatma-metodu-akililim-kaynagi-prof-dr-huseyin-atay/

Atay, Hüseyin. “Hırsızlığa Verilecek Tek Ceza “El Kesme” midir?”. *Dini Cevaplar.* ed. İsmail Özcan vd. 23-34. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022.

Ateist TV, “Kadınlar Da Sünnet Olmalı”. Facebook. 24 Eylül 2021. Erişim 19 Ağustos 2023. https://www.facebook.com/AteistTV/videos/kad%C4%B1nlar-da-s%C3%BCnnet-olmal%C4%B1prof-dr-m-cevat-ak%C5%9Fit-bir-hadiste-peygamberin-kad%C4%B1nlar-/687853645507076/

Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

Ateş, Süleyman. *Kuran Ansiklopedisi.* 30 cilt. İstanbul: Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı Yayınları, 1997.

Ay, Mahmut. *Kur'an Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak- Hz. Musa Kıssası Örneği-.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Aydar, Hidayet. *Tarih Perspektifinden Örnek Tefsir Metinleri.* İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2013.

Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrailiyyat.* İstanbul: Beyan Yay., 1992.

Aydın, Mehmet. “Rasyonel Düşünce ve İslam Modernizmi”. *I. İslam Düşüncesi Sempozyumu.* ed. Mehmet Bekaroğlu. 147-154. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.

Aydın, Muhammed. "'Rivayet Tefsiri' Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/20 (Aralık 2009), 1-22. https://doi.org/10.17335/suifd.89056

Aydın, Zeynel Abidin. "Kadının Şahitliği ile İlgili Ayetlerin Tefsirlerdeki Yansımalarına Eleştirel Bir Bakış". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/3 (2014), 95-121.

Aytekin, Arif. "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (Aralık 2013), 313-329.

Aytepe, Mahsum. "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 169-199. DOI:10.18506/anemon.36700

Azami, Mustafa. "Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmali Meselesi". çev. Abdullah Aydınlı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Haziran 1988), 281-302.

Bağdâdî, Ebû Bekr Hatîb. *Şerefü Ashâbi'l-Hadis.* çev. M. Said Hatipoğlu. Ankara: DİB Yayınları, 1991.

Bağdadî, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî. *el-Fark beyne'l-firak.* Mektebetü İbn Sina, t.y.

Bakkal, Ali. "Sünnet'in Kaynak Değeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/5 (2003), 1-27.

Baktı, Ahmet Selman. "Kıyasın Meşruiyetinde Beşer Olmanın Rolü ve Kıyas Karşıtı Bir Zihniyetin Analizi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/32 (2015), 1-23. doi.org/10.17335/sakaifd.219915

Baljon, J.M.S. *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler.* çev. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Fecr Yayınevi, 1994.

Bardakoğlu, Ali. "Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/122-126. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bardakoğlu, Ali. *İslam'ı Doğru Anlıyor muyuz?* İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.

Bayındır, Abdülaziz. "Kur'an'ı Açıklamada Kur'an'ın Gösterdiği Yöntemler". *Kur'an Meâlleri Sempozyumu.* 237-270. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Bayındır, Abdülaziz. *Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış.* İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.

Bayındır, Abdülaziz. *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar.* İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2018.

Bayındır, Abdülaziz. "Kitap ve Sünnet mi? Kitap ve Hikmet mi?". *Süleymaniye Vakfı.* Erişim 8 Şubat 2023. https://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kitap-ve-sunnet-mi-kitap-ve-hikmet-mi.html

Bayındır, Abdülaziz. "Kitap ve Hikmet". *Süleymaniye Vakfı.* Erişim 7 şubat 2024, https://www.cerideiilmiyye.org/wp-content/uploads/2018/06/abdulaziz-bayindir-1-sayi-basyazi.pdf

Bayraklı, Bayraktar. "Kur'an Onlara Yetmedi mi?". *Facebook.* 10 Nisan 2014. Erişim 27 Ağustos 2023. https://www.facebook.com/byrktrbayrakli/videos/kuran-onlara-yetmedi-mi/767391079940634/

Bayraklı, Bayraktar. "Farkına Varmadan Şirke Düşenler", *Habertürk.* Erişim 26 Ağustos 2023, https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-bayraktar-bayrakli/864126-farkina-varmadan-sirke-dusenler

Bayraklı, Bayraktar. “Kuran’ın Yeterliliği”. *Habertürk*. Erişim 19 Aralık 2023. https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-bayraktar-bayrakli/866324-kuranin-yeterliligi

Bayraklı, Bayraktar. “El Kesme Cezası ve Recm”. *YouTube.* Erişim 6 Nisan 2024. https://www.youtube.com/watch?v=04iuMByadVQ .

Bayraklı, Bayraktar. “İslam'da Hırsızlığın Cezası”. *Dailymotion.* Erişim 6 Nisan 2024, https://www.dailymotion.com/video/x12f4lp

Bayraklı, Bayraktar. “Nasih Mensuh Safsatası”. *YouTube.* Erişim 4 Nisan 2024. https://www.youtube.com/watch?v=zvGIawViMTo

Bayraklı, Bayraktar. *Kur'ânsız Müslümanlık.* İstanbul: Düşün Yayınları, 2017.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.

Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'a Göre Kiminle?.* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018.

Bayraklı, Bayraktar. “Kadın İçin Neden 2 Şahit İstenirken Erkek İçin Bir Şahit İstenir?”, *YouTube.* Erişim 3 Nisan 2024. https://www.youtube.com/watch?v=8rKRFjDfY3Q .

Bayraklı, Bayraktar. “Kur'an Tek Kaynak mıdır?”. *Facebook.* 30 Temmuz 2019. Erişim 10 Ağustos 2022. https://m.facebook.com/smusluman/videos/kuran-tek-kaynak-m%C4%B1d%C4%B1r-bayraktar-bayrakl%C4%B1/1366825900147323/

Bayraklı, Bayraktar. “Allah'ı ve Kur'an'ı Din Adına Yeterli Görmek”. *YouTube.* 18 Eylül 1998. https://www.youtube.com/watch?v=R84ENJduP2s

Bayraklı, Bayraktar. “Regl Dönemindeki Kadınlar, Namaz, Oruç, Tavaf Gibi İbadetleri Yapabilir mi? İslam'da Regl Dönemindeki Kadına Yasak Olan Nedir?”. *Dini Cevaplar 2.* ed. Yasin Kara. 213-219. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022.

Bayraklı, Bayraktar. “İslam Hukukuna Göre Kız ve Erkek Çocuklarının Miras Hakkı”, *YouTube.* Erişim 2 Nisan 2024. https://www.youtube.com/watch?v=LvbupiZpH2w .

Bayraktar, Zeki. *Kur'an ve Sünnet Ama Hangi Sünnet?.* İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016.

Bayraktar, Zeki. “Kur’an ve Sünnet Ama Hangi Sünnet ; Eleştiriler ve Cevaplarımız”. *Kitap ve Hikmet Dergisi* 23 (2018), 75-112.

Bayraktar, Zeki. “Nâşize Kadını Dövelim mi, Tav’layalım mı?”, *Ceride-i İlmiyye*. Erişim 6 Şubat 2024. https://www.cerideiilmiyye.org/nasize-kadini-dovelim-mi-tavlayalim-mi/

Bayraktar, Zeki. “Çok Eşlilik Sünnet mi?”. *Kitap ve Hikmet Dergisi* 31 (Ekim- Aralık 2020), 26-30.

Baytar, Yaşar Seracettin. “Hadislerde Beyân ve Bedî İlmi ile İlgili Edebi Sanatların Kullanımına Dair Örnekler”. *İslami İlimler Dergisi* 17/1 (2022), 121- 153.

Bedir, Mürteza. “Kitâbiyat”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 9 (2003), 111-151.

Bedir, Mürteza. “Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 38/153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Beşer, Faruk. “Vahiy: Keyfiyeti, Alanı ve Devamlılığı Konusunda Bir Anlama Denemesi”. Erişim 12 Nisan 2021. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153853

Beşer, Faruk. "O Bir Hidayet Kitabıdır Ne Demek?". *Yeni Şafak* (16 Mart 2014). https://www.yenisafak.com/yazarlar/faruk-beser/o-bir-hidayet-kitabidir-ne-demek-50826

Beşirli, Mehmet. "Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar 1789-1908". *Dini Araştırmalar* 25/1 (1999), 131-157.

Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Kitabü's-Süneni'l-Kebîr.* Beyrut: t.y.

Birışık, Abdulhamit. *Hint Alt Kıtası Düşünce Tefsir Ekolleri.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

Birışık, Abdulhamit. "Kur'ân'da İç Bütünlük: Islâhînin Tefsir Yöntemi". *Dîvân* 2 (2001), 59-90.

Birışık, Abdulhamit. "Kur'âniyyûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/428-429. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Birışık, Abdulhamit. "Hind Alt Kıtasında İslam Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler". *Dîvan İlmî Araştırmalar* 2/17 (2004), 1-62.

Birışık, Abdulhamit. "Hind Alt Kıtasının İslami Tarihi". *Sabah Ülkesi Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi* 39 (2014), 18-23.

Birışık, Abdulhamit. "Gulâm Ahmed Pervîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 34/247-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bora, Tanıl. *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Boynukalın, Mehmet. "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Fıkıh Usulünün Kaynak Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi". *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı.* ed. Cengiz Kallek. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Boynukalın, Mehmet. "Tebliğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/218-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Brown, Daniel. *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought.* New York: Cambridge University Press, 1996.

Bulut, Mehmet (ed.). *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı 1.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

Bulut, Zübeyir. "Kur'an'ın Okunmasına Dair". *Kalem Dergisi* 2 (1988), 16.

Bûtî, Ramazan. *Dâvâbitu'l-Maslaha f'i Şerîati'l-İslâmiyye.* Dımaşk, 1966.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Cöhce, Salim. "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri". *Türkler 8.* nşr. Hasan Celal Güzel vd. 21 cilt/689-730. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Creswell, J. W. (2014). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches, Sage Publications, 2007.

Cündioğlu, Dücane. *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi.* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

Cündioğlu, Dücane. "XIX. Yüzyılın Sonlarından İtibaren "İslam Mani-i Terakkidir" Tartışmaları: Bir Kaynakça Denemesi". *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi* 19, 52- 58.

Çakın, Kamil. "Hadisin Kur'ân'a Arzı Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/1 (1995), 237-262.

Çakın, Kamil. *Hadis İnkarcıları.* Ankara: Seba Yayınları, 1998.

Çakır, Furkan. *Kur'an'a Aykırılık Bağlamında Hadis Eleştirilerinin Değerlendirmesi.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çakır, Ruşen. "Hamdi Tayfur ile Dip Dalga: İslam'dan Uzaklaşanlar". *YouTube.* Erişim Tarihi 17 Ekim 2023. https://www.youtube.com/watch?v=qSdONVFtDF8

Çalışkan, Selim. *Neden Yalnızca Kur'an?.* PDF: Wordpress, 2016. https://gerceginkitabi.files.wordpress.com/2015/03/neden-yalnizca-kuran-g5-2.pdf

Çekmegil, Sait. "Biraz Daha Dikkat". *Kalem Düşünce ve Kültür Dergisi* 19- 24 (Ağustos- Aralık 89), 2.

Çetin, Fikret. "Bu Ayetler Ya Hadis Olsaydı Caner Bey? (Tipik Bir Kur'ancı Zihnin Kod Çözümü)". *Müsellem.* Erişim 1 Ocak 2023. https://www.musellem.net/bu-ayetler-ya-hadis-olsaydi-caner-bey/

Çetintaş, Recep. "Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2003), 69-87.

Çöloğlu, Hüseyin. "Akıl ve Dinamizm Bütünlüğündeki İnsan". *Kalem Dergisi* 6 (1988), 16.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *es-Sünen.* Beyrut: 1986.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *es-Sünen.* Beyrut: t.y.

Daudî, Halid Zaferullah. *Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyyullah ed-Dehlevi'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları.* nşr. İ. Örgen. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S., *The SAGE Handbook of Qualitative Research,* Sage Publications, 4th ed., *2011*.

Demir, Şehmus. *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik.* İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.

Demirci, Muhsin. *Günümüz Tefsir Problemleri.* İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Dini Cevaplar. "Kur'an'ı Anlamanın bir Yöntemi Var mıdır?". *YouTube.* Yayın Tarihi 7 Ocak 2018. https://www.youtube.com/watch?v=6jqDrbjvMPw .

Dini Cevaplar. "Kur'an'da Dağların Depremi Önlediği Söyleniyor mu?". *YouTube.* Yayın Tarihi 8 Nisan 2022. https://www.youtube.com/watch?v=womhf5YP1ro

Dini Cevaplar. "Kur'an'da Recm Ayeti Var mıdır?". *YouTube.* Yayın Tarihi 19 Mayıs 2022. https://www.youtube.com/watch?v=Bp2duUVyejg

Diyanet Kuran. Erişim 7 Şubat 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4626/14-18-ayet-tefsiri

Doğan, Muhammed Nur. *İslam'ı Kur'an'dan Okumak, Atalar Dininden Kur'an İslam'ına.* İstanbul: Yediveren Yayınları, 2018.

Dolatabad, Seyed Ali vd. “Pillars, proofs and requirements of the Quran-Sufficiency Theory, along with its criticism”. *International Journal Of Humanities And Cultural Studies.* Erişim 30 Ekim 2023. https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/1060364.pdf

Dorman, Emre. “Astronomi'den Arkeolojiye Kadar Kendisine Hayran Bırakan Kitap: Kur'an”. *Hürriyet* (12 Haziran 2016). https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/emre-dorman/kendisine-hayran-birakan-kitap-kuran-40116379

Dorman, Emre. “Kur'an Yetmez Diyenlere Bayraktar Bayraklı'dan Cevap”. *YouTube.* Yayın tarihi 28 Ekim 2016. https://www.youtube.com/watch?v=VbIkWwh0ELo

Dorman, Emre. *Allah’a Öğretilen Din.* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.

Dorman, Emre. “Kur'an’sız Müslümanlık”. *YouTube. Yayın tarihi* 30 Haziran 2016. https://www.youtube.com/watch?v=uNGMYNrm6AE

Dorman, Emre. “Deizmin Popülerleşmesi ve Sebepleri”. *Venhar Haber* (7 Kasım 2017). https://venharhaber.com/emre-dorman-deizmin-populerlesmesi-ve-sebepleri/

Dorman, Emre. “Anlaşılmaz Olan Kur'an Değil Bunu İddia Edendir”. *Hürriyet* (21 Haziran 2017). https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/emre-dorman/anlasilmaz-olan-kuran-degil-bunu-iddia-edendir-40496616

Dorman, Emre. *İslam Ne Değildir*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2018.

Dorman, Emre. “Kur'an'a ve Peygamber’e Uymak”. *Facebook.* 28 Şubat 2018. Erişim 2 Ocak 2024. https://www.facebook.com/dormanemre/videos/kurana-ve-peygambere-uymak-farz-ve-s%C3%BCnnet/2033728176906813/

Dorman, Emre. *101 Soruda Kur'an.* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2021.

Dorman, Emre. “İslam'a Göre Miras Paylaşımı”. *YouTube.* Yayın Tarihi 24 Nisan 2021. https://www.youtube.com/watch?v=diUDPzguKws

Dorman,Emre. “Kur'an'da “Kadınları Dövün” Diye bir Emir Var mı?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 4 Aralık 2022. https://www.youtube.com/watch?v=st5Fs5yG_q4

Dorman, Emre. “Deprem Kader midir? Kader Nedir, Ne Değildir?”. *Dini Cevaplar 2*. ed. Yasin Kara. 11-20. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023.

Dorman, Emre. *Kur'ân-ı Kerim'deki Temel Emirler ve Yasaklar.* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011.

Doyduk, Ahmet. *Kur’âniyyûn Ekolünün Hadise Bakışı.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Dönmez, İbrahim Kafi. “Beyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 6/23-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Düzenli, Muhittin. “Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur'an Örneği”. *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012), 101-138.

Düzgün, Şaban Ali. “Rasyonalist Düşüncenin Son Dönem Kur'an Yorumuna Etkileri”. *II. Kur'an Sempozyumu*. 305-324. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.

Düzgün, Şaban Ali. *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Düzgün, Şaban Ali. "Kur'an'a Dönüşte Öncü bir İsim: Hüseyin Atay". *Demokrasi Platformu* 2/8 (2006), 41-70.

Düzgün, Şaban Ali. *Sosyal Teoloji, İnsanın Yeryüzü Serüveni.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Ebû Dâvûd. *Sünen.* İstanbul: y.y., 1992.

Ebû Zehre, Muhammed. *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslami.* Kahire: Daru Fikri'l-Arabî, 1997.

Eliaçık, İhsan. "Kur'an'daki İslam Ne Diyor?", *Haksöz.* (Nisan 1997) https://www.haksozhaber.net/okul/kurandaki-islam-ne-diyor-1643yy.htm

Eliaçık, İhsan. "Kur'an'a Göre Namaz Kaç Vakittir?". *Dailymotion.* Yayın Tarihi 8 Eylül 2015. https://www.dailymotion.com/video/x35jggi

Eliaçık, İhsan. "Ali Tarakçı ile Ramazan Sohbetleri". *Facebook.* Erişim 10 Eylül 2022. https://www.facebook.com/reel/3840723919487395?mibextid=6AJuK9&s=chYV2B&fs=e

Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dîni Kur'an Dili.* Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

Endelüsi, İbn Atiyye. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-Azîz.* Lübnan: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Erbaş, Muammer. "Sünnet Kur'ân'a Kâdîdir" Sözünün Teorik ve Pratik Değeri", *Marife* 2 (2007), 111-139.

Erdem, Talha. "Klasik İslam Modernizminin Karakter Yapısı". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2018), 233-251.

Ersin, Mehmet Akif. "Kur'an'ın Beyan'a İhtiyacı Var mı?". *Kalem* 3 (1988), 6- 7.

Ersin, Mehmet Akif. "İlmin Kaynağı Üzerine". *Kalem Dergisi* (1988), 10-11.

Ersoy, Mehmet Akif. *İstiklal Marşı'nın 100. Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat,* Yayına hazırlayan: Necmettin Turinay. Ankara: TBMM, 2021.

Ertuğrul, Ali. "Tez ve Antitezler Bağlamında Ernest Renan'a Karşı Yazılan Reddiyeler". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/3 (2019), 56-93.

Ertürk, Mustafa. "Nebevi Sünnet'in Tarihi Gerçeklikteki Konumu Açısından 'Kur'an İslam'ı' Söyleminin İlmi Değeri". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003), 7- 29.

Eskikurt, Ayşegül. *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınla İlgili Ayetlerin Yorumlarına Yansıması.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Evgin, Abdülkadir. "Örneklerle Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Sebepleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000), 110-116.

Fazlurrahman. *İslam.* çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın, Ankara: Selçuk Yayınları, 1993.

Ferro, Marc. *Sömürgecilik Tarihi.* çev: Muna Cedden. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

FetvaNet. "*Hadisler Olmasaydı Hangi Vakitte Namaz Kılacağımızı Bilemez miydik?"*. *YouTube*. Yayın Tarihi 27 Eylül 2021. https://www.youtube.com/watch?v=dIHN_wO3jPg

FetvaNet."Kur'an'ı Açıklama Yetkisi Kimdedir?". *YouTube.* Yayın Tarihi 8 Haziran 2021. https://www.youtube.com/watch?v=pwPTGSUzbrE

FetvaNet. “Hırsızlık Yapan Kişi Yakalanmadan Gelip Teslim Olursa Yine de Eli Kesilir mi?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 4 Kasım 2021. https://www.youtube.com/watch?v=2b37a-GRv3U

FetvaNet. “*Hadislere İnanmayan Kişinin Hükmü Nedir?”*. *YouTube.* Yayın Tarihi 7 Ekim 2021. https://www.youtube.com/watch?v=rDjpaxbn-aY

Fıtrat TV. “Dinle İlgili Her Şey Kur'an'da Mevcuttur Demek Mümkün müdür?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 16 Aralık 2016. https://www.youtube.com/watch?v=EsPtuICpcwg

Fıtrat TV. “Akademik Camiadaki Kur'an'a Aykırı Fıkıh Usulü Öğretileri”. *YouTube.* Yayın Tarihi 24 Aralık 2021. https://www.youtube.com/watch?v=df9svCcVVe4

Fıtrat TV. “İslam'ı Nebimizin Hayatına İndirgeyenler”. *YouTube.* Yayın Tarihi 5 Haziran 2023. https://www.youtube.com/watch?v=yvfZ6WngE9U

Fıtrat TV. “Kur'an'daki Bilim Üretme Yöntemi: Tertil”. *YouTube.* 9 Nisan 2023. https://www.youtube.com/watch?v=DWyyglq-6So

Fıtrat TV. “Kur'an'ı Tam Olarak Anlamak İçin Ekip Çalışması Zorunlu mu?”. *YouTube.* 13 Aralık 2018. https://www.youtube.com/watch?v=PXT4lgfvlpc

Fıtrat TV. “Adetli Kadın Oruç Tutabilir mi?”. Facebook. 21 Mart 2024. Erişim 5 Nisan 2024. https://www.facebook.com/reel/2051813195194644

Fıtrat TV. “Hırsızlık Yapanların Ellerini Kesilmesi Cezası Mecazi midir?”. *YouTube.* Yayın tarihi 30 Kasım 2016. https://www.youtube.com/watch?v=grVygERutPc

Fıtrat TV. “Kur'an'ın Kendi Kendini Tefsir Etmesi”. *YouTube.* Yayın Tarihi 13 Nisan 2020. https://www.youtube.com/watch?v=yVsCpZ7tvLc .

Fıtrat TV. “Allah Kur'an'ı Neden Kendisi Açıklar?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 10 Haziran 2019. https://www.youtube.com/watch?v=vfzZCFER__Q

Fıtrat TV. “Nisa Suresi 34. Ayette Kadınların Dövülebileceği mi Anlatılıyor?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 11 Ocak 2017. https://www.youtube.com/watch?v=ZJD_ctVADYA

Fıtrat TV. “Süleymaniye Vakfı Meali ve Hikmet Metodu”. *YouTube.* Yayın Tarihi 3 Haziran 2022. https://www.youtube.com/watch?v=-_1q52-Rq5I .

Fıtrat TV. “Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Açıklama Görevi”. *YouTube.* Yayın Tarihi 22 Şubat 2023. https://www.youtube.com/watch?v=fVW5pTMm_5Y

Fıtrat TV. “Kur'an'da Bayram Namazı Var mıdır?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 28 Haziran 2023. https://www.youtube.com/watch?v=n3gWDXu2IDQ

Fıtrat TV. “Fıkıh Usulünün Doğuşu”. *YouTube.* Yayın Tarihi 11 Ocak 2023. https://www.youtube.com/watch?v=k2OCFpqZDXY

FSMVU İslami İlimler. “Sahîh-i Buhârî Sempozyum Açılış Konuşması”. *YouTube.* Yayın tarihi 16 Ocak 2020. https://youtu.be/chSF09NBm34

Gaziantep Üniversitesi. “Sünnetin Aktüel Değeri”. *YouTube.* Erişim Tarihi 15 Mayıs 2023. https://www.youtube.com/watch?v=_NuzKUPRDcQ

Gelgeç, Sevim. *Kur'an-ı Kerim'de Beyan Ve Hz. Peygamber'in Tebyin Görevi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Gelgeç, Sevim. "16/Nahl 44 Bağlamında Hz. Peygamber'in Tebyin Görevi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015), 274-299.

Gelgeç, Sevim. *Bir Yöntem Olarak Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi -Muhammed Emin Şenkîtî Örneği.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Gencer, Bedri. *İslam'da Modernleşme 1839-1939.* Ankara: Lotus Yayınları, 2008.

Görgün, Tahsin. Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine. *4. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu. 19-40.* Ankara: Fecr Yayınları, 1998.

Görmez, Mehmet. *Kur'an İslâmı ve Kitâbu's-Sünne (Takdim), Kitabu's-Sünne.* Ankara: Ankara Okulu Yay., 1998.

Görmez, Mehmet. "Terğîb ve Terhîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 40/508-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Gümüşoğlu, Hasan. "Modernleşmenin Osmanlı Toplumunun İnanç Yapısı Üzerine Yaptığı Bazı Etkileri". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (Nisan 2010), 55-90.

Güngör, Mevlüt. "Kurân'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer". *Tartışmalı İlmi Toplanılar Dizisi Sünnetin Dindeki Yeri.* 56-80. Istanbul: Ensar Neşriyat, 1996.

Gürbüz, Sait - Şahin, Faruk. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

Güven, Şahin. "Kur'âniyyûn Ekolü Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2001), 385-408.

Hakyemez, Cemil. "Hasan Onat'ın Düşünce Dünyasındaki Temel Referansları". *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2021), 333-363.

Halefullah, Muhammed Ahmed. *El-Fennu'l-Kasasi - Kur'an'da Anlatım Sanatı.* çev: Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Hatipoğlu, İbrahim. *İslam Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni.* İstanbul: Hadisevi, 2004.

Hayıt, Baymirza. *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Hekim, Muhammed Tahir. *Sünnetin Etrafındaki Şüpheler.* çev. Hüseyin Aslan. İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.

Hobsbawm, Eric. *Sermaye Çağı.* çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Yay., 1995.

Hudârî, Muhammed. *İslam Hukuku Tarihi.* çev: Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1974.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillah b. Muhammed. *Câmi'u Beyâi'l-'İlm ve Fazlihî.* Medine: Daru İbn Cevzî, 1994.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *İslam Hukuk Felsefesi.* çev. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.

İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* Lübnan: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Hacer, Şihâbüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.* thk. Muhammed Fuat Abdulbaki-Muhibbuddin el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Mağribî. *Kitâbu'l-'İber.* Beyrut: Beytü'l-Efkâr, 1992.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm.* Beyrut: 1983.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye.* Kahire: 1994.

İbn. Mâce. thk: Muhammed Fuad Abdulbaki. *Sünen*. Kahire: Daru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, t.y.

İbrahimi, Sharif. *Kur'âniyyûn Ekolünün Tefsir Anlayışı.* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

İlâhîbahş, Hadim Hüseyin. *el-Kur'âniyyûn.* Taif: Mektebetu's-Sıddîk. 1989.

İlhan, Mehmet. "Kur'an'da Peygamber'in Görevi ve Özellikleri". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2015), 87- 118.

İltaş, Davut. *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

İnalcık, Halil. "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret". Makaleler I. Ankara: Doğu Batı, 2005.

İslamoğlu, Mustafa. *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.

İslamoğlu, Mustafa. "Kur'an'ı Anlamak Farzdır". *Kur'ani Hayat* 14 (2010), 5.

İslamoğlu, Mustafa. "70 Maddede Tefsir Usulümüz". *Kur'ani Hayat* 37 (2014), 7- 8.

Kahraman, Hüseyin. "Fıkhi Düşünce ve Mezhepleşme Sürecinin Hadis Metinlerine Etkisi". *İslami Araştırmalar* 19/ 4 (2006).

Kalem Dergisi, "Kalem'den Allah'a Dayanarak"". *Kalem* 1 (1988).

Kandemir, Mehmet Yaşar. *Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor.* İstanbul: Tahlil Yayınları, 2018.

Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi.* İstanbul: Dergah Yayınları. 2017.

Kara, Yasin (ed.). *Dini Cevaplar 2*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023.

Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İçtihat.* Ankara: DİB, 1975.

Karaman, Hayrettin. "Mealcilik ve Meal Okumak". *Yeni Şafak.* (21 Aralık 2018). https://www.youtube.com/watch?v=2CTwTcDQ32Q

Karataş, Ali. "Kur'ân'ı Kur'ân ile Anlama". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 177-197. https://doi.org/10.17120/omuifd.97638.

Karslı, İbrahim Hilmi. "Dindarlığımızın İnşasında Kur'an Meallerinin Rolü", *Diyanet İlmi Dergi* 47/1 (2011), 31.

Kaya, İlhan. "Bilgi ve Haberde Güvenilirlik Sorunu". *Kalem Dergisi* 3 (1988), 16.

Kaya, Süleyman. "Modern Dönem Kur'an Algısı". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2014), 18-36.

Keskin, Mustafa. *Kur'an'da Hüküm.* İstanbul: Kitap Dünyası, 2017.

Kılıç, Recep. "Çalışma Hayatımızın Problemleri Üzerine". *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu.* İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.

Kırbaşoğlu, Hayri. "Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni bir "Sünnet Tanımı" Denemesi". *İslami Araştırmalar* 5/1 (1991), 21-37.

Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Kırış, Şemsettin. "Bir Sünnet Türü ile İlgili Hadislerin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/1 (2020), 7-26.

Koca, Ferhat. "Sünnetin İslam Hukukundaki Teşri Değeri". *Din ve Hayat Dergisi* 35 (2018), 11-16.

Koç, Turan. *Din Dili.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Koçi Bey. *Koçibey Risalesi.* sad. Zuhuri Danışman. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Koçkuzu, Ali Osman. *Hadislerin Kur'ân'da Arzının Problemleri.* İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.

Koçyiğit, Hikmet. "Günümüz Türkçe Kur'an Mealleri Üzerine bir Tasnif Denemesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 79-121. http://dx.doi.org/10.26650/ilahiyat.2017.19.2.0016

Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılahları.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

Krippendorff, K., *Content Analysis: An* Introduction *to Its Methodology,* Sage Publications, 4th ed.,2018.

Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kuran'daki Din.* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.

Kur'an'daki İslam. "Kur'an'da Hırsızlığın Cezası El Kesme midir?". *YouTube.* Yayın Tarihi 20 Haziran 2020. https://www.youtube.com/watch?v=5gwq7yH-LWQ

Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 20. Basım, 2010.

Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Kur'an Okuyan. Erişim 20 Ağustos 2023. https://www.kuranokuyan.com/sure-listesi

Kur'an ve İslam. "İslam'da Recm Konusu". *YouTube.* Yayın Tarihi 24 Nisan 2023. https://www.youtube.com/watch?v=VDpdJvpJKOg&list=PL_9UuM0akef6QEctCLdn_q2n3Ca2JXojF&index=1

Kur'an ve İslam. "Allah, Kur'an Yetmiyor mu Diyor". *YouTube.* Yayın Tarihi 31 Aralık 2019. https://www.youtube.com/watch?v=mAUhZxVEV-0

Kurt, Abdurrahman. "İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 35-72.

Kutluer, İlhan. "İslamcılık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/65-67. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kürsü TV. "Salat Namaz Ne Demektir?". *YouTube.* Yayın Tarihi 7 Kasım 2022. https://www.youtube.com/watch?v=Yt3hwYFPsW8

Lapidus, M. Ira. *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası.* çev. Safa Üstün. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu.* çev. Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

Magdoff, Harry. *Azgelişmişlik ve Emperyalizm.* der. ve çev. Atilla Aksoy. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975.

Mayring, P. (2000). *Qualitative Content Analysis,* Forum: Qualitative Social Research, 1(2), Art. 20.

Mehdevîrâd, Muhammed Ali. "Kur'âniyyûn'un Kur'ân'ı Anlamadaki Temellerinin ve Metotlarının İncelemesi", *Misbah İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi* 16 (2020), 79-94.

Meral, Yasin. *Sâmirî'nin Buzağısı.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Mertoğlu, Suat - Türker, Ömer. "Modern Döneme Geçişte İslami İlimler Tasavvuru-3: Modern Dönemde Kur'an Tefsiri". *Bisav* Erişim 16 Ağustos 2021. https://www.bisav.org.tr/Bulten/18/387/modern_doneme_geciste_islami_ilimler_tasavvuru_3_modern_donemde_kur_an_tefsiri

Mertoğlu, Suat. "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı": Kur'ân'a Dönüş'ten Kur'an İslam'ına". *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (2010), 69-113.

Mertoğlu, Suat. "İslam'ın Anlaşılmasını Kur'an ile Sınırlandırma Eğilimini Ortaya Çıkaran Temel Dinamikler". *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı,* ed. Cengiz Kallek. 113-149. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2010.

Mertoğlu, Suat. "Kaynaklara Dönüş Hareketi: Selefî Bir Talep mi, Modern Bir Yöneliş mi?", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Seminerleri.* ed. İsmail Kara, Asım Öz. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Metin, Hüseyin Avni. "Hangi Dönemlerde Şekillenen Kur'an'a İman Ediyoruz?". *Kalem Dergisi* 3 (1988), 8-9.

Miri Elşad. "Hac, Umre ve Kurban Hakkında". *YouTube.* Yayın Tarihi 6 Ağustos 2018. https://www.youtube.com/watch?v=Vekjq-Yz2sw

Miri, Elşad. *İslam'da Yok!* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020.

Moghaddam, Zohreh Akhavan – Nabavi, Seyyed Majid. (2020). "Kur'âniyyûn Temsilcileri ve Bibliyografyaları Üzerine Bir Çalışma". çev. Mehmet Beşir Ergin. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50(50), 228-241.

Moniruzzaman, "The Status of the Sunnah according to the Qur'an and the Arguments Against it Amongst the Qur'an-Absolutists". *al-Burhān Journal of Qur'ān and Sunnah Studies* 6/1 (2022), 30-41.

Muvahhid Düşünce. "*Hadis İnkarcıları Bizden Uzak Dursun!!!*". *YouTube.* Yayın Tarihi 13 Temmuz 2013. https://www.youtube.com/watch?v=vuZXy8u0hQQ .

Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. El-Haccac. *el-Câmiu's-Sahîh.* thk: Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Daru İhyâit-türasi'l-Arabiyye, t.y.

Naghizade, Hasan vd. "A Critical analysis of Quranyun's Perceptions about The writing tradition". Erişim 31 Mayıs 2022. https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/1055333.pdf

Namlı, Tuncer. “Kur'an'da Kısas Ölüm Değil, Hayati Bir İlke”. *Dini Cevaplar 2*. ed. Yasin Kara. 369-382. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen.* thk. Abdulfettah Ebu Gudde. Halep: Mektebetü'l-İslami, 1986.

Okuyan, Mehmet. “Kur'an'da Nesih Var mı?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 29 Kasım 2020. https://www.youtube.com/watch?v=ybHUEoeZZkg

Okuyan, Mehmet. “Kadınların Şahitliği”. *YouTube.* Yayın Tarihi 9 Mayıs 2020. https://www.youtube.com/watch?v=3bU6kmNXnQU .

Okuyan, Mehmet. “Sünnet Nedir?”. *Facebook.* 29 Aralık 2018. Erişim 24 Nisan 2023. https://www.facebook.com/okuyanmehmet/videos/s%C3%BCnnet-nedir/193031894701568l7

Okuyan, Mehmet. “Kültürel Anlatılar Din Diye Satılmamalıdır”. *YouTube.* 20 Ekim 2024. https ://www.youtube.com/watch?v=gcrBXWVNxaU

Okuyan, Mehmet. “Resulullah'ın haram kılma yetkisi”. YouTube. 29 Kasım 2021. https://www.youtube.com/watch?v=FGQh70fM6mQ

Okuyan, Mehmet. “Kadına Yönelik Şiddete Kur'ân'ın Bakışı”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 93- 134.

Orum, Fatih. “Kur'an'a Göre Resulullah'ın Tebyin Görevinin Anlamı”. *Süleymaniye Vakfı.* Erişim 10 Temmuz 2023. https://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuran-arastirmalari/kurana-gore-resulullahin-tebyin-gorevinin-anlami.html

Öke, Mim Kemal. *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Öz, Mustafa. “Ahmed Han, Seyyid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 2/73-75. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Özbek, Ömer. “Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/39 (2015), 163-181.

Özcan, Azmi. “İslamcılık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 23/65-67. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özcan, İsmail vd. (ed.). *Dini Cevaplar.* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022.

İsavdersleri. “Usulü Fıkıh Müslümanlara Yollarını Şaşırttı”. *YouTube.* Yayın Tarihi 10 Haziran 2021. https://www.aliozek.com/d/148/usulu-fikih-muslumanlara-yollarini-sasirtti-

Özervarlı, Sait. “Selefiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 36/399-402. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Özsoy, Ömer. “Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi Üzerine”. *İslâmiyât* 5/1 (2002), 112-121.

Öztürk, Mustafa. “Tefsir Tarihinde Ehl-i Kur'an Ekolü”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 167-200.

Öztürk, Mustafa. “Demitolojizasyon ve Kur'an”. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2004), 147-164.

Öztürk, Mustafa. “İslami Kökenciliğin Bir Tezahürü: Mealcilik”. *İslamiyat* 10/1 (2007), 117-138.

Öztürk, Mustafa. “Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 1-20.

Öztürk, Mustafa. “Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru - Kur'ancılık ve Kur’an İslam'ı Söyleminin Tahlil ve Tenkidi”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 3 (2010), 9-44.

Öztürk, Mustafa. “Cumhuriyet Dönemi Telif Tefsirler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012), 9-59.

Öztürk, Mustafa. “Çağdaş İslam Düşüncesinin Serencamı”. *TYB Akademi* 4 (2012), 11-53.

Öztürk, Mustafa. “Kur’an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım”. *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 11-68.

Öztürk, Mustafa. *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Dinde Yeniden Yapılanmak.* İstanbul: Yeni Boyut, 1997.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'daki İslam.* İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1997.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'ı Anlamaya Doğru.* İstanbul: Yeni Boyut, 1997.

Öztürk, Yaşar Nuri. “Nesh Ayeti”. *YouTube.* Yayın Tarihi 18 Kasım 2011. https://www.youtube.com/watch?v=-nexwD86QxU

Öztürk, Yaşar Nuri. *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk Ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm* İstanbul: Yeni Boyut, 2013.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'ı Tanıyor musunuz?.* İstanbul: Yeni Boyut, 2013.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Akıl ve Kur'an Nasıl Dışlandı.* İstanbul: Yeni Boyut, 2016.

Öztürk, Yaşar Nuri. “Hadisler Dinde Kaynak mıdır? Hadisler Haram- Helal Koyabilirler mi?”, *Dini Cevaplar*. ed. İsmail Özcan vd. 84-105. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022.

Öztürk, Yaşar Nuri. “Cumhuriyet ve Kadın: Kur'an'da Miras ve Şahitlik!”. *YouTube.* Yayın Tarihi 31 Ocak 2024. https://www.youtube.com/watch?v=4hS0n4aqjLo

Paçacı, Mehmet. “Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?”. *İslamiyat* 6/4 (2003), 85-104.

Pak, Süleyman. “Sünnetin Kur'ân'ı Beyan Yönleri”. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 353-381.

Pakdemirli, Nur - A.Hamit Birışık. “Hint AltKıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2019), 87-115.

Pakman, Bülent. “Kur'an'ın Miras Ayetleri Bugün Uygulanabilir mi?”. *Dailymotion.* Yayın Tarihi 5 Temmuz 2013. https://www.dailymotion.com/video/x11k7sk . Perviz. Gulam Ahmed. Lugatü’l-Kur'ân. Lahor: Tolo-i İslam, 1998.

Pakman, Bülent. “Taşlamanın Recmin Kaynağı Nedir?”. *YouTube.* Yayın Tarihi 4 Mayıs 2020. https://www.youtube.com/watch?v=_kLb9QmTyXs

Perviz, Gulam Ahmed. Lugatü’l-Kur’ân (Lahor: İslam, 1998), 2/1608-1609.

Polat, Selahattin. "Hadislerin Kur'ân'a Arzının Problemleri". *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi Sünnetin Dindeki Yeri.* 178-185. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.

Râzî, Ebu Abdullah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l Ğayb*. Beyrut: Darü'l-fikr, 1996.

Renan, Ernest. "İslamlık ve Bilim". *Nutuklar ve Konferanslar.* çev. Ziya Ishan. 184-188. Ankara: Sakarya Basımevi.

Said, Edward. *Kültür ve Emperyalizm: Kapsamlı bir Düşünce ve Siyasal Sorgulama Çalışması.* İstanbul: Hil Yay., 1998.

Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri.* Haz. M. Ertuğrul Düzdağ. İstanbul: İz Yayınları, 1998.

Sancaklı, Saffet. "Hadis Karşıtlığının Tarihi Arka Planı ve Günümüze Olumsuz Yansımaları". *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu.* 487-501. Şanlıurfa: 2016.

Sarmış, İbrahim. " Kur'an'ı Anlama ve Anlamlandırma Seferberliği". *Kur'ani Hayat* 13 (2010), 71.

Saruhan, Şadi Can - Özdemirci, Ata. *Bilim, Felsefe ve Metodoloji.* İstanbul: Beta Yayınları, 2013.

SAÜ İlahiyat Fakültesi. "Kur'an İslam'ı Söyleminin Fıkıh Usulü Açısından Değerlendirilmesi". *YouTube.* Yayın Tarihi 30 Aralık 2020. https://www.youtube.com/watch?v=aLSk_lYnN6o

Schwandt, T. A, *The SAGE Dictionary of Qualitative Inquiry* (Sage Publications, 2007),100.

Shehzada, Kashif Ahmed. *Dinin Kaynağı Olarak Kur'an Yeter mi?* çev: Afşin Bilgili. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

Sıbâî, Mustafa. *es-Sünne ve Mekânetühâ Fi't-Teşrî.* Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 2000.

Sıddıkî, Mazharuddin. *İslam Dünyasında Modernist Düşünce.* çev. Murat Fırat - Göksel Korkmaz. İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.

Sıdkî, Muhammed Tevfik. "el-İslâm huve'l-Kur'ânu Vahdehû". *Mecelletü'l-Menâr* 10/2 (1907), 515–516.

Sıdkî, Muhammed Tevfik. "el-İslâm huve'l-Kur'ânu Vahdeh raddun liraddin". *Hıvâr havle el-İslami huve'l-Kur'ân vahdeh.* thk. Hişam Abdülaziz. Beyrut: Cedâvil, 2011.

Sıdkî, Muhammed Tevfik. *Dînullâh Fî Kütüb-i Enbiyaihî.* Mısır: Matba'atü Mektebeti'l-Menâr, 1912.

Sorgulayan Müslüman. "Kur'an Tefsire İhtiyaç Duyar mı?". *YouTube.* Yayın Tarihi 18 Ekim 2023. https://www.youtube.com/watch?v=Lg_pZVDjZXs

Soyalan, Mehmet Yaşar. "Mealcilik" Tartışmalarına Katkı Veya Geç Kalmış Bir Cevap". Erişim 29 Ekim 2021. http://www.yasarsoyalan.com/2016/02/mealcilik-tartsmalarna-katk-veya-gec.html

Soyalan, Mehmet Yaşar. "Kur'an'da Her Şey Yazılıdır Öyle mi?". *Kalem Dergisi* 11-12 (1988), 9.

Soyalan, Mehmet Yaşar. "Kur'an'ın Gerekliliği ve Yeterliliği Üzerine". *Kalem* 9 (1988), 6-7.

Soysaldı, Mehmet. "Kur'an Sünnet İlişkisi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2002), 1-18.

Sönmez, Mustafa. "İslam Modernizminin Doğuşu ve İki Önemli Temsilcisi (Afgânî ve Abduh'un Modernist Yönlerine Kısa Bir Bakış)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2002), 147-173.

Söylemez, Mahfuz. *Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

Stacey, Aisha. “The Quranists (Quranism)”. Erişim 25 Mart 2022. https://www.islamreligion.com/articles/11256/quranists-quranism/

Sunar, Lütfi. “19. Yüzyıl Avrupa'sında Emperyalizm Algısı”. *Sosyoloji Dergisi* 3/14 (2007), 57-80.

Süleymaniye Vakfı “Kur'an'ı Anlama Usulu”. *YouTube.* Yayın Tarihi 6 Mart 2019. https://www.youtube.com/watch?v=lgvSUs5oAWI

Süleymaniye Vakfı. “Nesh Ne Demektir, Kur'an'da Nesh Var mıdır?”. *Facebook.* 28 Ocak 2019. Erişim 5 Nisan 2024. https://www.youtube.com/watch?v=yQNeqAlIIrM

Süleymaniye Vakfı. “Kur'an'da Geçen Miras Oranları Kesin bir Emir midir?”. *Facebook.* 24 Ekim 2018. Erişim 2 Nisan 2024. https://www.facebook.com/suleymaniyevakfi/videos/kuranda-ge%C3%A7en-miras-oranlar%C4%B1-kesin-bir-emir-mi-yoksa-sadece-bir-tavsiyeden-mi-ib/1144493749037460/

Süleymaniye Vakfı. “Sünnet Dinin İkinci Kaynağı mıdır?”. *Facebook.* 26 Mart 2018. Erişim 12 Haziran 2023. https://www.facebook.com/suleymaniyevakfi/videos/sahih-s%C3%BCnnet-nedir-s%C3%BCnnet-dinin-ikinci-kayna%C4%9F%C4%B1-m%C4%B1d%C4%B1r/1884115274956404/

Süleymaniye Vakfı. “Sahih Sünnet Nedir?” *Facebook.* 26 Mart 2018. Erişim 12 Haziran 2023. https://www.facebook.com/suleymaniyevakfi/videos/sahih-s%C3%BCnnet-nedir-s%C3%BCnnet-dinin-ikinci-kayna%C4%9F%C4%B1-m%C4%B1d%C4%B1r/1884115274956404/

Süleymaniye Vakfı. “Saptırılan Sünnet Kavramı”. *Facebook.* 19 Mart 2024, 0:01- 0:59. Erişim 29 Nisan 2024. https: //www.facebook.com/reel/3693700360910287

Süleymaniye Vakfı. “Resul'e İtaat Ne Demektir?”. *Facebook.* 19 Mart 2024, 0: 01-1:29. Erişim 11 Aralık 2024.https://www.facebook.com/suleymaniyevakfi/videos/resule-itaat-ne-demektir/783219233260868/

Sülün, Murat. “Salâtuselâm Âyetinde Emredilen Nedir? el-Ahzâb (33) Suresinin 56. Âyetinin Tefsiri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 7-63.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *Kitâbü'l-Ümm*. Beyrut: Daru'l-Vefa, 2001.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *er-Risale.* thk. Abdüllatif el-Hemim, Mahir Yasin el-Fahl. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1971.

Şâtıbî, Ebû İshak. *el Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa.* Beyrut: 1997.

Şehristânî, Ebu'l Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed. *el-Milel ve'n-Nihal.* Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Şen, Ercan. “1980 Sonrası Dergilerde “Kur'ancılık” ve “Mealcilik” Tartışmaları”. Erişim 14 Ağustos 2024. https://www.researchgate.net/publication/358637918

Şengül, İdris. “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”. *Diyanet İlmi Dergi* 32/4 (1996), 63-91.

Şenol, Yahya. “Helal ve Haramı Kim Belirliyor?”. *Süleymaniye Vakfı.* Erişim 7 Şubat 2024. https://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/fikih-arastirmalari/helal-ve-harami-kim-belirliyor.html

Şentürk, Mustafa. “Modern Bir Türedi Olarak Mealcilik”. *Yörünge.* Erişim 17 Ocak 2022. https://www.yorungedergi.com/2018/09/modern-bir-turedi-olarak-mealcilik/

Şimşek, Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri.* İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.

Şola, Hanefi. "Muhammed Abduh'un Adem Kıssasına Yaklaşımı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2015), 203-228.

Taslaman, Caner. "Kur'an'da Nasih-Mensuh Var mı?". *YouTube.* Yayın Tarihi 10 Ağustos 2015. https://www.youtube.com/watch?v=GKFoV82fUIc

Taslaman, Caner - Taslaman, Feryal. *İslam ve Kadın*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019.

Taslaman, Caner. "İslami Düşüncenin Metodoloji Sorunu: Kur'an ve Sünnete Yaklaşımlar". Erişim 20 Mayıs 2021. https://www.canertaslaman.com/2019/09/12/islami-dusuncenin-metodoloji-sorunu-kuran-ve-sunnete-yaklasimlar/

Taslaman, Caner. "Kur'ani-Bilimsel-Teoloji, Bilimsel- Kur'ani Teoloji ve Kur'ani- Ahenksel- Teoloji: Astronomi ve Fizik Alanından Örneklerle". Erişim 14 Eylül 2022. https://www.canertaslaman.com

Taslaman, Caner. *Neden Müslümanım?*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020.

Taslaman, Caner. "Kur'an'da Dağların Anlatımı ve Modern Bilimin Verileri". Erişim 5 Mart 2023. https://www.canertaslaman.com/2022/03/05/kuranda-daglarin-anlatimi-ve-modern-bilimin-verileri/

Taslaman, Caner. "Celal Şengör'e Cevap Kur'an'a Göre Yeryüzündeki Sabitleyiciler". *YouTube.* Yayın Tarihi 29 Haziran 2022. https://www.youtube.com/watch?v=jeMjzhho4-Y

Tekineş, Ayhan. "Hadisin Sübutunu Tespitte "Kur'ân ile Karşılaştırma" Meselesi". *İLAM Araştırma Dergisi* 2/2 (1997), 87-104.

Togan, Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş.* İstanbul: Enderun Kitapevi, 1981.

Toksarı, Ali. "Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu". *Bilimname* 27/2 (2014), 9-24.

Tökel, Dursun Ali. "Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Rolü". *Milel ve Nihal Dergisi* 6/1 (2009), 165-193.

Türcan, Selim. *Neshin Problematik Tarihi.* Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Türcan, Zişan. "Sünnetin Kaynağına Dair Tasavvurların Dönüşümü". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/1 (2019), 242-262.

Türkmen, Mehmet. "Allah Yapısı Olan bir Sisteme İnsanların Herhangi bir Şey Katması". *YouTube.* Yayın Tarihi 2 Ekim 2023. https://www.youtube.com/watch?v=Y2jDWlpSWic

Türkmenbaşı. "Kur'an'ı Yalnız Allah Açıklar/Hikmet nedir? Kur'an'ın Mufassal Oluşu". *YouTube.* Yayın Tarihi 5 Temmuz 2019. https://www.youtube.com/watch?v=1qSdsw_efRA

Uraler, Aynur. "Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık". *Din ve Hayat Dergisi* 35 (2018), 26-29.

Ünal, İsmail Hakkı. "İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu.* 24- 31. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Ünlü, Ahmet Mahmut. *Hadislere İman.* İstanbul: Arifan Yayınları, 2013.

Yağır Ahmetoğlu, Gülşen. "Hind Alt Kıtası'nda Ehl-i Hadis ve Ehl-i Kur'an Ekolleri Arasındaki Temel İhtilaf Konuları". *Disiplin Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2018), 27-54.

Yakıt, İsmail. *Kur'an-ı Hakim Meali (Semantik Analizli Açıklamalı ve Yorumlu).* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

Yazıcı, Ahmet. "Kur'ancılık Ekolü'nün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 7/2 (2020), 533-554. https://doi.org/10.47425/siirtilahiyat.792083

Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 1/315.

Yelken, Ramazan. "İnananlar İçin Hala Vakit Gelmedi mi?". *Kalem Dergisi* 1 (1988), 14-15.

Yelken, Ramazan. " Abese Suresi". *Kalem* 10-11 (1988), 4.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.

Yıldırım, Enbiya. "Kur'an'la Yetinme Söyleminin Çıkmazları". *İlahiyat Akademi Dergisi* 7/8 (2018), 39-54.

Yıldırım, Enbiya. *Hadislere Gerek Yok Söylemi.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Yıldırım, Enbiya. Kur'an Bize Yeter Söylemi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Yin, R. K., *Case Study Research and Applications: Design and Methods,* Sage Publications, 6th ed., 2018.

Yusuf, Abdurrahman Muhammed. *El-Kur'âniyyûn Fî Mısr ve Mevgıfu'l-İslam Minhüm*. Kahire: El-Ezher Üniversitesi, Master Tezi, 2012.

Yüksel, Edip. *Mesaj - Kur'ân Çevirisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2000.

Yüksel, Edip. "Resul'e İtaat Ne Demektir?". *YouTube.* Yayın Tarihi 5 Ocak 2008. https://www.youtube.com/watch?v=_K6yGlBCQsI.

Yüksel, Edip. *Türkçe Kur'ân Çevirilerindeki Hatalar*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2016.

Zemahşeri, Ebu'l Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf.* Beyrut: Darülmaarife, 1430/2009.

Zemahşeri, Ebu'l Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *Esâsu'l-Belâğa.* Beyrut, 1965.

Zerkeşî, Ebû Abdillah Bedruddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Mısır: 1972.

Zerkeşî, Bedruddîn. *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler.* çev: Bünyamin Erul. Ankara: Otto Yayınları, 2014.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: 1988.